MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *

Nicolae Iorga. Portret de Paul Molda, reprodus după o copie fotografică aflată în arhiva B.C.S. şi comunicată de cercetătoarea Maria Polojinţev.

Coperta şi prezentarea artistică:
VICTOR MAŞEK

De la începuturile literaturii noastre — încă incert plasate în timp — autorii şi-au pus (avînd ori nu conştiinţa că truda lor este fapt literar, literatură) *întrebarea dacă scrisa lor n-ar putea trece graniţele limbii spre a fi cunoscută şi altor popoare. Mai tîrziu, în secolul al XIX-lea, cînd au apărut distinct formulate primele programe estetice ale pateticelor grupări literare şi cînd amurgul de veac a norocit cultura românilor cu valori incomparabile (dacă nu intangibile) ca Eminescu, Creangă, Caragiale, Macedonski, Maiorescu, Slavici, Hasdeu, ne-am spus cu îndreptăţire că existăm în concertul literaturilor lumii şi că ne putem prolifera productele refuzîndu-ne, demn, servitutea faţă de valorile Apusului. Nu rescriind capodoperele altor literaturi, ci inventîndu-le pe ale noastre vom izbuti să interesăm. Şi vom interesa vorbind despre* unicitatea eului românesc, *investigînd straturi şi substraturi de sensibilitate şi ethos.*

Trebuie să vibrăm noi înşine la istoria de ieri şi de azi a poporului român pentru a spera în reverberarea scrisei noastre. Trebuie să le aflăm şi să ni le spunem nouă adevărurile obştei noastre genetice înainte de a socoti că e timpul să vorbim şi cu cititorii de alte graiuri. Vom izbuti ? Sînt sigur că amurgul de veac mai înainte evocat ne va recompensa printr-o meritată, universală glorie pentru ofensa de a nu se fi jefuit o grădină grecească de dafini spre a-i încununa cu lauri pe Eminescu, Caragiale, Arghezi, Blaga, Rebreanu, Bengescu, Preda, Stănescu...

Gheorghe Tomozei

859.0.09
M30

MANUSCRIPTUM

3/1982 (48) ANUL XIII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR
AL. OPREA

COLECTIV EDITORIAL
FĂNUȘ BĂILEȘTEANU, ADRIAN BOTA, DIANA CRISTEV,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT DE REDACȚIE
FLOREA VLAD

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon 50 20 96

Editorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—37—telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul—Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918"

16
SALA DE LECTURĂ
239820
239.820

SUMAR

5–7 **Deziderate majore ale valorificării moştenirii literare** (MANUSCRIPTUM)

8 Unicitatea eului românesc şi dialogul cu alte literaturi (Tabletă de *Gheorghe TOMOZEI*)

« ...eternii noştri păzitori ai solului veşnic... »

M. EMINESCU

10–14 *« Şi dacă ne-nirebăm care e cauza... »*; *« Loviturile repezi... »*; *« Regele a comis greşeala... »* — articole polemice (Transcriere, note şi cuvînt înainte de *D. VATAMANIUC*)

Pagini germane:

15–21 *a.* Excerpte şi comentarii (Transcriere, traducere şi preambul de *Gherasim PINTEA*)

22–24 *b.* Însemnări despre istoria filozofiei, II (Transliterare şi traducere de *Mariana PETRESCU*)

Poeta utilis urbi

M. SADOVEANU

25–33 *« ...pentru interesele întregii umanităţi »* (Selecţia textelor, transcriere şi prefaţă de *Nicolae FLORESCU*)

Confluenţe

Ion PILLAT

34–49 Echivalenţe din lirica europeană: *Sonet* de Joichim du Bellay; *Mărturisire* de J. W. Goethe; *Ora galbenă* de Paul Claudel; *Jale* de Georg Trakl (Comentariu şi note de *Cornelia PILLAT*)

Tudor VIANU

50–66 O cercetare de vîrf a comparatisticii româneşti *(Gelu IONESCU)*

Shakespeare în Italia; *Descoperirea domeniului nordic în Franţa* (Text stabilit de *Viorica Ghiţă* şi *Gelu IONESCU*)

SUMAR

Nicolae IORGA

67–85 Corespondență cu Karl LAMPRECHT *(I. OPRIȘAN)*
« A scrie o istorie românească pentru „Istoria statelor europene"... » (Traducere, transcriere și note de *I. OPRIȘAN*)

B. P. HASDEU

86–91 *«...rezultatul studiului celui mai rece, mai obiectiv »* — scrisori către Moses GASTER (comunicate, adnotate și prezentate de *Viorica NIȘCOV*)

Arhivă contemporană

C. STERE

92–95 în amintirile acad. *Manea MĂNESCU*

Pseudojurnal

Titu MAIORESCU

96–109 sau propedeutica clasicismului românesc *(V. E. MAȘEK)*
O demonstrație. Ca aplicare a logicii: Definiția prieteniei — pagini din anii formației (Text stabilit și traducere de *Gudrun BOSSERT*)

Restituiri

Mateiu I. CARAGIALE

110–121 Omul în totalitatea preocupărilor sale *(Barbu CIOCULESCU)*
Sonet espaniol; « Tempori aptari decet » — pagini de laborator (Text stabilit și transcriere de *Barbu CIOCULESCU*, traducere de *Petru CREȚIA*)

Idei, oameni, fapte

Al. TZIGARA-SAMURCAȘ

122–129 *Mentorii mei* — fragmente memorialistice (Cuvînt înainte de *Ioan ȘERB*)

Caiete de creație

130–144 Alt « Șantier » sau romanul experiențelor trăite *(N. FLORESCU)*
« Cred enorm într-o Românie în eternitate... » [Fragmentarium]

SUMAR

Din lumea celor care scriu

145–151 „Academia Umorului Românesc"; „Asociația Umoriștilor Români" — acte de întemeiere și statute inițiate de Tudor MUȘATESCU (Cuvînt introductiv de *Gabriel TEODORESCU*)

File de album

Ion PILLAT

hors texte Itinerar grecesc *(Monica PILLAT)*

Scriitori români în arhive străine

Tristan TZARA

153–162 În dialog cu Saşa PANĂ. Investigații în arhive pariziene de *Henri BÉHAR* — profesor la Sorbona (Traducere și note marginale de *Fănuș BĂILEȘTEANU*)

Scriitori străini în arhive românești

Paul VALÉRY

163–167 Raport prezentat la Subcomisia de Litere și Arte de la „Societatea Națiunilor" (Traducere și notă introductivă de *Gabriela DUMITRESCU*)

Cartea de istorie literară

168–176 În dezbatere: Vocația universală a culturii românești (Participă: *Zoe DUMITRESCU-BUȘULENGA, Edgar PAPU, Alexandru DUȚU, Paul CORNEA*)

177–182 Mențiuni: Ion ROMAN — *Ecouri goetheene în cultura română (Ovidiu PAPADIMA)*; Elena SIUPIUR — *Relații literare româno-bulgare în perioada 1878–1918 (Constantin N. VELICHI)*; N. I. POPA — *Studii de literatură comparată (Paul CORNEA)*

La închiderea ediției

Paul CELAN

183–185 Tălmăciri ale sonetelor lui Shakespeare. Corespondență din Bonn de la *Beda ALLEMAN* și *Rolf BÜCHER* (Traducere de *Nora IUGA*)

186–189 *Fișier bibliografic* ● *Iconografie*

190–191 *Sumar comentat* (în limbile engleză, franceză, germană și rusă)

«NU SE POATE VORBI
DE EDUCAȚIE POLITICĂ,
DE CULTURĂ REVOLUȚIONARĂ,
FĂRĂ CUNOAȘTEREA LIMBII,
A LITERATURII,
A ISTORIEI GLORIOASE
A POPORULUI NOSTRU.»

NICOLAE CEAUȘESCU

Deziderate majore ale valorificării moștenirii literare

EVENIMENT DE EXCEPȚIONALE SEMNIFICAȚII PENTRU ISTORIA NOASTRĂ contemporană, Congresul al IX-lea al P.C.R. a deschis o nouă etapă, decisivă în toate domeniile de activitate.

Practic, în acești ani, cultura română a redescoperit ideea de patrie, redîndu-i-se demnității naționale dimensiunile ei firești.

De la o asemenea deschidere de orizont, întreaga cultură, în pas cu noua istorie a țării, și-a regîndit destinul, redimensionîndu-și, în structurile ei cele mai intime, mobilurile și criteriile propriei dezvoltări.

Și poate că în nici un alt sector al culturii românești, în acești 17 ani, nu s-a manifestat mai plenar și mai autentic spiritul înnoitor, revoluționar și patriotic, precum în domeniul moștenirii literare.

Prin gîndirea teoretică și activitatea practică a Secretarului general al partidului, s-a fundamentat o mobilizatoare perspectivă asupra necesității imperioase și responsabilității valorificării vestigiilor spirituale ale poporului nostru — idee reluată de atîtea ori, înscrisă la loc de cinste în Programul partidului și urmărită cu remarcabilă consecvență. La încheierea lucrărilor Congresului al II-lea al educației politice și culturii socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu preciza din nou, într-o frază cu valențe de expresie aforistică: «*Nu se poate vorbi de educație politică, de cultură revoluționară,*

«Fiecare are nevoie de un tezaur sufletesc,...
şi acest tezaur
i-l păstrează limba sa proprie...
În limba sa numai i se lipesc de suflet
preceptele bătrîneşti, istoria părinţilor săi,
bucuriile şi durerile semenilor săi.»

M. EMINESCU

fără cunoaşterea limbii, a literaturii, a istoriei glorioase a poporului nostru! » Aici, în cultivarea limbii naţionale, în tradiţiile literaturii şi istoriei noastre milenare se află izvorul viu, nepieritor, către care Secretarul general al partidului a cerut de atîtea ori creatorilor, inclusiv la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1—2 iunie a.c., să se îndrepte, pentru păstrarea şi îmbogăţirea specificului naţional al culturii noastre, singura modalitate de a intra în universalitate cu un fond propriu, original.

Se confirmă încă o dată teza exprimată în repetate rînduri de Secretarul general al partidului că socialismul constituie o etapă superioară a evoluţiei noastre istorice, o sinteză a idealurilor seculare ale poporului.

Au existat, desigur, şi mai există unele voci „cosmopolite" care văd, în această orientare a inspiraţiei creatorilor spre solul natal, o izolare provincială, o îngustime de orizonturi, un impediment spre universalitate. Tuturor li se poate răspunde că în universalitate nu se poate intra decît pe poarta proprie — după cum au demonstrat, cu o atît de grăitoare pildă, scriitorii noştri clasici.

Valorificarea moştenirii culturale a înaintaşilor reprezintă o pîrghie esenţială în formarea unei înalte conştiinţe socialiste, patriotice, revoluţionare. Importanţa ei depăşeşte aspectul conjunctural, înscriindu-se ca o permanenţă a culturii noastre actuale. Accentul cade nu pe latura cantitativă, ci pe cea calitativă, pe ideea responsabilităţii majore, a atitudinii active, angajate, cu care trebuie să se întreprindă o asemenea acţiune de importanţă naţională.

S-a dezvoltat puternic, de pildă, s-a îmbogăţit mult fondul documentar al instituţiilor cu sarcini de ocrotire a patrimoniului cultural naţional — printre care se numără şi Muzeul literaturii române —, însă meritul acestora trebuie să rezide nu în faptul că deţin mari valori, ci în modul ştiinţific, superior, de a le valorifica şi a le pune la dispoziţia publicului.

Desigur, forma cea mai complexă, imperios necesară, de valorificare a moştenirii literare o constituie ediţiile critice ale operelor clasicilor. Dar, în contextul ideologic actual, conceptul valorificării patrimoniului literar cunoaşte nuanţări şi precizări noi, de care trebuie să se ţină seama, pentru a se putea desfăşura o activitate cu adevărat ştiinţifică. Unii istorici literari sau redactori de editură, tributari vechilor optici, manifestă încă reticenţă, dacă nu chiar opacitate în faţa problemelor complexe pe care le ridică ediţiile de referinţă ale marilor noştri scriitori. Se eludează în felul acesta două principii fundamentale ale valorificării moştenirii cultural-artistice: acela al receptării critice a unui autor sau a unei opere în contextualitatea lor istorică, reali-

«Avem astăzi toate mijloacele, şi materiale şi intelectuale, pentru a stiliza definitiv, pentru monumentalitatea limbii noastre, vechile izvoare.
Evident, la vechile izvoare se adaugă izvoarele mai proaspete şi mai noi.»

TUDOR ARGHEZI

zîndu-se o confruntare dialectică între timpul lor şi timpul nostru, cu evidenţierea procesului de cunoaştere înregistrat, şi, în al doilea rînd, principiul esenţial al ideologiei noastre, anume acela de a se trece dincolo de scheme şi şabloane, pentru o aplicare creatoare a principiilor materialismului dialectic şi istoric. Problemele valorificării moştenirii literare depăşesc caracterul unor discuţii — oricît de aplicate — între specialişti, căpătînd sensul unor veritabile confruntări ideologice.

Carenţele de ordin conceptual care se mai manifestă în procesul editorial al valorificării moştenirii cultural-artistice se fac simţite şi în organizarea şi desfăşurarea propriu-zisă a ediţiilor de referinţă din operele clasicilor. Ritmul editării marilor clasici este încă destul de lent. Multe ediţii începute anterior sub bune auspicii n-au fost încheiate, altele nici n-au fost începute.

O vină revine, în acest sens, şi criticii literare care, cu mici excepţii, aproape că ocoleşte ediţiile critice şi volumele de documente.

Este adevărat că, în ultimii ani, în domeniul editorial s-a înregistrat un îmbucurător reviriment. El nu trebuie să ameţească sentimentul responsabilităţii şi angajamentul revoluţionar al tuturor factorilor implicaţi. Opera de restituire a patrimoniului literar reclamă răspundere atît pentru generaţia de azi, cît mai ales pentru cele de mîine. Este necesar, aşa cum s-a remarcat şi la Congresul al II-lea al educaţiei politice şi culturii socialiste, să se aplice şi în acest domeniu stilul de muncă ştiinţific şi revoluţionar preconizat de Secretarul general al partidului.

Numai astfel ne vom putea îndeplini o datorie fundamentală faţă de popor — aceea de a-i restitui marile valori ale trecutului, în toată splendoarea şi bogăţia lor spirituală.

În ceea ce ne priveşte, prin Premiul „Perpessicius“ (instituit în urmă cu aproape 10 ani), prin materialele publicate şi, mai recent, prin rubrica de dezbateri şi cronici despre «cartea de istorie literară», am încercat şi încercăm să ne implicăm tot mai mult în procesul de valorificare ştiinţifică a moştenirii literare naţionale. Convinşi fiind că fiecare trebuie să-şi aducă o contribuţie activă la opera de restituire a patrimoniului naţional, sîntem hotărîţi ca pe viitor să acţionăm cu şi mai mare vigoare — potrivit specificului nostru — pentru a ne putea îndeplini exemplar măreţele sarcini care ne revin din ultimele documente de partid, din perspectiva atît de generoasă deschisă de cel de al IX-lea Congres al partidului.

„MANUSCRIPTUM“

«UNICITATEA EULUI ROMÂNESC» ȘI DIALOGUL CU ALTE LITERATURI

DE LA ÎNCEPUTURILE LITERATURII NOASTRE — încă incert plasate în timp — autorii și-au pus (avînd ori nu conștiința că truda lor era fapt literar, literatură*) întrebarea dacă scrisa lor n-ar putea trece granițele limbii spre a fi cunoscută și altor popoare.*

Mai tîrziu, în secolul al XIX-lea, cînd au apărut distinct formulate primele programe estetice ale pateticelor grupări literare și cînd amurgul de veac a norocit cultura românilor cu valori incomparabile (dacă nu intangibile) ca Eminescu, Creangă, Caragiale, Macedonski, Maiorescu, Slavici, Hasdeu, ne-am spus cu îndreptățire că există*m în concertul literaturilor lumii și că ne putem prolifera productele refuzîndu-ne, demn, servitutea față de valorile Apusului.*

Confundată, logic, cu istoria țării (țărilor) locuite de români, istoria literaturii române și-a afirmat și ea în bătălii ale cernelii dorul de întregire și de suzeranitate.

Și comprimînd etape, trăind pe parcursul a doar cîteva decenii experiențe pentru care alte culturi au cheltuit poate veacuri, scriitorii români au devenit conștienți de posibilitățile pe care le aveau de a se impune nu doar în conștiința conaționalilor lor, ci și a literaturilor europene prestigioase. Cîteva timide încercări (editarea la Paris a colecției de poezii populare alcătuite și „vernisate" de Alecsandri ori cărțile scrise de-a dreptul în franțuzește de Macedonski) au fost mai degrabă descurajante. Un anume „imperialism" cultural ființînd și atunci — mai ales atunci —, nimic n-a tulburat ierarhiile concepute în cafenelele capitalelor strălucite, puține semne (în general cu fatale erori) au vorbit despre noi în paginile lexicoanelor, și păream cantonați într-o provincie căreia i se îngăduia numai să „importe" cultură...

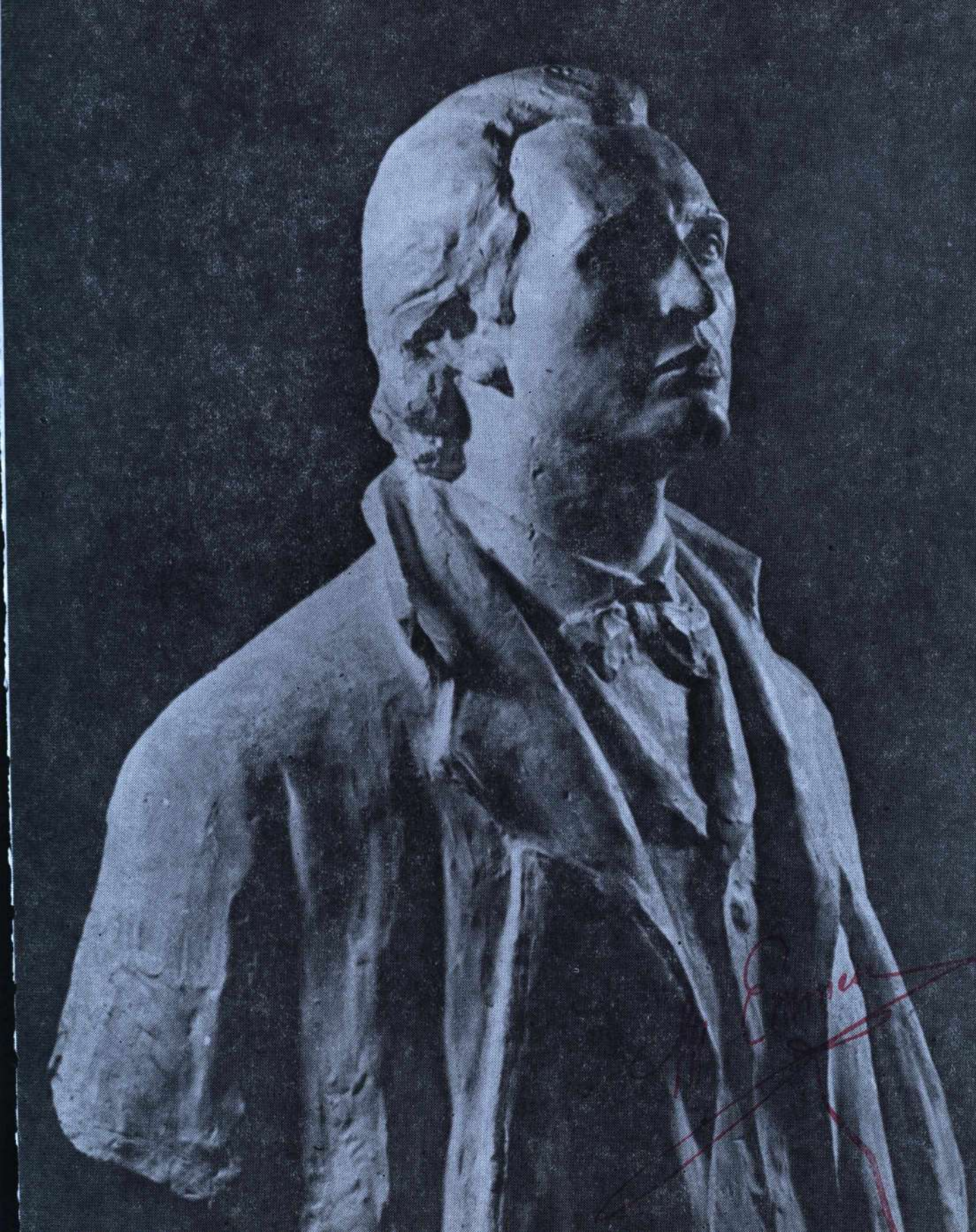
După război (al doilea) ne-am rememorat trecutul, uimindu-ne de faptul că marea *literatură a românilor a rămas ca și necunoscută în lume. Nefericit botezatele rubrici de «prezențe românești peste hotare» consemnează apariții de regulă accidentale, nesemnificative, ori editări în co-producție cu noi ce nu ajung să devină opere semnificative.*

Acum, la amurgul unui alt veac, al XX-lea, îmi exprim regretul că nu am reușit să impunem fondul de aur al trezoreriei noastre literare! Singura noastră șansă e aceea de a produce un dialog al scriitorilor moderni, contemporani (încă), pe care ei să-l susțină cu „locuitorii" altor literaturi. Ne trebuie pentru început un... Marquez! Vreau să spun că apariția unui roman ca Un veac de singurătate *ar putea stîrni interes pentru țara autorului, pentru miturile și limba acestei țări, dar și pentru alți scriitori. Cînd am terminat de citit „veacul" lui Marquez, am încercat o* localizare *a romanului în spațiul mitic românesc și rezultatul a fost uimitor. Fiind și noi un popor* vechi*, înzestrat cu o fabuloasă mitologie, trăind în teritorii fantast cotropite de vegetații fecunde, fiind românii înțelepți și harnici, dar și năstrușnici, plini de humor și împătimiți întru «muncile lui Eros», da, „Veacul" marquezian putea fi și al nostru. L-am certat în gîndul meu pe Fănuș Neagu, bunul meu prieten, pentru giganta eroare de a nu fi scris* el *„Veacul", dar cum, la rîndu-mi, nici eu nu sînt autorul* Elegiilor *lui... Rilke, am preferat să-mi amîn reproșul. Sînt totuși (dacă mă depersonalizez voit și gîndesc numai ca un scriitor român rănit în vanitatea lui) autorul* Elegiilor (11) *iscălite cu pseudonimul meu Nichita Stănescu.* Nu rescriind *capodoperele altor literaturi, ci «inventîndu-le» pe ale noastre vom izbuti să interesăm. Și vom interesa vorbind despre* unicitatea *eului românesc, investigînd straturi și substraturi de sensibilitate și ethos. Culoarea acestor cărți n-o pot conferi descripțiile de ospețe cu* mamaligutza *și* tzuica *și cu* perinitza *în gînd. Istoriile fierbinți cu briganzi inocenți, «misterele Bucurescilor», răpirile de sabine cu ii și fote nu mai pot interesa. Și nu ne aparțin.*

Trebuie să vibrăm noi înșine la istoria de ieri și de azi a poporului român pentru a spera în reverberarea scrisei noastre. Trebuie să le aflăm și să ni le spunem nouă adevărurile obștei noastre genetice înainte de a socoti că e timpul să vorbim și cu cititorii de alte graiuri. Vom izbuti?

Sînt sigur că amurgul de veac mai înainte evocat ne va recompensa printr-o meritată, universală glorie pentru ofensa de a nu se fi jefuit o grădină grecească de dafini spre a-i încununa cu lauri pe Eminescu, Caragiale, Arghezi, Blaga, Rebreanu, Bengescu, Preda, Stănescu...

Gheorghe Tomozei

«..ETERNII NOŞTRI PĂZITORI AI

M. EMINESCU

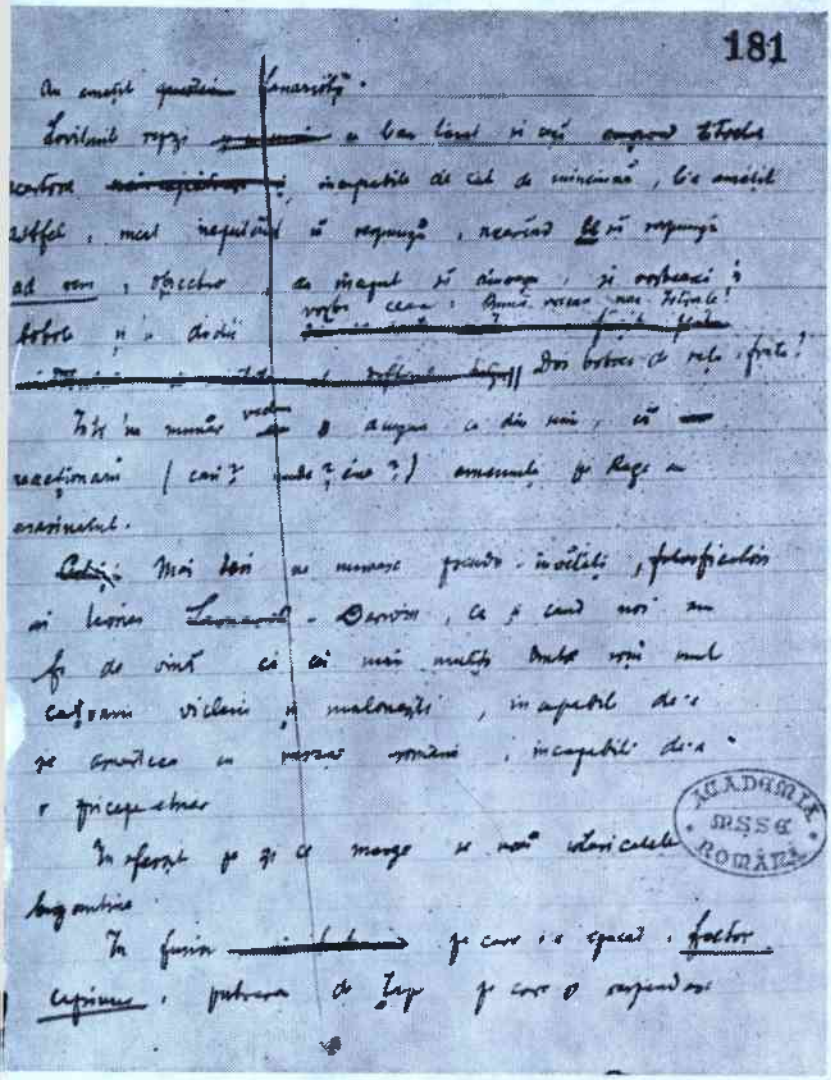
Articole polemice

EXISTĂ OPINII CONTROVERSATE CU privire la concepţia lui Eminescu despre progres şi explicaţia stă în faptul că nu se ţine seama de independenţa de g îndire a marelui poet. Este suficient să se ştie că redactează un şir de ani „*Timpul*", organul principal de presă al Partidului conservator, şi să se enunţe judecata, mai direct sau nu, că apăra stări vechi de lucruri, cu alte cuvinte se situa pe poziţii conservatoare, proclama întoarcerea la trecut şi nega progresul atît sub raport social, cît şi politic. G. Călinescu este printre criticii care combat acest punct de vedere, bazat pe intuiţia sa, fără însă să aducă totdeauna şi argumentele cele mai convingătoare. «Toată lumea ştie că Maiorescu, Eminescu — scr e Călinescu — sunt nişte conservatori progresişti, nişte „materialişti", admiţînd mişcarea reală, refuzînd doar saltul verbal peste fapte. Teoria compatibilităţii între fond şi formă nu înseamnă decît înaintare ştiinţifică» (*Mihai Eminescu. Studii şi articole*, Iaşi, 1978, p. 147). G. Călinescu face şi distincţia între Maiorescu şi Eminescu şi conservatorii care erau numai oameni politici. «Dar dacă cei doi oameni mari de litere conservatori sînt de fapt nişte „liberali pozitivi", scutiţi de excesele idealismului, conservatorii veritabili înţelegeau ca lucrurile să rămînă cum au fost sau cel puţin să progreseze imperceptibil de încet ca să nu se clatine generaţiile secolului lor.» Eminescu cere un singur lucru şi anume să se ţină seama de condiţiile social-politice în care se găseşte un popor şi să se valorifice la maximum toate potenţele sale de dezvoltare în epoca respectivă din istoria sa. Teza aceasta a lui Eminescu, fundamentală pentru concepţia sa despre progres, este sintetizată într-o pagină din manuscrisul *2264*, pe care o transcriem mai jos. Teza este reluată de poet şi în mai multe articole din „*Timpul*", în care o propune ca pe ceva unanim cunoscut pentru concepţia sa social-politică.

O altă problemă importantă în legătură cu laboratorul de creaţie al prozei politice eminesciene priveşte modul de elaborare a articolelor sale. I. Slavici mărturiseşte că Eminescu îşi scria articolele acasă, şi le citea în ziua următoare în redacţie. Aici le aducea modificări, ca urmare a discuţiilor purtate cu colegii săi, la început Ioan Slavici, Gr. H. Grandea, Ronetti-Roman, apoi şi Caragiale, fără îndoială cel mai pasionat, alături de Slavici, de asemenea dezbateri, îndeosebi pe teme politice.

Guvernul liberal propune înfiinţarea de spitale la sate şi faptul acesta constituia cea mai evidentă mărturie a politicii liberale demagogice pe care redactorii „*Timpului*" o denunţau de mai mulţi ani. Eminescu găseşte că măsura guvernului liberal nu rezolva problema situaţiei sanitare a ţăranului şi că vina principală o purta sistemul de guvernare, pe care îl identifica cu «pătura superpusă», aceea care consuma fără să producă nimic pentru progresul societăţii. Judecată în general, «pătura superpusă» forma un număr mai mare de elemente stabilite de curînd în ţară, decît cele recrutate din rîndul populaţiei autohtone. Discuţiile în redacţie par să se fi concentrat tocmai asupra acestui aspect. Un studiu comparativ, interesant în această privinţă, ne oferă articolul *[Şi-au pierdut sărita]*, publicat în „*Timpul*" din 24—25 august 1881, şi prima versiune a sa pe care o transcriem din manuscrisul *2264*.

SOLULUI VEŞNIC...»

Reproducem începutul editorialului din „*Timpul*", spre a fi comparat cu cel din manuscrise: «Loviturile repezi şi dupăolaltă cîte au căzut din parte-mi asupra acestor titve incapabile decît de mistificări şi neadevăruri le-au ameţit, încît neputînd răspunde, neavînd ce să răspunză *ad rem*, obiectiv, au început să aiureze, să vorbească în dodii şi-n bobote, ca netoţii, ori ca surzii.

În urma acestei ameţeli vedem curioase lucruri. Într-unul din numerele „*Pseudo-Românului*" vedem acuzarea că reacţionarii ameninţă pe rege cu asasinatul, dacă nu-i va chema la putere.

Cari reacţionari?

Cînd?

Unde?

Dar mai ştiu ce vorbesc, cînd îi apucă isericalele fanariotice?

Mai ieri ne numeam pseudo-învăţaţi şi falsificatori ai teoriei Lamarck-Darwin.

În adevăr, cine sunt „învăţaţi" s-au introlucrat în redacţia „*Românului*". Descoperirea unităţii fiinţelor organice, făcută în acelaşi timp de Goethe şi Lamarck şi legile diversificării, acestei unităţi şi ale evoluţiunei, teorie atît de splendid dezvoltată de Darwin, ne este nouă mai puţin cunoscută decît celor patru clase primare şi coardei de violoncel care redijează „*Românul*". »

Din compararea celor două texte se observă că Eminescu se îndepărtează mult de prima formă a elaborării articolului. Poetul omite, pe de altă parte, o serie de expresii dure ce i se vor fi părut la noua lectură nepotrivite cu ţinuta unei discuţii de principii. Importante sînt pentru studiul comparativ şi părţile anulate, chiar în prima formă, pe care le trecem în note.

Cînd Eminescu vorbeşte de «pătură superpusă» include aici şi monarhia, fapt pe care mulţi comentatori ai operei poetului l-au trecut cu vederea. Poetul aduce monarhiei învinuiri cu atît mai grave cu cît i-a înălţat în grad pe ofiţerii care l-au detronat pe Alexandru Ioan Cuza şi le-a încredinţat funcţii de mare răspundere.

O ultimă problemă pe care mai dorim s-o relevăm priveşte extrasele ce şi le face Eminescu în anii 1880—1883 din diferite tratate şi reviste. G. Călinescu le consideră ca o mărturie a unui zel tîrziu de autoinstruire. În realitate, toate aceste extrase fac parte din instrumentele sale de lucru. Astfel, ori de cîte ori i se iveşte prilejul, face trimiteri la Darwin, Lamarck Say, Locke, pentru a nu-i aminti decît pe aceştia. Asupra acestui aspect vom mai reveni.

D. VATAMANIUC

[2264]

«ŞI DACĂ NE-NTREBĂM CARE E CAUZA...»

[284r] Şi dacă ne-ntrebăm care e cauza începătoare a acestui rău, nu găsim alta decît liberalismul, copiat din străinătate. Natura e conservatoare; celor mai [1] multe fiinţe din lume ea nu le acordă mai nici un progres; scara fiinţelor de sub om e staţionară. Omul are, prin aparatul lui nervos, un instrument de înaintare, dar nu de înaintare prin salt, ci încet şi gradat. Pentru a satisface trebuinţe nouă un popor trebuie să aibă timp a-şi apropria calităţi nouă, căci calităţile pe care le-a cîştigat în trecut sînt bune pentru condiţiile de viaţă din trecut. Nu poţi face dintr-un peşte o vietate de uscat, căci va pieri: nu poţi schimba peste noapte condiţiile sociale şi economice ale unui popor, fără ca acesta să fie ameninţat de pieire. Indivizii, deci şi poporul, sunt rezultante a două principii contrarie [2], întîi [3] a principiului eredităţii, cel conservator, care-l face să ţie la datină şi deprinderi din trecut, să trăiască ca-n trecut [4], să urmeze procederile părinţilor; al doilea al adaptabilităţii, prin care poporul caută a cîştiga aptitudini [5] nouă, potrivite cu mediul nou în care trăieşte. Dacă mediul se modifică încet, dacă progresul se face gradat, fiecine are putinţa şi timpul de-a se adapta împrejurărilor; dacă schimbarea e spontană, prea puţini merg înainte, marea majoritate rămîne-n urmă şi-i merge rău. Acesta e un adevăr, valabil, după Darwin [6], pentru toată lumea organică, deci şi pentru om.

«LOVITURILE REPEZI...»

[181] Loviturile repezi [7] ce le-am lăsat să cază asupra titvelor acestora [8] incapabile decît de minciună, le-a ameţit astfel, încît neputînd să răspunză neavînd *ce* să răspunză *ad rem*, obiectiv, au început să aiureze, să vorbească în bobote şi-n dodii, vorba ceea: Bună vreme nea Istrate! [9] Doi boboci de raţă, frate!

Într-un număr vedem o acuzare, ca din senin, că reacţionarii (cari? unde? cine?) ameninţă pe rege cu asasinatul.

Mai ieri ne numesc pseudo-învăţaţi, falsificatori ai teoriei Lamarck-Darwin, ca şi cînd noi am fi de vină că cei mai mulţi dintre roşii sînt caţoani vicleni şi maloneşti, incapabili de-a se amesteca cu rasa romană, incapabili de-a o pricepe chiar.

În sfîrşit pe zi ce merge se văd istericalele bizantine.

În furia pe care i-a apucat, *factor caprinus*, *[182]* putoarea de ţap pe care o răspîndesc cu minciunile ce [10] numai ei sînt în stare a le născoci e de-a dreptul nesuferită.

Astfel în cel din urmă număr „*Pseudo-Românul*“ [11] ne zice că nu ne-au crezut atît de răi, atît de cruzi încît să fim în contra spitalelor din sate.

Liniştească-se! Nu sîntem în contra înfiinţării lor.

Deplîngem nenorocita necesitate de-a se crea spitale în sate — ceea ce nu mai e nici într-o ţară europeană, deplîngem că noii fanarioţi au exploatat cu atîta cruzime

---

[1] urmează: *mai*, şters
[2] scris deasupra; iniţial: *contrarii*, şters
[3] scris deasupra
[4] *să trăiască ca-n trecut*, scrise deasupra
[5] scris deasupra; iniţial: *calităţi*, şters
[6] *după Darwin*, scrise deasupra
[7] urmează: *şi în [ilizibil]*, şterse
[8] urmează: *neîncăpătoare*, şters
[9] *vorba ceea: Bună vremea nea Istrate!* scrise deasupra; iniţial: *să se [ilizibil] natura în sfîrşit pentru institutul de sănătate al doftorului [ilizibil]*, şterse
[10] scris deasupra; iniţial: *pe cari*, şterse
[11] „*Pseudo-Românul*“, scris deasupra

poporul nostru [12], încît să fie nevoie a-l trata în spitale şi credem că ele vor ajuta [13] foarte puţin în contra unor rele sociale şi politice [14].

Cauza morbidităţii ţăranului român este exploatarea neomenoasă, căreia l-a supus demagogia, este uzura roşie [15], administraţia roşie, sporirile budgetului, prestaţiunile făcute pe moşiile roşilor [16], regimul alimentar rău [17], sărăcia; nu clima şi epidemiile.

Sub aceeaşi climă poporul românesc s-au sporit sub Matei Basarab; s-au sporit sub Mihaiu Sturza, sub Barbu Ştirbeiu.

Dar se stinge sub domnia a d-alde [18] Flevas, *[183]* C. A. Rosetti se stinge de greutăţile ce i le impune pungăşia şi cocoteria guvernanţilor actuali.

Iată ceea ce am zis noi [19] şi ameţeala în care se află redactorii foii fanariote [20] nu e nici explicare pentru mistificaţiile ce le dă publicului drept idei ale noastre, nu e nici [21] justificare.

N-am numit «canalie» pe poporul românesc şi am făcut numai deosebirea între poporul nostru sărmanul [22] care sufere dominaţiunea noilor fanarioţi şi între canalia dominantă *[ilizibil]*, care-i impune această dominaţiune prin gudurare [23], prin minciună, prin linguşire şi în fine prin împrejurarea tristă că factorul esenţial de control, stabilit de Constituţia noastră, Coroana nici cunoaşte ţara, nici află de cuviinţă a o cunoaşte [24].

Coroana nu ştie că subprefecţii instalaţi în numele ei, mină pe ţăranii ce nu pot plăti rămăşiţele mincinoase prin spini şi prin părău ; Coroana nu ştie că poporul acesta e tratat mai rău decît animalele de către patrioţii de la putere.

[184] Coroana nu ştie că nu există lege pentru ţăran, nu există autoritate, că singura lege e spoliarea din partea dominanţilor [...]

Coroana nu ştie că ministeriile şi judecătoriile gem de greci neimpămînteniţi cari nici nu pronunţă bine româneşte, începînd de la Curtea de Casaţie şi sfîrşind [25] cu judecătoriile de ocol.

Iată ceea [ce] nu ştie nici Coroana, nici poporul şi ceea ce ne-am însărcinat [26] noi a le spune amîndurora. Şi ceea ce nu ştie nici Coroana, nici poporul românesc este că această stare de lucruri nu poate merge înainte, că o stare sistematică de putrejiune şi de corupţie [27] trebuie să dea loc la izbucniri şi că asemenea izbucniri [sunt] periculoase în starea internaţională precară în care se află România.

[185] Lucrul merge atît de departe [28] încît orice putere străină are în mînă făgăduinţa de-a scăpa Moldova *[ilizibil]*, Ţara românească *[ilizibil]* şi că amîndouă aceste făgăduinţi sunt [29] ademenitoare pentru poporul autohton al [30] ţării. Mai mult încă, între o stăpînire străină pe faţă şi una mascată, între regim străin şi exploatare străină organizată ca cea de astăzi, alegerea e aproape [31] indiferentă pentru omul ce duce greutăţile exploatării.

---

[12] urmează: *românesc*, şters
[13] urmează: *vor*, nesters
[14] *şi politice*, scrise deasupra; iniţial: *dar nu suntem contra lor*, şterse
[15] *roşie*, scris deasupra
[16] urmează: *grecilor*, şters
[17] *regimul alimentar rău*, scrise deasupra; iniţial: *traiul cel rău*, şterse
[18] *d'alde*, scrise deasupra
[19] scris deasupra
[20] urmează: *fondată de un grec C. A. Rosetti şi de alt grec, Carada*, şterse
[21] scris deasupra
[22] *nostru sărmanul*, scrise deasupra; iniţial: *românesc*, şters
[23] scris deasupra; iniţial: *subrepţiune*, şters
[24] *nici află de cuviinţă a o*, scrise deasupra; iniţial: *nici voieşte s-o*, şterse
[25] urmează: *Simonidie, protejatul d-lui Pherekydis*, şterse
[26] urmează: *s-o spunem*, şterse
[27] urmează: *trebuie să izbucnească şi că*, şterse
[28] urmează: *în puterea care promite moldovenilor de a-i scăpa* [ilizibil] *are Moldova puterea care va promite Ţării româneşti de-a scăpa de grecotei, are Ţara românească*, şterse
[29] urmează: *foarte*, şters
[30] urmează: *acestor*, şters
[31] *E-aproape indiferentă pentru*, scrise deasupra; iniţial: *nu are nici [ilizibil] măcar pentru*, şterse

Precum împăraţii au murit de boala pediculară phteiriasis tot aşa poporul românesc, care are nevoie de spitale în sate, moare de boala [unor] paraziţi, cari s-au încuibat în organismul lui. Orice încheietură organică a lui, orice autoritate publică, de la ministerii pînă la subprefecturi, sunt cuiburi de incubaţiune pentru aceşti paraziţi *[186]* unde se clocesc trimiţîndu-şi apoi odraslele la Paris, de unde aceste [32] se-ntorc cu mii de trebuinţe pe d-o parte, cu pofta de a le realiza [33] de pe spatele poporului pe de alta.

Toate secăturile [34] cari au numărat pietrele uliţelor din străinătate [35] şi i-au populat lupanarele, toate mofturile contractate acolo, toate mizeriile se traduc aci, la faţa locului, în cheltuieli bugetare, în ban plătit de birnic, pentru a întreţinea pe aceste stîrpituri [...]

[187] La ei discuţie nu înseamnă comparare de argumente, ce oricare din secăturile acestea n-are [36] alt scop decît de-a se arăta mai cu cap, de a-şi ilustra mutra, de-a arăta că ştie răspunde. Noi zicem de [exemplu] că nu spitalele sunt lucru de căpetenie [37], ci o descărcare a poporului de greutăţile actuale, o îmbunătăţire a stării lui materiale, a regimului *[188]* lui alimentar, ei ne răspund că suntem cruzi şi voim să lăsăm să moară femeile bolnave.

Iată răspuns sofistic de grec.

Noi dovedim că partidul [38] dominant e compus din venetici [39], ei ne răspund că ameninţăm pe Rege şi că nu cunoaştem teoria lui Lamarck.

Iată alt răspuns sofistic de grec.

Noi zicem că ţăranul nu se bucură de binefacerile legii şi trăieşte sub un regim excepţional, ei ne răspund că Ţarigradu-i lîngă Bosfor. Se potriveşte ca nuca-n perete.

Ar fi vreme pierdută a discuta cu asemenea oameni, incapabili de-a pricepe ori de-a recunoaşte un adevăr, precum sunt incapabili de-o faptă bună, de-o mişcare generoasă.

Sunt uscături, sunt descendenţii unei rase învechite şi putrezite în corupţie, sunt etnic-bătrîni, în stadiul disoluţiunii, pe calea de a se-ntoarce la maimuţa din care [40] se trag.

«REGELE A COMIS GREŞEALA...»

[383r] Regele a comis greşeala de-a judeca pop[orul] rom[ân] după oamenii cari-l încunjoară şi fiindcă aceştia n-au avut onoare, R[egele] a crezut că poporul românesc n-o are, fiind[că] aceştia n-au ruşine casnică şi publică, R[egele] a crezut că p[oporul] r[omân] n-o are. M. Sa n-a cercetat niciodată cine-i Candiano. Dac-ar fi cercetat, ar fi aflat că e fiul unui grec, care căpăta bîta la *[ilizibil]* de la supprefectul din Mizil (Tocilescu bătrînul) pentru escrocherii; dac-ar fi cercetat cine-i Rosetti, ar fi aflat că e grec ş.a.m.d.; dac-ar fi cercetat de Pilat afla că e fiul unui luminărar grec din Botoşani, ar fi aflat c-un cuvînt că tot ce e militar şi *[ilizibil]* în această ţară nu e român şi că poporul acesta rom[ân] este cel mai drept, mai fidel, mai iubitor de adevăr de pe faţa pămîntului.

---

[32] scris deasupra
[33] scris deasupra; iniţial: *umplea*, şters
[34] urmează: *de fanarioţi*, şterse
[35] *din străinătate*, scrise deasupra; iniţial: *Parisului*, şters
[36] urmează cuvinte ilizibile
[37] *sunt lucru de căpetenie*, scrise deasupra; iniţial: *trebuiesc*, şters
[38] scris deasupra; iniţial: *clica*, şters
[39] în paranteză *greco-bulgari*, scris deasupra şi neşters
[40] urmează: *au luat naştere*, şterse

PAGINI GERMANE

ÎNSEMNĂRILE ÎN LIMBA GERMANĂ ALE lui Eminescu conţin, pe lîngă notiţe de la cursurile universitare frecventate, şi transcrieri de texte ce i-au reţinut atenţia pentru problemele la care se referă sau care l-au impresionat prin conţinutul lor literar-poetic. Unele din ele au fost prilejuite, poate, de răsfoirea unor reviste, cum este cazul cîtorva transcrieri de poezii din care reproducem aci două. Prima e o strofă de patru versuri, în care poetul romantic August von Platen cere severitate extremă în «judecăţile de artă», în opoziţie cu «indulgenţa» ce trebuie să întîmpine slăbiciunea umană; al doilea text îl formează prima din două poezioare semnate Karl Crist Tenner (Mss. 2291 p. 41, v.), care l-au atras, desigur, prin atmosfera lor romantică. Din aceeaşi categorie face parte şi textul în proză semnat Emilie Seidel (Mss. 2291, pp. 41—41, v.), precum şi fragmentele atribuite unui baron Carl von Fohlberg [?] (Mss. 2291, pp. 42—42, v.). Toţi aceşti autori au rămas obscuri, însă oglindesc atmosfera ce-i convenea poetului. Dealtfel, în perioada anilor de după 1870, literatura germană n-a avut poeţi şi scriitori mari, iar revistele literare vehiculau încă epigoni romantici.

Pe linia ideilor generale, poetul notează concepţiile diferiţilor autori despre om, creatura care a trebuit să tolereze atît de multe teorii. cu privire la destinul său (Mss. 2286, p. 63, v.)

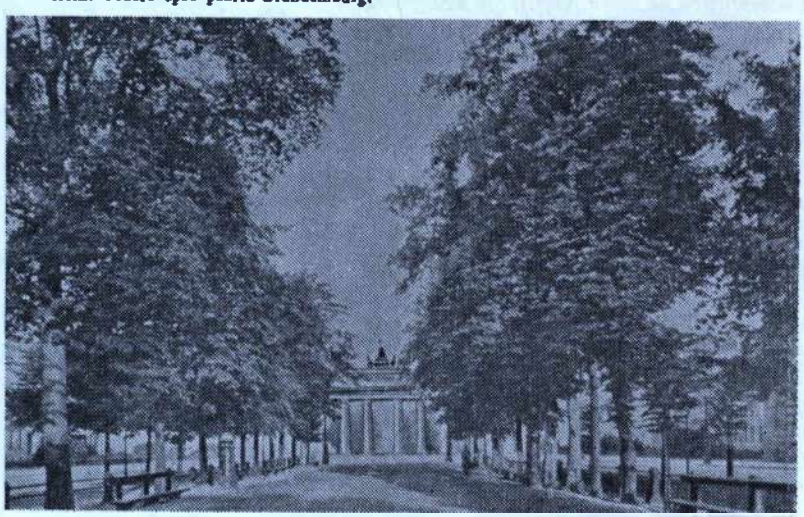
În legătură cu convieţuirea din sînul societăţilor umane, notează o definiţie a istoriei dreptului, a progresului societăţii umane prin confruntarea ideilor noi cu cele vechi, ca un proces de cristalizare a orientărilor, pentru care Anglia este dată ca model (Mss. 2286, p. 93, v.).

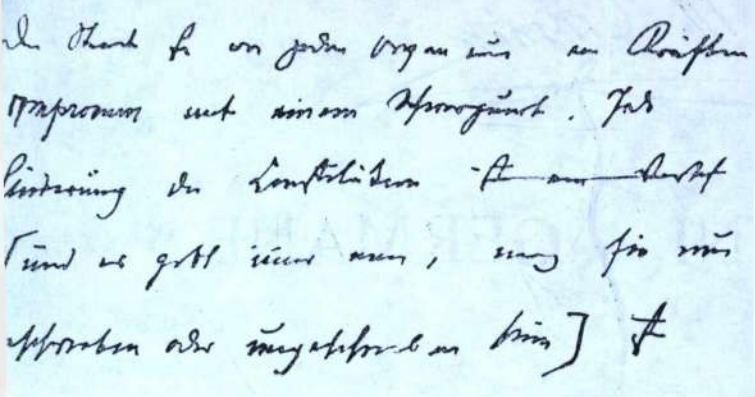
O scurtă însemnare (Mss. 2286, p. 24) defineşte mecanismul modificării continue a constituţiilor prin deplasarea centrului lor de greutate asupra purtătorilor unei forţe social-politice pînă atunci secundară; dar centrul de greutate poate fi deplasat în mod fals, cum e cazul constituţiei monarho-constituţionale, o constituţie a stării de mijloc, octroiată poporului român.

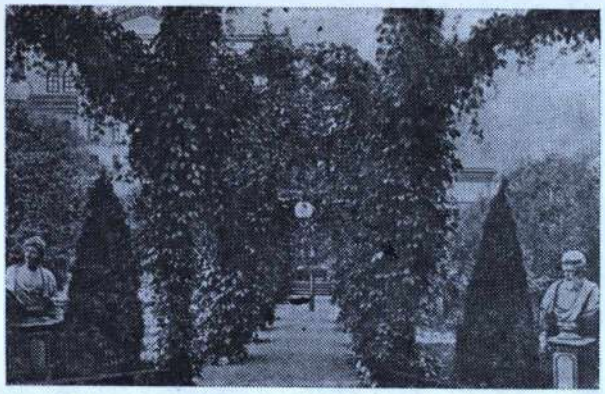
Celebrele *Fragmente fiziognomice pentru promovarea cunoaşterii oamenilor şi iubirii de oameni* (Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschekenntnis und Menschenliebe), publicate la sfîrşitul secolului al XVIII-lea (1775—1776), în epoca curentului „Sturm und Drang", de către scriitorul elveţian Lavater, mai reţinea atenţia lumii intelectuale în anii cînd se afla Eminescu în Germania. Într-un fragment (Mss. 2291, p. 4) poetul notează în limba germană cîteva idei proprii în legătură cu aplicarea fiziognomaticii la studiul psihologiei popoarelor.

PINTEA

Berlin. Vedere spre poarta Brandemburg.

[Mss. 2291, p. 21] Berlin. Unter der Linden.

Gut sei jeglicher Mensch, nicht jeder von Künstler, u[nd] deshalb | Sei man in Kunsturteil streng u[nd] an Sittlichen mild | Menschliche Schwäche verdient Nachsicht in der Sphäre des Handelns; | War im Gesange schwach, schlage die Leier entzwei.

A[ugust] v[on] PLATEN

Letztes Glück

Sie lag so blass, sie lag so krank | Ich hob sie zitternd auf | Sie neigt auf meine Brust ihr Haupt | Und weinte still darauf. || Sie drückte lächelnd mir die Hand | Sie sah so treu mich an; Sie küsste sanft die Thräne weg | Die mir vom Auge rann. || Es war ihr letzter Händedruck | Es war ihr letzter Blick | Es war ihr letzter Liebeskuss — | Es war mein letztes Glück.

Karl Christ TENNER

[Mss. 2291, pp. 41—41v.]

Ein mildes Wort ist gleich dem Maienregen, der welke Fluren wunderbar erquickt, der mit der Blüthenpracht und Erntesegen die Auen rosig, rings u[nd] goldig schmückt. Ein mildes Wort ist gleich der Flut der Lethe, die leis u[nd] lind um Sinn u[nd] Seele weht, dass so in ihr den Dämon Schmerz sie tödte, den dann in Nacht Vergessenheit begräbt. Ein mildes Wort gleicht einem holden Kinde, das uns umstreickt mit trauten Tändelei, dem lächelnd wir verzeihe[n] des Schmeicheles Sünde und sanfter Bitte süsse Tyranny. Ein mildes Wort gleicht einem Wundertranke, das lindend jeglich Leid versenkt im Schlaf, das magisch heilt das Herz, das wunderkranke, war glühend auch der Pfeil der tief es traf. Ein mildes Wort ist gleich der Gottestaube, die friedenfroh den ewigen [?] Ölzweig trägt, die noch des Heiles Blatt dem Feind im Staube nicht nur dem Sieger sollte zu Füssen legen. Ein mildes Wort ist gleich dem Gruss der Engel, der Freude weckt wo immer er erklingt, der frei die Seele aus dem Thal der Mängel empor zum Lande der Vollendung schwingt. Ein mildes Wort ist gleich dem Hauch von droben, der Wehe des Geistes des Allmachtig[en] ist, der leicht beschwört die Leidenschaften Toben, wie Meereszorn beschwor einst Jesus Christ. Ein mildes Wort gleicht Edens Melodien, die zauberisch wiederhallen fort u[nd] fort, die Wohllaut durch des Liban Mirten ziehen, bis jede Dissonanz sich löst im Dost,

*

So lange laufe als das He[r]z dir rein, solange weine als des Kummers Pain, dem Menschenbruder unterworfen ist; solange hält als deine Hand sich regt, solange liebe als das He[r]z dir schlägt, dann heisst man friede dich — bist du doch Christ. Solange glaube als ein Stern noch lebt. Solange hoffe als die Sonne schwebt, empor im Osten kündend neuen Tag: solange als da denken kan dein Geist, dank dessen was dein Seelenhast verheisst, und so lass kommen was da kommen mag.

Emilie SEIDEL

[Mss. 2291, p. 21]

Fiecare om e bun, nu [însă] oricare dintre artişti, şi de aceea / Fii sever în judecăţile de artă şi blînd în cele morale / Slăbiciunea umană merită indulgenţă în sfera acţiunii; Fost-a [însă] slab în cîntec, zdrobeşte-i lira.

A[ugust] v[on] PLATEN

Ultima clipă de fericire

Zăcea atît de palidă, zăcea atît de bolnavă / O ridicai tremurînd / Îşi înclină capul pe pieptul meu / Şi plînse în tăcere acolo // Îmi strînse zîmbind mîna / Mă privi atît de drăgăstos / Îmi şterse, sărutîndu-le uşor, lacrimile / Ce-mi curgeau din ochi // Fu ultima ei strîngere de mînă / Fu ultima ei privire / Fu ultimul ei sărut de dragoste / Fu ultima mea clipă de fericire.

Karl Christ TENNER

*

[Mss. 2291, pp. 41–41 v.]

Un cuvînt blajin e asemeni ploii de mai, care înviorează minunat cîmpurile vlăguite, care împodobeşte de jur împrejur luncile cu splendoarea trandafirie a florilor şi belşugul auriu al recoltelor. Un cuvînt blînd e asemeni valului Lethei care învăluie încet şi domol simţurile şi sufletul, încît ucide în el demonul durerii, îngropînd-o apoi în uitarea nopţii. Un cuvînt blînd se aseamănă unui copil graţios care ne dă tîrcoale cu joaca lui drăgălaşă, iertîndu-i, zîmbind, păcatul linguşirii şi blînda tiranie a rugăminţii răsfăţate. Un cuvînt blînd se aseamănă unei băuturi vrăjite care scufundă în somn, alinînd orice suferinţă, vindecînd în mod magic inima, cea bolnavă de vrajă, chiar dacă fusese înroşită săgeata ce o nimerise adînc. Un cuvînt blînd e asemeni porumbelului divin ce poartă, dornic de pace, ramura de măslin ce trebuie să aşeze frunza lecuitoare la picioarele duşmanului de la pămînt nu numai la ale învingătorului. Un cuvînt blînd e asemeni salutului îngerului care trezeşte bucurie oriunde răsună, care eliberează sufletul din valea lipsurilor şi-l avîntă spre ţara desăvîrşirii. Un cuvînt blînd e asemeni suflului din înălţimi, care e adierea spiritului celui prea puternic ce uşor stîrneşte dezlănţuirea pasiunilor, precum odinioară stîrnise Isus Christos furia mării. Un cuvînt blînd se aseamănă melodiilor Edenului ce răsunau neîncetat vrăjind, ale căror sunete melodioase străbat pădurea de mirt a Libanului pînă se stinge orice disonanţă...

*

Aleargă cît te ţine inima, plîngi cît [durează] suferinţa căreia îi este supusă specia umană; ţine atît cît se mişcă mîna; iubeşte atît timp cît îţi bate inima, apoi se spune pace ţie — căci eşti doar creştin. Crede atît timp cît mai există o stea; speră cît se înalţă soarele la răsărit, vestind o zi nouă, atît timp cît spiritul tău poate gîndi, atît cît îşi propune zelos sufletul tău — şi lasă să se întîmple ce va vrea.

Emilie SEIDEL

239.820
Biblioteca Jud. Mureş Tg.
SALA DE LECTURA

[Mss. 2281, p. 42r.]

Des Weltalls stumme Majestät. Dunkler Genius

Im Thal die grauen Nebel sinken — die Nacht wie kalt! Ich sah kein tröstendes Sternlein blinken — mein He[r]z wie alt! Ich möchte weinen u[nd] finde keine Thränen, mein Sinn wie trüb! Du schöne Zeit voll Hoffen u[nd] Sehnen, wie hätt' ich dich lieb!

Oft mitten zwischen Spiel u[nd] Tanz im frohen Festgedränge[n], wo freudig regt die Menge, da sieh' die Szene ändert sich, die Formen rasch vergehen und Bäume kahl u[nd] reuterlich im Morgennebel stehen — die fremden Fraun sind alle fort, wie ein verwünscher Garten, u[nd] unterm alten Thorweg dort, da sah ich Liebchen warten — die frommen Auglein treu u[nd] klar, die lieben santfen Sterne, hinzogen sie mich wunderbar als wie aus Weite[m] Ferne. Sie sah mich an so wehmutsvoll, das holde Engelköpfchen, u[nd] aus der guten Augenquell ein holdes Thränentröpfchen. Und still wie damals war ihr Gruss, als schinden ich gekommen u[nd] ihr den letzten langen Kuss vom bleichen Mund genommen, u[nd] in mein armes He[r]ze schlich, so [ilizibil] *sind — da wachte in* [ilizibil] *auf.*

Mondnächte. *Dunkel war es in dem Garten, wo* [ilizibil] *dastehen, Rosen wundersüsse Dufte athmen und zwei Menschen treulich kosen. Aus den Wolken, die am Himmel dunklen Massen gleich sich dehnen, blickt herab der blasse Mondstrahl melancholisch, voller Sehnen. Melancholisch sanfter Miene schaut er in die reinen Kelchen aller Blumen die da blühen; gleich als wollt er fragen welche? Lächelnd beugt sich seinem Strahle manch Lilie vollustheischender und er küsst sie heiss und innig, keine liebend, alle täuschend. Unter dem Kastanienbaume ruhet Heinrich u[nd] sein Gretchen; er ein Ritter mutherfüllt, sie ein schönes blondes Mädchen. Leise flüstern kluge Blätter und die Nachtigall singt trübe unbekummert von den Beiden, die vergehen fest vor Liebe. Ja, die Nachtigall singt trübe, die versteht zu prophezeien alle bösen* [ilizibil] *Folgen solcher Mondsuchts schwärmereien.*

Carl F[rei]h[err] v[on] FOHLBERG [?]

[Mss. 2286, p. 63 v]

Kein Gebild der Schöpfung hat soviel Erklärungen sich gefallen lassen müssen als — der Mensch. Die Aegypter nannten den Menschen ein redender Thier; Moses nennt ihn ein Ebenbild Gottes; Archylos ein Tagesgeschöpf, den Erdensohn; Sophokles ein Bild; Socrates einen kleinen Gott; Pindar den Traum eines Schattens; Homer u[nd] Ossian ein hinfälliges Baumblatt; Shakespeare den Schatten eines Traumes; Hiob den Sohn vom Staube; Philemon den Anlass zum Elend; Herodot das Elend selbst; Schleiermacher den Erdgeist; Jean Paul einen Halbgott; Schiller den Herrn der Natur; Göethe den kleinen Gott der Welt; Sauer [?] den den Widerspruch im grossen Ring; Cicero das vernünftige Thier; Plato Gottes mitwirkende Werkzeug; Paracelsus den Typus aller Thiere — Darwin.

[Mss. 2286, p. 93 v]

Die Geschichte des Rechts ist die in gesetzlichen Formen sich ausprägende Objectivität des Daseins. Das subjective Moment, durch welches einem Theile mehr gegeben wird als dem anderen, ist das dem Aussterben bestimmte, und von dieser seiner Bestimmung ist ein Entkommen unmöglich. Womit wird aber nun die Berechtigung des reactionären Opposition aufgeklärt? Es ist eine Frage ob ohne schroffe Gegensätzlichkeit, ohne einen herben Übergang ein Fortschritt überhaupt möglich ist. Die Opposition gibt alle Gründe wider die neuen Ideen. damit wird aber gewöhnlich der falsche Theil der Idee aufgedeckt u[nd] seine Erfüllung vermieden, während ohne eine solche [ilizibil] *Utopie, die auf Grundlage einer solchen Idee entstehen, eine Berechtigung zur Realisirung beanspruchen. Aus-*

[Mss. 2291, p. 42 r.]

Măreția mută a Universului. Genin întunecat.

*

În vale cade ceață cenușie. Ce rece e noaptea! Nu văzui strălucind nici o steluță consolatoare — ce bătrînă mi-e inima! Aș dori să plîng și nu găsesc nici o lacrimă, — ce tulbure mi-e mintea, — Tu, frumoasă vreme cînd speram și nutream dorințe, cît de dragă mi-ai fi!

*

Adesea, la mijloc, între joacă și dans, în tumultul sărbătoresc în care mulțimea se avîntă veselă, iată că se schimbă scena, formele dispar repede și copacii rămîn pleșuvi și despuiați în ceața dimineții. Femeile străine au dispărut toate, ca o grădină blestemată, iar colo, sub bătrîna poartă, acolo văzui pe draga mea așteptînd — cu ochișorii cucernici, credincioși și limpezi, scumpe steluțe blînde, ei mă atrăgeau vrăjit ca din larga depărtare. Ea, drăgălașul căpșor îngeresc, mă privi atît de îndurerată și din izvorul ochilor căzu un grațios picur de lacrimă. Și tăcut îi fu salutul cînd venii pe furiș și-i răpii ultimul sărut prelung de pe gura ei palidă pentru a-l strecura în sărmana mea inimă — dar atunci mă trezii.

*

Nopți cu lună. Întuneric era în grădină unde stau..., respirînd parfumuri delicioase de trandafiri, iar doi oameni se alintă drăgăstos. Printre norii ce se întind asemeni unor mase întunecate, melancolic privește în jos, plină de nostalgie, raza palidă a lunii. Cu o mină melancolic-dulce privește în caliciile pure ale tuturor florilor ce înfloresc acolo, ca și cum ar vrea să întrebe: care? Zîmbind se înclină razei sale cîte un crin, dornic de voluptate, și ea îl sărută fierbinte și intim, neiubind pe niciuna, amăgindu-le pe toate. Sub castani se odihnesc Heinrich și Gretchen; el, un cavaler plin de curaj, ea, o frumoasă fată blondă. Istețele frunze șoptesc încet, iar privighetoarea cîntă confuz, nepreocupată de cei doi, care păcătuiesc tare din dragoste. Da, privighetoarea cîntă tulbure, ea se pricepe să profețească toate urmările rele ale acestor feluri de exaltări sub rază de lună.

Carl Baron de FOHLBERG [?]

[Mss. 2286, p. 63v.]

Nici o făptură a creației n-a trebuit să tolereze atîtea explicații despre sine — ca omul. Egiptenii îl numeau pe om un animal vorbitor; Moise îl numește o întruchipare a lui Dumnezeu; Archylos: o creatură a zilei, fiul pămîntului; Sophokles: o imagine; Socrates: un mic zeu. Pindar: visul unei umbre; Homer și Ossian: o frunză de copac căzută; Shakespeare: umbra unui vis; Hiob: fiul din țărînă; Philemon: prilej de mizerie; Herodot: mizeria însăși; Schleiermacher: duhul pămîntului; Jean Paul: un semizeu; Schiller: stăpînul naturii; Goethe: micul zeu al lumii; Sauer: contradicția în marea dispută; Cicero: animal rațional; Plato: unealta ce cooperează cu Dumnezeu; Paracelsius: tipul tuturor animalelor — Darwin.

[Mss. 2286, p. 93v.]

Istoria dreptului este obiectivitatea existenței exprimată pregnant în formele legale. Momentul subiectiv în care unei părți i se dă mai mult decît celeilalte e destinat dispariției și de la acest destin al lui nu este posibilă nici o soăpare. Prin ce se explică însă atunci îndreptățirea opoziției reacționare ? Există o chestiune: dacă fără contradicție stringentă, fără trecere aspră, mai e posibil progresul? Opoziția redă toate argumentele împotriva noilor idei și prin aceasta se dezvăluie, de obicei, partea falsă a ideii, evitîndu-se împlinirea ei, în timp ce fără astfel de utopii ce iau naștere pe baza unor astfel de idei, ideea ar solicita o îndreptățire la realizare. În afară de

serdem ist die organische Stellung der Opposition, dass sie die Ideen bedeutend vertieft u[nd] den Übergang, je zäher sie ist, desto mehr sichert. Darin besteht ihr Recht u[nd] dadurch wird zuletzt ihre Erbitterung gerechtfertigt. Scharfe Gegensätze, bitterer Kampf. Vollkommene Vertiefung = Cristalisation in England. Individuelle vor allgemeiner Bedingung = Charachterfestigkeit.

[Mss. 2286, p. 24]

Der Staat ist wie jeder Organismus ein Kräftenkompromiss mit einem Schwerpunkt. Jede Änderung der Constitution (und es giebt immer eine, mag sie nun geschrieben oder ungeschrieben sein) ist eine Verschiebung dieses Schwerpunkts auf die Träger einer Kraft, welche bis jetzt sekundär gewesen, jetzt zur ersten und bestimmenden wird. So ist die monarchisch-constitutionelle diejenige des Mittelstandes. Ein falscher Schwerpunkt ist eine willkührlich oktroirte Constitution, z.B. die rumänische.

[Mss. 2291, p. 5]

Boden u[nd] Clima hemmen oder fördern; aber die Richtung, die Entscheidung, das Wesentliche hängt von der Natur der Menschen ab. Es wird niemand gelingen Polens Untergang aus geographischen Gründen zu erklären; an dem russischen Wesen hat das Erdreich fast ebenso wenig Schuld. Es ist wahr, dass in Tiefebenen, die sich ohne Ende u[nd] ohne Abwechslung ausbreiten, auch das Leben u[nd] die Gesinnung einförmiger und gleichartiger wird und dass ein Himmelsstrich mit langen, strengen Wintern und kurzen, heissen Sommern leicht auch den Geist stumpfer macht. Allein wenn schon die Natur des Landes manchen Zug des russischen Nationalcharakters ausgeprägt hat; das meiste russische steckt doch im Blute.

(Din William Pierson, Russlands Vergangenheit. Culturgeschichtliche Skizzen, Partea I. Leipzig, 1870)

[Mss. 2291, pp. 4r. — 4v.]

Um empirische Forschungen in völkerpsychologischer Hinsicht vorzunehmen musste man (glaube ich) zu erst Studien an den allgemeinen Grundtipen der Völker machen, diese Grundzüge durch Physiognomik zu erläutern suchen und dann, weil eine Corespondenz zwischen Kopfstructur und Gehirn sein muss, den Gehirn und die Sinnesorgane untersuchen. Es müssen sich bei den Sinnen, stärkere und schwäckere unterscheiden (und darum stärkere oder schwäckere corespondirende Empfindungen). Ist die Empfindung stark, so abstrahiert sie desto mehr, und desto enger, sinnlicher und concreter müssen die Begriffe des Volkes in allgemeinen sein — desto klarer die Sprache. Ist der Gehörsinn stark, desto weicher und melodischer die Sprache. Von der Beschaffenheit des Centralorgans und der eigentliche[n] Seele hienge dann auch das Verhält[n]is zwischen ihr und den Sinneswahr[n]ehmungen ab, und wird die Präponderenz eine Seelenfacultät insbesondern, liesse sich dann die Hinneigu[n]g zu einer Art von geistiger Thätigkeit ableiten. Wenn unsere Seelenfacultäte[n] auf einmal in einer analogen Masse ausgebildet sind, wäre auch das Volk vielseitiger in Anschauung und Thätigkeit; ist es nur eine, so wäre das Volk selbst einseitig, und anderseitfi]ge Thätigkeiten liessen sich dann als individuelle Ausnahmen constatiren.

Abgeleitet. *Nach Lavater weiss man, dass sich gewisse Thatsachen so durch die Physiognomie ins Individu[u]m einpräge[n], dass es dies Gepräge sein lebelang trägt. Grosse historische Verhältnisse, die unabhängig vom Volke über dieses sich hin gewältzt haben, also nicht ein Ausfluss seiner psychologische[n] Beschaffenheit, müssen dennoch in der Physiognomie des Völkes ihre charakteristische Züge hinterlassen, diese aber gehören später zur Physiognomie des Volkes selbst. Insofern sie allgemein waren, wird man sie beim ganzen Volke finden, wenn nicht so nur beim heimgesuchten Theile.*

Die Hinneigu[n]g zur unregelmässigen Ideenassociation (Poesie) und zur regelmässigen (Philosophie) lassen sich beide auf menschliche Gesichter constatiren; wie auch die Hinneigu[n]g zu nur wagen Ideenassociation überhaupt.

aceasta, poziția organică a opoziției este că ea adîncește foarte mult ideile și trecerea e cu atît mai sigură cu cît [opoziția] e mai dîrză. În aceasta constă dreptul ei și prin aceasta se justifică, în cele din urmă, înverșunarea ei. Contradicții aspre, luptă înverșunată. Adîncirea desăvîrșită: cristalizarea în Anglia. Condiția individuală înaintea celei generale: fermitatea de caracter.

[Mss 2286, p. 24]

Statul e ca orice organism, un compromis al forțelor cu un centru de greutate. Orice modificare a constituției (și totdeauna e în curs o modificare, fie ea în scris sau nescrisă) e o deplasare a acestui centru de greutate asupra purtătorilor unei puteri care pînă atunci fusese secundară, iar acum devine prioritară și determinantă. Astfel, cea monarho-constituțională e cea a stării de mijloc. Un centru de greutate fals creează o constituție octroită arbitrar, ca, de exemplu, cea românească.

[Mss 2286, p. 5]

Solul și clima stingheresc sau promovează; dar orientarea, decizia, esențialul depinde de natura oamenilor. Nu-i va reuși nimănui să explice decăderea Poloniei prin motive geografice; pămîntul are aproape tot atît de puțină vină în ce privește firea rusească. E adevărat că în stepele ce se întind fără sfîrșit și fără variație, devin atît sufletul, cît și mentalitatea mai uniforme, mai similare și că o regiune cu ierni lungi și aspre și cu veri scurte, fierbinți — face prea ușor și spiritul mai greoi. Dar chiar dacă natura țării a impregnat deja unele trăsături ale caracterului național rusesc, specificul rusesc rezidă în primul rînd totuși în sînge.

[Mss. 2291, pp. 4r.—4v.]

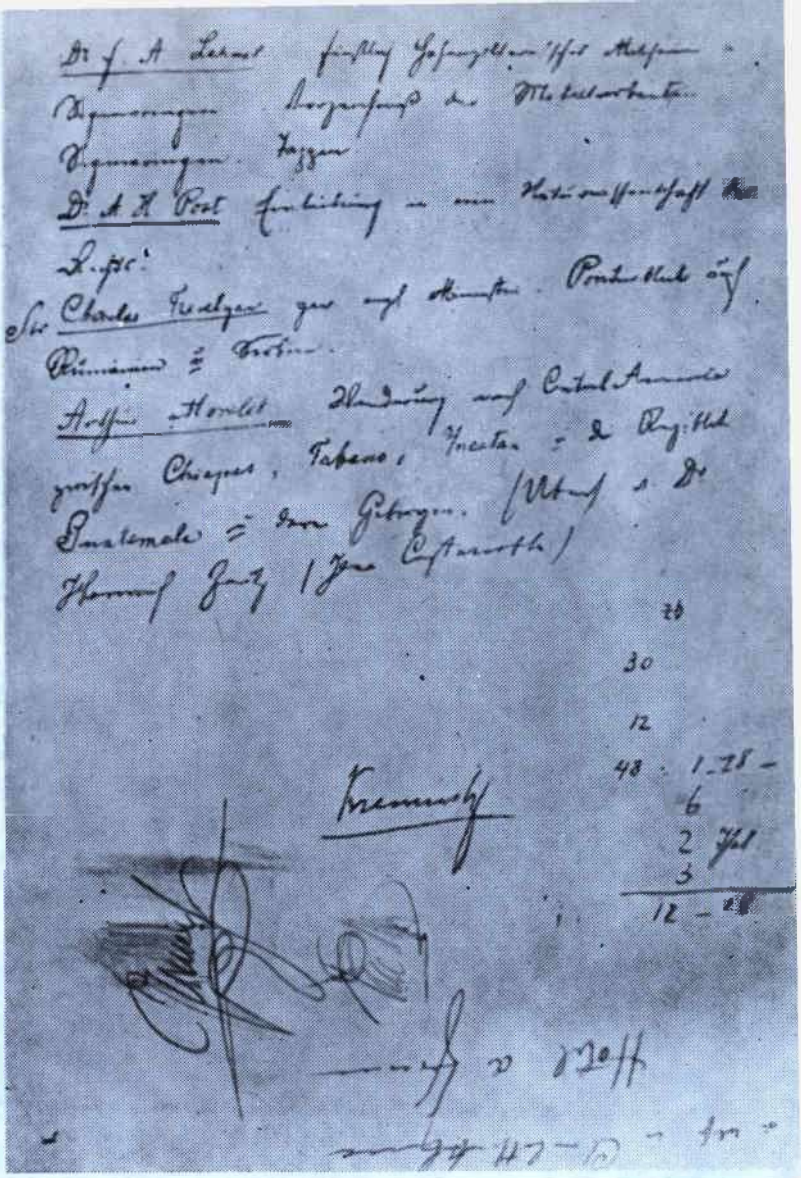
Pentru a întreprinde cercetări empirice privitoare la psihologia popoarelor ar trebui (cred eu) să se facă mai întîi studii... despre tipurile fundamentale generale ale popoarelor, să se încerce interpretarea acestor trăsături de bază prin fiziognomică căci trebuie să existe o corespondență între structura capului și creer, să se cerceteze, creerul și organele senzoriale. Între simțuri trebuie să se diferențieze, în general, unele mai puternice și altele mai slabe (și, de aceea, sensibilități corespunzătoare mai puternice sau mai slabe). Dacă simțirea e puternică, ea va generaliza cu atît mai mult, iar conceptele poporului vor trebui să fie, în general, cu atît mai pregnante, mai simțite și mai concrete, — limba cu atît mai clară. Dacă simțul auzului e puternic, limba [e] cu atît mai domoală și mai melodioasă. De structura organului central și a sufletului propriu-zis ar depinde și raportul dintre ea și percepțiile senzoriale; iar dacă preponderentă va fi îndeosebi o facultate sufletească, s-ar putea deduce înclinarea spre un fel de activitate spirituală. Dacă facultățile noastre sufletești sînt formate concomitent, în măsură analogă, va fi și poporul mai multilateral în concepții și activitate; dacă e dintr-o [aptitudine] poporul însuși va fi unilateral, iar altfel de activități ar putea fi constatate ca excepții individuale.

Deducție. Potrivit lui Lavater se știe că anumite fapte se impregnează prin fiziognomie în individ astfel încît el poartă această pregnanță toată viața sa. Condiții istorice mari ce s-au rostogolit peste popor, independent de voința lui, nefiind deci un produs al structurii sale psihologice, trebuie, totuși, să lase trăsăturile lor de caracter în fiziognomia poporului; ele aparțin însă mai tîrziu înseși fiziognomiei poporului. În măsura în care fuseseră generale, vor fi găsite la întregul popor; dacă nu, atunci numai la partea care le-a suferit.

Înclinarea spre asocierea neregulată de idei (poezie) și spre cea regulată (filosofie) se poate constata în ambele cazuri pe fețele umane; dar și înclinarea numai spre asocierea vagă a ideilor în general.

(Transliterare și traducere de G. PINTEA)

ÎNSEMNĂRI DESPRE ISTORIA FILOZOFIEI (II)

[Fila 9 v.]

1. Dr. F. A. Lehner *Fürstlich Hohenzollern'sches Museum in*
2. *Sigmaringen Verzeichniß der Metallarbeiten*
3. *Sigmaringen. Tappen*
4. D. A. H. Post *Einleitung in eine Naturwissenschaft des*
5. *Rechts.*
6. Sir Charles Travelyan *gew. engl. Minister. Pontusblick auf*
7. *Rumänien und Serbien*
8. Arthur Morelet *Wanderung nach Central America*
9. *zwischen Chiopes, Tabasco, Yucatan*
10. *u[nd] der Republik Guatemala u[nd] deren Gebirgen (Ubers. . Dr.)*
11. *Heinrich Gertz (Jena Costermerth) (?)*

Kremnitz

[Scris invers pe aceeaşi filă]:

Leipziger Str. stînga
in colţ cu Charlotten... [1]
Hôtel de France

[Fila 10 r.]

1. *Der Mensch hat ein Geist*
2. *Hat der Schullehrer g'sagt*
3. *Und daß der Wein auch einen hat*
4. *Hab ich selber gefragt.*
5. *Und wenn die zwei raufen*
6. *Da hat's fast'n Schein*
7. *Als wenn halt dr Weingeist*
8. *Thät der stärkere sein.*
9. *De la corruption littéraire en France, par Charles Potrin(?)*
10. *C. Muquard (Henry Merzbach) Verlag — Bruxelles*
11. *Die französische Litteratur (sic) wird in beiden Welttheilen eingeathmet.*
12. *u[nd] es finden sich unglücklicher Weise noch Völker, die unfähig sind ihre*
13. *eigene Kunst zu schaffen; Leute die es lieben von fremden Erzeug-*
14. *nissen zu leben — diejenigen, welche sich an dieser Atmosphäre*
15. *berauschen, glauben nicht an die Gefahr; beobachtet jene lächelnde*
16. *Nachricht, welche Männer von Herz an den Tag legen, jene ver-*
17. *fänglichen Theorien, gepredigt durch Männer von Geist, jene duld-*
18. *same Eclectik von Philosophen, jene bewundernde Mitschuld*
19. *freier Bürger, jene blinde Camaraderie leichtfertiger Charactere*
20. *denen man so häufig in der Kritik und in der Gesellschaft*

[1] Restul cuvîntului, ilizibil.

21. begegnet. Aber der Verderbniß der Litteratur folgt
22. der Verfall der Sitten, u[nd] die Gesellschaft droht mit
23. ihnen unterzugehen.

[Fila 22 r.]:

1. Darum ist auch leicht erklärlich warum in politicis u[nd] moralibus
2. einer etwas lobt, ein anderer tadelt. Nicht der
3. Intellekt thut es, sondern der Wille vermittels
4. des Intellekts das Urtheil des reinen
5. Intellects ist immer gerecht. Die Logik
6. der Geschichte ist Eristik u[nd] Sophisterei,
7. die Leute beweisen nichts, weil es von
8. selbst folgt, also aus reinem Interesse
9. für die Wahrheit, sondern weil sie es beweisen
10. wollen.
11. Die Leute, die eine gute Feder schreiben, schreiben
12. gewöhnlich mit einer schlechten. In[2]
13. mechanischer[3] *Hinsicht hat es wie in ethischer*
14. einen anderen Sinn.
15. Das Leben ist Krieg aller *gegen* Alle. *Bellum omnium*
16. contra omnes. Geschieht es[4] *auf unordentliche Weise, so werden*
17. die Kämpfenden vernichtet, was sie doch nicht wollen.
18. Mithin muß im wolverstandenen Interesse aller
19. eine Ordnung kommen, u[nd] das ist das Gesetz.
20. das Handhaben derselben die Staatsmaschine;
21. Das Ursprüngliche aber wird durch diese Normen
22. nicht verändert weil es Ding an sich, Wille, *ist*
23. es bleibt ein bellum omnium contra omnes.
24. Daß die Erscheinung rein angeschaut nun schön ist
25. erkläre ich mir dadurch, daß sie als solche von
26. einem ganz schuldlosen Organ im Raume
27. in der Zeit construirt wird, nämlich vom
28. Verstande, so häßlich wird alles nur
29. durch Merzung des Willens

[Fila 9 v.]

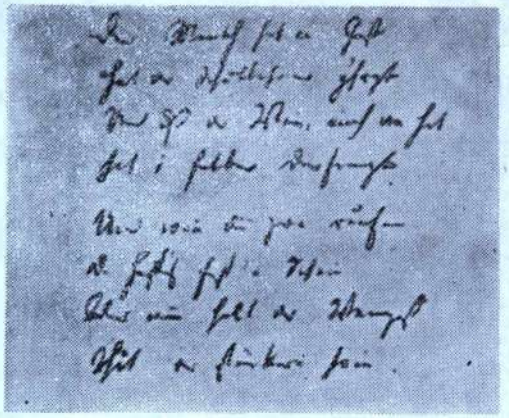
Dr. F. A. Lehner Muzeul Ducal Hohenzollern din Sigmaringen.
Catalog al lucrărilor în metal. Sigmaringen. Tappen.
Dr. A. H. Post Introducere într-o știință naturală a dreptului.
Sir *Charles Travelyan* fost ministru englez. Privire pontică asupra României și Serbiei.
Arthur Morelet Călătorie spre Africa Centrală între Chiapas, Tabasco, Yucatan și Republica Guatemala și munții acestora.
(Traducere de Dr. Heinrich Gertz— Jena Costermerth)

[Fila 10 v.]

Că are spirit omul
De la dascăl am aflat
Că spir[i]t are vinul
Însumi am cercetat.

---

[2] Urmează două cuvinte șterse.
[3] *Hinsicht hat es* supraintercalat peste cuvinte șterse.
[4] Supraintercalat.

Berlin. Im Tierga
(Grădina zoologic

Iar cînd se iau la harță
Impresie ai
C-al vinului spir[i]t
Ar fi mai dihai.[5]

Despre corupția literară din Franța de Charles Potrin. C. Muquard (Henry Merzbach) Editură — Bruxelles.

Literatura franceză hrănește ambele continente și din nefericire se mai găsesc popoare care nu sînt în stare să-și creeze propria artă; oameni cărora le place să trăiască din producții străine — cei ce se lasă îmbătați de această atmosferă nu cred în pericol: urmăriți acea indulgență zîmbitoare pe care o afișează oamenii de suflet, acele teorii înșelătoare susținute de oameni de spirit, acea eclectică tolerantă a filosofilor, acea complicitate admirativă a cetățenilor liberi, acea camaraderie oarbă a caracterelor ușuratice întîlnite atît de des în critică și în societate. Dar corupției literaturii îi urmează decăderea moravurilor și societatea e amenințată să piară odată cu ele.

[Fila 22 r.]

De aceea este ușor explicabil de ce în politică și morală unul laudă ceva, altul critică. Nu intelectul face aceasta, ci voința prin intermediul intelectului; verdictul intelectului pur este totdeauna just. Logica istoriei este eristică și sofistică, oamenii nu demonstrează nimic pentru că rezultă de la sine, deci din pur interes pentru adevăr, ci fiindcă *vor* să demonstreze.

Oamenii care au condei bun scriu de obicei cu un toc prost.

În sens mecanic ca și în sens etic are alt înțeles...

Viața este războiul tuturor contra tuturor. *Bellum omnium contra omnes.* Dacă are loc în mod dezordonat sînt distruși luptătorii, ceea ce nu e dorit. Trebuie deci, în bineînțelesul interes al tuturor, să vină o ordine, și aceasta este legea — minunea ei, mașina statală: originalul nu se schimbă prin aceste norme, fiindcă este lucru în sine, *voință*, rămîne un *bellum omnium contra omnes.*

Faptul că aparența contemplată ca atare e frumoasă, mi-l explic prin aceea că ea este construită în spațiu și timp de către un organ cu totul nevinovat, anume de intelect, urît devine totul numai prin suprimarea voinței.

(Translitterare și traducere de Mariana PETRESCU)

[5] Cele două catrene formează un *Schnaderhüpferl* (Schnadahüpfel), cîntec popular cu chiuitură (iodler) specific Bavariei și Tirolului. Catrenele notate de Eminescu pe această filă evidențiază cele două sensuri ale lui *Geist*: *spirit* (duh) și *alcool* (în compusul *Weingeist*).

POETA UTILIS URBI

M. SADOVEANU

O mare conștiință a prezentului

GLOSÎND, CU CÎTIVA ANI ÎN URMĂ, în marginea cîtorva imagini sadoveniene, reprezentîndu-l pe marele scriitor în ipostaza sa mai puțin meditativă și artistică, dar cu atît mai adînc semnificativă pentru destinul unei vieți și pentru desăvîrșirea implicațiilor unei opere (dacă raportăm totul la finalitatea demersului estetic), aceea de prezență activă, militantă, la viața politică și socială a patriei, D. I. Suchianu constata îndreptățit[1] o aparentă contradicție între asemenea *manifestări*, imortalizate pe hîrtie nitrată și profilul taciturn, închis în medalie simplificantă a atitudinilor bunului gospodar, preocupat doar de soarta «latifundiară» a creației sale și de reculeger tîrzii, în clipe de vînătoare sau pescuit, într-un cerc redus, de intimi, sau în mediul de dulce molcomie moldovenească al familiei, pe care memorialistica literară — destul de bogată, dealtfel — a autorului *Baltagului* a căutat s-o impună, cu perseverență chiar.

O recuzită romantic-patriarhală și o ținută a artistului mai mult abstrasă prezentului, dialogînd necontenit cu trecutul, a părut unora mai conformă cu sensurile literaturii sadoveniene, populată de venerabilele umbre ale unor timpuri apuse, iar scriitorul și cei apropiați lui au și alimentat o vreme aceste «duioase» secvențe, tinzînd spre o ușoară legendarizare.

Se pierdeau din vedere, mai totdeauna, în astfel de «reconstituiri» mai mult sau mai puțin fidele, în care marele artist se transforma cel mai adesea într-un desăvîrșit autocrat, înrudit oarecum în substanță cu pasta din care-și plăsmuise voievozii, valențele profund contemporane și nemijlocit actuale ale universului său creativ.

Nu un diac modern, copiind pagini semnificative din cronicile istoriei noastre naționale și romanțîndu-le, într-un grai artificial, ceremonios, cu ample și fabuloase descrieri ale unor vremi revolute, se dovedește a fi Sadoveanu

[1] *Mihail Sadoveanu om public*, în „*Manuscriptum*", an VIII, nr. 2 (27), 1977, hors texte.

în contextul literaturii românești a acestui veac, ci — așa cum nu o dată s-a remarcat — un artist complex, poet al stărilor și al condiției umane, meditînd asupra timpului său, o mare conștiință a prezentului, care, urcînd în trecut pînă la dimensiunile mitologicului, caută în lecția istoriei răspunsuri fundamentale pentru dramaticele probleme ale existenței.

Lumea lui Sadoveanu e lumea noastră, redusă la esențe, proiectată într-un permanent «tunel al timpului», privită mereu printr-un ochean întors; iar destinul lui Ion Ursu, ca și cel al lui Andrieș Hamură, al lui Vasile Brebu, ca și cel al lui Neculai Manea, al căprarului Gheorghiță sau al lui Alecu Ruset, al familiei Jderilor, ca și cel al Vitoriei Lipan, al Eugeniței Costea, sau al lui Kesarion Breb, înscriindu-se, fiecare în parte, într-o altă durată a istoriei, fiind fațete ale destinului uman dintotdeauna, sînt cu atît mai mult întruchipări materiale — în perspectiva operei — ale diversității formelor existențiale contemporane creatorului lor.

Sensurile istorice ale povestirii sadoveniene își găsesc astfel continuu decantarea și, de asemenea, descifrarea lor în evenimentele actualității imediate pe care o trăiește scriitorul. Între *prezent* și *trecut* Sadoveanu stabilește o relație osmotică, un dialog fecund în lumina căruia relativitatea actelor individuale ale vieții se permanentizează, devenind tipologice.

E o întreagă filosofie populară aici, pe care marele artist și-o extrage din exemplaritatea trăiniciei neamului său mioritic, veșnic încrîncenat sub scurgerea zodiilor să mențină inalterabile valorile statornice ale umanului, respectul față de miracolul ființei, dorința de a trăi liber, în pace, în conformitate cu deziderateie sale vitale și a se bucura de stele, pămînt și ape, culegînd roadele muncii lui neistovite. Valoarea incursiunii artistice sadoveniene — s-a mai spus, dealtfel — nu poate fi percepută, așadar, nicicum desprinsă de acest fond ideatic esențial, căci cel care aspira să viețuiască *«sub semnul păstorilor de odinioară»*, socotindu-se un *«pămîntean al Daciei fericite, coborîtor al oamenilor pașnici care n-au practicat meșteșug sîngeros»*, elogiind o datină *«de blîndețe și milă»*, punînd semnul egalității între el și *baciul baladei* mioritice, ar vrea să readucă, într-o epocă a *«progresului mecanic și a vieții standardizate»*, dominată de exploatare și de *«hora destrăbălărilor funeste»*, *«distrugătoare»*, acea *«noblețe»* a înțelegerii între oameni, acel *«cuvînt tainic»* al alinării și păcii, pe care *«fiii omului încă nu l-au găsit»*.

O asemenea mărturisire, adevărată profesiune de credință în existența unui scriitor ca Sadoveanu, destul de disimulat în intenții și puțin dispus a se confesa direct, deși opera sa e, în integralitatea ei — așa cum am mai arătat[1] — o patetică *spovedanie* a unor trăiri nemijlocite, ne restituie, în contextul *Anilor de ucenicie*, carte scrisă în împrejurările tulburi și dramatice ale celui de al doilea război mondial, ecuația

[1] Vezi: *Mihail Sadoveanu sau «rememorarea» ca necesitate vitală*, în „Manuscriptum", an XI, nr. 4 (41), 1980, pp. 33—45.

exactă a raportului dintre actualitate și permanență în creația sadoveniană și ne oferă totodată unul dintre cele mai elocvente exemple asupra modului în care marele povestitor înțelegea să răspundă imperativelor grave și evenimentelor tragice ale contemporaneității sale, printr-o adîncă lecție de umanitate.

În structura aceluiași impecabil *text* memorial, publicat în 1944, scriitorul chema din amintiri un alt moment de cumpănă al vieții sale, moment de urgie și de război pentru apărarea patriei în fața invadatorului străin din primul măcel mondial, cînd avusese acolo, în vatra *Mioriței* din cotul Carpaților, revelația adevăratelor responsabilități pentru destinul nației, priceperea adîncă și cutremurătoare a unei realități plenare, că *«în cetatea acelor munți dormea în țărînă un popor mai numeros decît cel în viață»* și că litania murmurată pentru cei mulți jertfiți întru apărarea pămîntului sfînt al țării trebuia să aibă o cuprindere mai largă, reînviind curgerea melodioasă a tuturor *generațiilor căzute* pe aceste plaiuri, care nu și-au însemnat drumul vieții lor *«decît cu lacrimi și sînge»*. Pentru neamul românesc atît de greu încercat de-a lungul întregii sale istorii — *«vreme de veacuri a suferit ororile și ignominia»* flagelului barbar al războiului, constata atunci Sadoveanu —, existența pașnică a lumii înseamnă suveranitate, independență, progres și civilizație tehnică. Interesele vitale ale poporului român se legau astfel trainic, în conștiința sadoveniană, de interesele întregii umanități, sfîrtecată de măceluri, crime, devastări nesfîrșite în cursul trecerii ei prin nedrepte orînduiri sociale.

Se mai impune a fi observat un lucru aici, și anume că mesajul umanitar al creației lui Mihail Sadoveanu nu e doar un deziderat samaritean, ci implică în viziunea scriitorului și o fundamentală atitudine socială. Marele scriitor a considerat, ca pe o datorie *sacră*, a sa, de a se așeza mereu — cum singur recunoștea — *«de partea dreptății și a progresului»*.

Democratismul sadovenian nu e doar un aspect politic; el are semnificația unei opțiuni existențiale, însemnînd, pentru acest mare artist al cuvîntului, dreptul opiniei libere, exprimarea plenară a credințelor, respectul părerilor contrarii. *« Democratismul este singurul crez politic care poate asigura pacea lumii »*, preciza Sadoveanu, în 1937, ca *« director politic »* al ziarelor *„Adevărul"* și *„Dimineața"*, în cursul unei convorbiri cu Sir John Walter, directorul cotidianului englez de reputație mondială *„The Times"*, în vizită la București. Și tot atunci, intervievat, la rîndul său, de *„Vittel Journal"*, într-un scurt popas de vacanță în Franța, scriitorul năzuia că politica țării sale *« se orientează spre liberalism și democrație »* [3].

Era speranța unui cuget militant democratic, ce credea în rațiune, în puterea covîrșitoare a opiniei publice, în dreptul popoarelor de a-și face auzit glasul și a impune cercurilor militariste, reacționare, revanșarde, adevărul necesar al păcii. Numai cu o săptămînă înainte ca *„Adevărul"* și *„Dimineața"* să fie suprimate, împreună cu alte publicații democratice, de guvernul Goga-Cuza, marele povestitor însă se întreba îngrijorat, într-un sfîrșit de an plin de triste prevestiri pentru destinele umanității: *« De cîte ori se va întoarce oare solstițiul* [...], *pentru ca blîndețea oamenilor să covîrșească răutatea măcar cu puterea pe care o dezvoltă un fulg de nea în căderea lui pe pămînt? »* [4].

Încrederea în viitorul zărilor limpezi, al instaurării echilibrului și al echității în lume, bazată pe lecția profundă a istoriei, văzută în dialectica mișcărilor ei substanțiale, dar, mai ales, convingerea în izbînda cauzei celor mulți — *« sarea pămîntului »* — dispuși să-și ia soarta în propriile mîini, dragostea lui pentru cei *« striviți fără vină »*, nu l-au părăsit niciodată pe Sadoveanu, constituind reazemul moral cel mai de preț într-o perioadă de urgie în care viața scriitorului a fost serios amenințată, iar opera lui denigrată, sfîrtecată cu topoarele sau arsă în piețe publice sub teroarea legionară și a dictaturii totalitare. *« Foarte mulți dintre noi, cei care cugetăm și simțim ca oameni evoluați am cărunțit în plină tinerețe în acei ani teribili »*, își amintea autorul *Zodiei Cancerului*, recapitulînd, mai apoi, evenimentele dramatice și experiența tragică pe care omenirea a fost silită să o cunoască în timpul războiului hitlerist, cotropită de *« diviziile de fier ale barbariei mecanizate »*, măcelărînd milioane și milioane de vieți, distrugînd bunuri ale civilizației milenare, jefuind și exploatînd nemilos popoare și avuții naționale, devalorizînd noțiunea de om.

Nu o simplă întîmplare și nici retragerea premeditată în parabolă și istorie, sau într-un tărîm magic al fericirii și al opulenței cinegetice, explică apariția, în această epocă, a unor cărți precum *Cuibul invaziilor* (1935), *Istorisiri de vînătoare* (1937), *Valea Frumoasei* (1938), *Divanul persian* (1940), *Vechime* (1940), ca și realizarea panoramicei povestiri a *Fraților Jderi*. Adăugînd noi dimensiuni operei sale monumentale, Sadoveanu înțelegea să fie, în același timp, un om al prezentului patriei; ceea ce literatura lui oferea atunci cititorilor români era tocmai încrederea în valorile perene, întoarcerea la rațiune și înțelepciunea tradițională a poporului nostru, iubirea nemărginită pentru pămîntul și frumusețile țării, pentru viața liberă și independentă a nației, ce a știut să-și apere cu vitejie de-a lungul veacurilor ființa istorică.

Prezența lui Sadoveanu, în primii ani de după *eliberarea patriei* și de instaurare a regimului de democrație populară în România, pe frontul luptei mondiale pentru pace, alături de *« toți intelectualii conștienți ai lumii »*, ce înțeleg să pună capăt *« lungului calvar al umanității »*, cerînd eliberarea popoarelor și abolirea războiului din viața politică internațională, convinși că, în actualele condiții, *« sistemele politico-sociale pot coexista și că eventualele neînțelegeri se pot lichida pe cale pașnică »*, nu este, astfel, un simplu act civic al unui mare artist modern care-și adaugă glasul concertului general al păcii în lume, voinței ferme a omenirii conștiente de a evita o nouă catastrofă, egală, de această dată, cu distrugerea globului, ci ea are semnificația apelului firesc al unei vieți și al unei opere ce au militat continuu pentru solidaritate între semeni și apărare a demnității umane.

Vorbind de la tribuna congreselor și conferințelor mondiale pentru pace, fie că ele se desfășurau la Paris sau Praga, la Moscova sau Varșovia, la Roma sau Stockholm, ca reprezentant de frunte al intelectualității românești și al aspirațiilor ei neabătute pentru cauza nobilă a păcii, Sadoveanu aducea în cuvîntul lui cumpănit nu numai durerea părintelui care plătise un greu și neuitat tribut de sînge în războiul antihitlerist, dar și convingerea că popoarele lumii nu vor permite ca asemenea grave atentate împotriva vieții să se mai repete.

Sadoveanu a trăit permanent dramele timpului său, năzuind totdeauna spre un alt viitor.

Nicolae **FLORESCU**

[3] Interviu reprodus în *„Adevărul"*, an 51, nr. 16 393, din 13 iulie 1937, p. 3.

[4] *Fericita așteptare*, în *„Adevărul"*, an 51, nr. 16 537, din 24 decembrie 1937, p. 13.

«...pentru interesele întregii umanități»*

[1. Deșteptați la o viață nouă...]

«Oameni ai păcii din toate țările, uniți-vă!» Da, să ne unim nu numai în speranță, ci mai ales în voință, spre a da liniște lumii...

Lumea nouă e lumea muncii, lumea dreptății, e sfîrșitul exploatării vieții și suferințelor noastre de către Marile Capitaluri. Numai marii seniori ai finanței au interes să mențină [azi] ura între popoare și războiul în omenire. Războiul constituie pentru ei — se pare — plasamentul cel mai profitabil. De asemeni, războiul ar putea să-i protejeze în privilegiile lor economice și sociale, pe care dînșii pretind să le prelungească. Dar dînșii au contra lor voința nestrămutată a oamenilor muncii din toată lumea și legile inexorabile ale istoriei.

*

Țara mea deținea recordul analfabetismului pe întregul continent. Nu din vina poporului, care e plin de vioiciune și inteligență, ci din vina regimurilor reacționare: ele au avut tot interesul să ție populația rurală (80% din întreaga populație) într-o ignoranță opacă, spre a o exploata sălbatec.

Guvernul democratic s-a silit să lichideze analfabetismul. În cîțiva ani s-a produs o schimbare neașteptată; poporul întreg s-a redresat ca prin farmec. Căminele culturale ale țărănimii s-au înmulțit, atingînd cifra de 6000. Operele literare care, înainte de 1944, nu cunoșteau decît tiraje foarte restrînse, se difuzează astăzi în ediții de zece și de douăzeci de ori mai mari decît înainte.

Academia nouă a Republicii devine un factor activ pentru redresarea țării și pentru construirea socialismului.

Bibliotecile publice, sporite la București, nu pot cuprinde mulțimea tinerilor cititori dornici să se instruiască. Anul trecut, la Teatrul Național din București, s-a reprezentat *Romeo și Julieta* de Shakespeare de o sută de ori, cu săli arhipline.

Altădată țăranii și lucrătorii nu cutezau să intre în sălile de expoziții artistice. Ultima expoziție de stat a artiștilor plastici, deschisă acum cîteva luni la București, în fostul palat regal, a fost vizitată de sute de mii de oameni, de curînd deșteptați la o viață nouă a sufletului și spiritului.

*

---

* Am adunat sub acest titlu, desprins din chiar textul sadovenian, o suită de *fragmente* selectate din *intervențiile* oratorice ale marelui scriitor cu prilejul diferitelor Congrese ale luptătorilor pentru apărarea păcii, congrese internaționale sau naționale la care Mihail Sadoveanu și-a adus contribuția lui inestimabilă, bazat pe prestigiul unei opere de o excepțională forță morală și artistică, meditație reprezentativă asupra timpului nostru, și pe experiența unei vieți demne și luminoase, ce a fost vreme de o jumătate de veac și mai bine — cum singur ținea să o definească — martoră a stărilor sociale și frămîntărilor politice din țara sa și de pretutindeni. Paginile acestea se găsesc astăzi în *fondul documentar M. Sadoveanu* de la Muzeul literaturii române, sub numărul de înregistrare *13805* (ff. 42, 54, 146, 175—177, 178, 216 —217, 306—308). În transcrierea lor, deși numai parțială, am căutat să păstrăm inalterabil atît gîndul și expresia sadoveniană, cît și evoluția modalității proprii de argumentare a ideilor. N-au fost eliminate decît acele paragrafe care, ținînd de conjunctural, datau, necesitînd explicații într-un cadru mai amplu al dezbaterilor decît cel pe care ni l-am propus în cazul de față. A rămas însă în integralitatea ei *confesiunea* scriitorului, depoziție vibrantă a unei mari conștiințe în fața comandamentului suprem al timpului său: umanitatea. Ea asigură, în ultima instanță, indiferent de unghiul sub care privim lucrurile, perenitatea oricăror demersuri oratorice, ridicînd militantismul imediat la dimensiunile și rigorile exemplare ale istoriei.

Sadoveanu vorbind la unul dintre Congresle mondiale ale păcii.

La congresul intelectualilor români ce s-a ţinut la Bucureşti în ultimele trei zile ale lunii martie, am primit adeziunea a 7.000.000 de bărbaţi şi femei. Congresul se adunase pentru a discuta aceleaşi lucruri grave pe care le discutăm acum la Paris.

Milioanele acestea de bărbaţi şi femei le reprezentăm noi în acest Congres **. E un contingent serios şi leal al unui popor care, vreme de veacuri, a suferit oroarea şi ignominia acestui flagel barbar. E lesne, deci, de înţeles pentru ce întreg poporul din Republica noastră populară se ridică astăzi pentru pace. Pacea înseamnă independenţa noastră economică, suveranitatea noastră, intrarea noastră în noua civilizaţie.

Luptînd pentru interesele sale vitale, poporul român are conştiinţa că luptă şi pentru interesele întregii umanităţi.

[2. Voinţa de pace a popoarelor]

S-ar părea că, în stadiul de civilizaţie la care a ajuns omenirea, această rămăşiţă a barbariei primitive — [războiul] — n-ar mai avea ce căuta în lumea modernă.

Întrebaţi popoarele de pretutindeni, căci ele duc greul suferinţii: devastări nesfîrşite, morţi fără număr, rîuri de lacrimi...

Nu e cu putinţă oare ca aceste calamităţi să înceteze? Mamele, văduvele, orfanii, invalizii înalţă pretutindeni protest de jale şi indignare. Oamenii muncii au fost şi continuă să fie striviţi fără vină. Ei sînt sarea pămîntului şi ei cad, jertfe nevinovate ale unor orînduiri nedrepte.

Încetaţi măcelurile, încetaţi crimele! strigă ei. Destul! Să înlăturăm această crudă şi nedreaptă urgie!

Astfel, în faţa posibilităţii unui nou cataclism, se ridică voinţa de pace a popoarelor.

*

** Congresul mondial al partizanilor păcii de la Paris, deschis în 20 aprilie 1949, la care a participat şi o *« delegaţie a oamenilor muncii manuale şi intelectuale din România »*. Cuvîntul rostit de Mihail Sadoveanu, chiar în prima zi a desfăşurării lucrărilor Congresului, *« vineri d.a. ora 5 1/2 »* — cum a ţinut să indice pe manuscris însuşi conferenţiarul.

*

Milioanele de semnături în țara noastră ale Apelului de la Stockholm au legat pe oamenii muncii de la noi să sporească realizările lor în toate domeniile întru construirea socialismului, întărind prin aceasta apărarea păcii.

Congresul nostru *** a dat delegaților săi de la al doilea Congres Mondial al Partizanilor Păcii mandat în toate chestiunile ce au fost dezbătute: asupra șantajului atomic, asupra reducerii și controlului armamentului de toate felurile, asupra agresiunii din Coreea și de aiurea, pentru interzicerea oricăror arme de distrugere în masă, pentru legiferarea de pedepsire a propagandei războinice.

Congresul comitetelor noastre de luptă pentru pace a arătat că oamenii muncii de la noi își înțeleg datoriile față de patrie și omenire și prin aceasta devin o forță de nebiruit a patriei noastre și a umanității...

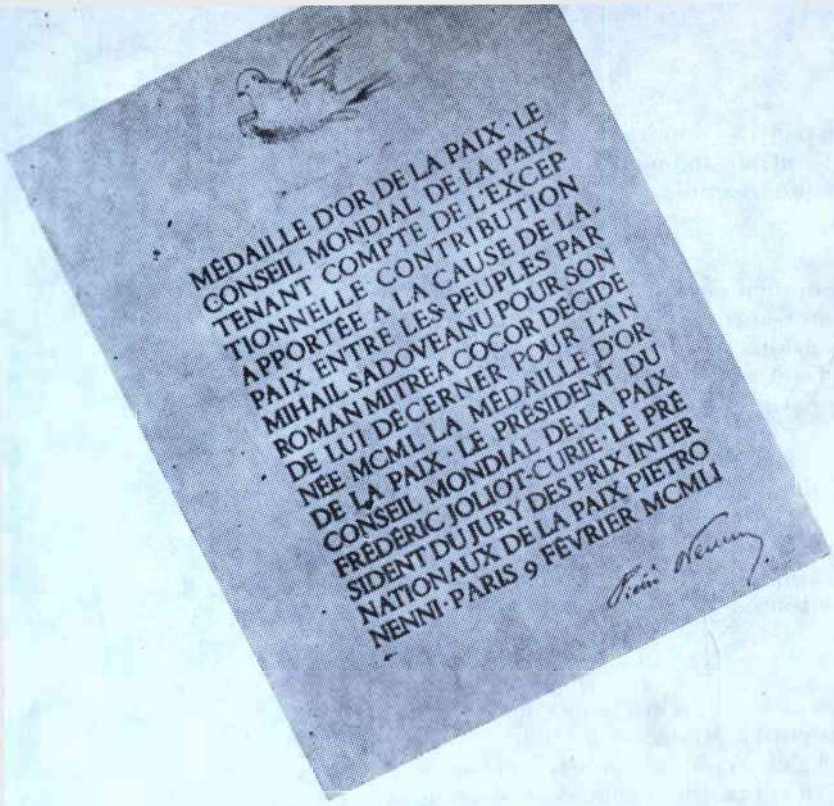
[3. Lungul calvar al umanității...]

În vremea războiului hitlerist am citit și am studiat un alt război, mai vechi, împotriva lumii, război a cărui inepție provenea tot din motive social economice ca și acesta de acum.

După invaziile de un mileniu împotriva imperiului roman, Ginghis-han a organizat pe lupii foametei din pustietățile de subt munții Altai și a creat prin sabie, în al 12-lea veac al erei noastre, cel mai vast imperiu din cîte a cunoscut istoria. China, India, țări întinse, de mult așezate, în care se acumulaseră rezerve de bunuri materiale, au fost sparte și jefuite. În același timp Substai-Bachadîr trecea în Europa prin aceeași poartă pe care o descoperiseră hunii cu opt secole mai devreme și năzuia spre mirajul de aur al Apusului.

Cinghez Ha-hanul, adică stăpînul stăpînilor, nu știa carte; geniul acestui analfabet a organizat însă o formidabilă mașină de război și distrugere. Simțămintele umane, îmblînzirea instinctelor, subt a căror lumină se dezvoltaseră știința și arta în evul antic, se opriseră la poarta închisă a conștiinței acestui reprezentant al forței sălbatice. Vîlvoarea incendiilor, sîngele și prada sînt singurul decor al vieții lui. Războinicii hoardelor lui sînt legați prin jurămînt către șef, în obligații pentru unitatea lor de luptă; răzbat vadurile morții cu entuziasm feroce. Nu cunosc mila, nu-și respectă cuvîntul față de cel de altă rasă, nu respectă tratatele, diplomația lor e crudă și vi-

*** E vorba de Congresul Comitetelor de luptă pentru pace din țara noastră, desfășurat la București între 9—12 septembrie 1950. În încheierea lucrărilor a luat cuvîntul Mihail Sadoveanu.

cleană. Prinşii de război sînt căsăpiţi, populaţia neluptătoare de asemeni e trecută prin foc şi sabie. Avangardele oştilor hanului dau semnalul ororilor înşirînd pe garduri maţele orăşenilor şi săteniior pe care îi calcă în picioarele cailor. Se clădesc pentru desfătarea şefului piramide de tîdve...

Războiul hitlerist, cu arme perfecţionate şi metode ştiinţifice, a urmat aceleaşi norme. Foarte mulţi dintre noi cei care cugetăm şi simţim ca oameni evoluaţi, am cărunţit în plină tinereţă în acei ani teribili. Ne-am îndoit de posibilitatea de redresare a păcătoasei fiinţe umane, am socotit civilizaţia o zădărnicie şi am dorit să ne alinăm în umbra morţii. Aşteptam ceas cu ceas, cu inima strînsă, veştile căderii Franţei. Am asistat la zdrobirea Poloniei, unde spaţii largi puteau a hoit acolo unde diviziile de fier ale barbariei mecanizate trecuseră. În Ucraina au fost spulberate sate, dinamitate oraşe, dărîmate uzine şi hidrocentrale electrice ale poporului sovietic, au fost ucişi milioane şi milioane de muncitori fără arme. Lagărele de fioroasă celebritate, în care au fost prelucrate părul, oasele şi pieile victimelor, au pus o pecete veşnică de infamie asupra asasinilor hitlerişti.

*

Cel care vă vorbeşte aici a fost jumătate de secol martor al stărilor sociale şi frămîntărilor politice din ţara sa.

Bogăţiile României au fost în mîna capitalului internaţional. Guvernele oligarhice ale României de ieri au ajutat la crearea unei atari stări de lucruri pentru interese[le] lor imediate, trădînd poporul pentru un pumn de aur. Muncitorii de la oraşe erau exploataţi la sînge. Covîrşitoarea majoritate a populaţiei ţării, muncitorii agricoli, era ţinută în robie şi ignoranţă, subnutrită, roasă de boli sociale...

Ne-am eliberat de fascism în 1944 ... Iată, Partidul muncitorilor ia în mînă treburile ţării. Republica populară, împroprietărirea muncitorilor agricoli, naţionalizarea industriei, comerţului şi băncilor. Vechii exploatatori sînt îndepărtaţi, marea masă a robilor iese din întuneric la soarele libertăţii şi culturii.

*

Republica noastră, ca şi celelalte republici populare ce se dezvoltă subt semnul socialismului, salută pacea viitoare ca pe un liman în care, în sfîrşit, omenirea va poposi după îndelungate suferinţi, spre a-şi pregăti ascensiunea celebrată de atîţia nobili reprezentanţi ai breslei noastre.

E un moment cînd toți intelectualii conștienți ai lumii își string rîndurile, într-o luptă sacră. Inteligența și sufletul lor, ca în atîtea momente ale lungului calvar al umanității, se așează de partea dreptății și a progresului.

[4. Dezbătînd chestiunile păcii...]

Dezbătînd chestiunile păcii, toți oamenii muncii care se aflau de față, toți cei care doreau cu ardoare liberarea popoarelor pe care le reprezentau, în așteptarea unui ev nou al umanității, aveau în perspectiva trecutului recentul război hitlerist.
Frederic Jolliot Curie subliniase contradicția tragică între descoperirile mari ale științei și întrebuințarea pe care au dat-o fasciștii de ieri și tind s-o dea fasciștii de azi acestor trium[furi] obștești.

Agresiunii naziste i s-a zis cinic, de către cei interesați, război științific. Iscusința științei, menită altui destin, a fost pusă în serviciul morții. Ruinarea Franței și Poloniei, distrugerile unui vast teritoriu din Uniunea Sovietică au fost săvîrșite precis și perfecționat, cu metode de laborator. Viețile oamenilor pașnici s-au amestecat cu fumul și pulberile... Acest vis cumplit, cavalcadă apocaliptică a neomului Cain, stăruie încă pe [ceruri] de incendii în nopțile noastre de insomnie.

[5. Misiunea sacră]

În nouă ani țara noastră a făcut progrese deosebit de însemnate în toate sectoarele vieții sociale și economice. În toate aceste sectoare femeia a dobîndit un rol tot mai întins; și aria de influență a muncii femeilor din Republica noastră urmează a crește în măsura în care poporul nostru muncitor se ridică din punct de vedere material și cultural. Femeile și-au găsit întrebuințarea firească nu numai în domenii care le revin lor de drept, în legătură cu sensibilitatea și delicatețea firii lor; ci și în domenii care se părea că aparțin exclusiv bărbaților. Am văzut de curînd, la congresul evidențiatelor din gospodăriile colective, femei conducătoare energice și destoinice de gospodării colective. Și rolul femeilor noastre devine tot mai important în sfaturile populare, unde întrebuințarea lor e tot mai dorită.

În lupta pentru pace, care se desfășoară la noi, 48% din membrii comitetelor păcii sînt femei. Partea de muncă a femeilor în această operă de primă importanță pentru pacificarea lumii și pentru aducerea bunei înțelegeri în omenire n-ar putea fi îndeplinită mai bine și mai cu succes de către bărbați. Femeile democrate din țările progresiste de astăzi își iau misiunea sacră de a deveni mamele orfanilor războaielor ce mai bîntuiesc încă și ai copiilor asupriți ai unor alcătuiri sociale nedrepte.

Am încă vie în amintire adunarea de anul trecut a femeilor democrate de la noi, în care au fost primiți copiii orfani ai Coreei și Greciei. Vă mai aduceți[,] desigur[,] aminte de acea fetiță coreeană care s-a adresat adunării în limba ei, cu un glas patetic ce ne-a pătruns inima «Mame! Mame bune!» striga ea către sală.

*

Femeia e mamă, soție, soră, logodnică; pentru femeie războiul înseamnă mai mult decît pentru oricine distrugerea căminului, pieirea ființelor iubite, lacrimi și mizerie. Atrocitățile de azi din Coreea, ca și cele din trecutul război în lagărele morții, lovesc sensibilitatea femeilor c-o asprime înfricoșată, trezind în sufletele lor nu numai oroarea, dar și o hotărîre neînduplecată de a ridica de deasupra omenirii asemenea urgie. Femeia, principiu de viață și iubire, e dușmană a morții, a [ororii] și a distrugerii.

[6. Glasuri ale popoarelor...]

Aș vrea să gravez adînc în inimile ascultătorilor mei acest cuvînt al muncii și al lumii noua: Pacea.

În congresele partizanilor păcii care s-au ţinut la Paris, Moscova, Varşovia, am ascultat glasuri ale popoarelor din toate continentele, de toate rasele şi colorile, glasuri ale unor oameni de bunăcredinţă, cu ideologii şi confesiuni diferite, care slăveau cu drept cuvînt pacea ca pe cel mai de preţ bun al omenirii. Am văzut la Paris, în 1949, manifestaţii de sute de mii de cetăţeni subt cerul liber, caravane ale păcii din toate provinciile...

[7. Lumea de pretutindeni...]

Apelurile de la Stockholm, Roma şi Berlin au fost iscălite de sute şi sute de milioane de partizani ai păcii de pe întreg pămîntul, din toate ţările, fără deosebire de rase, confesiuni şi opinii politice. Tot mai mult îşi face loc încredinţarea că sistemele politico-sociale pot coexista şi că eventualele neînţelegeri se pot lichida pe cale paşnică... Lumea de pretutindeni s-a lămurit deplin nu numai în ce priveşte avantajele stării de pace ci şi-n convingerea că marea catastrofă poate fi înlăturată prin voinţa fermă a omenirii conştiente. Popoarele sînt hotărîte să ia în mîinile lor cauza păcii şi s-o apere pînă la sfîrşit. Tineretul lumii trebuie închinat vieţii, nu morţii; rolul lui e să contribuie la progresul umanităţii, nu să fie jertfit în chip stupid.

[8. O catastrofă egală cu distrugerea globului...]

Cum războiul modern devine o catastrofă egală cu distrugerea globului — apelul la ultima violenţă nu poate fi decît un produs al nebuniei şi exasperării lacome. E o dovadă însă de morbul care roade această fracţiune de lume în declin. Locul unor asemenea halucinaţi monstruoşi ar fi în sanatorii, cum în sanatorii, nu la conducerea popoarelor, a fost locul barbarilor hitlerişti de ieri.

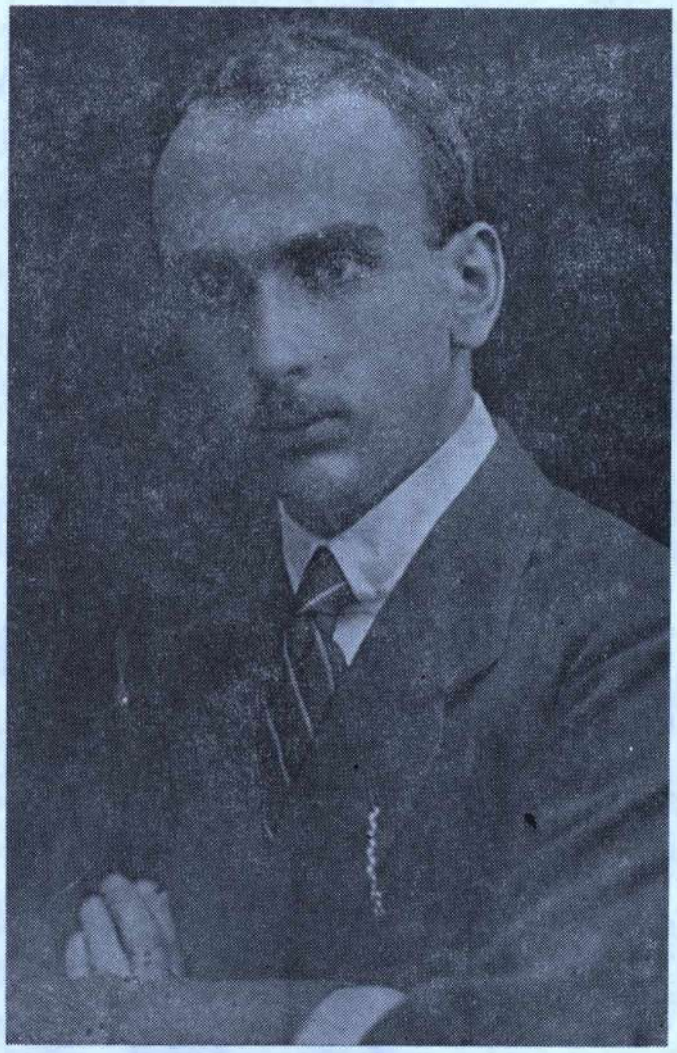
CONFLUENȚE

Ion PILLAT

Echivalențe din lirica europeană*

PENTRU ION PILLAT NECESITATEA VITALĂ de a transpune în versuri propriile sale impresii și trăiri a fost constant însoțită de împătimita căutare de a înțelege frumusețea literaturii și poeziei altora. El ar fi rămas un «colecționar»[1] de versuri frumoase și de pagini antologice dacă plăcerea de fin «degustător»[2] al literaturii române și universale nu ar fi fost dublată de nevoia imperioasă de a comunica, prin traduceri, și explica cu generozitate tuturor, prin conferințe și eseuri, fericirea simțită de el în contact cu aceste opere. De aceea, deși a fost unul din cei mai culți poeți români, în această fervoare el avea ceva din înflăcărarea și perseverența neofitului, căci pentru Ion Pillat cultura era o demonstrație fascinantă și edificatoare a evoluției spiritului omenesc de-a lungul veacurilor.

Tradiția unei învățături sistematice și a asimilării unei culturi cît mai cuprinzătoare îi fusese transmisă lui Ion Pillat prin mama sa, Mariuța, una din fiicele lui Ion C. Brătianu. Vechi fotografii arată interioarele celor două biblioteci din casa lui Ion C. Brătianu de la Florica, unde cei șapte copii ai acestuia își făceau lecțiile sub strașnice îndrumări. Odată căsătorită cu Ion N. Pillat, Mariuța a avut posibilitatea să-și educe copiii — Ion, Nicolae

* Articolul de față este doar o schițare a operei de traducător a lui Ion Pillat.

[1] G. Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 773.

[2] Dinu Pillat, în *Contribuțiuni la biografia lui Ion Pillat*, din vol. *Itinerarii istorico-literare*, București, 1978, p. 280, afirmă: «Pentru Ion Pillat rațiunea ultimă a existenței era poezia».

și Pia — la Paris, sensibilitatea sa vie și entuziastă fructificînd învățătura primită și asigurînd copiilor climatul cultural favorabil, care a schimbat sau, mai bine zis, a trasat destinul de poet al fiului său Ion, căruia, după propriile sale mărturisiri[3], pînă la 15 ani, nu-i trecuse prin gînd să se consacre unei cariere literare. Mariuța Pillat și-a supus, de asemenea, copiii unui riguros program, bucurîndu-i în același timp de operele de artă din muzee, frecventînd Opera, concertele, teatrele, dîndu-le prilejul să pătrundă în toată acea efervescentă atmosferă de tradiții și germeni înnoitori care animau viața literară și artistică a Parisului dinaintea primului război mondial. În același timp, le asigura un contact permanent cu țara, organizînd o cantină și ținînd casă deschisă pentru studenții și artiștii români veniți la Paris, dintre care nu lipseau George Enescu, Al. Macedonski și Brâncuși, pe care l-a rugat să dea copiilor săi lecții de desen[4].

Cu toate că la Sorbona urmase cursurile de istorie și geografie — ceea ce i-a dat, în activitatea sa literară, simțul istoriei, necesitatea imperioasă de a cunoaște simultan evoluția poeziei universale —, Ion Pillat și-a însușit, pe deasupra, cultura franceză, sistematic, de la clasici la romantici și moderni. Atmosfera culturală și artistică a Parisului i-a trezit aviditatea de a cunoaște literaturile germană, engleză, americană, italiană și spaniolă, iar prin intermediul traducerilor, pe cea arabă și persană și filozofia indiană. Aici și-a însușit cu repeziciune maniera poeziei parnasiene și simboliste și s-a entuziasmat de lecțiile ținute de Henri Bergson la „Collège de France"[5].

O fotografie datînd din anul 1928 a bibliotecii din casa părinților săi din str. Nicolae Iorga, nr. 8 — deci cînd Ion Pillat avea 37 de ani (se stabilise de 15 ani în țară și își alcătuia evantaiul faimoasei sale biblioteci de poezie, în propriul său apartament din str. Pia Brătianu nr. 9) — ilustrează elocvent mediul formației sale. Din cărțile așezate pe rafturi metodic, de sus în jos, se deosebesc, printre altele, dicționare, enciclopedii, atlase, *Istoria Românilor* de A. D. Xenopol, *Istoria Franței* de Jules Michelet, *Teatrul* lui Corneille, Racine și Molière, opera întreagă a lui Victor Hugo și aceea a lui Anatole France. În ambianța bibliotecii sale îi plăcea să invite, pe rînd, cîțiva din cei mai de seamă scriitori și avem — în unele cazuri — dovada lecturilor făcute în aceste reuniuni fără pretenția unor «cenacluri», dar a căror atmosferă era plină de farmecul și voluptatea discuțiilor literare. Se cunosc dealtfel și vizitele care i-au fost făcute în București de: Lucien Fabre, Claude Farrère, Henri Focillon, Claude Anet, René Benjamin, Henri Massis, Jacques Bainville, Jules Romains, Paul Morand, Georges Duhamel, Keyserling, Hans Carossa, Ivan Ducici, precum și corespondența sa cu Rilke, Benjamin Crémieux, Paul Valéry, Valéry Larbaud, Paul Claudel, Saint-John Perse.

Lărgirea orizontului său cultural, a trăirilor imaginative și sufletești, nutrite de vaste lecturi, i-au servit înțelegerii poeziei și literaturii române și năzuinței de a le alătura celor europene, permițîndu-i să descifreze mai exact ceea ce le este propriu și să evidențieze contribuția lor specifică la evoluția literaturilor lumii. În același timp s-a produs osmoza dintre bogăția cunoștințelor astfel însușite și cele asimilate din fondul autohton tradițional. Se cunosc începuturile timpurii ale operei sale de antologist[6]. Proiectul unei *Antologii contemporane românești* (1905—1914), început la Paris în 1914, împreună cu tinerii săi prieteni, a fost lărgit și îndeplinit împreună cu poetul Al. T. Stamatiad, la Iași, în 1918, sub titlul: *Poezia nouă. Poeme alese însoțite de note biografice și bibliografice și de traduceri din poeții simboliști francezi*[7]. Concepția antologiei oglindește nu numai o metodă sigură, dar și necesitatea de a însoți acea selecție cu poezii străine traduse în românește, tocmai pentru a discerne mai bine aria încrucișării curentelor literare, a circulației motivelor de inspirație și a diverselor interpretări ale acestora.

---

[3] Ion Pillat, *Mărturisiri*, București, *Extras din „Revista Fundațiilor regale"*, februarie 1942, p. 268.

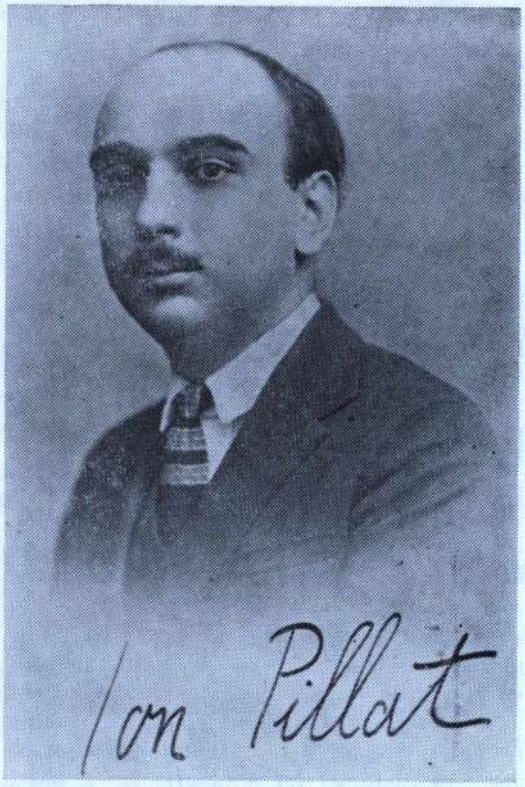
[4] Barbu Brezianu, *Brâncuși în România*, București, 1976, p. 21.

[5] Despre anii de formație a lui Ion Pillat vezi: Ion Pillat, *op. cit.*, Dinu Pillat, *op. cit.* Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. II, București, 1974, pp. 97—101, D. Micu, *Ion Pillat*, în *Gîndirea și Gîndirismul*, Buc. 1975, pp. 456—460.

[6] Ion Pillat publică împreună cu Perpessicius *Antologia poeților de azi*, Buc., vol. I, 1926, vol. II, 1927 și apoi singur *Cîntece din popor*, Buc. 1928; *Antologia toamnei*, Buc. 1931 și *Cartea dorului* în *Pagini alese*, București, 1936.

[7] Proiectele numeroaselor sale antologii au fost date de Barbu Cioculescu în *Ion Pillat de la poezia populară la poezia cea mai nouă*, în *„Manuscriptum"*, nr. 42, XII (1981), pp. 32—40.

Traiectoria operei de antologist [8] arată orientarea gîndirii lui Ion Pillat în cercuri concentrice. Astfel, în privința evoluției literaturii române, el începe cu cercul cel mai îndepărtat al scriitorilor evului mediu, continuînd cu scriitori moderni și contemporani, pentru ca atenția sa să se consacre unor teme esențiale tratate de diferiți poeți și în cele din urmă să se concentreze în cercuri din ce în ce mai mici prinzînd în focarul reflectorului piesele antologice — grupate pe autori — din operele marilor noștri poeți. Liste [9] rămase de la Ion Pillat, cu poeții simboliști francezi, cu cei germani, clasici și moderni, cu reprezentanții poeziei moderne spaniole, în ordine cronologică, cărora le-a alăturat versurile, preferate de el, cum și poezii care ar trebui adăugate unor antologii deja existente din opercle unor: Hugo von Hofmannsthal [10] (făcută în anul 1940), August Graf von Platen [11] (oct. 1940), Stefan George și Rainer Maria Rilke (1943) dovedesc nu numai un interes generos și neobosit dar și același sistem armonios de cu-

noaștere [12] continuat de el pe parcursul întregii sale vieți, aceste exerciții servind dealtfel eșafodajul eseurilor sale din *Portrete lirice* [13] și *Tradiție și literatură* [14].

Traducerile lui Ion Pillat din poezia cultă universală, pe care ar fi vrut să le strîngă sub titlul *Sufletele altora*, îi divulgă și accentuează simultaneitatea unor virtualități, oglindindu-i

---

[8] Dinu Pillat în *Mozaic istorico-literar*, București, 1969, pp. 220—221; vezi și E. Manu, *Ion Pillat și literatura comparată* în *Probleme de literatură comparată și sociologie literară*, Buc. 1970, pp. 301—305.

[9] Documentele se află în arhiva familiei.

[10] Hugo von Hofmannsthal: Soll ich nun, unter soviclen herr lichen, die gedichte nennen, auf denen vor allem die Seele ausruht immer wieder zu ihnen Zurückkert und durch welche sie, wie church Torc, irgendwo hinzudringen meint, wo ihre eigentliche Heimat ist, so sind es wieleicht diese zehn: (Dacă trebuie să numesc printre atîtea poezii minunate, pe cele care odihnesc mai mult decît orice sufletul, la care el se întoarce mereu, ca printr-un portal pătrunzînd în propria sa patrie, le-aș numi pe aceste zece):

1. *Hegire* (Buch. des Sängers); 2. *Talismane* (idem); 3. *Gegenwärtigen Vergangnes* (idem); 4. *Selige Sensucht* (idem); 5. *An Hafis: Was alle wollen weist du schon* (Buch Hafis); 6. *Wo hast du das genommen?* (Buch des Unmust); 7. *Wiederfinden* (Buch Suleika); 8. *Sommernacht* (Das Schenkenbuch); 9. *Bereichligte Männer* (Buch des Paradises); 10. *Vermächting altpresischen Glaubens* (Buch des Parscn); Hat man aber diese Gedichte betrenen so ist eine magische Grenze überschritten... (Dacă ne-am însușit aceste poezii atunci am depășit un hotar magic).

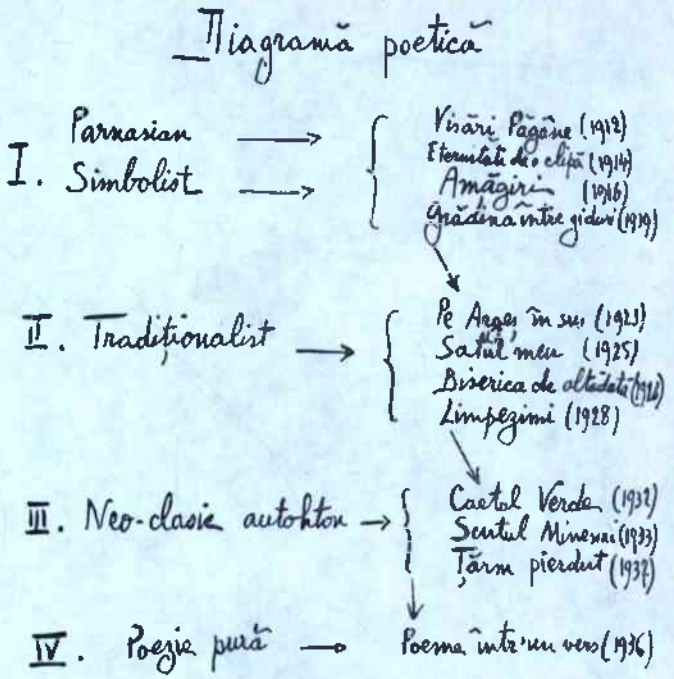
[11] Din această excelentă culegere (August Graf von Platen: *Gedichte Angewählt und hereisgegeben von Ernst. Bertram*-Insel Bucherei, nr. 305) n-ar trebui să lipsească: *Lideder, Die Liebe hat gelogen, Frühlingslied auf Sicilien, Ich möchte gern mich lesen, Auf Gewässer welchen ruhen, Gesang der Toten, An der Nacht, Den Körper, den zu bilden, Chor aus einem Drama „Meleager". Oden, Los des Lyrikers, Aschermittwoch. Sonette, Grabschrift.*

În schimb, fragmentele de *Imnuri* ar putea lipsi căci ele nu se pot ciopîrți (I.P. oct. 1940).

[12] Procesul de cunoaștere a lui Ion Pillat este astfel în confluență cu gîndirea lui T. S. Eliot care afirma că: «simțul istoric obligă să se scrie nu numai respirînd prin toți porii același aer cu întreaga generație proprie, ci cu sentimentul că întreaga literatură a propriei țări are o existență simultană, se situează pe același plan. Acest simț istoric, care este simțul atemporalului ca și al temporalului și al unității între temporal și atemporal, este cel care-l face pe scriitor să fie tradițional... Tradiția... nu poate fi moștenită, «împotrivă, dacă o urmărești, trebuie să o cucerești cu mare trudă». Vezi: *Eseuri literare: Pater, Chesterton, Eliot.* București, 1966, T. S. Eliot: *Tradiție și talent personal*, p. 222,

[13] Ion Pillat, *Portrete lirice*, București, 1936; *ibidem*, București, 1969. Vezi și articolul lui Lucian Valea, *Ion Pillat și literatura universală* din „Convorbiri literare", nr. 9 (1971), pp. 40—46, în care se reactualizează interesul eseurilor din *Portrete lirice*.

[14] Ion Pillat, *Tradiție și literatură*, București, 1944.

mai complet personalitatea. Căci, poeziile asupra cărora s-a oprit cu predilecție îl definesc pe sine însuși, dar și dorința de a escalada piscuri care i-ar fi rămas altfel inaccesibile, fapt pe care-l îndeplinea cu veneratia unui pelerin. Actul cunoașterii ar fi rămas la Ion Pillat, prin această permanentă confruntare, o formă de narcisism și plăcere egoistă, consumată în tihna bibliotecii, asemeni unui Stéphane Mallarmé, de pildă, dacă nu ar fi fost însoțit de graba firii sale meridionale de a comunica cititorilor, prin traducerile făcute de el, propriile sale lecturi, considerînd absolut necesar acest act de cultură. Citind în original literatura franceză, germană, engleză, italiană și spaniolă, Ion Pillat se străduia ca la lumina literaturii comparate să evidențieze caracterele tradiționale ale poeziei moderne. Căci pentru el «orice perioadă literară este produsul unei legi inerente atît spiritului omenesc cît și naturii în genere» [15]. El atrage atenția că în cuprinsul acestei armonii mișcările literare «sînt ca firul unui fluviu al cărui debit de apă îl dă sufletul național» [16] și numai în măsura în care o operă este rodul și reflectă tradiția unui popor ea se adaugă și completează traiectoria creației literare a lumii. În schițarea operei sale de traducător vom aplica, deci, însuși modul de orientare a lui Ion Pillat în opera de selectare și valorificare literară și, în plus, ideea sa că «fiecare epocă literară ia din poeții care au precedat-o tocmai acea parte din opera lor cu care are afinități elective» [17].

Corespondența dintre poezia străină și opera lui Ion Pillat, dezvoltarea unor latențe native în contact cu alte climate literare și civilizații, cum și descoperirea, prin contrast, a propriei sale individualități poetice, atît de legată și de tributară fondului autohton, pot constitui încă un pasionant material de cercetare. Se va putea demonstra astfel — după cum a început să se facă — nu numai minuirea originală a unor forme și motive poetice însușite de la străini, dar și germinarea simultană a geniului autohton în poezia pillatiană [18].

Pentru schițarea noii perspective pe care o deschid asupra lui Ion Pillat traducerile sale din poeții străini, ne vom lăsa călăuziți de diagrama poetică a propriei sale opere [19] și, în plus, ne va inspira tabloul prezentat de el: al volumelor apărute pînă în 1926 și al traducerilor făcute concomitent [20].

[15] *Ibidem*, p. 107.

[16] Cristian Livescu, *Introducere în opera lui Ion Pillat*, Buc. 1980.

[17] *Diagramă poetică*

I	Parnasian	*Visări Păgîne* (1912)
		Eternități de o clipă (1914)
	Simbolist	*Amăgiri* (1916)
		Grădina dintre ziduri (1919)
II	Tradiționalist	*Pe Argeș în sus* (1923)
		Satul meu (1925)
		Biserica de altădată (1926)
		Limpezimi (1928)
III	Neoclasic autohton	*Caetul Verde* 1932)
		Scutul Minervei (1933)
		Țărm pierdut (1937)
IV	Poezie pură	*Poeme într-un vers* (1936)

[18] Lista scrisă de Ion Pillat în anul 1925 cuprinde traduceri din: Ivan Goll: *Lampagiul* (versuri), *Negrul de varieteu* (versuri), *Directorul de cinematograf*, *Canalul de Panama*, (în „*Cugetul românesc*", I, 1922, nr. 8—9, pp. 198—202). Împreună cu O. W. Cizek: *Studentul*, (în „*Contimporanul*", II, 1923, nr. 30 18 febr. p. 1); Din Jules Tellier: *Ospățul* (sonet), *Cele trei seri*, *Cîntec pe un motiv chinezesc*. Din Paolo Buzzi: *Cîntecul celor închiși*, (în „*Cugetul românesc*, II, 1923, nr. 6—7, pp. 520—521).

[13] Ion Pillat, *Portrete lirice*, București, 1969, p. 232.

[14] *Idem*, p. 273.

Ion Pillat declara că «orice traducere egalează spre a face mai accesibilă o sensibilitate străină»[21] și de aceea el le numea pe ale sale «echivalențe lirice», considerînd că orice traducător pune ceva din gradul său de înțelegere și din propria sa substanță poetică atunci cînd reia, la rîndul său, o creație originală străină. Căutînd să stabilim corespondența dintre opera sa poetică și aceea de traducător, observăm că orizontul acesteia din urmă este mult mai larg, propria sa operă rămînînd în centru, de o perfectă unitate, diferențiindu-se, dar evidențiindu-și valențele ca niște raze atrase de alți sori. Văzută în totalitatea ei, poezia lui Ion Pillat este departe de a prezenta doar «ipostazele unui magistral cameleon» sau «desăvîrșirea mimetismului»[22], dimpotrivă, ea aduce contribuția sa originală nu numai în salba poeziei tradiționale autohtone dar și în poezia europeană. Ion Pillat nu te încătușează, nu te înrobește sufletului său prin intermediul operei sale ci, dimpotrivă, cînd o parcurgi, inspiri din „văzduhul" ce plutește deasupra lumilor.

Față de conținutul exotic al poeziei parnasiene și evanescența poeziei simboliste din primele sale volume, par surprinzătoare traducerile apărute în 1922 din opera poetului expresionist de origine germană, Iwan Goll, și care evocă angoasa marilor orașe. În versuri albe, dînd o anumită linearitate impetuozității stufoase a originalului, Ion Pillat reține drama dezrădăcinaților lumii *(Negrul de varieteu)*, haosul și deznădejdea cetăților moderne *(Lampagiul)* și, într-o proză limpede, visul deșart și iluzia vicioasă provocată de cinematograf în sufletul unui public anihilat de mizerie și mediocritate *(Directorul de cinematograf)*, munca înrobitoare a săpătorilor îndobitociți de efort *(Canalul Panama)*, dezastre ale lumii moderne izbăvite de iubirea și speranța fără margini ale autorului acestor poezii.

Cîntecul celor închiși, de Paolo Buzzi (tradusă în 1922) se adaugă panoramei acestei lumi.

Ion Pillat reușește să echivaleze în românește aspectele în alb și negru ale însingurării și părăsirii prizonierilor mînăstirilor, bordelelor, cazărmilor și spitalelor.

Tot în acest timp traduce *Tăcere*, de poetul american Edgar Lee Masters, atras de înțelepciunea ei simplă, rodul filozofiei unui suflet tînăr.

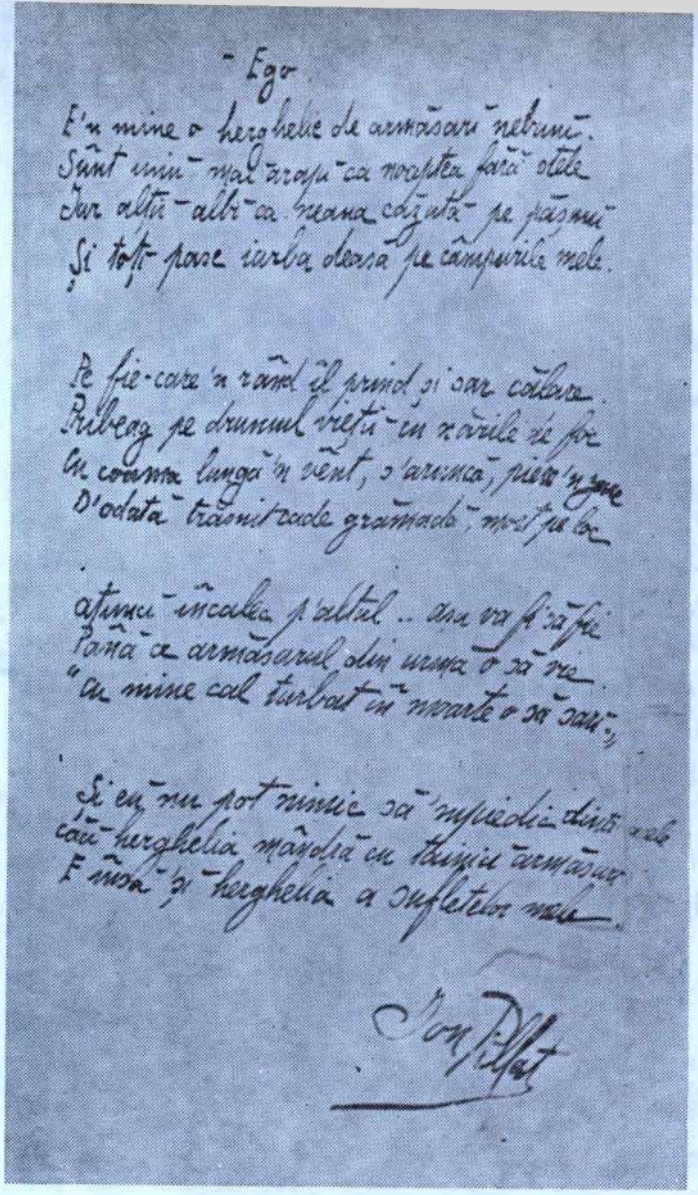
Notăm, de asemenea, alegerea unor poezii din Amy Lowell, *Două gravuri pe lac*, de pildă, în care admiratorul fervent al lui Vasile Alecsandri reușește să redea finețea versurilor cu contur de stampă japoneză.

Poezia evocînd viața orașelor și «lirismul sufletului colectiv care, tocmai pentru că e al mai multora deodată, lărgește și adîncește

---

Din Amy Lowel: *Două gravuri pe lac* I, *Grădina împăratului* II, *Meditație* (în „*Clipa*", II, 1924, nr. 67, 21 sept. p. 1). Din Rainer Maria Rilke: *Cîntecul vieții și morții stegarului Christoph Rilke*, în colaborare cu O. W. Cisek (în „*Cugetul românesc*" III, 1924, nr. 2–4, pp. 93–101; „*Universul literar*", XLIII, 1927, nr. 3, pp. 38–40, „*Revista germaniștilor români*", VI, 1937, nr. 3, pp. 272–279).

[21] Ion Pillat, *Portrete lirice*, p. 231.
[22] G. Călinescu, *op. cit.*, pp. 773, 774, 776.

- Ego -

E'n mine o herghelie de armăsari nebuni.
Sînt unii mai roşu ca noaptea fără de lună
Iar alţii albi ca luna căzută pe pămînt
Şi toţi pasc ierbi uleioase pe cîmpurile mele.

Pe fiecare'n rînd îl prind şi îi car căluşa.
Rîdeau pe drumul vieţii cu zările de foc
Cu coama lungă'n vînt, o larmă, piaţa'n goană
D'odată trăsnitoare gramade, morţi pe loc.

Atunci încalec şi eu .. aşa voi fi şi eu
Pînă ce armăsarul din urmă o să vie
Al meu cal furibund în mreaje o să cadă
Şi eu nu pot nimica să împiedic din asta
Cu herghelia măgulă cu tainic armăsar
E viaţa şi herghelia a sufletelor mele.

Ion Pillat

O variantă a poeziei Ego, încredinţată cu dedicaţie mătuşii sale Pia Brătianu.

sufletul individual »[23] nu-l îndeamnă să traducă atît din poeziile « pionierilor cuvîntului nou »: Jules Romains, Léon-Paul Fargue şi Verhaeren, ci tot din poezia tinerei lumi americane, « care e viaţă creată prin viaţă » şi a cărei simplitate este receptacolul unei « nobleţi sufleteşti ce reiese din şuvoiul versurilor libere exprimate în limbajul viu şi obişnuit al mulţimii »[24].

În 1936, în eseul *Lirica modernă americană*[25], traduce din Walt Whitman *(Fire de iarbă)*, Emily Dickinson *(Fără hartă)*, E. A. Robinson *(Richard Cory)*, Robert Frost *(Tufa de flori)*, Carl Sandburg *(Iarbă şi Chicago)*, Edgar Lee Masters *(Dealul, Lucinda Matlock şi Daisy Frazer)*, Rachel Lindsay *(John Brown)*, Amy Lowell *(Madona florilor de seară, Vînt şi argint)*.

Întorcîndu-ne la începuturile operei sale de traducător, în 1922, Ion Pillat împreună cu O. W. Cisek abordează poezia lui Georg Trakl — fapt meritoriu pentru cei doi poeţi de a fi recunoscut şi de a fi vrut să prezinte cititorilor români valoarea acestui poet, mort în 1914, şi a cărui operă a fost adunată în volum în 1917[26]. Cele 28 de poezii[27] — dintre care 7 inedite — reuşesc să dea echivalenţe straniei vrăji a poeziei trakliene, care beneficia original de experienţele rimbaldiene şi mallarméene. Fiecare din aceste poezii sugerează drama unei cărţi întregi prin intermediul imaginilor antinomice şi simultane şi a versurilor care ţîşnesc rupte unele de altele, zdrobind conturul unei imaginaţii limitate, dar care sînt ţesute între ele de fierbinţea dramă lăuntrică a poetului: însingurarea, nostalgia copilăriei şi nădejdea absolvirii din viciu şi păcat[28]. Ion Pillat şi O. W. Cisek au ştiut să dea corespondenţa

[23] Ion Pillat, *op. cit. Aspecte din lirica modernă franceză. Pionierii cuvîntului nou*, p. 263.

[24] *Ibidem. Lirica modernă americană*, pp. 329—355.

[25] *Ibidem*, pp. 335, 340, 341, 343, 345—346, 348, 349—350, 354, 355.

[26] Fritz Martini, *Istoria literaturii germane*, în româneşte de Eugen Filotti, Adrian Hass, cuvînt înainte de Liviu Rusu cu un studiu critic de Tudor Olteanu, Bucureşti, 1972, p. 471.

[27] Din lista alcătuită de Ion Pillat: *Poeme de Georg Trakl în româneşte de Ion Pillat şi O. W. Cisek*: 1. *Inima mea în seară* (Zu abend mein Herz), (în *„Cugetul românesc"*, I, 1922, nr. 6 p. 557); *Către tînărul Elis* (An den Knaben Elis), *(ibidem)*; *Rondel* (Rondel), *(ibidem*, p. 558*)*; *Apus* (Untergang), *(ibidem)*; *Apropierea morţii* (Nähe des Todes), *(ibidem)*; *Linişte şi tăcere* (Ruh und Schweigen), *(ibidem*, p. 559*)*; *Helian* (Helian), *(ibidem)*; *Psalm* (Psalm — Karl Kraus zugeeignet), *(ibidem*, pp. 560—561*)*; *În parc* (Im Park), *(ibidem*, I, nr. 8—9, nov.—dec., p. 203*)*; *În primăvară* (Im Frühling), *(ibidem)*; *Către soră* (An die Schwester), *(ibidem*, pp. 203—204*)*; *Amin* (Amen), *Într-un vechi album* (In ein altes Stammbüch), *(ibidem*, p. 204*)*; *Cîntec de seară* (Abend lied), *(ibidem*, p. 205*)*; *Elis* (Elis), *(ibidem*, pp. 20—206*)*; *Către cel mort în tinereţe* (An einen Frühverstorbenene), *(ibidem*, pp. 206—207*)*; *Priveliţte* (Landschaft), (*„Vremea"*, III, 1930, nr. 109, 10 apr., p. 6); *Cîntecul orelor* (Stundenlied), *Amurg în Lans* (Abend in Lans), (*„Contimporanul"*, IX, 1930, nr. 91—92, apr., p. 5); *Pe Mönchsberg* (Am Mönchsberg), *Sebastian în vis* (Sebastian in Traum), (*„Tiparniţa literară"*, II, 1930, nr. 4—5, apr.—mai, p. 11).

Inedite: *În noapte* (Nachts), *În drum* (Unterwegs), *Copilărie* (Kindheit), (*„Ramuri"*, II, 1965, nr. 5, 15 mai, p. 19), *Karl Kraus*, *Grodek*, *Janie*, (Klage).

[28] Fritz Martini, *op. cit.*

Ion Pillat, O. W. Cisek, N. I. Herescu și Ion Marin Sadoveanu la un Congres al scriitorilor din Cehoslovacia (1939). (Fotografie comunicată de Maria Polojințev.)

românească ciocnirii dintre imagini, prăbușirii dintre versuri creînd prăpăstii sufletești — nedescrise ca atare —, dar al căror abis cutremură sensibilitatea cititorului. S-ar părea că nu există vreo corespondență între universul senin pillatian și negura trakliană, căci s-a asemuit poeziei și filozofiei lui Horațiu tema timpului care trece, din poezia lui Ion Pillat[29]. Poetul regăsea, însă, în Trakl fiorul provocat de împresurarea trecutului, a morților iubiți, a însăși ruinării amintirii, ca de pildă în poezia *Copilărie*.

În 1924, în colaborare de asemenea cu O.W.Cisek traduce *Cîntecul vieții și al morții stegarului Christophe Rilke* de Rainer Maria Rilke, tocmai pentru ritmul său sprinten, elanul tineresc împletit cu conștiința morții. Scrisoarea[30] pe care Rainer Maria Rilke i-o trimite drept mulțumire este pentru noi mărturia unor corespondențe sufletești și sensibilități comune:

«Château de Muzot
Sierre (Valais) Suisse,
10 Novembre 1924

Monsieur et cher Poète,

rentré à Muzot pour quelques instants seulement, entre deux voyages, je dois me résigner à vous exprimer en peu de mots cette fois la joie et la surprise que j'éprouve en lisant et relisant les lignes généreuses qui sont venus m'apporter le témoignage de votre parfaite, de votre active attention: croyez à ma vive gratitude.

Les fascicles de votre Revue me montrent le résultat de votre grand et aimable effort; je suis heureux d'y figurer. Quant à mes facultés linguistiques, vous les exagérez, hélas!

---

[29] Pompiliu Constantinescu, în articolul său *Ion Pillat autohton și universal*, din vol. *Ion Pillat. Mărturisiri despre om și poet*, Buc., 1946, pp. 111—112, declară: «Ion Pillat face parte din familia poeților horațieni, depănînd intuiția timpului ireparabil, cu regretul insistent după copilărie și adolescență, mai apoi cu presimțirea morții, fatală finalitate a curgerii vremii». Vladimir Streinu, în *Pagini de critică literară*, vol. I, Buc., 1968, p. 58, este de părere că lirismul lui Ion Pillat are tocmai aceste două izvoare mai de preț: «sentimentul horațian al scurgerii vremii și acela al copilăriei pierdute, care curg cînd împreună cînd deosebit». Mai nuanțat, Ov. S. Crohmălniceanu, în *op. cit.*, p. 113, observă: «Toamna este pentru Ion Pillat „madeleina" lui Proust. Timpul intervine și aici ca motiv liric fundamental. Parfumurile, luminile, gustul fructelor coapte îi permit poetului să-și regăsească sufletul infantil».

[30] Scrisoarea se află la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R. S. România.

Je devine cependant que vous êtes rapproché de mon texte avec une insistance heureuse et une obéissance de poète.

Si je regrette une chose c'est que ce soit ce travail de jeunesse qui accapare l'honneur d'entrer à peu près dans toutes les langues européenes; écrites autrefois, dans une seule nuit d'automne, ces pages n'ont d'autre mérite que celui de leur prime-sautière allure juvenile... mais il faut croire que la jeunesse a raison sous toutes les formes — et que c'est elle qui, à travers de ces rythmes ingénuiment sincères, s'impose à tant de lecteurs bienveillants — n'étant pas étranger au métier de traducteur, je crains d'ailleurs qu'avec mes travaux plus mûrs, je m'éloigne de plus en plus de la possibilité des équivalents.

Comment ne pas aimer la Roumanie, cher Monsieur, depuis „Isvor". Pendant toute une année c'était mon livre de chevet, et je suis sur d'y revenir toujours avec le même étonnement — avec la même tendresse. Mon admiration pour la Princesse Bibesco était définitive dès que j'avais connu son „Alexandre asiatique"; mais dans „Isvor" son intuition de grand poète a réussi à établir une des plus profondes continuités humaines. Et quel bonheur que de la découvrir dans l'âme secrète de son propre peuple!

Voulez vous dire à monsieur Nicolas Lahovary qu'en effet je l'avais espéré ici d'un mois à l'autre, je ne me résigne pas aux regrets, mais je compte, sur sa visite, ainsi que sur la votre, pour plus tard. Seulement, il est probable que je serai souvent absent pendant cet hiver; aussi j'aurais préféré de vous montrer ce pays valaisan, devenu un peu le mien, au moment de ces splendeurs d'été ou d'automne.

L'hiver lui laisse toujours une certaine grandeur, mais alors la lumière se désintéresse de ces Collines, et le pays privé s'étonne sous la domination d'une absence.

N'oubliez pas, je vous prie, de transmettre à monsieur votre collaborateur un peu de cette reconnaissance que je vous porte, et prenez pour vous même, monsieur et cher Poète, l'expression de ma sympathie dévouée.

Rainer Maria RILKE»

«Castelul Muzot
Sierre (Valais) Elveția
10 noiembrie 1924

Domnule și dragă Poete,
reîntors la Muzot, doar pentru cîteva clipe, între două călătorii, trebuie de data aceasta să mă resemnez de a vă transmite, în puține cuvinte, bucuria și surpriza pe care le simt citind și recitind generoasele rînduri care mărturisesc perfecta și activa dumneavoastră atenție: vă rog să credeți în via mea recunoștință.

Fasciculele revistei dumneavoastră îmi arată rezultatul marelui și binevoitorului vostru efort: sînt fericit de a figura în paginile sale. În ceea ce privește talentele mele lingvistice, le exagerați, vai! Ghicesc totuși că v-ați apropiat de textul meu cu o fericită insistență și cu o supunere de poet. Dacă regret ceva este că această lucrare de tinerețe acaparează onoarea de a intra aproape în toate limbile europene; scrise demult, într-o singură noapte de toamnă, aceste pagini n-au alt merit decît acela al întîiului elan al tinereții... dar trebuie să credem că tinerețea are dreptate în toate chipurile și ea este aceea care, prin intermediul acestor ritmuri naiv sincere, se impune atîtor cititori binevoitori. Nefiind străin de îndeletnicirea de traducător, mă tem, cu toate acestea, că odată cu lucrările mele de maturitate, cred din ce în ce mai puțin în posibilitatea echivalențelor.

Cum aș putea să nu iubesc România, dragă domnule, de cînd am citit *Isvor*. Timp de un an încoace a fost cartea mea de căpătîi, și sînt sigur că o voi reciti mereu cu aceeași uimire și duioșie.

Admirația mea pentru Prințesa Bibescu a fost definitivă îndată ce am cunoscut al său *Alexandre asiatique*, dar în *Isvor* intuiția sa de mare poet a izbutit să stabi-

lească una din cele mai adînci continuităţi umane. Şi ce fericire să o fi descoperit în sufletul tainic al propriului său popor! * Vă rog să transmiteţi domnului Nicolae Lahovary că, într-adevăr, am sperat că va fi aici de la o lună la alta şi nu mă resemnez să rămîn doar cu regretele, ci contez pe vizita lui, la fel ca şi pe a dumneavoastră, pentru mai tîrziu. Numai că, probabil, voi lipsi adesea în această iarnă, de aceea aş prefera să vă arăt acest ţinut valesan, care a devenit puţin şi al meu, în timpul splendorilor verii sau ale toamnei. Iarna îi dă întotdeauna o anumită măreţie, dar atunci lumina nu cade pe coline şi peisajul rămîne ştirbit prin absenţa lor.

Nu uitaţi, vă rog, să transmiteţi colaboratorului dumneavoastră puţin din această recunoştinţă pe care v-o port şi păstraţi pentru dmneavoastră, domnule şi dragă Poete, expresia devotatei mele simpatii.

Rainer Maria RILKE»

Ion Pillat se opreşte abia peste 10 ani asupra poeziilor *Pietà*, *Fîntîna romană* şi *Părăsit pe munţii din suflet*. Dar cristalizarea, măsura armonioasă şi aderarea sa sufletească la artă, mediul poetic şi filozofia antică grecească îl vor îndemna să traducă din poeţii clasici germani[31]. Reţine avîntul romantic ce se sublimează în etern din unele din poemele lui Klopstock şi simplitatea emoţionată din versurile lui Mathias Claudius. După cum declară, Ion Pillat este atras mai cu seamă de «clasicismul senin, de lumina de vis pe formele plastice ale vieţii» din unele din poeziile lui August Graf von Platen, ale lui Stefan George şi Hugo von Hofmannsthal şi de sentimentele de gratitudine pentru veşnica frumuseţe a lumii, de dorul pentru o existenţă plenară în lumea elină, din imnurile lui Frederich Hölderlin, care ni se par, dintre toate, cele mai diferenţiat traduse. Ion Pillat regăsea în echilibrul şi nobila ţinută a acestor poezii «forma superioară a sufletului german»[32]. După cum se ştie, în desfăşurarea ei, poezia pillatiană reflectă diverse climate şi etape perfect conturate, rezultat al unor cicluri complete, asemănătoare oarecum evoluţiei lirice a lui Johann Wolfgang Goethe care, aşa cum înţelege Ion Pillat, «se dezvolta în spirale tot mai largi, ale căror diamante din ce în ce mai neaşteptate ne cer o amplitudine sufletească de care nu toţi sîntem capabili»[33]. Ion Pillat traduce mult din poezia lui Goethe prinzînd în versuri de o claritate de smarald vitalitatea uriaşă, superba armonie cu spiritul şi puterile naturii. Scriitorul revine cu cîţiva ani înaintea morţii sale la opera de sfîrşit a lui Goethe, *West-östlicher Divan*, redînd naturaleţea poeziilor, exprimînd înţelepciunea bătrîneţii.

În poezia engleză, Ion Pillat se opreşte semnificativ la poetul irlandez William Butler Yeats şi la Thomas Stearns Eliot, american de origine, dar englez de adopţiune şi european prin cultură.

La Yeats, din care traduce: *Valea porcului negru*, *Copilul răpit*, *Magii*, *Sfioasa*, *Cînd vei fi bătrînă*, *Poetul doreşte hainele cerului*, *Lebedele sălbatice din Coole*[34], îl atrăgea însuşi fundamentul tradiţionalist al propriei sale poezii, hrănit de larga sa cultură. El discernea în poezia lui Yeats modernitatea poetului care altoia liricii engleze lirica irlandeză, puternic legată de poezia populară şi de străvechea mitologie a Irlandei, ceea ce da o putere vizionară poemelor lui scrise în limba anglo-irlandeză şi care păstrau din limba galică ritmul versului şi atmosfera muzicală a cuvintelor. La T. S. Eliot era interesat de personalitatea acestuia, despre care recunoştea că este «formată dintr-un complex de culturi, deci mai pregătită decît orice alta pentru a întruchipa năzuinţele vieţii şi lumii actuale atît de complexe, atît de diferite de simplitatea puritană dar şi de ipocrizia burgheză a societăţii victoriene»[35]. El alege pentru a

---

* Rîndurile referitoare la Martha Bibescu au fost reproduse de Ion Pillat în volumul său *Tradiţie şi literatură*.

*

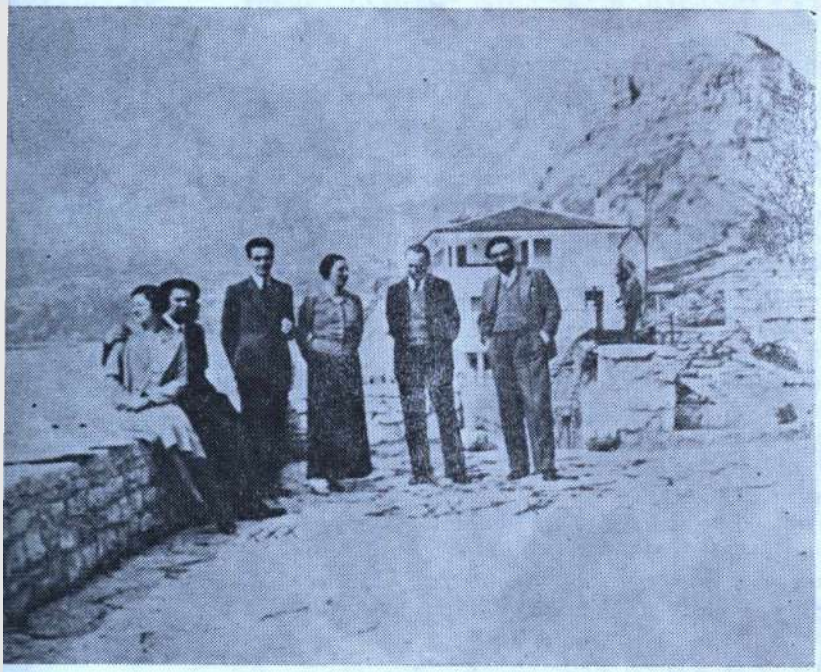
[31] Ion Pillat *Din poezia germană*. Klopstock (Claudius) Holty, Goethe, Schiller, Hölderlin, Plate , Lenau, Hebbel, Meyer, George, Hofmannstahl, Rilke, Binding, Carousaa, Ed. „Literarla", Cernăuţi, f.a.

[32] Ion Pillat, *Portrete lirice*, Spre un nou clasicism german. p. 299—309.

[33] *Ibidem*, *Goethe, poet liric*, pp. 80—100.

[34] Ion Pillat, *Portrete lirice*, *Sufletul irlandez în poezie*: William Butler Yeats, pp. 316, 317, 318—319, 320, 323, 324, 327.

[35] In Pillat, *Thomas Stearns Eliot*, în „*Azi*", II, 1933, nr. 2, 3 oct., pp. 766—769.

Împreună cu dr. V. Voiculescu, Elena și Tudor Vianu, la mare.

traduce, pentru prima oară atunci: *Drumul magilor*, *Animula*, *Marină*, dar și *Țara pustie*, despre care scrie că, la fel ca *Ulysses* al lui James Joyce, este unul din acele « texte încărcate de adînci semnificări al căror mesagiu nu poate fi interceptat la început decît de puțini aleși, dar cu o rază de acțiune ce merge crescînd mereu în timp și spațiu » [36].

Am lăsat la sfîrșit cele mai importante « echivalențe lirice » din poezia franceză, care, după propriile sale mărturisiri și părerea criticii literare, au influențat considerabil poezia de tinerețe a lui Ion Pillat. Timpul cerne însă impresionismul judecăților, căci de curînd Felix Karlinger a observat că: « Ion Pillat a luat în sine elemente roditoare din aproape toate literaturile europene, dar nu și-a pierdut originalitatea, personalitatea, mentalitatea română » [37].

În 1923 apar traducerile din Jean Moréas, concomitent cu poezia sa tradiționalistă (*Pe Argeș în sus*, 1923), dar ele corespund valențelor neo-clasice ale structurii sale sufletești și poetice. Poezia celor *13 Stanțe* pe care le înglobează în volumul *Limpezimi* (1928), precum și stanța *Aeriana zare*, cuprinsă în *Caetul verde* (1938) corespund poemelor neoclasice pillatiene, « prin acea trecere de la liric la tragic, într-o anumită sublimare a romanticului interior, avînd ca efect transmutarea materiei și învăluirea ei într-o lumină clasică... atitudine nobilă în fața neantului », caracterizare făcută de Marcel Raymond poeziei lui Moréas [38], dar înmlădiată la Ion Pillat de muzicalitatea în surdină a unei permanente melancolii.

Traducerea în 1927, împreună cu N. I. Herescu, a unor poezii din Francis Jammes [39], apărute deci între volumele *Biserica de altă dată* (1926) și *Limpezimi* (1928) confirmă aderarea sa profundă la poezia proaspătă a naturii, a lucrurilor umile ale vieții și a sentimentelor simple. În schimb, transpunerea în limba română, în 1932, a poemului *Anabasis* [40] de Saint-John Perse corespunde atracției lui Ion Pillat — manifestată încă din prima sa tinerețe în *Cîntecele stepei* [41] (inspirate de stepa dorohoiană din preajma Prutului) — față de uriașa vastitate a stepei estice, asiatice, de acea umanitate mîndră și sălbatică a popoarelor nomade. Proza disciplinată și cadențată, modul de a « vitaliza abstractul » [42] și de a poetiza pitorescul concretului erau pietre de încercare pentru abilitatea de traducător și de rafinat al poeziei care era Ion Pillat, realizare salutată cu entuziasm de Lucien Fabre în scrisoarea [43] pe care i-o adresează:

---

[36] *Animula* și *Marină*, „*Azi*", nr. 3, II (1933), pp. 736. 738. *Țară pustie*, „*Azi*", nr. 2 (1933), pp. 394—405. *Drumul magilor*, în vol. de poezii al lui Pillat *Caetul verde*, 1932.

[37] Felix Karlinger, *Fragmente zur rumänischen religiosen Lyrik zwischen den beiden Weltkriegen*, Salzburg, 1980, pp. 21—29. Mulțumim pe această cale Cătălinei Velculescu, cercetător la Institutul „G. Călinescu", care ne-a comunicat textul acestei cărți referitoare la poezia lui Ion Pillat.

[38] Marcel Raymond, *De la Baudelaire la suprarealism*, București, Ed. Univers, 1970, p. 154.

[39] Francis Jammes, *Poezii alese*, în românește de Ion Pillat și N. I. Herescu, Col. „Cartea vremii", Fundația Culturală Principele Carol, București, 1927.

[40] Saint-John Perse, *Anabasis*, cu o lămurire a traducătorului Ion Pillat, București, 1932. Din Saint-John Perse, Ion Pillat a mai tradus și *Prietenia Prințului*, publicat în „*Azi*", II, nr. 4, (1933), pp. 800—804.

[41] Vezi *Cîntecele stepei* cuprinse, în 1916, în vol. *Amăgiri*, dar trecute de Ion Pillat în *Poezii* vol. I al ediției definitive din 1944, la cap. *Eternități de o clipă*. Vezi T. Vianu, *Poezia lui Ion Pillat* în *Portrete lirice*, Craiova, 1938, p. 63.

[42] Marcel Raymond, *op. cit.*, pp. 285.

[43] Scrisoarea se află la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R.S.R.

Mon cher Ami, quelle belle chose vous m'envoyez et si parfaitement réussie ! Je l'ai lue avec enchantement.

Mon compliment vous satisfera-t-il ? Je n'en sais rien car peut-être votre oeuvre me plait-elle d'autre façon que vous le voudriez ?... Je ne crois pas à la possibilité d'une adéquation totale dans la traduction et je considère donc que celle-ci doit essayer de transposer dans le génie de sa propre langue. Il est bien evident que: « ...et ma pensée n'est pas distraite *du navigateur » n'est pas la même chose que « gândul meu nu* părăsește *pe navigator ». Il y a évidemment une nuance très subtile entre* quitter *quelqu'un et en* être distrait *; et de plus, complication d'archaisme, retour à l'étymologie, surprise de l'esprit et jouissance de la passagère énigme en un clin d'oeil résolue, qui ne peuvent à mon sens passer dans une traduction. Par contre il y a la compensation: celle du magnifique* gândul *au lieu de nôtre pauvre mot délavé* pensée, *votre mot ayant conservé toute la puissance instinctive, l'attache aux entrailles, la circulation intime et sanguine, que la nôtre feuille desséchée tombée de l'arbre, n'a plus.*

À chaque instant des transpositions de ce genre me sont une joie. Le « în gura morților » au lieu de « la bouche des morts » est tellement plus beau et plus fort que le texte.

D'ailleurs, il y aurait tant de choses à remarquer ! Par exemple, l'étonnante supériorité du roumain sur le français pour tout ce qui touche aux arts et aux métiers du laboureur et du pasteur — ce qui est biblique, en un mot. Une phrase le montrera: « Maître du grain, maître du sel... » (comme ici le roumain est superieur!) « Stăpîn pe grîu, stăpîn pe sare... »

« ...et la chose publique sur de justes balances... » « și treburile obștești pe cântare drepte » (comme ici le roumain est gêné ; car il s'agit bien de balances et le mot cântare *(quintal s'en rapporte) est magnifique mais il ne s'agit plus de balances à la lettre, seulement en métaphore et* cântare *est un peu lourd pour les arts de l'ésprit).*

«9 XI-1932

Dragul meu Prieten, ce frumoasă lucrare îmi trimiți și atît de perfect reușită! Am citit-o cu încîntare.

Elogiul meu vă va satisface? Nu știu, căci, poate, opera dumneavoastră îmi place altfel decît poate ați dori-o! Nu cred în posibilitatea unei echivalențe totale în traducere și socotesc că aceasta trebuie să încerce să o transpună în geniul propriei sale limbi. Este de la sine înțeles că: « et ma pensee n'est pas *distraite* du navigateur » nu este același lucru cu « gîndul meu nu *părăsește* pe navigator ». Evident este o nuanță foarte subtilă între *quitter* quelqu'un și *en être distrait*; și, pe deasupra, complicarea prin arhaism, revenirea la etimologie, surpriza spiritului și voluptatea de a depăși într-o clipă o dificultate de moment, nu pot, după părerea mea, să fie transpuse într-o traducere. Există, în schimb, compensația: acest magnific *gîndul* în locul săracului și spălăcitului nostru cuvînt *pensée*, cuvîntul vostru care păstrează toată puterea instinctivă, legătura cu mărunțaiele, cu circulația lăuntrică și sangvină, pe care frunza noastră uscată, căzută din copac, nu o mai are.

În fiecare clipă mă fericesc astfel de transpuneri: « în gura morților » în loc de « la bouche des morts » este atît de mult mai frumos și mai puternic decît textul original.

Dealtfel, ar fi atîtea lucruri de luat în seamă! De pildă, surprinzătoarea superioritate a limbii române asupra celei franceze, pentru tot ceea ce se referă la artele și meșteșugurile plugarului și ale păstorului — într-un cuvînt pentru ceea ce este biblic. O frază o va demonstra: « Maître du grain, maître du sel... » (cît de superioară este echivalența în limba română!)

« Stăpîn pe grîu, stăpîn pe sare... »

« ...et la chose publique sur de justes balances » « ...și treburile obștești pe cîntare drepte »

Autre chose; la transposition des sons. « Je siffle un sifflement si pur... »
« Eu fluer o fluerătură atît de limpede... » En France on siffle avec la bouche, en Roumanie avec la flûte: d'où l's et l'f.; votre sifflement est plus pastoral que le nôtre. Et dans le même vers quelles observations à faire en comparant pur *et* limpede *! (A ce sujet songes au magnifique vers de Valéry sur le serpent sifflant et assoiffé lui aussi de certaine innocence:*

« Et quelle sombre soif de la limpidité ! ») Pur *c'est: sans alliage;* limpede *c'est: transparent et clair. Pour un français le type de la pureté c'est l'air pur ou le vin pur; pour un roumain c'est l'eau pure (donc* limpede*). Pour le premier: eau pure est sourdement une restriction ce n'est* que *de l'eau, pour le second c'est* toute *l'eau.*

Encore autre chose: le plan de l'oeuvre. Vous indiquez avec une pointe d'ironie que Léger a prétendu n'avoir pas songé aux Asiates et que mon schéma n'est pas le sien; et vous en souriez discrètement. Naturellement vous avez raison; Léger me marqua son accord parfait en son temps; mais les poètes sont menteurs et Léger est plus que menteur, c'est un mythomane; je vous raconterai quand je vous reverrai quelques magnifiques mensonges de ce grand poète. Ici l'erreur de Léger est de ne pas laisser au lecteur le soin d'aimer à sa propre manière. *Etant parti d'un sujet qu'il a transformé et rôdé, le procédé allusif de notre époque lui permet de « faire croire » et de « laisser croire ». C'est parfait, ce sont les voies royales ouvertes au Songe; mais Mallarmé, quand on lui demandait si telle glose était la véritable, répondait: « qu'importe? ». Et il avait raison. Lorsque Valéry édita la Jeune Parque je n'hésitais pas à déclarer que, manifestement, le poème était le successeur de poèmes cousus à la file et qui devaient s'appeller: Astres, Serpent, Tentation, Songe, Ile, Printemps etc. Il en montra quelques humeur ayant prétendu dans une interview que la Jeune Parque était l'histoire intime de l'âme etc. Or l'aspect du manuscrit me donne raison; C'est par le suite que Valéry eut l'idée de*

(cît de chinuită este aici transpunerea românească: deoarece este vorba într-adevăr de balanţe şi cuvîntul « cîntare » (este vorba de « quintal ») este minunat, dar nu este vorba de balanţă, în sensul concret al cuvîntului, ci doar metaforic şi cîntare este puţin greoi pentru artele spiritului)

Alt lucru: transpunerea sunetelor:
« Je siffle un sifflement si pur... »
« Eu fluer o fluerătură atît de limpede... »

În Franţa se fluieră cu gura, în România cu fluierul: din care cauză *s* se schimbă în *f*; fluieratul vostru este mai pastoral decît al nostru. Şi cîte rămîn de spus comparînd *pur* şi *limpede* din acelaşi vers! (Cu privire la acest subiect gîndiţi-vă la magnificul vers al lui Valéry despre şarpele şuierînd, însetat de asemenea de o anumită nevinovăţie: «Et quelle sombre soif de la limpidité!») *Pur* înseamnă: fără nici un amestec; *limpede* este: transparent şi clar. Pentru un francez prototipul purităţii este aerul pur sau vinul pur, pentru un român este apa curată (deci limpede). Pentru primul apa pură implică, în fond, o diminuare, nu este decît apă, pentru al doilea este apa în întregimea ei.

Şi încă ceva: planul operei. Indicaţi cu o nuanţă de ironie că Léger a pretins că nu s-a gîndit la asiatici şi că schema mea nu este şi a sa, şi surideţi discret. Desigur, aveţi dreptate, Léger, la vremea lui, mi-a arătat că este de perfect acord, dar poeţii sînt mincinoşi şi Léger este mai mult decît un mincinos, este un mitoman, vă voi povesti cînd vă voi revedea cîteva minciuni magnifice ale acestui mare poet. Căci greşeala lui Léger este de a nu lăsa cititorului libertatea de a înţelege în *felul său*. Plecînd de la un subiect pe care l-a transformat şi l-a pîndit, procedeul de a sugera al epocii noastre îi permite de « a face să se creadă », de a « lăsa să se creadă ». Este perfect, sînt căile regale deschise visului, şi Mallarmé, cînd era întrebat dacă cutare glosă era aceea adevărată, răspundea « ce contează? » Şi avea dreptate. Cînd Valéry edita

joindre ces pieces par de nouveaux fragments et d'en faire un poème unique, le plus beau sans doute de notre langue et peut-être de toutes les langues et de tous les temps — mais où je demande qu'on ne cherche pas un système complet, logique, cohérent et ordonné de psychologie. (D'ailleurs il est par ses resonances vraiment trop riche pour être systématisé).

Je bavarde. J'en reviens à Léger et à vous. Avez vous remarqué vous même comment votre traduction remet l'Anabase *dans son Asie, l'y enfance, l'y cloue?*

«*En* robe pure *parmi vous...*» «*În* caftan nepătat...»

Ces deux mots se passent de commentaires, et c'est tout le temps connue cela.

«*Et le soleil n'est pas nommé...*» *n'est-ce pas là la religion abstraite des Asiates? (Je me suis quelquefois demandé si, dans leur fameuse recherche de l'Unique les Sémites ne cherchaient pas, au fond, l'impossible, l'implastique figuration de leur seul bien, attachement amour; celui de la tribu? et s'ils n'étaient pas athées sans le savoir?)*

Mais l'exemple de robe pure *(votre traduction abonde de tels exemples) est frappant. Manifestement* robe pure *vient du Liévitique et Léjer ne l'avoue pas. Or vous traduisez:* caftan nepătat. *Et robe pure reprend son vrai visage «houpelande non souillé d'Asiate».*

Tout cela est passionant. Je vous en felicite; et que je termine par une dernière louange: la plus précieuse — c'est l'orchestration des rythmes et des timbres qui la mérite. Là il fallait un grand poète pour une tâche musicale quasi insoluble. Vous avez trouvé la solution.

Des mathématiciens qui résolvent les problèmes où il n'y a point de méthode, par intuition, on dit qu'ils ont du génie.

Mes hommages à Madame Pillat et mille amitiés de

Lucien FABRE»

La jeune Parque (Tînăra Parcă) eu nu am şovăit să declar pe faţă că poemul era vădit ultima formă a poemelor înşirate la rînd şi care trebuiau să se numească «Astre, Şarpe, Ispitire, Vis, Insulă, Primăvară, etc». El se arată indispus de aceasta pretinzînd într-un interviu că *La jeune Parque* era istoria lăuntrică a sufletului. Dar aspectul manuscrisului îmi dă dreptate căci Valéry a avut ulterior ideea să lege aceste bucăţi prin noi fragmente şi să facă din ele un poem unic, fără îndoială cel mai frumos din limba noastră şi poate din toate limbile, din toate timpurile, de unde recomand să nu se caute un sistem logic complet coerent şi ordonat (Dealtfel, prin rezonanţele sale este, într-adevăr, prea bogat pentru a fi sistematizat).

Pălăvrăgesc. Revin la Léger şi la dumneavoastră. Aţi băgat de seamă felul în care traducerea dumneavoastră repune *Anabasis* în Asia sa, o afundă, o ţintuieşte?

En *robe pure* parmi vous... «In caftan nepătat...»

Aceste două cuvinte se pot lipsi de comentarii şi tot timpul se întîmplă astfel. «Et le soleil n'est pas nommé...»

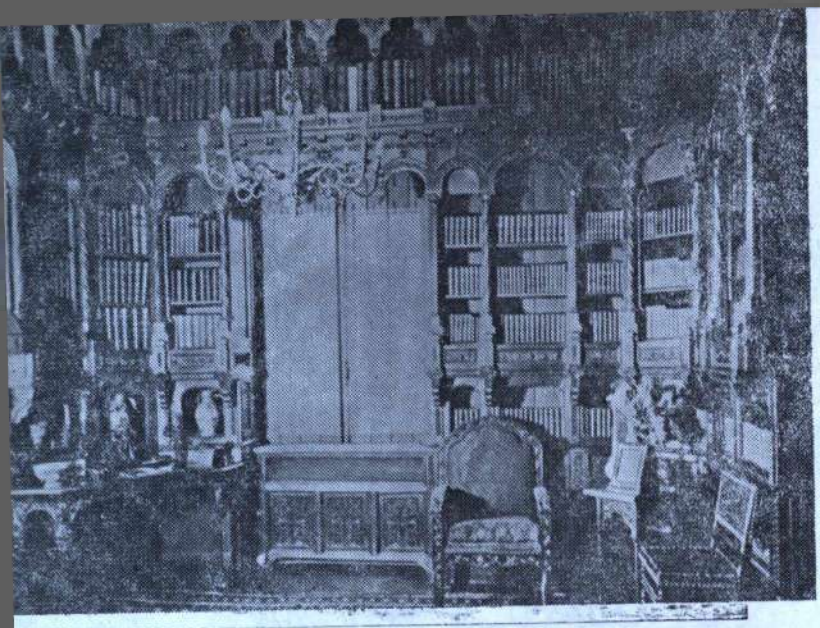
Nu este aceasta religia abstractă a Asiaticilor? (M-am întrebat uneori dacă în faimoasa lor căutare a Unicului, Semiţii nu căutau în fond, imposibilul, abstracta figurare a singurului lor bun: ataşamentul, dragostea pentru trib? şi dacă nu erau atei fără să o ştie.)

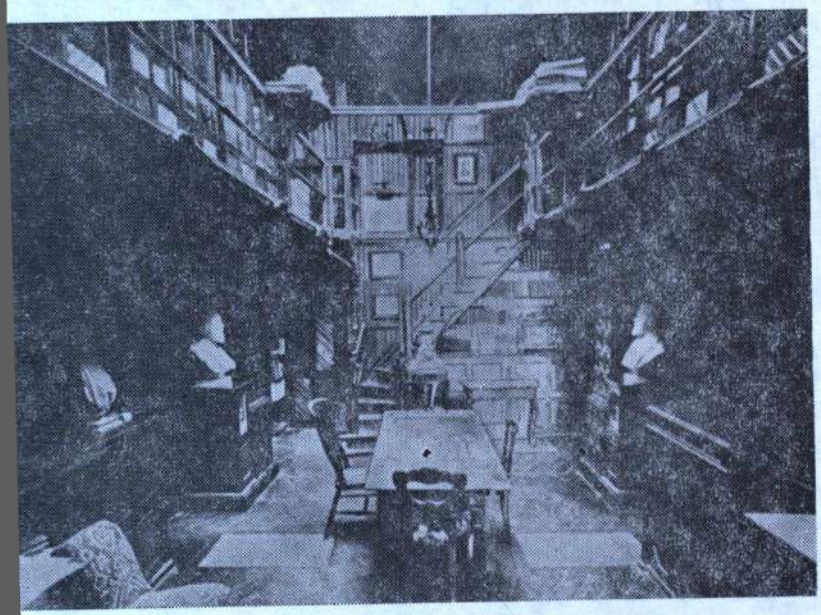
Dar exemplul «robe pure» (şi traducerea dumneavoastră este plină de astfel de alegeri) este surprinzător. În mod vădit «robe pure» aparţine leviticului, Léger nu o mărturiseşte. Dar traducînd: *caftan nepătat, robe pure* ia adevăratul său înţeles de «Houpelande non souillé» (Mantia îmblănită nepătată) a Asiaticilor.

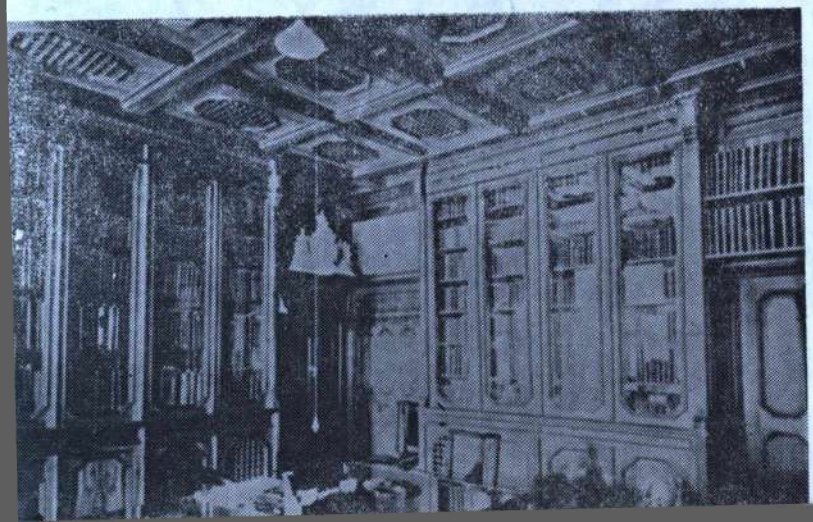
Toate acestea sînt pasionante. Vă felicit şi sfîrşesc cu o ultimă laudă, cea mai de preţ: meritată de orchestraţia ritmurilor şi a timbrului. Pentru această problemă muzicală aproape de nerezolvat trebuia un mare poet. Aţi găsit soluţia.

Despre matematicienii care rezolvă doar prin intuiţie problemele pentru care nu există nici o metodă, se spune că sînt geniali. Omagiile mele Doamnei Pillat şi mii de amiciţii de la

Lucien FABRE»

Aspecte din biblioteca de la parter şi, respectiv, etaj a casei lui I. C. Brătianu de la Florica şi din biblioteca părinţilor — str. Nicolae Iorga nr. 8, Bucureşti.

Era de la sine înţeles ca Ion Pillat să fi ezitat să dea o echivalenţă românească virtuozităţii şi mecanismului savant al poeziei pure a lui Stéphane Mallarmé şi Paul Valéry, din care traduce puţin. Abordează însă pe Paul Claudel prin piesa de teatru *Îngerul a vestit pe Maria* [44] şi *Oda a II-a — Duhul şi apa*. Ion Pillat caută să redea tensiunea mişcării ideilor şi a sentimentelor într-o proză amplă, timbrată de ritmul interior al cuvintelor alese, ca de pildă în poemul în proză *Ora galbenă*.

Este ciudat că poeziile lui Charles Baudelaire [45] pe care le considera şi el « Divina comedie a omului modern » [46] ni se par mai puţin reuşite, o şlefuire moale ia din amplitudinea şi expresivitatea originalului.

Publicarea în 1941 a traducerii *Centaurul. Bacanta* de Maurice de Guérin [47] este o reîntoarcere ciclică la un vechi subiect al poeziilor sale parnasiene: *Centaurii* [48], a cărui inspiraţie se datora, după propriile sale mărturisiri [49] tot atît de mult unor impulsuri ale inconştientului cît şi trăirilor livreşti.

În ultimul an dinaintea morţii (1944), Ion Pillat traduce din poeţii de limbă spaniolă Juan Rámon Jimenez şi Ruben Dario.

Pe lista de traduceri inedite, scrisă de el în 1944, penultima poezie, înainte de *Interior* de Paul Valéry este *Sonet* de Joachim du Bellay.

Dorul de pămîntul natal, tradiţia şi istoria ţării, revenirea deci asupra unor subiecte atît de prezente în propria sa poezie, este ultima mărturisire făcută de Ion Pillat prin prisma unui intermediar străin.

Cornelia PILLAT

---

[44] Paul Claudel, *Îngerul a vestit pe Maria*. Versiune românească de Ion Pillat, Bucureşti, 1939.

[45] Ion Pillat, *Poezii din Baudelaire*. *Les fleurs du mal*, Bucureşti, 1937.

[46] Ion Pillat, *Portrete lirice, Actualitatea lui Baudelaire*, p. 131—150.

[47] Maurice de Guérin, *Poème. Le Centaure. La Bacante*, avec la traduction roumaine de Ion Pillat Avant-propos de Basile Munteanu, Bucarest, f.a.

[48] Ciclul *Centaurii* a apărut în vol. *Visări păgîne, Poezii*, 1910—1912, de Ion Pillat, Buc. 1913.

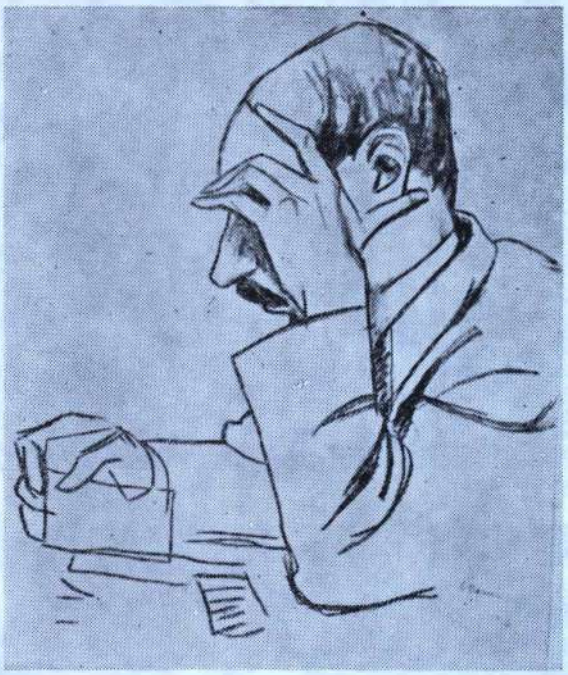
[49] Ion Pillat, *Mărturisiri*, p. 278.

SONET

Du Bellay

Ferice, ca Ulysse, de faci prin lume drum,
Sau ca acela care răpise lîna de-aur
Şi plin de-nvăţătură şi minte, drept tezaur,
S-a-ntors să mai trăiască doar cu ai săi de-acum.
Cînd o să-mi văd, vai! iarăşi sătucul meu sărac
Şi pe cămin iar fumul: şi în ce zi aleasă
O să-mi revăd palanul ce-mi ţine biata casă,
Ce-mi e cît tot ţinutul, şi mult şi mult mai drag!
Mai bun îmi e lăcaşul clădit din moş-strămoş
Decît palatu-n Roma semeţ şi-orgolios:
Ca marmura îmi place mai mult o gresie fină,
Mai mult un galic Loire, ca Tibrul lor latin,
Mai mult un mic Lyré, ca naltul Palatin,
Mai mult ca suflul mării blîndeţea angevină

2 iunie 1944, Izvoreni

Desen în creion de Camil Ressu.

ORA GALBENĂ

Paul Claudel

Din tot anul iată ora cea mai galbenă!
Precum plugarul la sfîrşitul anotimpurilor adună
roadele muncei sale şi le culege preţul, vremea
vine în aur ca totul să-i fie schimbat în cer şi
pe pămînt. Umblu pînă-n gît în crăpătura holdei;
îmi aşez bărbia pe masa luminată de soare la capătul ei,
a cîmpului; trecînd la munţi, predomnesc peste
marea grînelor. Printre malurile sale de
ierburi, nesfîrşita flacără uscată a şesului de
culoarea zilei, unde e oare străvechea ţarină
întunecoasă? Apa s-a făcut vin; portocala se
aprinde în rămurişul tăcut. Totul e pîrguit, spic
şi pai, şi fructul cu frunza.
Fără îndoială iată aur; totul
se împlineşte, văd că totul e adevărat.
În munca pioasă a anului desfiinţînd orice coloare,
în ochii mei deodată lumea ca un soare! Eu!
să nu pier înainte de ora cea mai galbenă.

Miorcani, 14 sept. 1933

Mărturisire
- Goethe -

Ce mi-e greu de ascuns? Întâi focul!
De-i zi îl trădează un fum,
De-i noapte flacăra-i știe sorocul.
Apoi greu se ascunde acum
Iubirea; oricât de tăcută să stea,
Tot la ochi prea ușor bate ea.
Ce-i mai greu de pitit e un cântec;
Nu-l ții cu nici un descântec.
L-a născocit poetul abia,
S'a și pătruns de cântarea sa.
Frumos o scrie și cu sârg,
Vrea lumea 'n juru-i ca la târg.
Și o citește fie-cărui —
De-ți place-ori ba, trebue să stărui.

Pe românește de Ion Pillat
10 Decemvrie 1941
București

Ora galbenă.
- Paul Claudel -

— Tu tot anului iată ora cea mai galbenă!
Precum plugarul la sfârșitul anotimpurilor culege
roadele muncei sale și le culege prețul, mereu
vine în aur ca ritul să-i fie schimbat, în cer și
pe pământ. Lin Sta pune 'n gât în căpătâna Doftei,
îmi așez barba pe masa luminată de soare la capătul
al câmpului; trecând peste munți, predominez peste
marea grâielor. Printre malurile sale de
ierburi, nesfârșita flacără uscată a serului de
coloarea jilavei, unde e vară veșnică, tăcută
întunecoasă e Apa s'a făcut rin; portocala se
aprinde în răsunetul tăcut. Totul e părăsit, zeii
și pații și fructul cu frunză. [illegible]
Totul [illegible] Fără îndoială iată Ea; totul
[illegible] se împlinește, văd că totul e adevărat.
În inima pierdută a anului desfășurat orice culoare
pe ochii mei deodată lumea ca un soare! Eu!
să nu pier înainte de ora cea mai galbenă.

— Trad. Ion Pillat
Mioarele 14 Sept. 1933

MĂRTURISIRE

Goethe

Ce mi-e greu de ascuns? Întîi focul!
De-i zi îl trădează un fum,
De-i noapte flacăra-i știe sorocul.
Apoi greu se ascunde acum
Iubirea; oricît de tăcută să stea,
Tot la ochi prea ușor bate ea.
Ce-i mai greu de pitit e un cîntec;
Nu-l știi cu nici un descîntec.
L-a născocit poetul abia,
S-a și pătruns de cîntarea sa.
Frumos o scrie și cu sîrg,
Vrea lumea-n juru-i ca la tîrg.
Și o citește fiecărui —
De-ți place-ori ba, trebuie să stărui.

10 decembrie 1941, București

JALE

Trakl

Somn și Moarte, pajurile posomorîte
Foșnesc toată noaptea în jurul acestei frunți:
Chipul de aur al omului
Să-l înghită cu înghețat talaz
Vecia. De stîncile spăimîntătoare
Se sfărîmă trupul de purpur.
Și se plînge glasul întunecat
Peste apele mării.
Soră a melancoliei furtunoase,
Iată o luntre speriată se scufundă
Sub stele,
Hărăzită feței tăcute a nopții.

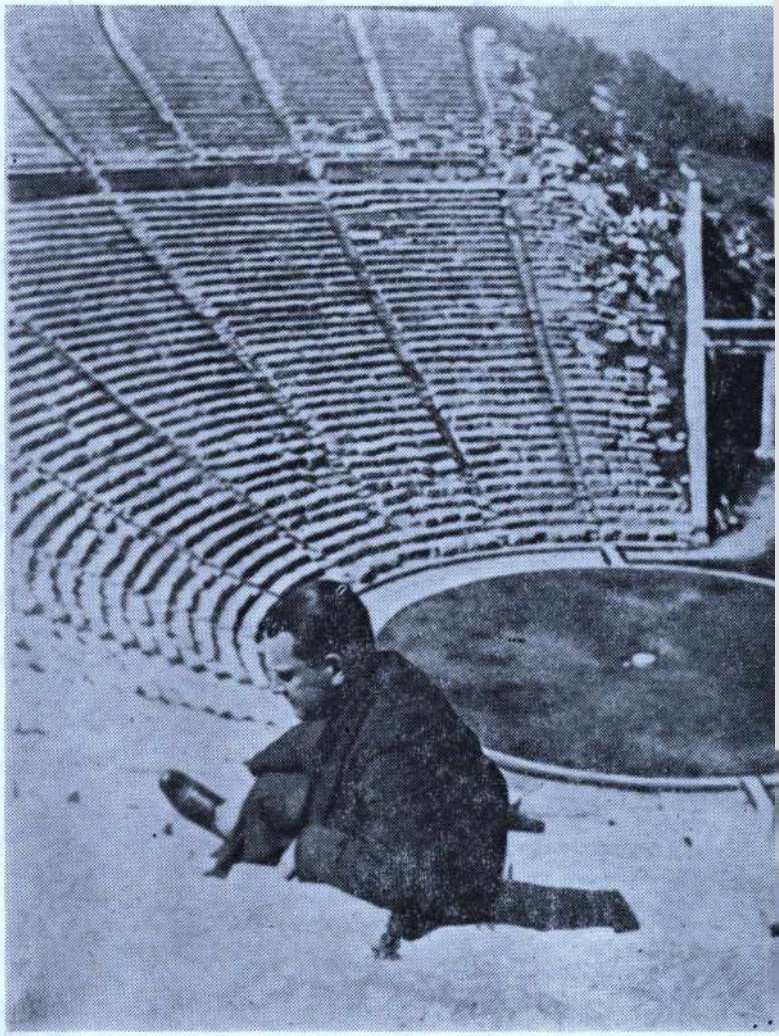
Tudor VIANU

O cercetare de vîrf a comparatisticii românești

ORICINE CONSULTĂ STUDIUL LUI TUDOR Vianu intitulat *Formarea ideii de literatură universală în prima perioadă* (apărut mai întîi în *„Revista de filologie romanică și germanică"* nr. 1—2/1959, apoi în cele două ediții ale *Studiilor de literatură universală și comparată*, 1960 și 1963, își poate da seama că se află dinaintea unei cercetări neîncheiate; întreruptă oarecum *ex abrupto*, lucrării îi lipsesc concluziile, nu odată ample, prin care Vianu obișnuia să-și încheie studiile — mai cu seamă cele de oarecari proporții, cum este și cel de față. Un ochi familiarizat cu opera și scrisul lui Tudor Vianu poate, de asemenea, observa, în lipsa de grabă cu care autorul își înfățișează argumentele și faptele, în stilul redactării precum și în compunerea sistematic-elaborată a planului, tot atîtea posibile indicii ale unui proiect mai vast, rămas — prin urmare — nerealizat în întregime.

Toate aceste presupuneri s-au putut confirma cînd, în vederea editării volumului 10 al seriei de *Opere*, tipărite de Editura „Minerva" (volum ce se afla sub tipar la data redactării acestei prezentări), am confruntat textul tipărit în 1963 cu manuscrisul (nr. 24243) aflat în patrimoniul Muzeului literaturii române. Un manuscris de proporții, conținînd un text redactat în care partea publicată reprezintă doar aproximativ o jumătate (!), urmat de ample note adunate în vederea continuării: două caiete format mare, scrise cu creionul într-o ortografie care, pe de o parte păstrează apostroful pe de alta permanentizează grafia cu *î*.

Textul cunoscut, antum, al *Formării ideii de literatură universală în prima perioadă*, publica primele 4 capitole — teme — ale studiului: 1. *Goethe și literatura universală*, 2. *Orizontul literar al lui Voltaire*, 3. *Literatura universală în cursul*

FORMAREA IDEII DE LITERATURĂ UNIVERSALĂ ÎN PRIMA PERIOADĂ

e. Shakespeare în Italia

Interesul pentru Shakespeare apare în literatura italiană cu o scurtă întîrziere față de apariția aceluiași interes la nord de Alpi. În 1765, Domenico Valentin traduce *Iulius Cezar*. Întocmai ca în Franța, întocmai ca în Germania, cercurile literare manifestau tendința de a scutura apăsarea regulilor clasice. Mulți critici și esteticieni ai vremii, comparînd tragedia antică și modernă, înțeleg că aceasta din urmă, răspunzînd unor condiții noi, este în dreptul ei de a nu se mai supune vechilor reguli. Încă din 1715, Pier Jacopo Martello scrie, în acest sens, *Diallogo della tragedia antica e moderna*, care se asociază [lui] Gravina cu [ale sale] *Della ragion poetica*, 1708, și *Della tragedia*, 1715 (cf. E. Reich, *Gravina als Aesthetiker*, 1880). Italienii iau parte la mișcarea anticlasică a elveților. Calepio, un prieten al lui Bodmer, duce cu acesta o corespondență al cărei rezultat se cristalizează în *Il paragone della poesia tragica d'Italia con quella di Francia*, publicată la Zürich în 1732, urmată de extrasele în limba germană pe care Bodmer le publică sub titlul *Critische Briefe, Auszüge aus Herrn Graf von Calepio's Abhandlung von der Tragödie*, Zürich, 1740, o publicație care a exercitat o anumită înrîurire asupra lui Gottsched și Lessing (cf. F. Breitmaier, *Geschichte der poetischen Theorien und Kritik von den Diskursen der Maler bis auf Lessings*, 1888). Trăgînd oarecum concluziile asupra întregii dezbateri, Carlo Goldoni adăuga o prefață comediei sale *I Malcontenti*, în care exprimă părerea că Shakespeare, ca și poeții Spaniei, au avut dreptate eliberîndu-se de regula unităților de timp și de loc; acestea limitează fantezia poeților și-i împiedică «să dilateze acțiunea... pînă la întreaga consumare a faptelor istorice sau fabuloase» cuprinse în subiectele lor. Criticile antishakespeariene ale lui Voltaire nu puteau rămîne nerelevate în Italia. Le răspunde Giuseppe Baretti în 1777, într-o scriere publicată la Paris și Londra, *Discours sur Shakespeare et sur Monsieur de Voltaire*, cu concluzii favorabile poetului englez.

---

lui La Harpe, 4. *Etapele bătăliei shakespeareene*, acesta avînd, la rîndu-i, 4 subcapitole: *Poziția lui Voltaire*, *Revirimentul shakespearean în Anglia*, *Shakespeare în Franța* și *Shakespeare în Germania*.

Partea inedită a textului, pe care o publicăm acum, începe cu subcapitolul *Shakespeare în Italia*, urmează capitolul 5—*Descoperirea domeniului nordic în Franța*, și capitolul 6—*Descoperirea domeniului nordic în Germania*, neredactat în întregime. Ambele capitole au numeroase subcapitole, așa cum se va putea vedea în textul alăturat. În continuare, manuscrisul conține planul detaliat al capitolelor 7 și 8, intitulate *Descoperirea folclorului* (cu un amplu subcapitol dedicat apariției ideii de suflet național) și, respectiv, *Descoperirea domeniului medieval* (cu subcapitole pentru spațiul germanic și cel romanic). Mai departe, conform notelor, autorul pare a mai fi avut în vedere încă cel puțin trei capitole — teme — și anume: descoperirea domeniului oriental, noua atitudine față de Antichitatea clasică, în fine, considerații asupra conceptului de universalitate în lumina tuturor concluziilor rezultate din întreg.

Notele, ce acoperă ultima treime a primului caiet și prima jumătate a celui de al doilea caiet, conțin ample scheme rezumative rezultate și din relectura unor mari porțiuni din operele lui Voltaire, Goethe, Montesquieu, Doamna de Staël, Vico, Herder, frații Schlegel etc., precum și a unor lucrări germane de referință asupra problemelor. Ne aflăm, așadar, în fața celui mai amplu și mai ambițios proiect din cîte a conceput Tudor Vianu în domeniul comparatisticii, proiect și redactare parțială ce-i vor fi luat cîțiva ani de muncă, constituind, după toate probabilitățile, principala preocupare științifică a anilor (1954), 1955—1958. Di-

Încă din acest moment se formează deci opoziția de opinii care va domina luptele literare ale Italiei pînă în primele decenii ale secolului al XIX-lea. De o parte, adepții sistemului clasic, care au avantajul de a avea în fruntea lor pe cel mai mare poet tragic al vremii, pe Alfieri. Acesta, deși mare luptător pentru libertate, nu secondează [?] și mișcarea în favoarea libertăților artistice. Intr-o generație următoare, solidaritatea pozițiilor se precizează. De o parte, partizanii clasicismului, oameni cu opinii conservatoare, susținători ai stăpînirii austriace în nordul Italiei, grupați în jurul revistei *„La Biblioteca italiana"* (1816 și urm.), dată la lumină de Giuseppe Acerbi; de altă parte, romanticii și liberalii adunați la revista *„Il Conciliatore"* (1818—1819). Din rîndul acestora din urmă se desprinde Giovanni Berchet care dă *Lettera semiseria di Grisostomo* (1816), manifestul romantismului italian. Interesul pentru literaturile anti-clasice ale nordului devenise atît de puternic, încît el se putea infiltra chiar în publicațiile unde ne așteptăm mai puțin să întîmpinăm manifestarea lui. Astfel, *„La Biblioteca Italiana"* publică în 1816 articolul Doamnei de Staël *Sulla maniera e l'utilità delle traduzioni*, în care este recomandat studiul literaturilor din nord. Contribuția Doamnei de Staël însuflețește zelul traducătorilor și criticilor, o mișcare de care profită mai întîi gloria lui Shakespeare. Unitățile clasice franceze și puritatea genurilor sînt din nou discutate; dar dacă A. Manzoni în *Lettre à M.C.*[1] *sur l'unité de temps et de lieu dans la tragédie* (scrisă în 1819, publicată de Fauriel în 1823), se pronunță pentru puritatea genurilor dramatice, singură în stare să nu compromită «unitatea impresiei, necesară pentru a produce emoția și simpatia», așa cum se întîmplă în dramele shakespeariene, unde comicul se amestecă uneori în chip destul de supărător cu evenimentele serioase, tot Manzoni va trebui să recunoască în Shakespeare «gradul cel mai înalt» al tragediei istorice. Unitățile nu-și găsesc un apărător în Manzoni. Analizînd tragedia *Richard al II-lea* a lui Shakespeare, Manzoni este de părere că încălcarea unităților în drama istorică este cu totul potrivită înfățișării întregii ei complexități. Multe documente ale cultului shakespearian apar în vremea aceasta în Italia. Le putem întîlni în operele lui Ermes Visconti, ca, de pildă, în *Dialogul asupra unităților* publicat în *„Il Conciliatore"* în 1819, unde Shakespeare este

[1] Acest M.C. este francezul Chauvet care publicase în *„Lycée français"* un articol asupra unităților, căruia îi răspunde acum Manzoni.

verse argumente pledează pentru această datare: în afara anului primei publicări (1959), trimiterea ce o face, de cîteva ori, la propria-i traducere din Goethe, *Poezie și adevăr*, apărută în 1955; desigur, nu este exclusă începerea adunării materialului înainte de 1955, chiar și a redactării — căci «urme» din vechea ortografie au persistat în scrisul autorului mai mulți ani după reforma din 1954; cum volumul *Literatură universală și literatură națională*, 1956, nu-l conține în sumar, este de presupus fie că textul nu era încă în întregime redactat, fie că se afla atunci în plină elaborare, fie că autorul spera într-o apropiată încheiere a lucrării, deci într-o relativ apropiată tipărire integrală; manuscrisul este, după toate probabilitățile, anterior toamnei lui 1958, moment în care Tudor Vianu a suferit de «crampa scriitorului»; chiar în inițiativa de a publica prima parte, în 1959, întrevăd semnul unei cel puțin temporare abandonări a proiectului, în perspectiva unui răgaz mai liniștit; în fine, nu cred că, prins de multiple obligații, de publicistică și de încheierea altor volume, Tudor Vianu să fi continuat lucrul la manuscrisul de față, după 1959.

Rămîne necunoscut motivul pentru care Vianu a dat tiparului mult mai puțin decît redactase, oprindu-se, cum se poate observa, chiar înainte de finalul unui capitol (4). Manuscrisul nu poartă semnele unor posibile dubii sau intenții de a verifica și completa datele, de a reveni și dezvolta fragmente sau subcapitole ce i-ar fi părut insuficient tratate. O redactare mai neglijentă înregistrăm în apropierea limitei unde manuscrisul nu mai conține text, ci doar note în vederea redactării. Posibil este și ca Tudor Vianu să fi proiectat continuarea publicării, intervenind ulterior fapte ne-

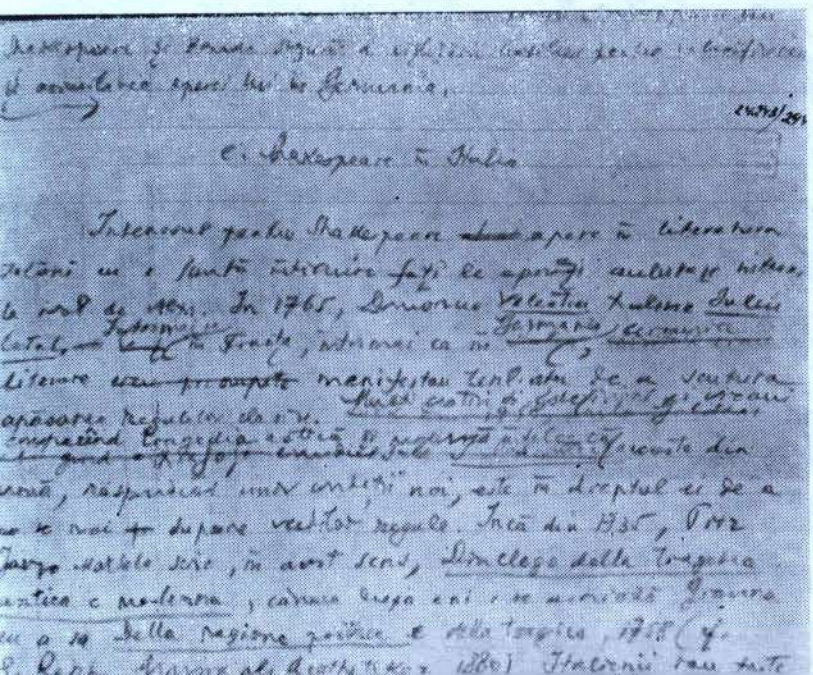
prezentat drept cel mai mare poet dramatic al lumii, sau în unele din articolele critice ale lui Silvio Pellico, principalul redactor al revistei sus amintite, căpetenie a școlii romantice, autor de tragedii cu subiecte împrumutate evului mediu, luptător pentru independență națională și victimă a absolutismului austriac în Italia, în ale cărei închisori trăiește un deceniu întreg.

Numele lui Shakespeare, cunoașterea și propagarea operei, ba chiar cultul ce i se consacră, apar deci în Italia cu o funcțiune estetică asemănătoare cu aceea împlinită în Franța și Germania și într-o asociație, devenită mai evidentă ca în aceste două țări, cu luptele sociale și politice ale libertății. Romantismul shakespearizant în Italia este nu numai o mișcare literară, dar și un partid politic.

5. Descoperirea domeniului nordic în Franța

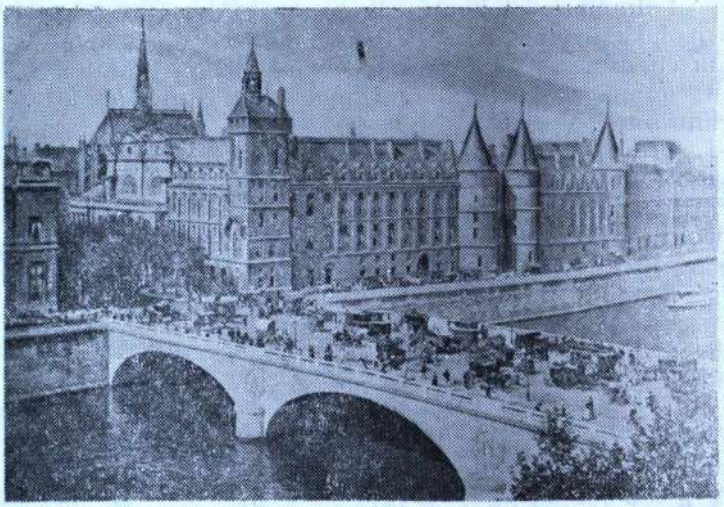
Bătălia pentru Shakespeare face parte dintr-o mișcare literară mai largă în țările din apusul Europei și anume din mișcarea pentru anexarea întregului domeniu al literaturilor nordice, în primul rînd al literaturii engleze, prin care orizontul literar dobîndește o extindere necunoscută clasicilor și epigonilor acestora. Vom urmări această mișcare, mai întîi în literatura franceză, folosind rezultatele lui Joseph Texte: *J. J. Rousseau et les origines du cosmopolitisme littéraire*, 1895, ed. a II-a, 1909.

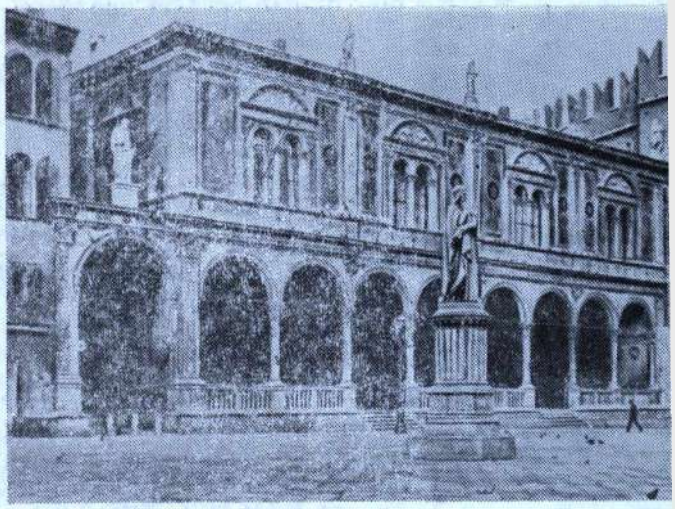
Secolul al XVII-lea, secolul clasicismului, nu numai că nu era deloc informat asupra Angliei, dar nutrea împotriva ei prejudecățile determinate de revoluția antimonarhică și puritană a lui Cromwell cu toate cruzimile ei. În 1654, un iezuit francez, [părintele] Coulon, publicînd un ghid pentru călătorii în Anglia *(Le fidèle conducteur pour le voyage d'Angleterre)* face următoarele considerații: « Anglia a fost altădată țara îngerilor și a sfinților și este astăzi infernul demonilor și paricizilor » (Texte, p. 5). Ludovic al XIV-lea cerînd într-o zi ambasadorului său în Anglia, contele de Comminges, o relație asupra stării științelor și artelor în această țară, ambasadorul a răspuns: « Se pare că științele și artele părăsesc uneori o țară pentru a merge să onoreze o alta. Astăzi, ele au trecut în Franța și, dacă au mai rămas aici unele din vestigiile lor, ele nu se mai găsesc decît în memoria lui Bacon, a lui Morus, a lui Buchanan și, în ultimele secole, a unui oarecare Miltonius care, prin scrierile lui primejdioase, a devenit mai infam decît călăii și asasinii regelui lor » (Texte, p. 16)

cunoscute nouă sau chiar o răzgîndire. Este de observat că manuscrisul nu poartă semnele unei revizii finale, în vederea publicării, nici pentru partea cunoscută, nici pentru aceasta, inedită; desigur că această operație era făcută în dactilogramă.

Planul lucrării are structura arborescentă tipică lucrărilor de anvergură ale lui Vianu (*Estetica*, *Filosofia culturii* etc.); simpla enumerare a temelor — capitolelor — arată ambiția unei cercetări de sinteză, bazată pe o bogată factologie provenind în cea mai mare parte din domeniul bibliografiei-spațiului franco-anglo-german, cel mai bine cunoscut de Vianu și, de asemeni, cel în care s-a născut ideea de literatură universală. Este posibil ca renunțarea la încheierea studiului să fie o consecință a descurajării în fața unui material de o nescontată vastitate, chiar dacă existența unor

Paris. Vedere asupra Palatului Justiției. Imagine din Verona, orașul dramei celor doi îndrăgostiți shakespearieni.

În această însemnare, determinată de resentimentul politic provocat de execuția lui Carol I, lacunele informației nu sînt egalate decît de ignorarea cronologiei.

Totuși, în ciuda neștiinței în care se închide Franța absolutistă și catolică, cîteva căi de comunicație se deschid între această țară și Anglia. Unii francezi, obligați prin compromiterea lor politică în patrie, să se refugieze dincolo de Canalul Mînecii, fac descoperirea Angliei. Acesta este, de pildă, cazul lui Saint-Évremond care, în scrisorile literare pe care le trimite prietenilor de la Paris, aduce un prim ecou al mișcării literare engleze. Saint-Évremond nu-l numește pe Shakespeare, dar cunoaște cîteva din lucrările pentru teatru ale lui Ben Jonson, ca și alte piese ale repertoriului englez, în care descoperă o varietate nouă a frumosului literar. În aceste împrejurări, Saint-Évremond face descoperirea relativității gustului literar și înțelege absurditatea tendinței de a judeca totul după singurele criterii franceze. Discutînd într-un rînd o tragedie franceză *(Disertation sur Alexandre)*, Saint-Évremond scrie: «Unul din marile neajunsuri ale națiunii noastre este acela de a reduce totul la ea pînă într-acolo încît numim străini în propria lor țară pe acei care n-au aerul și deprinderile

---

cercetări de sinteză anterioare (cele ale lui J. Texte și Ph. Van Tieghem, deseori citate) ușura sarcina. În fine, apropiindu-se de 60 de ani și avînd în spate tristele experiențe din ultimul deceniu, este perfect posibil ca «abandonul» să semnifice diminuarea energiei și a răbdării necesare elaborării unei lucrări de asemenea proporții.

Așa cum ni se înfățișează astăzi, această neterminată *Formare a ideii de literatură universală în prima perioadă* o putem cu precizie încadra în categoria lucrărilor, studiilor de comparatistică ce urmăresc dialectica difuzării și receptării fenomenelor literare; perioada investigată este cea a secolului al XVIII-lea și a primei treimi a celui de al XIX-lea, perioadă pe care, cercetările anterioare ale lui Vianu în alte discipline i-o făcuseră foarte familiară. Cum, la o atentă privire, se dovedește că toate studiile de sinteză din domeniul comparatisticii *(Antichitatea și Renașterea, Din istoria unei teme: Lumea ca teatru, Istoria ideii de geniu)* tind să-și formuleze concluziile și să-și definească finalitatea în domeniul mai vast al filosofiei culturii, este de presupus, pe baza lecturii și observațiilor făcute, că și *Formarea ideii de literatură universală în prima perioadă* să fi aspirat, prin concluzii, la spațiul cuprinzător al aceluiași domeniu predilect al autorului. În orice caz, studiul * ce este adus aci și acum la lumină reprezintă o cercetare de vîrf a comparatisticii românești și o surpriză din cele mai plăcute pentru cunoscătorii și admiratorii operei lui Tudor Vianu.

Gelu IONESCU

* Transcrierea textului s-a făcut după normele ce au condus editarea seriei de *Opere*. Au fost corectate tacit unele grafii, au fost completate prescurtări, au fost verificate nume, titluri și date și corectate tacit cînd a fost necesar.

noastre. De aici provine învinuirea ce ni se face, și anume că nu știm să stimăm lucrurile decît prin raportul pe care-l au cu noi».

Saint-Évremond este deci unul din francezii secolului al XVII-lea al cărui orizont literar se deschide mult față de îngustimea obișnuită a timpului său. Dealtfel cîștigurile lui Saint-Évremond sînt mai mult de valoare principială, deoarece cunoștințele lui concrete în legătură cu literaturile străine rămîn destul de sărace. În aceeași vreme, se produce un eveniment politic menit să contribuie în chip substanțial la extinderea orizontului literar al Franței clasice. În 1685, Ludovic al XIV-lea revocă Edictul din Nantes, care autorizase, începînd de la sfîrșitul secolului anterior, cultul protestant în Franța. O mulțime de francezi, aparținînd mai cu seamă clasei burgheze, părăsesc Franța și-și caută un refugiu în țările protestante ale nordului, în Anglia, în Olanda, în Germania. Emigrația în Anglia devine numeroasă mai cu seamă după «glorioasa revoluție» din 1688, cînd Wilhelm al III-lea de Orania, Stathalterul Țărilor de jos, devine rege al Angliei. Joseph Texte a studiat, în cartea lui, întinsa acțiune de popularizare a literaturii engleze prin traducerile, prin articolele critice, prin revistele publicate în străinătate de către protestanți. Nu putem urmări pe Texte în analiza tuturor acestor publicații. Ne mărginim să observăm că, în titlurile lor, apar uneori cuvinte caracteristice, ca de pildă în titlul *Bibliothèque raisonée des savants de l'Europe* sau *Bibliothèque universelle* sau *Nouvelles de la République de lettres*, titluri care arată că *Europa, universal-ul, republica literelor* deveniseră realități morale. Cosmopolitismul tindea să înlocuiască clasicismul, iar acest cosmopolitism era protestant, anti-absolutist, libertar, revoluționar și burghez.

Din întreaga mișcare de asimilare a culturilor din nord, condusă de cercurile protestante, dar reprezentate nu numai de acestea, se desprind curînd două contribuții de seamă. Una este a elveținului Béat de Muralt, autorul lucrării *Lettres sur les Anglais et les Français*, 1725. Muralt cunoaște și el fenomenul închiderii în propria lor formulă a francezilor din timpul său. Ceea ce este însă mai cu seamă interesant în cartea lui Muralt este încercarea lui, prima care se făcea pe continent, de a descrie particularitățile psihologiei englezilor, uneori în opoziție cu ale francezilor. Muralt vorbește deci despre seriozitatea englezilor, despre individualismul lor, despre calmul, despre *humour*-ul lor, despre puterea caracterelor, despre nevoia lor de libertate, despre curiozitatea lor științifică. Pentru a întrebuința o expresie care a apărut mult mai tîrziu, dar care exprimă bine felul problemei puse de Muralt, putem spune că acesta dă prima încercare continentală de definire a *specificului național* englez. Europa va trebui să mai aștepte două secole și mai bine pînă la apariția așa-zisei *psihologii a popoarelor*. Dar chiar mai înainte de constituirea științifică a acestei discipline, călătorii epocilor anterioare au dat interesante schițe de psihologie etnică. Béat de Muralt este unul din primii scriitori care au călătorit cu acest interes. Este evident că așa-zisul specific național nu reprezintă o constantă absolută și că popoarele nu s-au caracterizat totdeauna, în oricare moment al istoriei lor, prin același grup de însușiri sufletești. Portretul englezului în opera lui Muralt înfățișează deci pe englezul veacului al XVIII-lea, în epoca ascensiunii burgheziei, și din perspectiva unui continental pentru care multe din cîștigurile sociale și politice ale Angliei rămîneau încă un obiect al aspirației.

Lui Béat de Muralt i se asociază, chiar din Franța, abatele Prévost, care, intrînd în conflict cu biserica, este nevoit să se refugieze de două ori în Anglia, unde rămîne de fiecare dată mai mulți ani. Impresiile engleze ale lui Prévost intră în sinteza unor narațiuni romanțioase, *Mémoires et aventures d'un homme de qualité* și *Le philosophe anglais ou Histoire de Monsieur Cleveland, fils naturel de Cromwell* (1732 —1739). Prévost este conștient de prejudecățile francezilor din vremea sa, prin care aceștia sînt înclinați «să se prefere cu trufie tuturor celorlalte popoare ale lumii». *Memoriile* își propun să risipească aceste prejudecăți, zugrăvind moravurile engleze, cu simpatie pentru ele, aducînd ecouri pozitive din viața literară a Angliei, pe care pare a o cunoaște mai bine decît oricare dintre contemporanii lui francezi, deoarece citează și pare a

fi citit pe Milton, pe Spenser, pe Addison, pe Thomson, pe Shakespeare, pe Dryden, pe Otway, pe Congreve, pe Farquhar. Dar mai cu seamă, ceea ce îl încîntă pe Prévost, este democrația engleză. «Ce lecție este să vezi, scrie el într-un rînd, să vezi într-o cafenea pe un lord, un baronet, un cizmar, un croitor, un negustor de vinuri și alți oameni din aceeași categorie așezați la aceeași masă și discutînd despre treburile publice... Nu există, adaugă Prévost, o altă țară unde să se găsească atîta rectitudine, atîta umanitate, idei atît de juste asupra onoarei, înțelepciunii și fericirii, ca printre englezi. Iubirea binelui public, gustul pentru științele temeinice, oroarea de sclavie și de adulație sînt virtuți aproape naturale la aceste popoare fericite». (Texte, p. 57—58). Portretul este poate idealizat, dar el nu este mai puțin caracteristic pentru năzuințele franceze ale vremii. În cealaltă operă a sa, în *Histoire de Monsieur Cleveland*, imensă narațiune în două volume, este povestită o întîmplare din vremea lui Cromwell și a lui Carol al II-lea, în care eroul, filosoful Cleveland, bîntuit de mari nenorociri, obligat să se refugieze în pustietățile Americii, unde indigenii îi masacrează prietenii și familia, chinuit de propria lui melancolie, renumitul *spleen* englez, izbutește totuși să se comporte ca un filozof și ca un practic (vezi profesia de credință a lui Prévost, în [Brunetière?] *Étude sur Prévost*, în *Études critiques*, t. III). Pentru a răspîndi cunoștințele asupra Angliei, Prévost publică între 1733 și 1840, revista *„Le Pour et le Contre"*, întins repertoriu de informații engleze, îmbogățite prin pagini antologice.

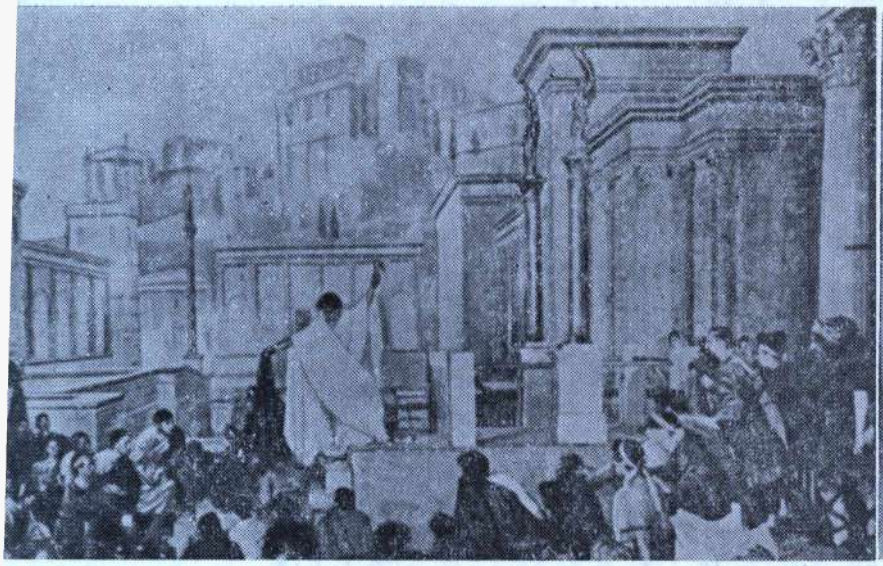

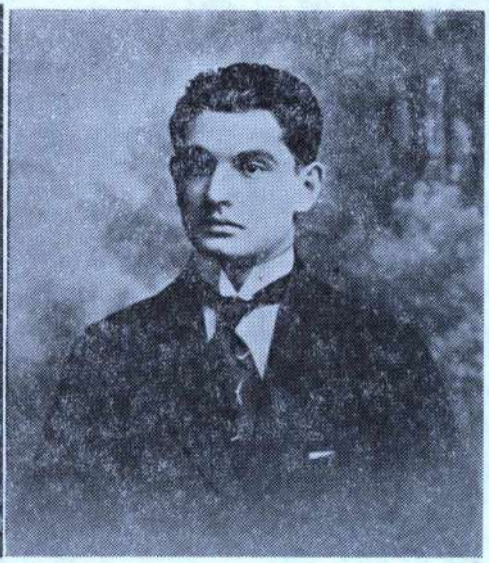
Iată deci că, în 1734, cînd apar *Scrisorile engleze* ale lui Voltaire, orizontul cultural al Franței începuse să se deschidă asupra Angliei prin contribuții destul de însemnate. Voltaire își asuma meritul de a fi vorbit cel dintîi francezilor despre englezi, așa cum arată în scrisoarea către Horace Walpole, reprodusă și de noi mai sus. În realitate, perspectiva engleză nu încetase să se îmbogățească din momentul în care este deschisă prin opera publicistică a protestanților. Cercetarea lui Joseph Texte are meritul de a fi restabilit aceste fapte. Ea reduce, de asemenea, însemnătatea contribuției lui Voltaire. Are aceasta cel puțin meritul de a fi adus francezilor informații mai sigure sau mai noi? Texte arată că Voltaire cunoștea destul de puțin literatura cea mai nouă a Angliei, că informațiile sale sînt adeseori eronate, că traducerile lui adaugă originalelor engleze accente cu totul străine de spiritul lor autentic. Valoarea operei lui Voltaire stă mai puțin în adevărul tabloului literaturii engleze din vremea lui, cît în faptul de a fi sporit gustul de a o cunoaște. Pe de altă parte, *Scrisorile engleze* trebuiesc înțelese mai mult decît ca o operă de informație, ca o lucrare militantă, ca un pamflet adresat stărilor politice și sociale ale Franței contemporane. În aceste din urmă direcții, opera lui Voltaire a dat rezultate remarcabile. Curiozitatea pentru cultura engleză crește în mari proporții după 1790. Cunoașterea operelor engleze în Franța obține curînd, în scrierile lui J. J. Rousseau, unul din rezultatele ei cele mai remarcabile.

Culegem aici cîteva date asupra asimilării scriitorilor englezi în literatura franceză a secolului al XVIII-lea:

Pope

Pope este cunoscut mai întîi în Franța, prin al său *Essay on man*, a cărui primă parte apare în 1732. Abatele Du Resnel o traduce încă în 1736, sub titlul *Essai sur l'homme*. Voltaire pare a fi colaborat la această traducere (scrisoare către Thibouville, 2 febr. 1769). A urmat o serie de alte traduceri, amintite de Texte (p. 138). Voltaire se lasă inspirat de poemul filozofic al lui Pope în propriul său *Poème sur la loi naturelle* (1752). Legea morală nu trebuie căutată în afară de noi în prescripțiile religiei; ea nu poate fi găsită, depusă de natură, în propriul nostru suflet. *Poemul asupra legii naturale* începe printr-un elogiu al lui Pope. Poemul este dedicat Margravei de Bayreuth, sora lui Frederic al II-lea. Poetul își amintește discuțiile duse cu această înaltă doamnă asupra lui Horațiu și Boileau. Există în acești autori unele

Julius Caesar la Teatrul Odéon din Paris (1907).

preocupări morale, dar încununarea acestora se află în Pope, care a descoperit legea morală în om şi a făcut arta versurilor utilă genului uman:

Quelques traits échappés d'une utile morale
Dans leur piquants écrits brillent par intervalles;
Mais Pope approfondit ce qu'ils ont effleuré,
D'un esprit plus hardi, d'un pas plus assuré,
Il porta le flambeau dans l'abîme de l'être,
Et l'homme avec lui seul apprît à se connaître
L'art quelque fois frivole et quelques fois divin
L'art des vers est, dans Pope, utile au genre humain.

Legea morală, derivată din deismul lui Pope, este *instinctul inimii, l'instinct du coeur* al lui J. J. Rousseau. Cînd, în legătură cu poemul lui Pope, se ridică protestele lui Crouzas, nerămase dealtfel fără replică, Rousseau intervine în polemică. În scrisoarea Juliei către iubitul ei, către Saint-Preux (*La nouvelle Héloïse*, II P. Lettre XVIII) este intercalat un scurt pasaj împotriva lui Crouzas [2] şi pentru admirabilul Pope: «Domnul de Crouzas a publicat de curînd o critică a *Epistolelor* lui Pope, pe care am citit-o cu plictiseală. Nu ştiu care din cei doi autori are dreptate; dar ştiu că lucrarea Domnului de Crouzas nu va determina pe nimeni la o faptă bună şi că nu există ceva bun în lumea asta pe care să nu te simţi îndemnat a-l face după ce ai citit cartea lui Pope. N-am altă metodă pentru a judeca valoarea lecturilor mele decît aceea de a sonda dispoziţiile în care aceste lecturi îmi lasă sufletul, şi nu-mi închipui ce bunătate poate avea o carte care nu-şi conduce pe cititorii ei către bine». Nu se putea exprima mai clar adeziunea autorului la morala lui Pope, întemeiată în întregime pe instinctul moral al omului, pe legea naturală. Concepţia *Noii Heloïse* este bazată pe această morală de-a lungul întregii naraţiuni care face să se înfrunte morala naturală a oamenilor de bine, care găsesc în sentimentele lor aprinse şi curate norma lor călăuzitoare, cu morala convenţională, rezultată din prejudecăţi de clasă. Aceasta din urmă, reprezentată prin Domnul d'Etanges, tatăl Juliei, ruinează fericirea aces-

[2] Cartea lui Crouzas, un pastor protestant elveţian de la Lausanne, poartă titlul: *Examen de l'Essai de M. Pope sur l'homme*, 1737.

teia şi a lui Saint-Preux, tînără pereche sensibilă şi virtuoasă, cărora li se adaugă, cu aceleaşi dispoziţii, lordul Edouard Bomston, un englez pătruns de toate îndemnurile nobile ale eticienilor insulari.

Traducerile din Pope nu se reduc la *Eseul asupra omului*. Încă din 1730, abatele du Resnel dăduse şi versiunea franceză a *Eseului asupra criticii*, după ce aceeaşi operă ispitise şi pe alţi traducători. S-a tradus şi imitat de asemenea *Epistola* Heloïsei către Abélard.

Notă asupra lui Béat Louis Muralt

Revin asupra lui Béat Louis Muralt, asupra căruia găsesc detalii în Victor Klemperer: *Geschichte der französischen Literatur im 18. Jahrhundert*, Bd. I *Das Jahrhundert Voltaires*, Berlin 1954, p. 136 şi urm.

Muralt, născut în 1665, făcea parte dintr-o familie protestantă din Berna. A fost un timp ofiţer francez, ca şi tatăl său. Părăseşte armata şi în 1694—1695 trăieşte la Londra. Mai tîrziu se înapoiază în Elveţia. Scrierea *Lettres sur les Anglais et les Français* este scrisă în bună parte în timpul şederii autorului la Londra şi oglindeşte deci Anglia la finele secolului al XVII-lea. Cartea, tipărită în 1725, este o încercare de a corecta imaginea franceză asupra Angliei, aşa cum se formase în secolul clasic. Unele defecte destul de grave ale caracterului englez sînt confirmate de Muralt, de pildă o anumită ferocitate, evidentă în plăcerea încercată de publicul englez la spectacolul execuţiilor capitale; o grosolănie a gustului [se] manifestă în teatru. Muralt relevă încă felul provocator al deli[n]cvenţilor, moda sinuciderilor, odioasa apariţie a bocitoarelor la înmormîntări, consumul exagerat de băuturi alcoolice, detaşarea, indulgenţa faţă de hoţie, indiferenţă faţă de starea nenorocită a deţinuţilor pentru datorii, lăsaţi să moară în închisori, lipsa de scrupul a umorului englez în comediile cele mai apreciate, unde adeseori virtutea este făcută ridicolă şi viţiul agreabil, dar mai cu seamă trufia naţională engleză.

Tabloul este însă *compensat* — cum observă Klemperer — mai întîi prin arătarea felului în care chiar însuşirile negative dau uneori rezultate pozitive. Ferocitatea, sălbăticia explică dorinţa de libertate a englezilor, impacienţa lor faţă de orice formă a înlănţuirii, fie că aceasta provine din prejudecăţi, din vechi tradiţii. Englezul nu se conduce decît de *bunul simţ (de bon sens)*, n-are trufia de clasă a francezilor. Conflictele nu sînt rezolvate prin dueluri, ci prin lupta de box pe care un om din nobilime nu crede că este sub demnitatea sa s-o angajeze chiar cu un om din popor. Orice om are o demnitate personală şi faptul acesta colorează întreaga viaţă de stat. Bunul simţ colorează felul de a se exprima al englezilor, simplu şi natural, opus oricărei vorbării. Aceeaşi însuşire explică progresele engleze în ştiinţe, după cum asprimea naturală a caracterului stă la originea stăruinţei în muncă, a ororii încercate în faţa inactivităţii, a puterii pasiunilor. Anglia ar fi deci «ţară a pasiunilor şi a catastrofelor», o împrejurare despre care mărturisesc compunerile ei dramatice, de pildă acele ale lui Shakespeare. Englezii ar fi oamenii extremităţilor, dar Muralt recunoaşte aici o tărie a caracterelor pe care o admiră. Relaţiile sociale sînt mai comode şi mai agreabile în Franţa; sînt însă orientate către conformism, către galanterie, către automatizare. Francezii nu sînt individualităţi, ci membri ai naţiunii lor; în timp ce orice englez este un om pe seama sa şi naţiunea este suma individualităţilor engleze. Orgoliul englez este totdeauna acela al unui om original şi puternic; orgoliul francez este al naţiunii întregi, care tinde să-şi impună în chip universal norma ei.[3]

În rezumat, Muralt este poate primul pictor al individualismului englez, în fond al burgheziei engleze extrase din deasa reţea de prescripţii, de interdicţii, de etichete

[3] Consideraţii asupra caracterului englez, cu citarea lui Muralt, în J. J. Rousseau, *Lettre à M. d'Alembert*, pp. 88—89 (in *Le contract Social*, Garnier).

ale culturii aristocratice a absolutismului. Anglia făcuse prima ei revoluție burgheză, în timp ce Franța trăia încă în vechile forme ale culturii ei nobiliare. Muralt, fostul ofițer francez, cunoscător al curții de la Versailles, unde slujise într-un rînd, vede Anglia din perspectiva franceză, dar cu simpatia pe care o explică libertatea lui de elvețian față de mediul în care trăise un timp.

Daniel Defoe

Mă înapoiez la influența scriitorilor englezi în Franța secolului al XVIII-lea. Cîteva note despre Daniel Defoe. Romanul acestuia, *Robinson Crusoe*, apărut în 1719, și-a găsit îndată traducători și imitatori în toate țările Europei. În Franța, este tradus îndată după apariție, în 1720, și devine repede popular. Călătoriile dincolo de ocean, începute încă din secolele Renașterii, vorbeau puternic imaginațiilor. Descoperirea unei alte umanități decît a noastră extinsese enorm orizontul spiritual al oamenilor. Perspectiva asupra unei lumi deosebite crease sentimentul relativității civilizațiilor și criterii noi de apreciere a moralității noastre în comparație cu aceea mai pură a societăților primitive ale altor continente. Nu sîntem deci singura civilizație posibilă și nici nu sîntem cea mai bună. Este absurd să ne propunem ca exemplu; avem mai degrabă să învățăm de la alții. Cînd privim civilizația noastră cu ochii nepreveniți ai unui om dintr-o regiune îndepărtată sau cu acei ai unui primitiv, observăm îndată ciudățenia și absurditatea moravurilor și ideilor noastre, ba chiar și imoralitatea lor. Din perspectiva noilor lumi descoperite peste oceane, civilizația noastră apărea ca o lume pe dos. De fapt «lumea pe dos», *die verkennte Welt*, este un topos pe care E. R. Curtius (*Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, 1948, p. 102) îl identifică încă din literatura latină a evului mediu — și de atunci de nenumărate ori. O poezie din *Carmina burana* vorbește despre o lume în care vitele vorbesc, boii sînt înjugați în urma carului, coloanele sînt așezate cu capitelul la pămînt, ignoranții au devenit preoți. Motivul «lumii pe dos» a fost un procedeu al poeziei satirice. Dar ipoteza «lumii pe dos» a căpătat o consistență mai mare odată cu ecourile noilor călătorii, prin care revelația unor orînduiri mai drepte puteau pune în lumină limpede absurditatea propriilor noastre orînduiri. Așa procedează, de pildă, Thomas Morus în *Utopia* sa, descrierea unei insule îndepărtate care arată tot ce lipsește Angliei secolului al XVI-lea. Cînd nu este făcut să călătorească un european în insule îndepărtate, ca Hytlodeus al lui Morus, este făcut să vină un străin exotic pentru a privi și critica regiunile noastre; metoda a fost folosită de Montaigne *(Essai sur les Canibals)*, Montesquieu *(Les lettres persannes)*, Voltaire *(L'Ingénu)* etc. Era firesc ca sentimentul relativității civilizațiilor și critica socială să găsească în Anglia prima ei formă deoarece navigația și comerțul englez sînt [ocupații] dintre cele mai timpurii și au rămas dintre cele mai statornice. Ibericii i-au precedat cu puțin pe englezi, dar activitatea peste mări a celor dintîi s-a oprit mai devreme.

În afară de acest rezultat al călătoriilor engleze s-a mai ivit încă unul: apariția caracterelor puternice, capabile să se descurce, să refacă civilizația în jurul lor, chiar în împrejurările vitrege ale regiunilor celor mai îndepărtate și mai primitive. Este ceea ce izbutește Robinson Crusoe, eroul lui Defoe. Bărbăția, calmul, ingeniozitatea, îndemînarea, soliditatea bunelor deprinderi completau idealul unei epoci individualiste. Omul poate să-și croiască singur soarta. El n-are mai multe nevoi decît poate să-i apară într-o insulă singuratică, în afară de influența oricărei societăți. Facultățile omului, fără nici un alt ajutor decît acela pe care i le pune natura la dispoziție, sînt suficiente pentru a satisface trebuințele omului. Aventura lui Robinson Crusoe dovedea aceste principii.

Individualismul burghez al secolului al XVIII-lea aprecia exemplul lui Robinson. Trebuia să-l aprecieze și începutul aceluiași curent social în Franța. Împrejurarea apare nu numai în favoarea cu care este primită traducerea cărții lui Defoe, dar și în influența obținută de ea asupra scriitorilor. Texte observă: «A devenit o tradiție

pentru romancierii secolului al XVIII-lea de a-şi face eroii lor să locuiască cîtva timp într-o insulă solitară » (op. cit., p. 151). Şi dă ca exemplu pe abatele Prévost care, în *Histoire de Cleveland*, ne înfăţişează un filozof mizantrop şi singuratic, prietenul eroului său. J. J. Rousseau în *La Nouvelle Héloïse* înfăţişează şi el pe eroul său în această postură, cea mai perfectă pentru evaluările individualismului. Saint-Preux, după decepţia suferită prin eşuarea iubirii sale pentru Julie, călătoreşte în America şi descoperă acolo, observînd exploatarea indigenilor, cruzimea războaielor pe mări, viţiile lumii pe care o părăsise. Într-un rînd, Saint-Preux ajunge într-o insulă pustie, care i se pare un loc admirabil al păcii şi nevinovăţiei. În scrisoarea către Doamna d'Orbe, Saint-Preux scrie (IV, 3): « Am stat trei luni într-o insulă pustie şi desfătătoare, dulce şi mişcătoare imagine a frumuseţii antice a naturii, aşezată la capătul lumii pentru a oferi un azil inocenţei şi iubirii persecutate ». În această insulă se adăposteşte deci o decepţie, o inimă rănită şi mizantropică, dar această inimă este capabilă de bărbăţie. Ajungînd într-o altă insulă, Saint-Preux reface experienţa lui Robinson: « Am ajuns într-o altă insulă, pustie şi aceasta, mai necunoscută şi mai fermecătoare decît cea dintîi... Am fost poate singurul care nu s-a lăsat înspăimîntat de un exil atît de dulce; nu sînt pretutindeni în exil? În acest loc de delicii [?] şi de spaimă am văzut ce poate face îndemînarea omenească pentru a scoate pe omul civilizat dintr-o singurătate în care nimic nu-i lipseşte şi a-l cufunda iarăşi într-o prăpastie de noi nevoi ». Povestirea lui Saint-Preux este rezumativă şi aluzivă. Este probabil deci că, în a doua insulă pustie în care ajunge, cu puţini tovarăşi, Saint-Preux a descoperit puterea individualităţii omeneşti, dar şi ce devin cuceririle simple şi drepte ale acesteia atunci cînd se difuzează într-un grup omenesc, chiar într-unul redus. Saint-Preux a trăit deci o nouă decepţie. Altfel, de ce ar fi părăsit insula în care ar fi putut trăi ca un om fericit?

Trebuie limitată deci puterea societăţii asupra omului. Acesta, în epoca formaţiei lui, trebuie sustras acţiunii corupătoare a societăţii; trebuie pus să primească numai lecţiile naturii, sub îndrumarea unui pedagog. Este programul educaţiei lui *Émile*. Jean-Jacques se opreşte să-i comunice învăţătura cărţilor. « Urăsc cărţile », exclamă educatorul, totuşi cu excepţia uneia singure. Această singură carte folositoare, în prima epocă a formaţiei lui Émile, este *Robinson Crusoe*. « Robinson Crusoe în insula lui, lipsit de ajutorul semenilor şi de uneltele meşteşugarilor, izbutind totuşi să se hrănească, să se conserve şi chiar să-şi procure o anumită bunăstare, iată o temă interesantă pentru toate vîrstele... Această stare recunosc că nu este a omului social şi este evident că nu trebuie să rămînă a lui Émile; dar după această stare trebuie el să aprecieze pe toate celelalte. Cel mai sigur mijloc de a te ridica deasupra prejudecăţilor şi de a-ţi pune gîndurile de acord cu adevăratele raporturi dintre lucruri este de a te închipui în situaţia unui om izolat şi de a-ţi face în orice împrejurare ideea pe care acest om şi-ar face-o cugetînd la folosul lui ». Rousseau vrea deci să salveze natura în omul social. Robinson Crusoe este pentru el un *memento*.

George Lillo

Vechea tragedie aducea în scenă eroi, regi, persoane din nobilime. Marile conflicte zguduitoare nu pot avea loc decît în sufletele auguste ale indivizilor din clasele înalte? Iată un principiu nezguduit al clasicismului, care nu admitea poporul decît în comedii. Înălţarea clasei burgheze în Anglia şi noua conştiinţă de sine pe care o dobîndeşte îi creează îndreptăţirea de a se vedea reprezentată în conflictele ei mai grave. Este punctul de vedere al lui George Lillo care, după mai multe lucrări neajunse la notorietate, creează noua dramă burgheză în *Negustorul din Londra*, 1731. Răsunetul acesteia a fost imens, nu numai în Anglia, dar şi pe continent. Drama burgheză devine un gen literar. Drama burgheză devine un gen literar pe care îl ilustrează Lessing în Germania cu *Miss Sara Sampson*, Diderot în Franţa cu *Le Père de famille* şi *Le Fils naturel*. Drama lui Lillo înfăţişa pe un tînăr negustor, George Barnwell care,

sedus de o tînără curtezană, delapidează sume aparținînd patronului său, fură și ucide pentru a le pune la loc și sfîrșește la spînzurătoare. Lucrarea pare astăzi o melodramă insuportabilă, dar ea a avut, la vremea ei, un răsunet adînc și foarte general. Texte (op. cit., p. 160) citează pe actorul Ross care, în *Memoriile* sale, povestește cum, interpretînd rolul lui Barnwell, un tînăr din sală a fost cuprins de un acces de nebunie, deoarece întîmplările de pe scenă îi aduceau în față evenimente personale, nimănui mărturisite. Mai tîrziu, tînărul și-a redobîndit rațiunea și a intrat pe căile drepte, iar Ross primea în fiecare an un dar de bani de la onestul negustor care-i rămăsese îndatorat cu moralitatea recucerită a vieții lui.

Texte face presupunerea că figura lui George Barnwell și felul conflictului lui au putut avea o influență asupra lui Prévost, care văzuse drama lui Lillo la Londra și, mai tîrziu, a vorbit despre ea și a reprodus cîteva din scenele ei în *Le Pour et le Contre*. Cavalerul Des Grieux, în *Manon Lescaut* este un fel de George Barnwell. Mai multă înrîurire a avut însă drama lui Lillo asupra filozofilor care vorbesc în numele burgheziei. J. J. Rousseau nu mai este deloc de acord cu tragedia clasicilor, între altele pentru motivul că aduce în scenă personaje și conflicte fără nici o valoare moralizatoare pentru omul simplu din popor. «Tragedia ne prezintă tirani și eroi, scrie Rousseau în *Lettre à M. d'Alembert sur les spectacles* (în vol. *Le Contrat social*, Garnier, p. 217). Ce ne interesează tiranii și eroii? Sîntem sau putem noi deveni unul dintre ei? Tragedia ne va provoca o admirație zadarnică pentru putere și măreție. Dar la ce ne slujește aceasta? Putem deveni mai mari sau mai puternici (pentru că asistăm la tragedii)? Ce folos putem avea din faptul de a studia pe scenă datoriile regilor dacă nu luăm seama să împlinim pe ale noastre? Stearpa admirație a virtuților teatrale poate să ne despăgubească de lipsa virtuților simple și modeste, propri bunului cetățean?» Nici comedia clasică nu este mai favorabil prețuită de Rousseau. Faptul că buna-credință este ironizată și că viciul triumfă adeseori în comedii, le face tot atît de primejdioase pentru educația publică. «Platon izgonea pe Homer din republica sa, exclamă Rousseau, și noi să suportăm pe Molière într-a noastră?» Considerații speciale sînt consacrate, în *Scrisoarea către d'Alembert*, lui Racine, despre care ni se spune: «N-am o idee mai bună despre eroii lui Racine, despre acești eroi atît de împodobiți, atît de dulcegi, atît de delicați, care, sub înfățișarea curajului și a virtuții nu ne prezintă decît modelul unor tineri dedați galanteriei, moleșelii, amorului, adică tuturor sentimentelor capabile să efemineze pe om și să-i slăbească înclinarea pentru adevăratele lui îndatoriri». Dar dacă Rousseau este atît de sever pentru repertoriul clasic, el semnalează o piesă nouă «a cărei morală atinge mai direct scopul ei decît orice piesă franceză». Este *Negustorul din Londra* al lui Lillo, pe care Rousseau o cunoaște în traducerea genevezului Clément, din 1751.

Impresia produsă de «tragedia burgheză» a lui Lillo determină în Franța mai multe prelucrări ale motivului: o epistolă în versuri a lui Dorat (*Lettre de Barnevelt dans la prison à Truman, son ami*, 1764), un roman al Doamnei de Beaumont, *Lettres du marquis de Roselle*, o comedie de Anseaume: *L'école de la jeunesse ou le Barnevelt français*, 1765, o dramă de Sébastien Mercier: *Jenneval ou le Barnevelt français*, 1769 (Texte, op. cit. p. 169). Sébastien Mercier a fost unul din adversarii cei mai hotărîți ai sistemului clasic francez în dramă (vezi *Du théâtre ou Nouvel essai sur l'art dramatique*, 1773) și prelucrarea la care supune motivul lui Lillo, dealtfel cu o modificare a finalului, stă pe linia ideilor sale.

În timp ce se desfășoară această mișcare de idei, Diderot, care este desigur cel mai de seamă teoretician al dramei burgheze, protestează la rîndu-i împotriva prejudecății de clasă care stă la baza tragediei franceze. Ca și Rousseau, Diderot este împotriva aducerii pe scena tragică a singurelor clase nobiliare. «Un inconvenient comun, scrie Diderot (în *Discours sur la poésie dramatique*) stă în faptul că printr-o venerație ridicolă pentru anumite condiții (adică anumite *clase ale societății* n.n.) acestea sînt singurele zugrăvite (în tragedie) și astfel utilitatea spectacolelor se restrînge, ba chiar devin canalul prin care viciile celor mari se răspîndesc și trec în lumea celor mici.»

Situația aceasta este caracteristică unui popor sclav. Englezii o depășiseră odată cu Lillo, pe care Diderot nu-l citează, dar a cărui dramă, atît de bine cunoscută în Franța, nu putuse rămîne fără influență în formula «dramei» sau «tragediei burgheze», preconizată de Diderot.

Addison și Steele

Addison și Steele au fost printre scriitorii cei mai prețuiți în Franța secolului al XVIII-lea. Tragedia lui Addison, *Caton*, a fost tradusă în Franța curînd după reprezentarea ei în Anglia. Voltaire, după cum am văzut, îi acorda o mare prețuire în *Scrisorile engleze*. Dar mai cu seamă jurnalul pe care Addison îl publică împreună cu Steele, „*The Spectator*" (1711 și urm.) se bucură de un mare succes în publicul francez. Care a fost caracterul acestei publicații celebre? „*Spectatorul*" a fost o publicație care, prin articole de morală, prin portrete, prin comentarii asupra unor probleme actuale, prin dialoguri între personaje aparținînd diferitelor categorii sociale ale vremii [4], a schițat, pentru noul public burghez al Angliei și al întregului occident, un nou ideal uman, principiile unei noi morale. Redactorii jurnalului creează un personaj fictiv: *Mr. Spectator* care vorbește despre sine, își notează observațiile, se pronunță în toate problemele zilei și aduce astfel un nou punct de vedere etic, deosebit și oarecum opus aceluia al moraliștilor anteriori: Montaigne, Saint-Évremond, La Bruyère, Castiglione, Nicolas Faret și cavalerul de Méré. Aceștia au propus, rînd pe rînd, idealul omului de curte, al *galantuom*-ului, al lui *l'honnête homme*, al spiritului împodobit, *le bel esprit*. În evoluția morală a Europei, idealului cavaleresc al feudalității îi urmează idealul curteanului și acestuia idealul moralist [?]. Tipul etic reprezentativ, în decursul unei evoluții de mai multe secole, a fost rînd pe rînd cavalerul fidel suzeranului și doamnei sale, intrepid și brav în fapte de arme, în acțiunea sa pusă în serviciul celor slabi și nedreptățiți. Acest tip uman a fost proslăvit în romanele curtene ale secolului al XII-lea și XIII-lea. I-a urmat curteanul distins prin calități[le] superioare ale sociabilității, prin perfecta lui curtenie și politețe, prin stricteța punctului de onoare, prin puterea de a se domina, prin rigoarea disciplinei sale mondene și morale. Eroii tragediei franceze întrupează acest ideal omenesc. Umanismul a cerut omului universalitatea culturii, gustul și cunoașterea artelor, o dezvoltare mai mare a reflexivității, o întinsă perspectivă filozofică asupra vieții. Drama shakespeariană întrupează uneori acest ideal în figuri ca Hamlet, Prospero *(Furtuna)* ș.a. Acum, la începutul secolului al XVIII-lea, în împrejurările dezvoltării burgheziei și a influenței ei, se formează un nou ideal moral, pe care Addison și Steele îl zugrăvesc cu trăsăturile lui Mr. Spectator. Acesta nu e un om prea bogat; se mulțumește cu o mică fermă, moștenită de la străbuni. A călătorit mult și și-a îmbogățit mintea dar nu-și afișează știința. Este un om taciturn și solitar, dar îi place să observe lumea din jurul lui cu un suflet egal și cu un ochi pătrunzător. Se amuză pe socoteala vanității nobililor, a maniei lor de a se bate în duel, de a-și prăpădi averea prin pompă zadarnică, prin vanitatea de a-și afișa titlurile. Atitudinile cele mai recomandabile nu sînt nici politețea exagerată, nici vitejia. Preferă afirmarea individualității, spontaneitatea atitudinilor, așa cum pot ele rezulta din bunătatea naturală a oamenilor. Omul trebuie să caute fericire, dar pe aceasta nu o asigură vanitatea socială, succesul monden, ci viața aproape de natură, în intimitatea căminului, printre prieteni bine aleși. Mulțumirea sufletească este ceea ce caută noul om. Dl. Spectator preferă vechiului curtean pe negustor, pe omul de afaceri. Acest negustor poate fi un *gentlemen*. Meritele sale sînt mari, pentru că a dat Angliei puterea, bogăția și onoarea; dar același personaj mijlocește colaborarea dintre popoare și ajută binelui universal. Onoarea este un bun indispensabil pentru comerciant, căci fără ea nu este posibil creditul și deci nu sînt posibile afacerile.

[4] Un negustor, un căpitan, un juristconsult, un monden, un preot, toți membrii aceluiași club.

Numai cînd comparăm acest nou ideal uman cu acela preconizat de Castiglione în *Il Cortegiano*, de Montaigne în *Essais*-urile sale, de la Bruyère în *Caracterele* lui, putem aprecia toată întinderea transformării care s-a produs în lume, odată cu zorile lumii burgheze, la începutul secolului al XVIII-lea englez.[5]

Succesul „*Spectatorului*" a fost imens pe continent. În Franța, în Germania toate lumea îl citește; unii îl imită în nenumărate publicații de același gen. Prévost în *Le Pour et le Contre* îl popularizează. „*Spectatorul*" oferă scriitorilor francezi ai vremii numeroase teme literare, subiecte de piese și narațiuni, alegorii filozofice — Texte (p. 147) îi amintește pe unii din scriitorii francezi redevabili „*Spectatorului*", pe Raynal, pe Voltaire, pe Baculard d'Arnaud, pe Boissy, pe Nivelle de la Chaussée, dar nu urmărește mai de aproape identificarea surselor acestora în jurnalul lui Addison și Steele. Putem identifica cu oarecare precizie răsunetul acestor[a] la Jean-Jacques Rousseau. Acesta îl citește de timpuriu, după întoarcerea de la Torino (*Confessions* I, 3—a se vedea acest pasaj: « Lectura „*Spectatorului*" m-a înviorat ». Jean-Jacques o recomandă Sophiei, viitoarea soție a lui Émile, pentru a afla acolo datoriile unei femei oneste (*Émile*, livre V, Garnier, p. 556). Într-un rînd, Rousseau se gîndește să scoată, împreună cu Diderot, un jurnal în felul „*Spectatorului*", dar „*Le Persifleur*" n-apare decît într-un singur număr (*Confessions*, II, 7). În afară de aceste puncte de contact, și de altele cîteva, Rousseau a rămas însă îndatorat filozofiei morale a lui Addison și Steele prin multe din elementele introduse în propria lui concepție etică, în care se pot urmări ruptura cu vechile idealuri ale feudalității și absolutismului, cultul naturii contemplative, urmărirea fericirii în condiții modeste. În creațiile sale de romancier, ca și în *Confesiunile* sale, Rousseau prezintă oameni și se prezintă pe sine însuși în forme care amintesc de aproape portretele morale ale „*Spectatorului*". Evoluția etică pe care o marchează Addison și Steele este însă generală în Anglia secolului al XVIII-lea. Ea poate fi urmărită și în romanele lui Samuel Richardson, a căror influență asupra lui Rousseau a fost pusă de asemenea în lumină.

Richardson

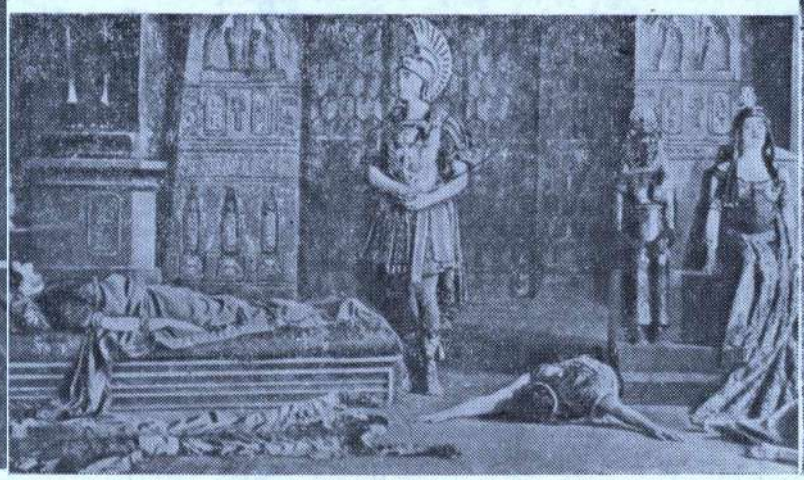
Romanul englez, ilustrat de Fielding, de Goldsmith, de Richardson, este poate cea mai de seamă creație a literaturii britanice în secolul al XVIII-lea. Pe lîngă marile genuri ale clasicismului, iată că mai apare unul: *romanul sentimental*. Nu este nici o măsură comună între acesta și romanul clasic, care este sau o prelungire a romanului curtean medieval și a pastoralei renascentiste (ca în romanele lui Honoré d'Urfé sau ale Domnișoarei de Scudéry) sau o formă a literaturii moraliștilor, o investigație a conștiinței individuale, cu puține episoade romanțioase (ca în *La Princesse de Clèves* a Doamnei de La Fayette) cînd nu este romanul picaresc, cu suita lui de evenimente epuizante în toate mediile *(Gil Blas)*. Acum apăreau oameni din burghezie sau din mica nobilime de țară, în împrejurările comune ale vieții, în conflicte individuale care se detașau însă pe fondul antagonismelor de clasă: o perspectivă atît de generală în toată literatura narativă europeană de-a lungul întregului secol al XVIII-lea, de la Marivaux *(La Vie de Marianne)* la Goethe (cu al său *Werther*).

Goldsmith și Fielding sînt traduși imediat în Franța. Mai des romanele lui Fielding, *Joseph Andrews*, *Jonathan Wild*, *Amelia*, *Tom Jones* găsesc cititori numeroși în traducerile lor, considerate astăzi ca defectuoase. Pînă să se impună valoarea cu totul excepțională a lui *Tom Jones*, pe care La Harpe îl va declara « primul roman al lumii » (Texte, p. 177), opera întîmpină unele dificultăți provenite din delicatețele gustului clasic. Mai promptă, mai călduroasă este primirea ce se face romanelor lui Richardson, care satisfăceau sensibilitatea vremii, gustul ei pentru lacrimi.

---

[5] În caracterizarea „*Spectatorului*" m-am condus de analiza lui Paul Hazard, *La Crise de la conscience européenne*, 1935, vol. II, p. 128 urm.

Aspecte din spectacolele Richard al III-lea la Piccolo Teatro din Milano (1952), Antoniu și Cleopatra la His Majesty's Theater din Londra (1907) și Romeo și Julieta de pe scena lui Empire Theater din New-York (1899).

Texte se întreabă, în cercetarea sa, care au fost motivele pentru care publicul francez s-a entuziasmat de romanele lui Richardson? Pentru că, răspunde Texte, în comparație cu acestea, toate romanele franceze ale secolului îi apărură dintr-odată « fade ». Lesage în *Gil Blas* se menține în formula picarescă, povestește întîmplările unui ins din lumea interlopă, ale cărui sentimente, în multele lui episoade hazlii, rămîn josnice și superficiale. Lesage nu abordează problemele vieții familiale și intime și nu dă analize aprofundate de caracter. Entuziasmul pentru creația lui Lesage se răcește curînd. Scriitorul n-a produs nici un discipol.[6] Mai prețuit a fost Prévost cu *Cleveland* și cu *Manon Lescault*, care aduce un ton mai grav, mai multă pasiune și sensibilitate. Texte amintește o mărturie a lui Rousseau în *Confessions* (I, 5): « Lectura nenorocirilor imaginare ale lui *Cleveland* mi-a produs, mi se pare, mai multă mîhnire decît propriile mele nenorociri ». Totuși, nici Prévost nu-și propune să corijeze moravurile, nu manifestă acea intenție moralizatoare care începuse a fi prețuită. Dintre toți contemporanii, Marivaux este cel mai apreciat de noua formulă a romanului sentimental englez pe care, dealtfel, a anticipat-o. Schema narativă a unei fete din popor *[sic !]* care trebuie să-și apere virtutea în lumea coruptă a nobilimii a fost dezvoltată de Marivaux în *La vie de Marianne*, înainte de a fi folosită de Richardson în *Pamela*. Cele unsprezece părți ale *Mariannei* au apărut între 1731 și 1741. *Pamela* este din 1740 și *Clarisse Harlowe* din 1747. Se poate vorbi totuși de o influență a lui Marivaux asupra lui Richardson? V. Klemperer (în *Geschichte der französischen Literatur in 18 Jahrhundert*, Bd. I, 1954, p. 181) a afirmat, de curînd, această influență deși, pe de altă parte, a trebuit să recunoască tot ce datorește Marivaux moralei burgheze a „*Spectatorului*" lui Addison și Steele. Influența confirmată de Klemperer nu este însă atît de sigură. Texte observase, față de aceeași părere ivită și în critica mai veche, că *Marianna* nu apăruse probabil în traducere engleză la data în care Richardson compunea primul său roman, că Richardson nu știa limba franceză, că nu amintește niciodată de romancierul francez în bogata lui corespondență, că izvorul *Pamelei*

[6] Există un articol al lui Sainte-Beuve, *Jugements et témoignages sur Lesage et sur Gil Blas* (*Causeries du Lundi*, vol. *Fable*), care totalizează aprecierile consacrate lor. Trebuie reținută, ca un document al opiniei care se formează de-a lungul secolului, aprecierea lui Joubert: « Se poate spune despre romanele lui Lesage că au aerul de a fi fost scrise într-o cafenea de un jucător de domino, după ieșirea de la o comedie ».

stă într-o istorisire făcută autorului ei de către un prieten. Analogiile dintre *Marianna* și romanele lui Richardson provin mai degrabă din acel spirit comun al secolului care începuse să reflecteze la monstruozitatea inegalităților condițiilor sociale și la acea nouă prețuire acordată omului simplu și drept, sensibil și virtuos, pe care o mărturisește morala „*Spectatorului*". Se poate vorbi deci de o influență comună axercitată de Addison și Steele asupra scriitorului francez și englez, dar nu de una exercitată de cel dintîi asupra celui din urmă. Oricum ar fi și cu toate că prin sensibilitate, prin materia de observație reală, prin zugrăvirea poporului mărunt, *Viața Mariannei* răspunde mai bine gustului contemporan, admirația care i s-a acordat în epocă a rămas destul de mică. S-a opus prețiozitatea stilistică a autorului, *marivaudage*-ul. Marivaux, observă Texte, avea prea mult spirit într-o vreme căreia îi trebuia geniul (p. 189). *Marivaudage*-ul, vorbirea spirituală despre împrejurările iubirii, cu figurile lui de stil, cu *pointe*-le, cu perifrazele, cu subtilitatea lui, este o prelungire a prețiozității pre-clasice. De curînd, un cercetător francez, R. Bray (În *La Préciosité et les précieux*, 1948) a stabilit această filiație. Gustul clasic descoperise valoarea simplicității, dar acum, în noua epocă a Regenței, se revine către căutarea noutății cu orice preț, către o nouă afectare. «Se deschide era rococoului, adică a unei arte fragile, subtile și fine, a stilului strălucitor, ingenios și înflorit; în toate domeniile, linia curbă, din ce în ce mai chinuită, succede liniei drepte. Urmînd acest gust pentru noutate se produce îndepărtarea de simplitate și de regularitate, o nouă prețiozitate încearcă să se impună» (Bray, p. 230). Marivaux este prin procedeele sale stilistice, scriitorul acestui moment și împrejurarea aceasta explică prețuirea restrînsă pe care o obțin romanele sale, altfel atît de apropiate de formula care, prin Richardson, trebuia să cucerească toate adeziunile.

Pentru a cunoaște motivele entuziasmului aprins în Franța pentru Richardson, un document de prim ordin întîmpinăm în *Elogiul lui Richardson*, scris de Diderot în 1761, pe care îl analizez în cele ce urmează: Diderot pornește de la vechiul înțeles dat termenului de roman, «o țesătură de evenimente himerice și frivole, a cărui lectură era deopotrivă primejdioasă pentru bunul gust și pentru moravuri». Nu este vorba aici de vechiul roman cavaleresc revenit în actualitatea ultimului secol și amestecat cu elemente pastorale în lungile compuneri ale unui Honoré d'Urfé, ale Domnișoarei de Scudéry? Diderot ar dori un alt nume pentru narațiunile lui Richardson. Substanța acestora este deopotrivă cu a marilor moraliști, a unui Montaigne, Charron, La Rochefoucauld sau Nicole, dar pe cînd aceștia formulează maxime abstracte și generale, Richardson le pune în acțiune și cîștigă, astfel, o putere mai mare asupra imaginației și sensibilității cititorilor săi. Richardson nu se pierde în regiunile feeriei; «scena sa este lumea în care trăim, caracterele sale sînt luate din mijlocul societății, incidentele sale corespund moravurilor tuturor națiunilor civilizate». Romanele lui Richardson fac să se dezvolte virtutea în sufletele cititorilor. Diderot își amintește deliciile încercate în parcurgerea lor. Era ca și cum s-ar fi bucurat de societatea unui om excelent. Richardson te face să iubești virtutea și să urăști viciul. Felul în care se pricepe să le prezinte te face să preferi soarta celor nefericiți și virtuoși decît [cea] a triumfătorilor ticăloși. Lacrimile [...][7] îți vin în ochi, o melancolie plăcută te stăpînește, ai dori să devii fratele acestui scriitor admirabil. «O, Richardson, Richardson, strigă Diderot, om fără pereche, te voi citi totdeauna!» I s-au reproșat lui Richardson lungimile. Dar narațiunile lui sînt lungi numai dacă le măsurăm cu graba noastră de a introduce cît mai multe plăceri în intervalul unei singure zile, ele sînt lungi numai pentru omul risipit și frivol. Nu pentru acest om scrie Richardson, ci pentru «omul pașnic și solitar, care a cunoscut zădărnicia zgomotului și plăcerilor mondene, pentru acela care dorește să locuiască în umbra unui loc retras și să se lase înduioșat în chip util *(utilement)* în tăcere». Lungimile lui Richardson provin din mulțimea detaliilor lui,

[7] Cuvînt indescifrabil în ms. *(n. ed.)*

dar acestea produc iluzia cea mai completă a realității și pe fondul lor se detașează marile pasiuni cu mai multă putere. Citirea lui Richardson într-o societate împrumută un ton serios și pasionat discuțiilor purtate în sînul ei. Această citire te modifică în adîncime, te face un alt om, mai iubitor de semeni, mai detașat de bunurile lumii, mai atașat de virtute. Adevărul picturilor [?] lui Richardson este atît de mare încît îți pare că întîlnești mereu pe oamenii povestirilor lui. Trăsăturile fiecăruia din aceștia sînt atît de individualizate încît nu e cu putință să-i confunzi între ei. Dar oricît ar fi de individualizați, oamenii lui Richardson reprezintă specia umană întreagă. Comparate cu povestirile istoriei, *Pamela, Clarisse* sau *Grandison* par cu mult mai adevărate. Ce complexitate apoi în toate caracterele lui Richardson! Natura omenească este prezentată în ele în toată bogăția și cu toate contrastele ei. Dar Richardson, *divinul Richardson*, a murit! « O, Richardson, exclamă încă o dată Diderot, dacă nu te-ai bucurat în viață de toată reputația meritată, vei fi cu atît mai mare în ochii nepoților noștri, cînd te vor vedea de la distanța din care îl privim pe Homer. »

Lăsînd la o parte tonul liric și encomiastic al acestei scrieri, reținem următoarele idei în care recunoaștem noile exigențe ale gustului literar în numele căruia vorbește Diderot, deplin satisfăcute de romanele lui Richardson: 1. Aceste romane [?] sînt nutrite din observația întinsă și amănunțită a societății. 2. Au o valoare moralizatoare. 3. Posedă o mare valoare emotivă. 4. Sînt lectura omului singuratic, sensibil și iubitor de virtute. 5. Individualizează caracterele, dar, în același timp, le face reprezentative pentru întreaga specie umană (sau, cum se va spune în toată estetica post-hegeliană, înfățișează tipicul în individual!). Caracterele romanului sentimental, moralizator și realist al secolului al XVIII-lea erau deci definitive. Rousseau îl va realiza în literatura franceză.

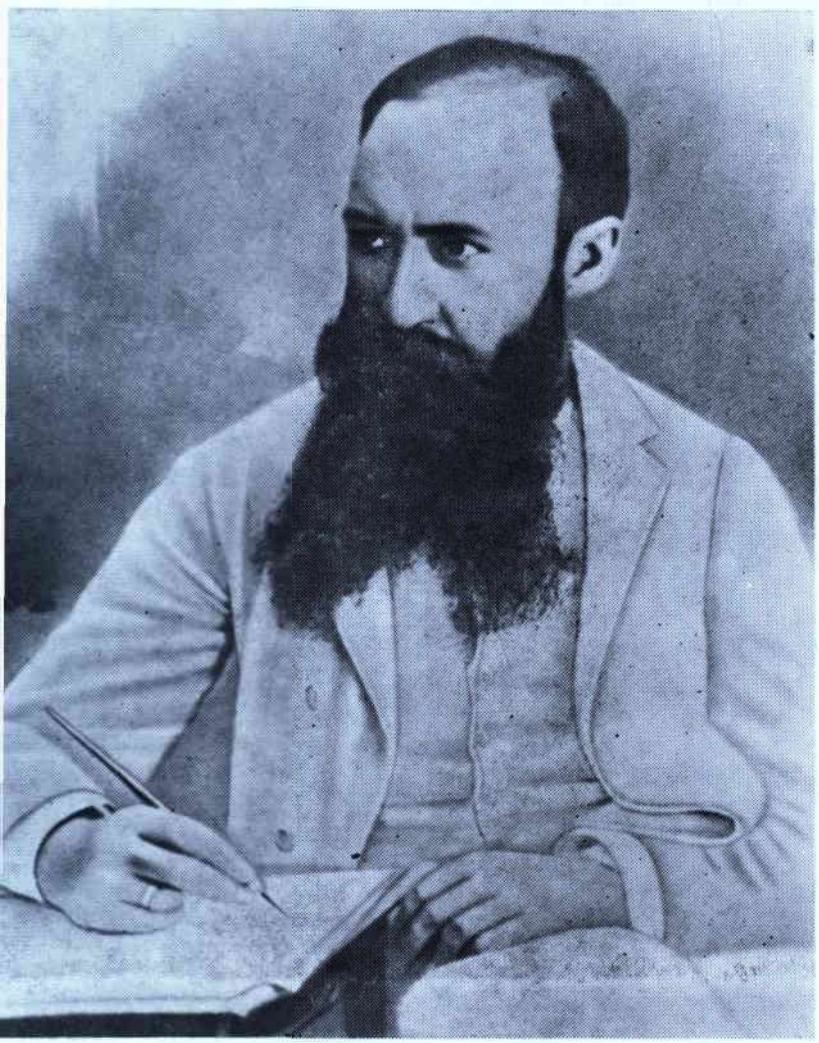
Romanele lui Richardson au fost traduse în franțuzește curînd după apariția lor în Anglia. *Pamela* este tradusă în 1742. *Clarisse Harlowe* este tradusă de Prévost în 1748—1751, *Grandison* apare în versiune franceză în 1755—1758. Cînd Jean Jacques Rousseau începe să scrie *La Nouvelle Héloïse*, în 1756, toată lumea îl citea pe Richardson. Rousseau citește și el *Clarisse* în tălmăcirea lui Prévost (Texte, p. 277). Amintirea acestui eveniment este consemnată în operele lui Rousseau. Referințe la Richardson se găsesc de mai multe ori în scrisorile acestuia și chiar în paginile *Noii Heloise*. Ce este comun între romanul lui Rousseau și acela al lui Richardson? Mai întîi forma lor epistolară, tonul confesiunii pasionate. Ambele romane zugrăvesc moravuri burgheze, cu insistențe asupra detaliilor celor mai umile ale existenței comune. Richardson, în *Pamela*, ca și Rousseau, nu pregetă să intre în bucătărie, să se ocupe de activitățile unei bune menajere. Oamenii zugrăviți sînt deopotrivă burghezi mărunți, suflete simple. Femeile, Clarisse și Julie, sînt firi religioase, cu notă confesională, nu deiste care profesează o religie filozofică. Atît romanele lui Richardson cît și *La Nouvelle Heloïse* intercalează predici morale, rezolvă cazuri de conștiință. Literaturile clasice, arată Texte (p. 302) au trăit secole de-a rîndul prin teatrul, prin epopeile, prin formele înalte ale poeziei. « Romanul era un gen secundar, rezervat amuzamentului în orele pierdute. » În momentul cînd tragedia și epopeea se perimează, problemele grave găsesc în noul roman genul capabil să le reprezinte, cu un succes cu atît mai mare cu cît cadrul lui larg îi permitea să adăpostească întreaga materie a observației precise cerută de « geniul modern ». Este ceea ce realizează romanul englez și Rousseau. « În acest sens, observă Texte, *Noua Heloisă* s-a născut din Clarisse Harlowe ». Dar peste cîștigurile romanului englez, Rousseau a datat romanul cu un cadru natural, care lipsea romanelor lui Richardson; a asociat pe om cu natura și a dat analizei sentimentelor forma lirică a unui poem. Romanul sentimental, burghez și realist de extracție engleză a devenit la Rousseau liric pentru evocarea naturii și prin expresia emoției (Texte, p. 303 și urm.)

(Va urma)

(Text stabilit de Viorica GHIȚĂ și Gelu IONESCU)

Nicolae IORGA

Corespondență cu Karl LAMPRECHT

NUMĂRUL IMENS DE SCRISORI PRIMITE de Nicolae Iorga, păstrate în cele 421 mape de la Biblioteca Academiei, ce alcătuiesc, probabil, cel mai mare fond de corespondență din analele literaturii și culturii române, lăsau și lasă încă să se înțeleagă că autorul prodigios al atîtor sute de volume a purtat un amplu și divers schimb epistolar cu contemporanii săi români și străini.

Din păcate însă, din acest bănuit și rîvnit tezaur de corespondență, mai ales cu personalitățile străine, au ieșit pînă acum la lumină prea puține mărturii probante care să confirme presupunerile. Au fost descoperite mai ales epistole izolate și fără prea mare importanță pentru strălucirea vieții și mai ales a operei lui Nicolae Iorga. Noi înșine posedăm în fotocopii cîteva asemenea scrisori expediate de savant diverșilor bibliotecari germani, care nu aduc prea multe și importante informații noi.

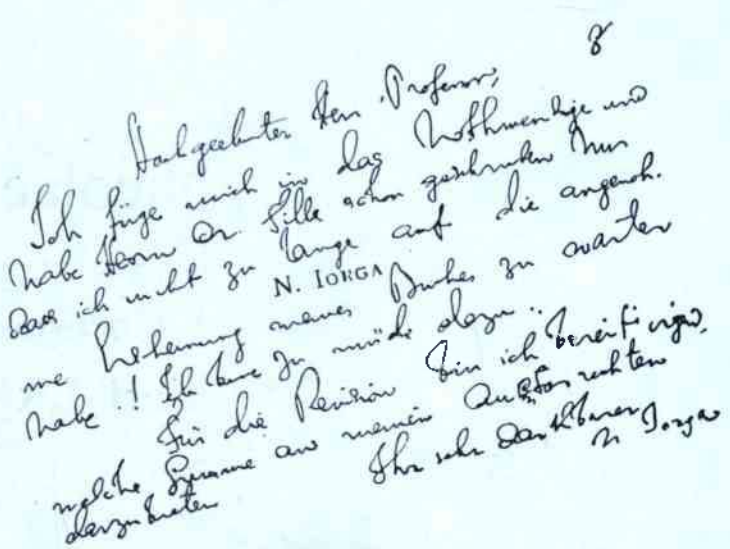
De aceea, cînd am descoperit în colecțiile Bibliotecii universitare din Bonn [1] lotul de scrisori Iorga adresate istoricului de renume european Karl Lamprecht (25.2.1856—10.5.1915) am simțit o mare bucurie, fiind conștienți că am găsit, în sfîrșit, unul dintre grupajele însemnate de corespondență ale savantului român cu personalitățile străine.

[1] Publicarea prezentelor scrisori se face cu amabila aprobare a conducerii Bibliotecii universitare din Bonn, căreia îi mulțumim, încă o dată, și pe această cale. Ele se păstrează la Secția de manuscrise a bibliotecii menționate, sub cotele: S 2713 Korr. 32; S 2713 Korr, 50; S 2713 Korr. 67 a (8,16, 94); S 2713 Korr. 67b (33, 42, 46, 50, 51).

Cercetîndu-le însă, a trebuit să ne potolim din entuziasm, întrucît ne-am dat repede seama — şi impresia de atunci a devenit astăzi certitudine — că ne aflăm doar în faţa unei părţi din totalitatea epistolelor expediate de N. Iorga lui Karl Lamprecht[2], din motive încă necunoscute multe dintre ele lipsind din arhiva istoricului german.

Chiar aşa fiind, scrisorile de faţă — şi mai ales primele dintre ele — au o însemnătate deosebită, întrucît aduc, pe de o parte, preţioase mărturii despre prestigiul internaţional pe care Nicolae Iorga şi-l cîştigase de timpuriu în lumea specialiştilor, iar pe de alta, pentru că dezvăluie cîte ceva din temperamentul şi stilul de muncă al savantului, luminînd în mod special procesul de elaborare a două dintre operele sale capitale — citate înaintea tuturor celorlalte de enciclopediile străine — şi anume a lucrărilor *Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen* (I—II, 1905)[3] şi *Geschichte des Osmanieschen Reiches* (I—V, 1908—1913). Spre a nu mai aminti de faptul că ele ne fac să înţelegem mai bine natura şi modul de desfăşurare concretă a legăturilor de prietenie dintre N. Iorga şi K. Lamprecht (deduse pînă acum doar din scrisorile acestuia de pe urmă, păstrate la Biblioteca Academiei R.S.R.).

Se pare — din cît ne relevă documentele de care dispunem actualmente — că examenul de doctorat susţinut de N. Iorga la Leipzig, în 1893, în faţa unei comisii din care făcea parte şi Karl Lamprecht, nu a declanşat direct şi

imediat, precum în alte cazuri, înfiriparea unor relaţii de amiciţie sau măcar a unui schimb epistolar între doctorand şi profesor.

El îi va lăsa însă istoricului român amintirea nestinsă a efigiei profesorului din Lipsca, pe care, peste ani, o va imortaliza în paginile sale memorialistice din *O viaţă de om — Aşa cum a fost* (1934). «*Pe atunci* — rememorează savantul — *ideile lui [Karl Lamprecht] nu străbăteau lumea şi nu se discuta teoria succesiunii epocilor tipiste şi individualiste, cu tot ce s-a adaus pe urmă la această linie dominantă, şi nu se succedau volumele unei Istorii a poporului german atît de profundă ca gîndire şi de neobişnuită ca formă. Nu se grămădeau în jurul celui de curînd sosit studenţi de toate neamurile, în frunte cu japonezii gata să jure că în istoria lor naţională, pentru care se comanda larg informaţia, toată concepţia profesorului se verifică pe deplin. Masiv, cu osatura lui Luther în figură, aspru de o barbă rebelă, în ochi cu o privire a cărei bunătate era amestecată şi cu multă maliţie, el s-a interesat de studiile mele franceze, de cuprinsul şi de lacunele lor, reţinînd pe acestea din urmă, şi mă va întreba tocmai din domeniul lor. Nu gîceam ce relaţii voi avea pe urmă cu omul, de o aşa sigură şi de prielnică memorie faţă şi de un student atît de străin şi de puţin pregătit în chestiile care-l interesau pe dînsul mai ales, căruia pentru posibilităţile mele de publicare în limba lui era să-i datoresc aşa de mult,* (Ediţia Valeriu şi Sanda Râpeanu, Editura „Minerva", Bucureşti, 1972, pp. 208—209)

---

[2] Şi cînd facem o asemenea afirmaţie, avem în vedere numărul mult mai mare de scrisori trimise de K. Lamprecht lui N. Iorga, scrisori la care, mai mult ca sigur, savantul român nu se putea să nu răspundă. Intrigatoare în acest sens e mai ales lipsa unor scrisori de după 1907, epocă în care istoricul german a avut ocazia să citească şi să avizeze, rînd pe rînd, tipărirea celor 5 volume ale *Istoriei Imperiului Otoman*, apărute în colecţia „*Istoria statelor europene*", pe care o coordona.

În al doilea rînd, ne bazăm pe înseşi referinţele lui Lamprecht la unele epistole primite de la Iorga (cum ar fi cele din iulie 1903, 7 octombrie 1903, ianuarie 1905, iulie 1905), care nu figurează în arhiva din Bonn şi pe care nu le-am putut afla deocamdată nicăieri altundeva.

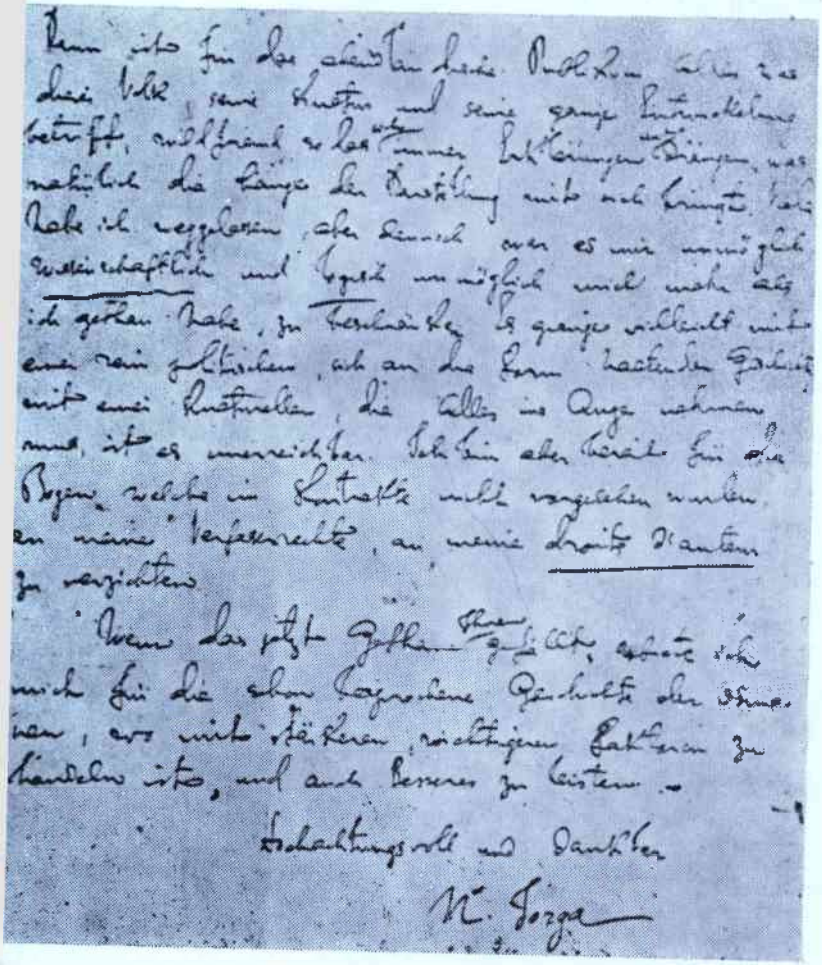
[3] Versiunea românească, realizată de Otilia Teodoru Ionescu (de la vol. III, Otilia Enache Ionescu), a fost tipărită abia după primul război mondial sub titlul: *Istoria poporului românesc* vol. I—II, Editura „Casei Şcoalelor", Bucureşti, 1922; vol. III—IV, Aşezămîntul tipografic „Datina Românească", Vălenii de Munte 1925, 1927.

Așa cum reiese și din pasajul de mai sus, înfiriparea schimbului epistolar și a relațiilor de prietenie cu Karl Lamprecht aveau să se realizeze mult mai tîrziu, abia la sfîrșitul anului 1899, ca urmare a inițiativei lui Iorga, care, expediindu-i una dintre lucrările sale tipărite în ultima vreme, o însoțea de o caldă epistolă (din păcate nedescoperită încă).

Cum K. Lamprecht tocmai se interesa de zona sud-est europeană, în vederea angajării unor lucrări privitoare la istoria popoarelor din această parte a continentului, pe care dorea să le includă în colecția *Istoria statelor europene*, inițiată de A. H. L. Heeren și F. A. Ukert și pe care în acel moment o patrona[4], răspunde cu bucurie scrisorii lui Iorga inaugurînd cu el un viu dialog — ce va constitui punctul de pornire și baza unei temeinice colaborări și prietenii.

Fapt este că la numai un an de la începutul corespondenței — după ce în prealabil se convinsese că A. D. Xenopol nu i-ar putea da lucrarea dorită[5] — savantul german îi propune lui N. Iorga (la 22 februarie 1901) să elaboreze *Istoria României*, pentru colecția menționată, și-i cere sfatul în legătură cu prezumtivii autori ai istoriilor similare aie celorlalte state vecine — dovadă a înaltei prețuiri intelectuale pe care i-o acorda tînărului confrate de la Universitatea din București.

Această cinste, care îi dădea posibilitatea să influențeze destinul istoriografiei europene, i-a provocat lui N. Iorga o deosebită încîntare și satisfacție. «*Credeam* — scrie el peste mai bine de treizeci de ani, încă sub puterea emoției de atunci — *că Lamprecht, cu care avusesem așa de puțin de-a face, dealtfel, mă uitase cu totul, cînd, în 1901*[6], *marele istoric german[...] îmi scrise pentru a-mi arăta nevoia de a se face și o istorie a românilor, întrebîndu-mă cui ar putea să o încredințeze, atenție care m-a atins adînc și pe care o datoram, cred, cuvintelor pe care le găsiseră pentru mine studenții români de la Universitatea din Leipzig. Ele-i dăduseră lui Lamprecht destulă încredere în judecata mea pentru ca să fiu consultat apoi pentru istoria tuturor*

[4] A se vedea, între altele, demersurile întreprinse pe lîngă A. D. Xenopol în vederea realizării acestui obiectiv, despre care îi mărturisise lui N. Iorga în epistola din 20 decembrie 1899: «Am citit cu atenție cartea lui Xenopol, *Les principes fondamentaux de l'histoire* și datorită acesteia am intrat în corespondență, care, firește, în final nu se va termina extrem de folositor, deoarece, în mare, am ajuns foarte repede la deosebiri de concepție de nemlăturat» (*Scrisori către N. Iorga*, ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, vol. I (1890—1901), Editura „Minerva", București, 1972).

[5] Convingere nu puțin influențată de scrisoarea lui N. Iorga, datată 4 ianuarie 1900, pe care o publicăm în fruntea grupajului de față, și care are mai degrabă alura unui pamflet, decît a unei relatări obiective despre profesorul ieșean, cum i se ceruse. Opinia formulată atunci revine în termenii ei fundamentali în mai toate scrierile sale memorialistice. Iată, de pildă, cum relatează istoricul acest episod, peste 3 decenii, în *O viață de om — Așa cum a fost*: «Am spus lui Lamprecht cu toată sinceritatea că dacă se adresează lui Xenopol, care terminase de mulți ani *Istoria Românilor din Dacia Traiană* și o prescurtase într-o formă franceză, prea largă pentru epoca mai nouă, trebuie luată precauțiunea de a cere ceva nou, revăzut, asupra izvoarelor. Lamprecht reveni, cerîndu-mi mie să iau asupră-mi o sarcină așa de grea pentru o conștiință delicată» (ed. cit., p. 357).

[6] Am notat anul corect, și nu anul 1904, cum, dintr-o eroare de memorie sau dintr-o greșeală de tipar apare în *O viață de om — Așa cum a fost*.

popoarelor din sud-estul european, ceea ce mi-a îngăduit să fac a se opri o monstruoasă istorie în cinci volume a Ucrainei[7] *(de Hrusevski) [...] și să pun în legătură, pentru sîrbi, pe fostul meu profesor cu Jireček, ceea ce a dat științii nu numai cele două volume, cu desăvîrșire nouă, ale acestuia, în colecția Lamprecht, dar l-a dus să publice, în Memoriile Academiei din Viena, partea, așa de întinsă, despre instituții, care nu se potriveau cu proporțiile ce i se admiseseră* » (ed. cit., p. 357).

Se înțelege că N. Iorga e încîntat de oferta de a elabora *Istoria poporului român* și o acceptă cu entuziasm, promițînd să încheie redactarea întregii lucrări (2 volume a cîte 30 de coli fiecare) într-un singur an. În plus, își oferă serviciile pentru elaborarea *Istoriei Imperiului Otoman* — ceea ce Karl Lamprecht salută cu căldură[8]: « Întrucît mă privește — scrie el — sînt gata să ajut cu amîndouă mîinile ».

Dîndu-și însă asentimentul de principiu pentru această din urmă lucrare, și mulțumind pentru scrisoarea de acceptare din 3 martie 1901 privitoare la redactarea *Istoriei poporului român în ramele formațiunilor sale statale*, K. Lamprecht sugerează cu delicatețe lui N. Iorga un principiu metodologic fundamental la care se vede că ținea cel mai mult: « *Sper că cu această ocazie* [a elaborării *Istoriei României*] — nota el la 12 martie 1901 — *veți expune nu numai evoluția politică, și că ne veți prezenta o magistrală icoană a dezvoltării culturii românești* ».

Dacă i-ar fi cunoscut mai îndeaproape opera și mai ales planurile viitoarelor scrieri, profesorul nu ar fi avut de ce se teme, întrucît îndemnurile sale metodologice corespundeau propriilor vederi teoretice ale lui Iorga, cu care se găsea oarecum de la sine *ab initio* pe aceeași parte a baricadei.

Fapt confirmat din plin de schița de sumar a *Istoriei poporului român...*, concepută de N. Iorga la 16 martie 1901, la Veneția, și cu atît mai mult de forma finală a lucrării, apărută în 1905. Și într-un caz și într-altul, derularea evenimentelor politice fiind văzută în contextul și pe fundalul evoluției complexe cultural-spirituale și materiale a poporului român, din toate provinciile istorice.

Or, lucrul acesta — de a fi scris, cu mult înaintea Unirii din 1918, o istorie a tuturor românilor, neținînd cont de granițele vremelnice, impuse de diverse conjuncturi politice — va constitui peste timp mîndria cea mai mare a savantului. « *De la început* — relevă el în *O viață de om — Așa cum a fost —, am cutezat să sparg obișnuitul cadru, pentru ca, trecînd dincolo de ideea teritorială, care m-ar fi strîns între granițele, înguste și necontenit crîmpoțite, apoi larg sfîșiate, ale principatelor [...] să pot trata, cu sentimentele care mă stăpîneau și care se strămutau în sufletul epocii întregi și viața românilor de peste hotare. A fost, deci, cu asentimentul tacit al lui Lamprecht — și-mi era așa de frică de un refuz! — o istorie a românilor în cadrele formațiunilor lor de stat* » (ed. cit., p. 359).

Și pentru că am amintit de schița de proiect a lucrării[9] tipărită în 1905, se cuvine să subliniem că ea are o importanță cu totul deosebită, fiind deocamdată singurul concept de acest fel ajuns pînă la noi al vreunei opere elaborate de Nicolae Iorga, ea permițîndu-i pentru prima dată cercetătorului să-și facă o idee despre felul în care se metamorfozau planurile istoricului de la gîndul inițial la forma definitivă.[10]

Dînd dovadă de o extraordinară putere de muncă și de o înzestrare intelectuală ieșită din comun, Nicolae Iorga termina redactarea lucrării comandate de Karl Lamprecht în numai doi ani. La 6 mai 1903, el anunța profesorului încheierea elaborării celor două volume și-l ruga să intervină pe lîngă editor spre a accepta textul ceva mai lung al cărții față de clauzele contractuale.

---

[7] Episodul privitor la respingerea lucrării lui Hrusevski — despre care nu se amintește în scrisorile descoperite de noi — constituie încă un element ce sugerează amploarea mult mai mare a corespondenței adresată de N. Iorga lui K. Lamprecht.

[8] Spre deosebire de Ch. Kohler și Ernst Leroux, care respinseseră propunerea din cauza desfășurării prea ample a lucrării. A se vedea scrisorile din 26.I.1901 și, respectiv, 22.I.1901, păstrate la Biblioteca Academiei R.S.R.

[9] O schiță similară de sumar i-a fost cerută de Karl Lamprecht lui Iorga și pentru *Istoria Imperiului Otoman*, la data de 18 mai 1903. Cum însă scrisoarea de răspuns a istoricului român la această epistolă nu se păstrează (în orice caz nu a fost descoperită încă), nu știm dacă el va fi trimis un asemenea proiect. Faptul nu rezultă nici din corespondența ulterioară a savantului german.

[10] Or, diferența cea mai însemnată, în cazul de față, de la schiță la tablou, o constituie tocmai trecerea de la abordarea timidă a istoriei românilor de peste hotarele de atunci ale țării, la includerea hotărîtă și în toată complexitatea ei a părții respective de viață națională în istoria mare a poporului român.

Ceea ce Karl Lamprecht și face, comunicîndu-i prin scrisoarea din 18 mai 1903 acordul Editurii Perthes, din Gotha, de a tipări lucrarea la dimensiunile încredințate de autor, fără urmări neplăcute asupra drepturilor băneşti ce i se cuveneau. De aici încolo, însă, corespondența cu Karl Lamprecht și mai ales aceea cu dr. Armin A. Tille [11] — istoricul angajat de profesor să revizuiască stilistic lucrarea — cunoaște de ambele părți o anume încordare (îndeosebi în perioada corecturilor).

Evident, cei doi specialiști germani au trebuit să lucreze mult (după cum declară Karl Lamprecht la un moment dat) asupra textului lui Iorga. Dar vina nu era a savantului român! El mărturisise deschis, de la bun început, și nu o dată, că nu stăpînește la perfecție limba germană și că ar dori din suflet să redacteze *Istoria poporului român...* în limba franceză — pe care o cunoștea ca și româna — și din această limbă să se facă o traducere ulterioară în germană.[12] Dar Karl Lamprecht insistă și Iorga e nevoit să accepte în cele din urmă să redacteze cartea direct în germană.

Grație strădaniilor celor doi [13] — care cer editurii 5 corecturi — lucrarea capătă o înfățișare îngrijită, și Karl Lamprecht e primul care o laudă, în epistola din 9.I.1905. *Istoria poporului român...* «a devenit — scrie el — o carte deplin admirabilă și remarcabilă acum și din punct de vedere al limbii». [14]

Pentru ca la 2 august 1905, după ce primește de la editură volumele tipărite, să-i exprime autorului, odată cu felicitările călduroase, cele mai înalte aprecieri la adresa lucrării: «*Sînt* — i se adresează el lui N. Iorga — *de cîteva zile în posesia cărții dumneavoastră și aveam intenția să vă urez noroc din inimă pentru terminarea în fine a lucrării [dumneavoastră] — după opinia mea excelentă. I-am arătat aici cartea cunoscutului slavist Leskin. El a parcurs deja prima parte și o plasează, de asemenea, foarte sus*». [15]

Odată încheiată colaborarea privitoare la *Istoria poporului român...*, profesorul se interesa îndeaproape de planurile viitoare ale istoricului român, dorind să perpetueze legăturile științifice, profitabile colecției sale.

Mărturisindu-i regretul de a nu fi putut angaja cu el *Istoria Imperiului Bizantin*, înainte ca lucrarea să fi fost preluată de un editor englez[16], Karl Lamprecht își arată în mod expres interesul pentru *Istoria Imperiului Otoman*, propusă de N. Iorga, încă din 1901, promițînd să ia imediat legătura în acest sens cu editorul din Gotha. Și-și termina scrisoarea cu cîteva cuvinte ce dezvăluie nu numai prețuirea, dar și calda afecțiune față de fostul său doctorand, «*În încheiere* — nota profesorul —, *mai îngăduiți-mi să vă mulțumesc din inimă pentru comentariul prietenesc, pe care l-ați consacrat în ultima vreme lucrărilor mele. Nu ați putea fi revăzut cîndva în Germania? Peste puține zile plec în Tirol și m-aș bucura în mod deosebit să vă pot întîlni în acest colț sud-estic al spațiului germanic*».

În mod curios însă — deși legăturile dintre cele două personalități se cimentaseră de la an la an, transformîndu-se într-o prietenie statornică, dovadă între altele și scrisoarea de mai sus — relațiile lor epistolare suferă, după 1905, o inexplicabilă, pînă astăzi, subțiere. Sau cel puțin aceasta e concluzia către care ne conduc documentele de care dispunem deocamdată.

Că ea nu reflectă realitatea însăși — și că cercetătorul mai poate spera în descoperirea atît a scrisorilor Iorga, cît mai ales a celor emise de Karl Lamprecht — stau mărturie cel puțin două din afirmațiile istoricului român, cu refe-

---

[11] La Biblioteca Academiei R. S. România se păstrează 27 scrisori primite de Iorga de la Armin A. Tille referitoare la *Istoria poporului român...*, în anii 1903 — 1906. Ele sînt datate după cum urmează: 21.8., 28.8., 5.10., 9.10.1903; 8.1., 21.1., 14.2., 12.3., 14.3., 29.3., 13.4., 26.6., 29.8., 1.9., 29.10., 10 28.12.1904; 11.3., 3.4., 17.5., 6.6., 9.7., 27.7., 3.8.1905; 3.1., 8.12.1906 și 17.8., 17.2 (f.a.). În plus, în același fond, se păstrează numeroase alte epistole de la Armin Tille, de după 1910, privitoare la revizuirea *Istoriei Universale* a lui Helmolth, mai precis la revizuirea părții despre *Popoarele dunărene*, ce cădea în sarcina lui Iorga.

[12] Cum va proceda, dealtfel, în cazul *Istoriei imperiului bizantin* (*The Byzantin empire*, 1907) — scrisă inițial în franceză și tradusă apoi în engleză.

[13] Și, înaintea acestora, a lui George Popovici, care o corijase într-o primă formă.

[14] Biblioteca Academiei, Corespondență N. Iorga, vol. XXV, f. 1.

[15] *Idem*, vol. XXVI, f. 145. Alte aprecieri favorabile la adresa cărții aveau să fie formulate — după cum ține să menționeze însuși autorul în *O viață de om — Așa cum a fost* — de filologul Gustav Weigand (din Leipzig), de istoricul Helmolth (din München), de istoricul ucrainean Korduba, de Ioan Bogdan ș.a.

[16] «Aveam — scrie el — cu adevărat intenția — și am intrat în acest sens deja în corespondență cu editorul — să vă propun să preluați *Istoria bizantină* în cadrul *Istoriei generale a statelor*. Acum văd — cu părere de rău — că în această privință ne-a luat-o înainte un editor englez.» (Scrisoarea datată *Leipzig, 2 august 1905*, Biblioteca Academiei, Corespondență N. Iorga, vol. XXVI, f. 145).

«Eine rumänische Geschichte für die europäische Staatengeschichte...»

1

Bukarest, den 4. Januar 1900

Hochgeehrter Herr Professor,

In der europäischen Staatengeschichte musste freilich auch eine Geschichte der Rumänen Platz finden. Aber ich glaube keineswegs dass von Xenopol etwas mit wissenschaftlichem, mit dauernd wissenschftlichen Werthe zu erwarten sei. Er ist ein sehr intelligen'er, und auch ein fleissiger und strebsamer Mann, aber zerstreut, ohne Ausdauer und Geduld, ohne Beachtung für die Richtigkeit der Thatsachen, immer ungenügend informiert, ohne Mass in den allgemeinen Ansichten, ohne wahre Originalität in den Gedanken, und ich glaube auch, weil er die Kunst nicht versteht und schlecht übt, ohne Kraft die Darstellung farbig und individuell zu machen. Dazu hat er keine Zeit, als ewiger Veranstalter von Gesellschaften, als Rechtsanwalt, als Lehrer an Privatschulen. Die historische Vorbereitung besitzt er nicht; kennt alles ziemlich und nichts in dem Grunde.

Vielleicht haben Sie seine Geschichte der Rumänen *in der französischen Ausgabe gelesen.*

Als Fachmann, kann ich Sie versichern, dass wir das Buch niemals benützen können; es ist vielmehr ein volkstümliches Buch. Die französische Ausgabe, obgleich sie ziemlich spät nach der rumänischen geschrieben wurde, zieht die neuentdeckten Quellen gar nicht an, und steht dem Zustande des Subjekts bedeutend nach. Ich bin sicher, dass er niemals die Kraft hätte sich von dem schon gesagten losszumachen und die Arbeit vom Anfange an ehrlich, langsam, sicher und vorurtheillos zu beginnen. Das heisst nach meiner unwandelbaren, sehr aufrichtiger und unparteiischer Ansicht, dass er Ihnen das gewünschte Buch nicht geben kann. Es wäre gewiss viel besser den alten Engel durch einen Deutschen bearbeiten zu lassen als von Xenopol eine neue Veranstaltung seiner — ewigen, ungenauen und blassen Darstellung zu verlangen.

---

rință directă la schimbul epistolar cu savantul german tocmai din această perioadă: «*În tot acest timp* [al elaborării *Istoriei Imperiului Otoman*] — scrie el în necrologul pe care i-l dedica în 1915 fostului său profesor, [...] *îndemnurile nu-mi lipseau, la fiecare nouă sforțare, plecam cu o vorbă bună de la dînsul. Cînd la citirea unui volum isprăvit aprobarea lui venea, îndrăzneam să-mi iert o parte din păcatele pe care mi le știam așa de bine și de care mă durea așa de rău*» [17]. Sau: «judecînd nemțește — rememorează, în *O viață de om — Așa cum a fost*, starea de spirit din timpul celui de al doilea război balcanic — [...] Lamprecht îmi scria ca să-mi arate cît compătimește grelele sarcini pe care desigur împrejurările au trebuit să le impună istoricului Imperiului Otoman» (ed. cit., p. 448).

Pentru aceeași idee pledează, dealtfel, și faptul că, în 1909, cu prilejul alcătuirii unui volum omagial închinat lui Karl Lamprecht, N. Iorga colaborează cu studiul *Der lateinische Westen und der byzantinische Osten in ihren Wechselbeziehungen während des Mittelalters. Einige Gesichtspunkte* [18], iar în 1913 (3—9 aprilie), în timpul participării ca delegat oficial la Congresul de studii istorice de la Londra, isto-

---

[17] N. Iorga, *Karl Lamprecht*, în *Oameni cari au fost*, ediție îngrijită și note de Ion Roman, E.P.L. București, 1967, vol. II, p. 32.

[18] *Studium Lipsiense*. Ehrengabe, Karl Lamprecht dargebracht... Sonderabdruck, Berlin 1909 (Biblioteca Academiei, II 14546).

«A scrie o istorie românească pentru „Istoria statelor europene“...»

1

București, în 4 ianuarie 1900

Prea stimate domnule profesor,

În istoria statelor europene ar trebui, într-adevăr, să-și găsească locul și o istorie a românilor. Însă eu nu cred cîtuși de puțin că ar fi de așteptat ceva de ordin științific, ceva de valoare științifică de durată de la Xenopol. El e un om foarte inteligent și, de asemenea, harnic și sîrguincios, dar împrăștiat, fără persistență și răbdare, lipsit de atenție pentru exactitatea faptelor; întotdeauna neîndeajuns de informat, fără măsură în opiniile de ordin general, fără originalitate veritabilă în gînduri și, cred, de asemenea — pentru că el nu pricepe arta și o practică rău — că-i lipsește puterea de a colora și individualiza expunerea. Pe deasupra nu are timp — ca veșnic organizator de reuniuni, ca avocat, ca învățător la școli particulare. Pregătire istorică nu are: cunoaște toate aproximativ și nimic în profunzime.

Poate că i-ați citit *Istoria românilor* în ediția franceză.

Ca specialist, pot să vă asigur că noi nu o putem folosi niciodată, ea fiind mai mult o carte de popularizare.

Versiunea franceză, cu toate că a fost scrisă destul de tîrziu după cea românească, nu ia în considerație deloc izvoarele recent descoperite și e inferioară, ca importanță, condiției subiectului. Sînt sigur că el n-ar avea niciodată puterea să se elibereze de cele deja arătate și să înceapă munca de la început, loial, încet, sigur și fără prejudecăți. Aceasta înseamnă, după părerea mea nestrămutată, foarte sinceră și nepărtinitoare, că el nu vă va putea da cartea dorită. Sigur, ar fi cu mult mai bine să puneți pe un german să prelucreze [lucrarea] bătrînului Engel, decît să cereți de la Xenopol un nou aranjament al veșnicei sale, inexacte și palide expuneri.

---

ricul român e mereu în compania savantului german. [19]

Ca urmare a acestei prietenii și, evident, a considerației și recunoștinței pe care i-o purta autorului monumentalei *Istorii a Germaniei* (în 12 volume) pentru tot ce făcuse pentru el, la scurtă vreme după reîntoarcerea din Anglia, Nicolae Iorga avea să-l propună pe Karl Lamprecht (în ședința din 25 mai 1913) ca membru de onoare al Academiei Române (propunere validată de plen cu 24 de voturi pentru, din 25 de voturi exprimate). În expunerea sa de

---

[19] Semnificativ e însă că, în memoriile sale, Nicolae Iorga nu stăruie prea mult asupra manifestărilor reciproce de afecțiune, ci caută să descifreze în discuțiile profesorului ecourile spiritului expansiv german tulburat în preajma declanșării primei conflagrații mondiale. «Am regăsit — notează istoricul — și pe Lamprecht care, foarte încălzit pentru planurile de întindere „tentaculară“ a poporului său pînă la ultimul om și la ultimul interes german, îmi spunea cu o nesfîrșită bucurie că bilanțul comerțului german ajunge pe acela al englezilor. [...] Era în aerul acestei întîlniri dintre intelectuali de multe națiii ceva neliniștit, care făcea să se deschidă cele mai întunecate perspective» (*O viață de om — Așa cum a fost*, ed. cit. p. 439). După cum, se arăta nemulțumit de faptul că în ședința secțiilor reunite antevorbitorul, Karl Lamprecht, îi nedreptățise, mîncîndu-i «jumătatea de oră» afectată expunerii sale. Ceea ce pare să fie inexact, întrucît în necrologul citat, scris mai aproape de eveniment, N. Iorga consemnase: «La 1913 am putut vorbi la Londra după dînsul în ședințile reunite ale congresului și el a avut bunăvoința să pomenească, terminînd, de legătura care ne unise odinioară».

Erhalten Sie, Herr Professor, meinen besten Dank für Ihre, durch Coroi geschickte, neue Broschüre und verzeihen Sie, dass ich hier, wie überall, die Wahrheit, oder was ich als wahr betrachte, ohne Rückhalt und offen sage.

Ihr dankbarer und sehr

ergebener

N. IORGA

2

Venedig, Calle del Ridotto 1385
3. März 1901

Hochgeehrter Herr Professor,

Ihr letzter Brief findet mich in Venedig und auf einer Hochzeitsreise. Darum die Verspätung und, weil es auch Sonntag, der italienische Sonntag ist, die unendlich schlechte Qualität des Briefpapiers, das ich brauchen muss.

Eine rumänische Geschichte für die europäische Staatengeschichte zu schreiben ist für mich eine sehr grosse Ehre und ich kann Ihnen nicht genug dankbar sein, dass Sie an mich für eine solche Arbeit gedacht haben. Zwei Bände von der angegebenen Seitenzahl genügen vollständig und ich werde versuchen meine Darstellung derjenigen von Gelzer — in dem Sie einen glänzenden Mitarbeiter gefunden haben — möglichst anzupassen.

Wie Sie es schon gesehen haben und wie Sie jetzt, leider, sehen müssen, ist mein deutscher Styl unbeholfen genug. Es wäre dafür viel leichter das Buch französisch zu

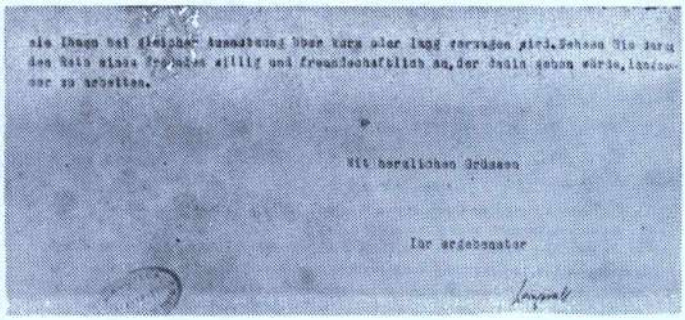
---

motive, istoricul avea să invoce — în afara meritelor strălucite ale savantului, unanim recunoscute în lumea ştiinţifică — şi cîteva argumente speciale, de natură afectivă, care ne priveau direct (dar care îl priveau mai ales pe Nicolae Iorga): «*Adaug* — rostea el în faţa colegilor întru nemurire — *că d. Lamprecht a arătat totdeauna o deosebită simpatie studenţilor săi români. Sunt unul dintre cei mai vechi, pe care i-a avut, şi îndemnului, ca şi sprijinului său puternic, îi datoresc onoarea acelor două cărţi, pe cari le-am consacrat în marea culegere pe care d-sa o conduce — şi căreia nici o naţiune nu-i poate pune în faţă una aşa de autorizată — istoriei poporului românesc şi istoriei Imperiului Otoman. Nu voi spune eu, cum nu vor spune dintre noi prea mulţi alţii, dacă aceste cărţi aduc sau ba un folos neamului nostru. Ţin să observ însă că a trebuit bunăvoinţa domnului Lamprecht pentru a mi se îngădui ca, într-o serie de istorii teritoriale, a statelor, într-o „Staatsgeschichte", să pot face, peste hotarele de azi, cari despart pe români, o istorie naţională unitară, în care să-şi afle expresia toate suferinţele şi speranţele noastre legitime şi că aceeaşi bunăvoinţă a fost necesară, pentru ca în expunerea marilor fapte din cari se alcătuieşte istoria Împărăţiei Osmanlîilor, pentru întîiaşi dată să se facă luptelor noastre de apărare, ca şi îndelungatei noastre acţiuni culturale între creştinii supuşi sultanului, locul pe care-l merită*»[20].

---

[20] „*Analele Academiei Române*", seria a II-a, Partea administrativă şi dezbaterile, tom. XXXV, 1912—1913, p. 168.

Primiţi, domnule profesor, multumirea mea cea mai bună pentru noua dumneavoastră broşură trimisă prin Coroi şi scuzaţi că afirm aici, ca peste tot, adevărul sau ceea ce eu consider adevărat, fără rezervă şi deschis.

Al dumneavoastră recunoscător şi devotat,

N. IORGA

2

Veneţia, Calle del Ridotto 1385,
3 martie 1901

Prea stimate domnule profesor,

Ultima dumneavoastră scrisoare mă găseşte în Veneţia şi într-o călătorie de nuntă. De aceea întîrzierea şi, pentru că e duminică — duminica italiană — nesfîrşit de proasta calitate a hîrtiei scrisorii pe care trebuie s-o folosesc.

A scrie o istorie românească pentru «istoria statelor europene» e o cinste foarte mare pentru mine şi nu vă pot mulţumi îndeajuns că v-aţi gîndit la mine pentru o asemenea lucrare. Două volume cu numărul de pagini indicat sînt pe deplin suficiente şi voi încerca să-mi pun de acord expunerea cu aceea a lui Gelzer, în care dumneavoastră aţi găsit un colaborator strălucit.

După cum aţi văzut deja şi, după cum, din păcate, trebuie să vedeţi acum, stilul meu german nu mă slujeşte îndeajuns. De aceea ar fi mult mai uşor să redactez car-

---

Peste cîteva luni de la eveniment, Karl Lamprecht avea să considere *«ca o preţuită recunoaştere alegerea [sa] ca membru de onoare al Academiei noastre»* [21].

Din păcate însă, savantul german nu s-a putut bucura prea mult de această cinste. La 10 mai 1915 el se stingea prematur din viaţă, în plină putere de muncă, înainte de a-şi fi definitivat planurile ştiinţifice, aşa de mult apreciate de N. Iorga.

La moartea lui, istoricul român avea să scrie una dintre cele mai frumoase şi mai pline de simţire pagini de evocare din cîte ne-a lăsat. *«Germania* — îşi începea el necrologul — *a pierdut mai mult decît o bătălie, ale cărei urmări totuşi se pot repara, a pierdut pe Karl Lamprecht.»* Şi încheia: *«Un mare factor de viaţă în lume s-a dus cu dînsul. Şi laudă mai înaltă decît aceasta nu se poate aduce nici unui om de pe pămînt»* [22].

În vreme ce tunurile tulburau liniştea continentului, împrăştiind moartea, şi ura încrîncena naţiile, Nicolae Iorga găsea prilejul să facă apologia strădaniilor umaniste ale unui savant, pe care le punea cu mult deasupra preocupărilor războinice contemporane, dîndu-le ca exemplu.

Figura marelui său profesor şi prieten căpăta, astfel, valoarea unui adevărat simbol şi totodată a unui model pentru întreaga umanitate.

E poate cel mai pios omagiu ce i s-a dus vreodată!

I. OPRIŞAN

[21–22] Articolul citat, pp. 29, 33.

redigieren und aus dieser Sprache, die ich wie die rumänische beherrsche, wird eine deutsche Übersetzung zu thun.

Eine Durchsicht meines Styles in deutsche Redaktion, scheint mir mehrere Schwierigkeiten zu bieten. Die Lösung dieser wichtigen Frage hängt übrigens von Ihrem Urtheiles ab.

Nachdem Sie mir darüber geantwortet hätten, kann ich in April die Arbeit beginnen. In etwa einem Jahre — weil meine Vorarbeiten auf dem ganzen Felde der rumänischen Geschichte sich schon erstrecken — konnte ich mit dem grössten Theile des Werkes fertig sein. Ist es aber nicht zu früh?

Was die zweite Frage betrifft, bei uns schreibt man wenig und denkt viel weniger. Die kleine Bibliographie — wenn eine solche möglich ist — werde ich nach meiner Rückkehr besorgen. Die Deutsche Geschichte *ist überall, in den Kreisen der Universität, bekannt und ihre Theorien sind unseren Studenten oft erklärt worden.*

Die einzige Geschichte der Bulgaren ist die vortreffliche von Jireček. Die Serben haben keine gute Nationalgeschichte. Die von Kallay (deutsch) behandelt meistens die neuere Zeit. Die Geschichte der Serben und Bulgaren (aber nicht auch die der Rumänen) kann Zusammen geschrieben werden und es giebt ein grosser Gelehrter, von untadelhafter Präcision, der sie in sehr kurzer Zeit machen kann. Sie kennen gewiss nach dem Namen den Prof. Jireček, von der Universität Wien. Die Geschichte der Bulgaren hat er schon geschrieben und diejenige der Serben ist ihm so bekannt, dass, nach seiner eigenen Aussage, wenige Monate ihm für die Redaktion genügend sein würden.

Die neueste Geschichte der Magyaren ist die von Sayons in der letzten Bearbeitung (1900). Die beste bleibt die von Fessler, bearbeitet von Klein; nennenswerth sind noch die ungarischen Geschichten von Horváth (auch deutsch) und Mangold (nur magyarisch). Ludwig von Thallóczy, Direktor der Archivs des Ministerium des Inners in Wien, konnte Ihnen jemanden für diesen Theil der Geschfichte] der europäischen Staaten vorschlagen. Nur wäre es zu fürchten, dass eine Geschichte der Magyaren von einem ungarischer Gelehrten stark chauvinistisch gefärbt sein würde.

Mit neuem, grossen Danke, bleibe ich, Herr Professor, Ihr ganz ergebenster und sehr dankbar,

N.IORGA

Wenn Sie mit meiner Geschichte der Rumänen zufrieden wären, hätte ich an Sie eine grosse Bitte zu richten. Seit langem studiere ich die Beziehungen des türkischen Reiches mit den europäischen Mächten und habe bereits drei Bände von Dokumenten und Studien für das XV-te Jahrhundert veröffentlicht. Diese Studien werden jetzt fortgesetzt. Wäre es zu hoffen, dass mit der Zeit eine neue türkische Geschichte an der Stelle der sehr veralteten von Zinkeisen, in ihrer Sammlung erscheine?

In Venedig werde ich länger bleiben, und erlaube mir hier ihre gefällige Antwort zu erwarten.

Frl. Popea viele Grüsse, auch von meiner Frau, die sie gewiss kennt als Frl. C. Bogdan, ihres Mitbürgerin.

3

Venedig, den 16. März 1901

Hochgeehrter Herr,

Als Antwort auf Ihrem geschätzten Brief vom 14-ten, beehre ich mich Ihnen folgenden Entwurf für die rumänische Geschichte in Ihrer Sammlung zu schicken.

Für die Redaktion wären höchstens zwei Jahre nöthig. Ein Band von 600 Blätter kann von vornheres, als Umfang des Buches angegeben werden.

Endlich wäre es mir viel leichter eine französische Redaktion zu geben, wenn es möglich ist, sie durch jemanden, auf Ihre Kosten, deutsch übersetzen zu lassen.

tea în franceză și din această limbă — pe care o stăpînesc ca pe română — să se facă o traducere germană. O corectare a stilului meu în versiunea germană mi se pare că ridică mai multe greutăți. Rezolvarea acestei importante chestiuni atîrnă, dealtfel, de aprecierea dumneavoastră.

După ce îmi veți fi răspuns asupra acestui lucru, voi putea începe munca în aprilie. În circa un an — întrucît cercetările mele preliminare sînt deja extinse asupra întregului cîmp al istoriei românești — aș putea fi gata cu cea mai mare parte a lucrării. Nu e însă prea devreme?

Cît privește cea de a doua întrebare — la noi se scrie puțin și se gîndește mult mai puțin. Mica bibliografie — în cazul că așa ceva ar fi posibil — o voi întocmi la întoarcere. *Istoria Germaniei* e peste tot cunoscută în cercul universitar și teoriile dumneavoastră au fost explicate adesea studenților noștri.

Singura istorie a bulgarilor este excelenta [lucrare] a lui Jireček. Sîrbii nu au nici o istorie națională bună. Lucrarea lui Kallay (în versiune germană) se referă îndeosebi la epoca modernă. Istoria sîrbilor și a bulgarilor (însă nu și a românilor) poate fi scrisă împreună și există un învățat de o precizie fără cusur, care ar putea-o face în foarte scurtă vreme. Cunoașteți, desigur, după nume, pe profesorul Jireček de la Universitatea din Viena. Istoria bulgarilor a scris-o deja și aceea a sîrbilor îi este așa de cunoscută, încît, după propria sa afirmație, cîteva luni i-ar fi suficiente pentru redactare.

Cea mai nouă istorie a maghiarilor e aceea a lui Sayons, în ultima versiune (1900). Cea mai bună rămîne aceea a lui Fessler, prelucrată de Klein. Remarcabile mai sînt și istoriile ungare de Horváth (și în ediție germană) și Mangold (numai în maghiară). Ludwig von Thallóczy, directorul Arhivei Ministerului de Interne din Viena ar putea să vă propună pe cineva pentru această parte a *Istoriei statelor europene*. Mă tem numai că o istorie a maghiarilor [scrisă] de un învățat ungur ar putea avea o anumită coloratură șovină.

Mulțumindu-vă mult, încă o dată, rămîn, domnule profesor, al dumneavoastră total devotat și foarte recunoscător.

N. IORGA

Dacă veți fi mulțumit cu *Istoria românilor*, aș avea să vă adresez o mare rugăminte. De multă vreme studiez relațiile Imperiului turcesc cu puterile europene și am publicat deja trei volume de documente și studii privitoare la secolul al cincisprezecelea. Aceste studii vor fi acum continuate. Ar fi cumva de sperat să poată apărea în cursul vremii, în colecția dumneavoastră, o nouă istorie turcească în locul celei foarte învechite a lui Zinkeisen.

Voi rămîne mai mult timp în Veneția și îmi îngădui să aștept aici amabilul dumneavoastră răspuns.

Multe salutări domnișoarei Popea, și din partea soției mele, pe care ea negreșit o cunoaște ca domnișoara C. Bogdan, concetățeanca ei.

3

Veneția, în 16 martie 1901

Prea stimate domn,

Ca răspuns la prețioasa dumneavoastră scrisoare din 14 [ale lunii curente] am onoarea să vă trimit următoarea schiță pentru istoria românească din colecția dumneavoastră.

Pentru redactare sînt necesari cel mult doi ani. Precizez de la bun început că întinderea cărții ar cuprinde un volum de 600 de pagini.

În sfîrșit, mi-ar fi mult mai ușor să dau o versiune franceză, dacă e posibil ca dumneavoastră să permiteți cuiva s-o traducă în germană pe spezele dumneavoastră.

Paris, 7 noiembrie 1931 Împreună cu dr. Cannon și Charléty-rector, cu prilejul desemnării primului ca doctor Honoris Causa al Universității din Paris.

Pe șantierul arheologic de la Callatis, împreună cu docentul universitar Vladimir Dumitrescu.

Împreună cu familia, cu prilejul aniversării a 60 de ani (18 iunie 1931).

Die Antwort können Sie mir nach Bucarest, Rumänien, Universität, schicken.
In wenigen Tagen werde ich dort sein.
In der Erwartung Ihrer gef[älligе] Antwort, bleibe ich hochachtungsvoll,

gez. N. IORGA

I-tes Buch

Zusammenbildung des rumänischen Volks

Die Bestandtheile:

Daken. Dacische Kultur. Stellung der Daken unter den Barbaren

Römer. Ursprung u[nd] Charakter der römischen Colonisten

Barbaren. Wer sie waren und in welcher Beziehung standen sie zum einheimischen Elemente

Die Fusion

Dacische Kriege

Roemische Kultur in Dacien. Rücktritt der Roemer und Hirtenleben in der Einwanderungszeit

II-tes Buch

Das rumänische Volk vor der Gründung rumänischer Städten

Einflüsse

Einfluss der Bulgaren in der walachischen Ebene

Einfluss der Ruthenen und Tartaren in der Moldau. Einfluss der Magyaren in Central-Dacien

Răspunsul puteți să mi-l trimiteți la București, România, Universitate.
În cîteva zile voi fi acolo.
În așteptarea amabilului dumneavoastră răspuns, rămîn cu stimă.

[Semnat N. IORGA]

Cartea I

Formarea poporului român

Părțile componente

Dacii: Cultura dacică. Locul dacilor între barbari.
Romanii. Originea și caracterul coloniștilor romani.
Barbarii. Cine au fost și în ce relații s-au aflat cu elementele autohtone.

Fuziunea

Războaiele dacice.
Cultura romană în Dacia. Retragerea romană și viața păstorească în perioada migrației popoarelor.

Cartea a II-a

Poporul român înainte de întemeierea orașelor românești.

Influențe

Influența bulgarilor în cîmpia valahă.
Influența rutenilor și a tătarilor în Moldova.
Influența maghiarilor în Dacia centrală.

Begebenheiten
Feststellung des rumänischen Volks auf der linken Seite der Donau. Die Sprache wird constituirt. Erste politische Gruppirung

III-tes Buch
Zeit der rumänischen unabhängigen Fürstenthümer
Einflüsse
Ungarischer Einfluss in der Walachei
Polnischer Einfluss in der Moldau
Vordrang der Türken
Innere Entwickelungsfactoren
Der Staat der freien Bauern. Die Kultur der slavisierten Kirche
Begebenheiten
Kämpfe mit Ungarn und Polen. — Lebenskampf mit den Türken. — Versöhnung mit denselben

IV-tes Buch
Zeit der vollständigen Autonomie unter türkischer Suzeranität und erwählten Fürsten
Einflüsse
Einfluss der Türken. — Beginnender Einfluss der Grieschen. Erste Einflusse westeuropäischer Kultur
Innere Entwickelungsfactoren
Staat des feudalen Adels
Begebenheiten
Treiben der Kronprätendenten. Ränke für den Thron in Constantinopel. — Kämpfe des blühenden Adels für die Unabhängigkeit und christliche Politik

V-tes Buch
Zeit der Besetzung der Fürstenthümer durch ernannte Fürsten
Einflüsse
Einfluss der Griechen. — Einfluss von Siebenbürgen. — Neuer Einfluss von Polen und Einfluss der Kosaken. Beginnender Einfluss von Oesterreich und Russland
Innere Entwickelungsfactoren
Verwesungsproces der alten Aristokratie
Der neue Adel; Hofadel, levantinischen Ursprungs
Begebenheiten
Stellung der Fürstenthümer in den weltgeschichtlichen Conflikten von Ost-Europa

VI-tes Buch
Zeit der Phanaristen
Einflüsse
Siegender Einfluss der Griechen von Konstantinopel
Westeuropäische Einflüsse durch Oesterreich und Russland
Innere Entwickelungsfactoren
Der neue rumänisch-grichische Hof-und Titeläradel
Griechische Kultur ohne nationalem Gepräge
Begebenheiten
Regierung der Phanariste. — Politische und sociale Reformen. — Fiskale Unterdrückung

VII-tes Buch
Zeit der Vorbereitung u[nd] Erwirkung der Unabhängigkeit
Einflüsse
Einfluss der nationalen Schulle in Siebenbürgen
Unmittelbarer Einfluss des französischen Geistes

Evenimente

Stabilirea poporului român pe partea stîngă a Dunării. Constituirea limbii. Întîile grupări politice.

Cartea a III-a

Perioada principatelor române independente.

Influențe

Influența ungară în Valahia.

Influența poloneză în Moldova.

Pătrunderea turcilor.

Factorii dezvoltării interne

Statul țăranilor liberi. Cultura bisericii slavizate.

Evenimente

Luptele cu ungurii și polonii. Lupta pentru existență cu turcii. Împăcarea cu aceștia.

Cartea a IV-a

Perioada autonomiei depline sub suzeranitatea turcească și a domnitorilor aleși.

Influențe

Influența turcilor. Începutul influenței grecești. Întîia influență a culturii vest-europene.

Factorii dezvoltării interne

Statul aristocrației feudale

Evenimente

Agitația pretendenților la tron. Intrigile pentru tron în Constantinopol. Lupta aristocrației înfloritoare pentru neatîrnare și politică creștină.

Cartea a V-a

Perioada ocupării principatelor prin numirea domnitorilor.

Influențe

Influența grecilor. Influența Transilvaniei. Noua influență poloneză și influența cazacilor. Începutul influenței austriece și rusești.

Factorii dezvoltării interne

Procesul descompunerii vechii aristocrații.

Noua aristocrație: aristocrația de curte de origine levantină.

Evenimente

Locul principatelor în cadrul conflictelor universale din Estul Europei.

Cartea a VI-a

Perioada fanariotă.

Influențe

Influența biruitoare a grecilor din Constantinopol.

Influențele vest-europene prin intermediul Austriei și Rusiei.

Factorii dezvoltării interne

Noua aristocrație de curte româno-greacă și aristocrația de cinuri.

Cultura greacă fără pecete națională.

Evenimente

Stăpînirea fanariotă. Reformele politice și sociale. Opresiunea fiscală.

Cartea a VII-a

Perioada pregătirii și obținerii independenței.

Influențe

Influența școlii naționale în Transilvania.

Influența nemijlocită a spiritului francez.

Andere Einflüsse westeuropäischer Kultur
Innere Entwickelungsfactoren
Die neue regierende Klasse. — Formation einer rumänischen Bourgeoisie. Geldadel u[nd] politischer Adel
Begebenheiten
Nationale Fürsten. — Das «organische Reglement». Die Union der Fürstenthümer. — Gründung der Dynastie. Der Unabhängigkeitskrieg
Das Königereich Rumänien

4

Universität, Bucarest (Rum[änien])
24. März 1901

Hochgeehrter Herr,

Als Antwort auf Ihren letzten geschätzten Brief ermangle ich nicht zu antworten, dass ich alles Mögliche thun werde um nicht dem Werke einen zu grossen Umfang zu geben.

Die Handschrift wird, wie Sie wünschen, deutsch geschrieben werden, und ich glaube schon einen Rathgeber dafür gefunden zu haben.

In der Erwartung des Contracts bleibe ich hochachtungsvoll,

gez. N. IORGA

5

6. Mai 1903

Hochgeehrter Herr Professor,

Jetzt bin ich endlich mit meiner schwer zusammen gebrachten „Geschichte" fertig; nur mit der Abschrift des Druckmanuskriptes ist noch ein wenig zu warten. Ich werde den Kontrakt pünktlich erfüllen und am 1-ten Juni wird alles schon in den Händen des Verlegers sein.

Muss ich ihm die Handschrift direkt adressieren, oder mich zuerst an Sie wenden? Dieses möchte ich gern erfahren.

Zugleich mit diesem Ersuche, bitte ich Sie sehr, Herr Professor, den Verleger mit dem Gedanken eines etwas (100—200 S[eiten], vielleicht) grössern Werkes, versöhnen. Ich habe alles gethan um nur kurz zu sein, aber es ist zu bedenken, dass die rumänische Geschichte mit etlichen schwierigen Fragen, welche genau erörtert werden müssen, beginnt, und dass sie ohne Unterbrechung bis zu unserer Zeit — was einzig unter den Völkern, welche in dem Wirkungskreise der Osmenen gefallen sind, dasteht — läuft.

Dann ist für das abendländische Publikum alles was dieses Volk, seine Kultur und seine ganze Entwicklung betrefft, viel fremd, so dass sich immer Erklärungen aufdrängen, was natürlich die Länge der Darstelung mit sich bringt. Vieles habe ich weggelassen, aber dennoch war es mir unmöglich wies[s]enschaftlich *und* logisch *— unmöglich mich mehr als ich gethan habe, zu beschränken. Es gienge vielleicht mit einer rein politischen, sich an die Form haltenden Geschichte mit einer kulturellen, die alles ins Auge nehmen muss, ist es unerreichbar. Ich bin aber bereit für die Bogen welche im Kontrakte nicht vorgesehen wurden, an meine Verfas[s]errechte, an meine* droits d'auteur *zu verzichten.*

Wenn das jetzt Gethane Ihnen gefällt, biete ich mich für die schon besprochene Geschichte der Osmanen, wo mit stärkeren, richtigeren Faktoren zu handeln ist, und auch besseres zu leisten.

Hochachtungsvoll und dankbar,

N. IORGA

6

13. November 1903

Hochgeehrter Herr Professor,

Ich erkenne zu viel meine Dankbarkeitspflicht gegen Sie um meinen Brief in einem umfassenden Sinne gedacht zu haben. Ich glaubte nur, bei meinen Beschwerden, dass

Confluenţe

Alte influenţe ale culturii vest-europene.

Factorii dezvoltării interne

Noua clasă dominantă. Formarea unei burghezii româneşti. Aristocraţia financiară şi politică.

Evenimente

Domniile naţionale. „Regulamentul organic". Unirea principatelor. Întemeierea dinastiei. Războiul de independenţă. Regatul României.

4

Universitatea, Bucureşti, România, 24 martie 1901

Prea stimate domn,

Ca răspuns la ultima dumneavoastră preţioasă scrisoare, nu ezit să vă răspund că voi face tot posibilul spre a nu da prea mari proporţii operei.

Manuscrisul va fi, după cum doriţi, scris în germană şi eu cred că veţi fi găsit deja un consultant pentru acesta.

În aşteptarea contractului, rămîn cu deosebită consideraţie,

[semnat N. IORGA]*

* Scrisorile nr. 3 şi 4 sînt transcrise, după toate probabilităţile, de soţia istoricului şi expediate ca atare lui K. Lamprecht.

5

6 mai 1903

Prea stimate domnule profesor,

Acum sînt, în sfîrşit, gata cu istoria pe care am elaborat-o cu dificultate. Numai cu copierea manuscrisului pentru tipar e încă puţin de aşteptat. Voi respecta punctual contractul şi la 1 iunie va fi totul în mîinile editorului.

Trebuie să-i adresez lui, direct, manuscrisul, sau să mă adresez întîi dumneavoastră? Iată ce aş vrea să ştiu. Concomitent cu această cerere, vă rog foarte mult, domnule profesor, să-l împăcaţi pe editor cu gîndul unei opere ceva mai mari (poate cu 100—200 de pagini). Am făcut totul ca să fiu mai scurt, însă trebuie să se ţină seama de faptul că istoria românească începe cu cîteva probleme grele, ce trebuiesc explicate exact şi că ea ajunge, fără întrerupere, pînă în epoca noastră (ceea ce este valabil doar pentru popoarele care au căzut în sfera de influenţă a osmanilor).

Apoi, pentru publicul apusean, tot ce priveşte acest popor, cultura sa şi întreaga sa dezvoltare, e foarte străin, astfel încît se impun mereu explicaţii, ceea ce, firesc, lungeşte expunerea. Multe le-am lăsat deoparte, totuşi mi-a fost imposibil — *ştiinţific* şi *logic* imposibil — să limitez mai mult decît am făcut-o.

S-ar fi putut, poate, în cazul unei istorii pur politice, una care să fie legată de formă, dar în cazul unei istorii culturale, care trebuie să îmbrăţişeze totul, o atare limitare este irealizabilă. Eu sînt însă gata să renunţ la drepturile mele de autor pentru colile care nu au fost prevăzute în contract.

Dacă ceea ce am făcut acum vă place, mă ofer pentru deja discutata istorie a osmanilor, unde e de operat cu factori mai puternici, mai exacţi şi unde se poate şi realiza ceva mai bun.

Cu deosebită stimă şi mulţumire,

N. IORGA

6

13 noiembrie 1903

Mult stimate domnule profesor,

Îmi cunosc prea bine îndatorirea de recunoştinţă faţă de dumneavoastră spre a fi gîndit scrisoarea mea într-un sens cuprinzător. Am crezut doar — în plîngerea mea —

Herr Dr. Tille, bei seinen anderen Arbeiten, die ich kenne und schätze, mich ein wenig vergessen hatte. Nur dieses wollte ich sagen.

An dem allen hat die Schuld mein hiesiger Berather, übrigens mir sehr wohl geneigt, welcher die Unvollkommenhei der Form des Buches, selbst nach seinen Korrekturen, mir nicht zu kennen gab. Künftighin werde ich mich unter diesem Gesichtspunkte einem strengeren Kritiker anvertrauen.

Ich bleibe Ihr sehr verpflichteter,

N. IORGA

7

21. Mai 1907

Hochgeehrter Herr Professor,

Der erste Band der Gesch[ichte] der Osmanen, *Alter Osmanischer Staat auf nationäler Grundlage mit losem teritorialen Zusammenhange, ist schon fertig und wird schon in Juli als Manuskript geschickt werden.*

Ingleich mit dieser Nachricht schickt ihnen seinen besten Dank und Gruss,

Ihr — bisher von den Junkern und Pächtern seines Vaterlands gnädig im Leben gelassener,

N. IORGA

8

6. Juli 1907

Hochgeehrter Herr Professor,

Trotz allen den Verhinderungen die ich in diesem ausserordentlichen Jahre getroffen habe, bin ich endlich mit dem I-ten Bande der Gesch[ichte] des Osmanischen Reiches *fertig. Er enthält mehrere Kapitel politischer Geschichte, weil zuerst gilt die Entstehung des Reiches in seinen teritorialen Umfange zu erklären.*

Der Text wurde von meinem Kollege Dr. Konrad Richter, einen Deutschen, durchgesehen und stylistisch verbessert. Der Druck kann folglich nach dem Kontrakte fortgehen.

Der zweite Teil der Handschrift wird noch von Richter abgeschrieben. In etwa zehn Tagen wird auch dieser Endteil geschicht werden.

Ich verbleibe ihr sehr danktarer und

hochachtungsvoller,

N. IORGA

9

Hochgeehrter Herr Professor,

Ich füge mich in das Nothwendige und habe Herrn Dr. Tille schon geschrieben. Nur dass ich nicht zu lange auf die angenehme Erscheinung meines Buches zu warten habe! Ich bin zu müde dazu.

Für die Revision bin ich bereit irgendwelche Summe aus meinen Autorrechten darzubieten.

Ihr sehr dankbarer,

N. IORGA

că domnul doctor Tille m-a uitat puțin din cauza celorlalte lucrări ale sale, pe care le cunosc și le prețuiesc. Numai aceasta am vrut să spun.

De toate aceste lucruri e vinovat consultantul meu localnic, dealtfel foarte binevoitor mie, de a nu-mi fi adus singur la cunoștință, chiar și după corectura sa, care e imperfecțiunea de formă a cărții.

Pe viitor mă voi încredința, în această privință, unui critic mai aspru.

Rămîn al dumneavoastră, foarte îndatorat,

N. IORGA

7

21 mai 1907

Prea stimate domnule profesor,

Întîiul volum al *Istoriei Osmanilor*, *Vechiul stat osmanic pe temelii naționale, cu liberă coeziune teritorială*, e gata și va fi trimis deja în iulie ca manuscris.

Concomitent cu această știre, vă trimite cele mai bune mulțumiri și salutări, al dumneavoastră N. IORGA, lăsat pînă acum în chip milostiv în viață de «junkerii» și arendașii patriei sale!

N. IORGA

8

6 iulie 1907

Prea stimate domnule profesor,

În pofida tuturor piedicilor pe care le-am întîmpinat în acest an extraordinar, sînt gata cu primul volum din *Istoria imperiului otoman*. El conține mai multe capitole de istorie politică, deoarece mai întîi este necesar să se explice formarea imperiului în perimetrul său teritorial.

Textul a fost controlat și corijat stilistic de colegul meu, dr. Konrad Richter, un german. Tipărirea poate merge, așadar, înainte, conform contractului.

A doua parte a manuscrisului va fi transcrisă tot de Richter. În circa zece zile va fi expediată și această parte finală.

Rămîn al dumneavoastră recunoscător și cu deosebită considerație,

N. IORGA

9

** Scrisoare nedatată, pe o carte de vizită.

Prea stimate domnule profesor, **

Mă plec în fața necesarului și i-am scris deja domnului doctor Tille. Numai să nu aștept prea mult plăcuta apariție a cărții mele! Sînt prea obosit pentru asta.

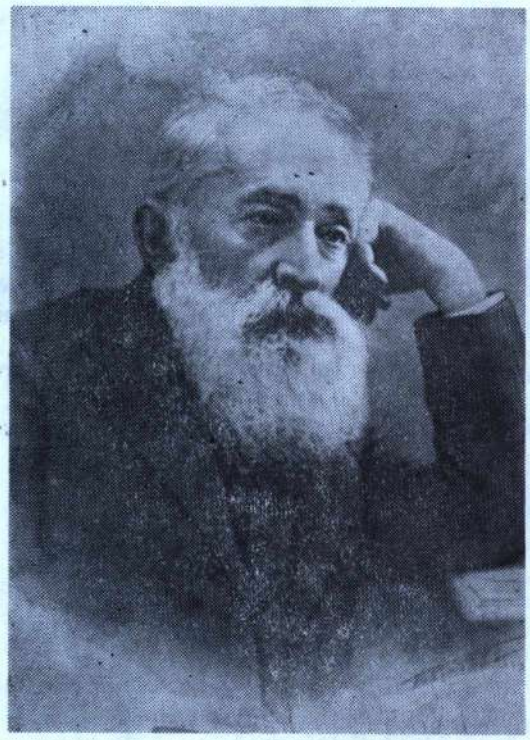
Pentru revizie sînt gata să ofer o sumă oarecare din drepturile mele de autor.

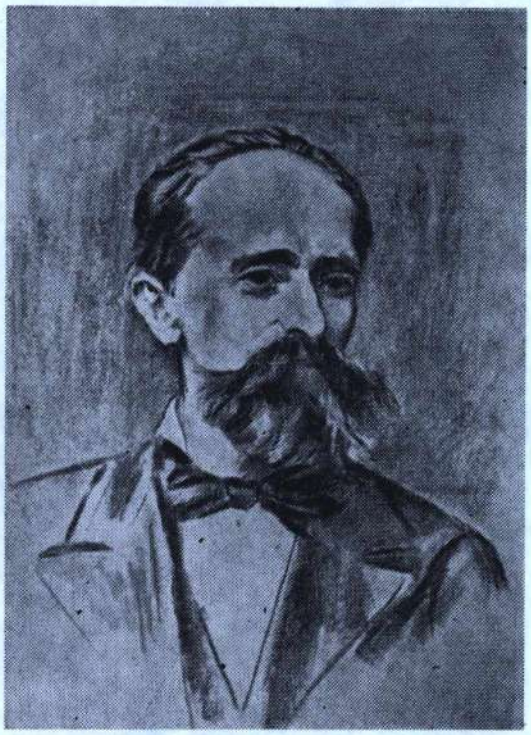
Al dumneavoastră foarte recunoscător,

N. IORGA

B. P. HASDEU

Scrisori către Moses GASTER

UN SEGMENT DE CONSIDERABIL INTERES al volumului de corespondență B. P. Hasdeu, pregătit pentru tipar sub îngrijirea unui colectiv al Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu" (vezi „*Manuscriptum*", XI, 1980, nr. 4, p. 170), actualmente în curs de apariție la editura „Minerva", îl constituie grupajul celor 15 scrisori adresate lui B. P. Hasdeu de către dr. Moses Gaster.

În momentul elaborării acestei ediții nu se știa încă nici dacă și nici cînd vor putea fi recuperate și scrisorile lui Hasdeu către Gaster. Or, în urma corespondenței pe care am purtat-o cu d-na Gertrude Levy, custode al fondului „Gaster Papers" La Mocatta Library, University College, Londra, mi-au parvenit, grație amabilității custodelui, copiile a 8 epistole din 1879—1889, adresate de Hasdeu lui Gaster.

Aceste texte oferă, fie și parțial, posibilitatea reconstruirii mișcării pendulare a mesajelor care au unit, sub semnul cooperării intelectuale, două personalități europene de seamă ale filologiei și în genere ale științelor omului din ultimul pătrar al secolului trecut.

Conform inventarelor, după cum mi s-a comunicat [1], în afară de pomenitele 8 piese, „Arhiva Gaster" nu mai conține alte texte emanînd de la B. P. Hasdeu.

Totuși, din analiza epistolelor de față și din confruntarea lor cu fondul scrisorilor expediate de Gaster — cuprinse în volumul sus-amintit [2] — reiese limpede că atît într-un sens, cît și în celălalt, un număr de epistole fie s-au pierdut, fie se vor fi aflînd în depozite încă neștiute [3].

Cu excepția unei singure scrisori — din 1889, trimisă la Londra —, toate celelalte datează din epoca studenției lui Gaster la Breslau.

Aici Moses Gaster își începuse deja, în fapt, cariera științifică. Și anume — nu propriu-zis ca elev, ci ca *adept* — sub semnul direcției inaugurate în țară de Hasdeu în domeniile filologiei și folclorului. Vor fi ani de muncă intensă, de-a lungul cărora va colabora substanțial la periodice din țară și din străinătate, va colecționa și cerceta manuscrise vechi românești, mai cu seamă în vederea viitoarei *Crestomații*, va audia cursuri — cu predilecție cel al romanistului Gröber —, își va pregăti și susține doctoratul.

În prelungirea acestor preocupări, Gaster îl va ține la curent pe Hasdeu cu mersul activităților pe care le desfășura și îi va cere îndrumări într-o serie de chestiuni de ordin științific. Tonul scrisorilor este cel al deferenței afectuoase dar și al unei nete independențe de spirit.

Spre deosebire de epistolele lui Gaster, ample, abundente în informație, scrisorile lui Hasdeu sînt în general austere, lapidare, de factură precumpănitor funcțională, în tonul — deși cald — al maestrului către discipol.

Fără a comporta propriu-zis revelații, acest schimb epistolar adaugă totuși un plus de substanță datelor deja cunoscute ale biografiei intelectuale și personale a fiecăruia dintre corespondenți, în epoca 1879—1889; de pildă, tentativa de naturalizare — ce nu avea să izbîndească — întreprinsă de Gaster, sprijinit energic de Hasdeu, sau polemica, foarte focoasă, Cihac-Hasdeu în chestiunea etimologiilor, polemică în care Gaster se angajează activ, respingînd întîmpinările lui Cihac etc.

Zece ani mai tîrziu, într-un climat interpersonal mai rece, scrisoarea cu chenar negru care dă protocolar și laconic informații cu privire la dificultățile obținerii unui manuscris solicitat, vestește, în pofida puținătății sale — și în raport, firește, de crîmpeiul de dialog epistolar pe care l-am avut sub ochi —, prin marcajul îndoliat ce-l poartă, prin post-scriptumul în care se oferă corespondentului de la Londra volumele postume ale Iuliei, un punct de frîngere în viața lăuntrică și publică a lui Hasdeu.

Viorica NIȘCOV

---

[1] Scrisoarea d-nei Levy, 30.XII.1981.

[2] Grupajul de texte îngrijite (transcrieri, note și comentarii), în cadrul volumului, de Nicolae Mecu.

[3] Voi evoca — spre ilustrare — un singur exemplu, din mai multe posibile. Astfel, constatînd, cu prilejul lucrărilor celei de a 10-a reuniuni a Societății germane de antropologie, că *fundamentale* descoperiri arheologice recente din România sînt cu totul necunoscute cercurilor savante germane, Gaster îi scria lui Hasdeu (vezi Arh. Stat. fond B. P. Hasdeu, vol. XVI, pach. CXXXII, doc. 714) rugîndu-l, în numele venerabilului Leopold von Ranke, pe atunci secretar general al numitei Societăți (și căruia el, Gaster, i se adresase în mod expres), să îi furnizeze date amănunțite cu privire la descoperirile în chestiune (tezaurul de la Pietroasa etc.). Totuși, în nici una din scrisorile lui Hasdeu înregistrate de „Gaster Papers" nu figurează vreo mențiune la atare subiect. Ar fi însă anevoie de presupus, dacă este să luăm în considerare comportamentul epistolier obișnuit al lui Hasdeu, ca acesta să fi omis a răspunde a o asemenea ilustră solicitare.

«...rezultatul studiului celui mai rece, mai obiectiv»

I

11 iulie 1879 [4]

Iubite amice,

M-am încercat a te propune în secţiunea filologică, căci, după noile Statute, fiecare secţiune a Academiei îşi alege ea membrii corespondenţi [5].

De astă dată, *cu toată stăruinţa mea*, a fost imposibil, şi *ştii de ce*. În sesiunea viitoare, calmîndu-se ceva spiritele, sper că voi reuşi. În orice caz, te rog a fi sigur de mine: pe terenul curat al ştiinţei, eu unul nu voi admite niciodată nici o consideraţiune de natură extraştiinţifică.

Nu cunosc nici un manuscris românesc al *Alexandriei*.

Lucrez zi şi noapte la tomul II din *Cuvente den bătrîni*, care are să fie de 2 ori cît tomul I-ii. Citit-ai articolul lui Cihac? [6]

Al D[umi]tale devotat

B. P. HASDEU

II

10.XI.1879 [7]

Multzumesc [8] rog trimite-mi prin poştă grabnic Perles, *Rabbinische Sagenkunde* [9]

amic HASDEU

III

10|22 noe. 1879

Iubite amice,

Peste cîteva zile îmi iese tomul 2 din *Cuvente*.

Deocamdată, ca avant-goût, ţi-am trimis prin poştă ceea ce te va interesa mai mult, căci amîndoi am studiat cestiunea de aproape: *Cucul şi turturica* [10]. Nu mă îndoiesc, că te vei uni pe deplin cu concluziunile mele, căci sînt rezultatul studiului celui mai rece, mai obiectiv.

---

[4] Nu e limpede dacă datarea este în stil vechi sau în stil nou.

[5] În *„Analele Academiei"* nu apare totuşi, între 1878—1888, nici o menţiune a propunerii pe care o evocă Hasdeu.

[6] Se referă, foarte probabil, la *B. P. Hasdeu şi Cuvente den bătrîni*, în *„Convorbiri literare"*, XIV (1879), pp. 81—98; 135—155.

[7] Telegramă. Mesajul este notat, de mîna funcţionarului de la telegraful german, pe un formular-tip purtînd antetul oficial (Telegraphie des Deutschen Reisches. Breslau I. Hauptamt etc.). Textul se regăseşte notat *identic* şi pe marginea scrisorii din 7.XI.1879, primită de la Gaster (vezi Arh. Stat., fond B. P. Hasdeu vol. XVI, pach. CXXXII, doc. 715), probabil *brouillon* al telegramei. Data fiind marcată de poşta imperială germană, este evident vorba de 10 noiembrie *stil nou*, ceea ce conferă telegramei de faţă prioritate cronologică în raport cu scrisoarea imediat următoare.

[8] Mulţumirile au în vedere recenzia, în ton caustic, pe care Gaster o redactase la studiul lui Cihac, *Sur les études roumaines de M. Hajdeu* (*„Romanische Studien"* IV, 1879—1880, pp. 141, 184), şi care avea să fie publicată în *„Zeitschrift fur Romanische Philologie"*, IV, 1880, pp. 468—476; Hasdeu avea la rîndu-i să o reproducă în *Supplementul* la tomul I al *Cuventelor* (pp. LXII—LXX). Gaster îi expediase de fapt (laolaltă cu sus-amintita scrisoare din 7.XI. 1879) versiunea *manuscrisă* a recenziei, care nu apăruse încă.

[9] Joseph Perles (1835—1894). Rabin şi filolog. Cartea cerută este *Zur rabbinischen Sprach-und Sagenkunde*, Breslau, 1873.

[10] Este vorba de studiul monografic de folclor comparat: *Balada „Cucul şi turturica"* la români, la moravi, la provensali, la retoromani, la perşi, la turcumani etc. din *Cuvente den bătrîni*, vol. II, pp. 501—566. Fragmente fuseseră

Prin articolul din *Zeitschrift* [11], m-ai îndatorat îndoit, căci m-ai scutit de a răspunde D-lui Cihac. Articolul D[umi]tale întreg va fi reprodus în *Supplementul* la tomul I al *Cuventelor*, care iese tot acuma și unde se reproduc: Schuchardt [12], Bariț [13] și Gustav Mayer [14], cu observațiile mele. Și la articolul D[umi]tale voi face vreo două obiecțiuni, dar în majoritate, în mai totalitate, este o lucrare metodică.

Trimis-ai petițiunea pentru indigenat? Scrie-mi ca să stăruiesc.

Ar fi bine, ca din articolul D[umi]tale din *Zeitschrift* să trimiți cel puțin un extract: D-lui Dim. Sturdza [15], ministru;

— Maiorescu;

— G. Kițu; [16]

— Quintescu [17], prof. la Iași;

— G. Bariț, la Sibiu;

— Al. Roman [18], prof. univ. la Pesta; toți aceștia membri ai Academiei. Înțelegi de ce.

Strîngere de mînă

HASDEU

IV

25 februarie 1880 [19]

Iubite amice,

Petițiunea D[umi]tale a ajuns la Cameră prea tîrziu, după ce se luase deja hotărîrea de a se vota indigenatele în ordinea cronologică a prezentării lor. Am stăruit și eu și Kițu, și vom mai stărui; sperăm că vom putea reuși a sări peste ordinea cea riguroasă; în orice caz, despre obținerea indigenatului să nu te îndoiești, chiar în această sesiune. Am luat din Biblioteca Academiei, pe propria mea răspundere, și ți-am trimis pe Giurescu [20] de-mpreună cu un fragment de *Alexandria*, tot din secolul

---

publicate în *„Columna lui Traian"*, VII (1876), pp. 40—44, și VIII (1877), pp. 301—303. Pornind de la acestea Gaster elaborase un studiu pe aceeași temă, în care încerca să dovedească obîrșia indiană a motivului întrat, afirma el, în folclorul românesc prin intermediul populațiilor mongole: *Cucul și turturica*, în *„Convorbiri literare"*, XIII (1879), nr. 5, pp. 229—234 și nr. 8, pp. 322—324.

[11] Vezi nota 9 la scrisoarea a II-a.

[12] Hugo Schuchardt (1842—1927). Romanist și indoeuropenist austriac de mare autoritate în epocă, profesor la Graz. Prieten cu Hasdeu (dintre lucrările sale, fundamentale rămîn: *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, Bd. 1—3, Leipzig, 1866—1868; *Über die Lautgesetze*, Berlin, 1885; *Romanische Etymologien*, I—II, în *Sitzungsberichte der Wiener Akademie*, CXXXVIII (1897), CXLI (1891) ș.a.). Textul la care se referă Hasdeu este *Über B. P. Hasdeu's Altrumänische Texte und Glossar*, text ce trebuia inițial să prefațeze lucrarea, dar căruia Hasdeu, indispus, socotindu-i «o critică acerbă, nemiloasă, care caută adesea nodum în scirpo» (vezi Demetrio Găzdaru, *Cartas de B. P. Hasdeu a Hugo Schuchardt*, în *„Romanica"*, t. 3, 1970, XVI), îi schimbă mai apoi destinația, transformîndu-l în anexă la primul tom din *Cuvente* (vezi *Supplementul*, pp. III— XLII și *„Manuscriptum"* nr. 4/1980, pp. 130—137).

[13] Este vorba de *Raport asupra scrierii d-lui Hasdeu „Cuvente den bătrîni"*, în *„Analele Societății Academice Române"*, Mem. 1878, p. 170. Este reprodus în *Supplementul* la tomul I al *Cuventelor* (pp. XLII—LIII).

[14] *Gustav Meyer* (1850—1900). Indoeuropenist și albanolog, profesor la Graz. Opera sa de căpetenie, astăzi încă lucrare fundamentală, de referință, este *Etimologisches Wörterbuch der albanischen Sprache*, Strassburg, 1891. Textul la care se referă Hasdeu, intitulat *B. P. Hasdeu*, apărut în *„Beilage zur Allgemeinen Augsburger Zeitung"* din 11.II.1879, nr. 42, este o prezentare generală foarte elogioasă a personalității și activității lui Hasdeu, insistînd în special asupra *Cuventelor*. Nu este reprodus în *Supplementul* la tomul I al *Cuventelor*.

[15] Dimitrie A. Sturdza (1833—1914). Om politic și istoric, dar avînd și formație filologică, elev al lui Diez. Președinte al partidului liberal, prim-ministru, președinte al Academiei Române.

[16] George Kițu (1828—1897). Fruntaș al partidului liberal, elev al lui Ioan Maiorescu. Ministru în cabinete liberale — la instrucțiune, finanțe, justiție, interne.

[17] Nicolae Quintescu (1841—1913). Profesor de limbă și literatură latină la universitățile din Iași și București.

[18] Alexandru Roman (1826—1897). Profesor de limba română la Universitatea din Budapesta. Deputat în Camera maghiară. Din 1866 membru al Academiei Române.

[19] Datarea se încadrează, evident, *stilului nou*, dat fiind că este răspunsul la o scrisoare a lui Gaster din *29.II.*, *stil vechi*.

[20] Este vorba de manuscrisul lui Ioniță Giurescu din 1799, care, cuprinzînd — alături de alte texte — și o *Alexandrie*, îi fusese cerut de Gaster (vezi Arh. Stat., fond B. P. Hasdeu, vol. XVI, pach. CXXXIII, doc. 718) în scopul pregătirii pentru tipar a numitei cărți populare (vezi *Crestomație română*, II, pp. 132—133).

trecut, care este al meu. Cel mai vechi manuscript cunoscut al *Alexandriei* este de la 1704. Se afla în biblioteca reposatului Dionisie de la Buzeu [21]. Acum nu se știe unde va fi. Eu cercetez și sper că-l voi regăsi peste puțin.

Răspunde-mi de primirea manuscriptelor.

Strîngere de mînă

B.P. HASDEU

P.S. Peste cîteva zile vei primi *Supplementul* întreg. Întreabă pe Gröber [22], dacă primește de la mine, *franțuzește*, un răspuns la articolul lui Cihac, negreșit fără *mojiciile* lui: argumente și numai argumente. Roagă-l totodată să mi se trimită ultimele broșure din *Zeitschrift*, pe care nu le-am primit. În *Supplementul* la tomul II vor intra articoli ce se vor scrie despre tomul II, iar prin urmare și acela ce-l prepari D[umnea]ta pentru Mag[asin] f[ür] d[eutsche] L[iteratur] d[es] Ausl[ands].

HASDEU

V

28 aprilie 1880 [23]

Iubite amice,

De mult n-am știri de la D[umnea]ta.

În acest moment am primit o scrisoare de la Sayce [24] din Oxford (4 mai st. n.) unde-mi scrie între altele:

Only those who have occupied themselves in philological studies can have any just appreciation of the labour and knowledge involved in your work, or of the value which it is to science. I am very glad to see Dr. Gaster has come forward to expose M. Cihac's pretensious [sic!] [25] and to assist you in defending yourself from the attacks of ignorance [26].

Îți string mîna
amic HASDEU

VI

[1880] [27]

Iubite amice,

Psaltirea lui Silvestru (1651) p. 106: **кѧ ѕдроѣнт порꙋ҃ле чѣле дє чнwдє шн рѣтѣѕелє дє ф҃ієр** = contrivit portas *aereas* = συνετριψε πυλας χαλκας [28]

Strîngere de mînă
HASDEU

---

[21] Dionisie Romano (1806—1873). Director al Seminarului din București. Apoi episcop de Huși, ulterior de Buzău.

[22] Gustav Gröber (1844—1911). Filolog german, profesor la Breslau și Strassburg, cu merite deosebite în organizarea activității publicistice în domeniul romanisticii. Între altele, a întemeiat, în 1877, și publicația *„Zeitschrift für Romanische Philologie"*, care avea să devină curînd unul dintre cele mai reputate periodice de circulație internațională ale filologiei romanice. Autor al celei mai vaste sinteze asupra filologiei romanice, indispensabilă în multe privințe și astăzi, *Grundriss der romanischen Philologie*, Strassburg, 1888—1906, vol. I—IV.

[23] Din context (referința la epistola lui Sayce) reiese că datarea este după stil vechi.

[24] Archibald Henry Sayce (1845—1933). Orientalist britanic, cercetător în domeniul lingvisticii comparate. Profesor de assirologie la Oxford (*Principles of Comparative Philology*, Londra, 1874; *Introduction to the Science of Language*, Oxford, 1880; ș. a.).

[25] Este vorba, evident, de un *lapsus calami*. Reproducînd pasajul din epistola lui Sayce, Hasdeu «scapă» un cuvînt, în speță substantivul pe care adjectivul «pretensious» — niciodată utilizabil substantival — ar fi trebuit să-l califice.

[26] «Numai cei ce ei înșiși s-au îndeletnicit cu studii filologice pot avea o dreaptă prețuire pentru munca și cunoștințele implicate în lucrarea dumneavoastră, ori pentru valoarea pe care aceasta o constituie pentru știință. Sînt foarte bucuros că Dr. Gaster a luat asupră-i denunțarea arogantei... [?] a D-lui Cihac, și sprijinirea dumneavoastră în apărarea pe care o opuneți *ciocurilor ignoranței*.»

[27] Text nedatat. Este situabil, totuși, cu începere din mai 1880, deoarece constituie răspuns la scrisoarea lui Gaster din 13.V.1880 (vezi Arh. Stat. fond B. P. Hasdeu, vol. XVI, pach. CXXXII, doc. 720), în care acesta îl roagă pe Hasdeu, să indice un specimen vechi al vocabulei *ciocie* (alia) de metale) spre a-i sluji în polemica cu Cihac pe tema etimologiilor din *Cuvente*.

VII

3 dec[embrie] st[il] n[ou] 1889

D-le Gaster,

Manuscrisul cerut nefiind *al meu*, cu toată părerea de rău, îmi este imposibil de a Vi-l trimite.

Aşteptînd o altă ocasiune mai fericită de a vă putea servi, rămîn

Al D[umnea]v[oastră]

HASDEU

P.S. Nu ştiu dacă Vă pot interesa cele trei tomuri apărute din *Oeuvres posthumes* [29] ale fiicei mele. V-aş trimite cu o deosebită plăcere.

H.

[Scrisoare scrisă pe hîrtie purtînd chenar de doliu]

VIII

Iubite domnule Gaster, [30]

Recensiunile în felul acelora despre care vorbeşti D[umnea]ta vor fi primite cu plăcere.

Glosarul limbii române dintre 1200—1500 este de mine, nu l-am terminat încă.

Nu ştiu dacă D. Gröber a primit „*Columna*"?

Scuză-mi laconismul, dar... sînt copleşit de muncă.

Amic devotat

HASDEU

P.S. Aş dori ca laconismul meu să nu te facă laconic şi pe D[umnea]ta.

[Atît hîrtia-suport cît şi plicul scrisorii poartă antetul Direcţiunea Generală a Arhivelor Statului]

---

[29] Echivalenţele în latină şi elină ale propoziţiei din textul românesc chirilic, ce cuprinde cuvîntul reclamat de Gaster, Hasdeu le dă conformîndu-se uzului curent, atunci ca şi astăzi, al lexicografiei.

[29] Julia Hasdeu, *Oeuvres posthumes*, vol. I—III, Paris, 1889—1890.

[30] Text nedatat. Este situabil totuşi, *în orice caz*, pînă în toamna lui 1877 deoarece: 1. i-a fost adresat lui Gaster la Breslau; 2. pe plic — purtînd ştampile cu data indescifrabilă — Hasdeu *nu* menţionează, precum în cazul tuturor celorlalte expediţii (din perioada 1879—1880), în dreptul numelui destinatarului titlul de *doctor* (obţinut de Gaster în semestrul de iarnă 1877). Dar nu numai atît. Din tonul scrisorii — ce pare adresată unui foarte tînăr debutant, cu statut încă incert — se poate deduce cu oarecare probabilitate că textul va fi fost scris şi expediat mai degrabă către începutul corespondenţei cu Gaster, ipoteză ce poate fi, într-o oarecare măsură, sprijinită chiar şi de un detaliu precum utilizarea unei foi şi a unui plic prevăzute cu antet *oficial* (în vreme ce restul scrisorilor — pe care, implicit, le socotim *ulterioare*, vor uza numai de suporturi *neutre*). În plus, dacă este să *nu* facem abstracţie de micile şi marile vanităţi, notorii, ale expeditorului, utilizarea de imprimate oficiale pentru perioada *începuturilor* carierei oficiale asumate — director al Arhivelor Statului, din 1876 — cînd atari însemne ale autorităţii se puteau încărca de semnificaţii mai pregnante şi mai proaspete, decît pentru epoci mai tîrzii. Pe de altă parte, însuşi conţinutul informativ al scrisorii de faţă se află în oarecare rezonanţă cu pasajul din scrisorile expediate de Gaster lui Hasdeu în perioada martie-iulie 1877, scrisori aflate în fondul Hasdeu de la Arhivele Statului şi preluate de volumul *Corespondenţa Hasdeu*, mai sus menţionat.

ARHIVĂ CONTEMPORANĂ

C. STERE

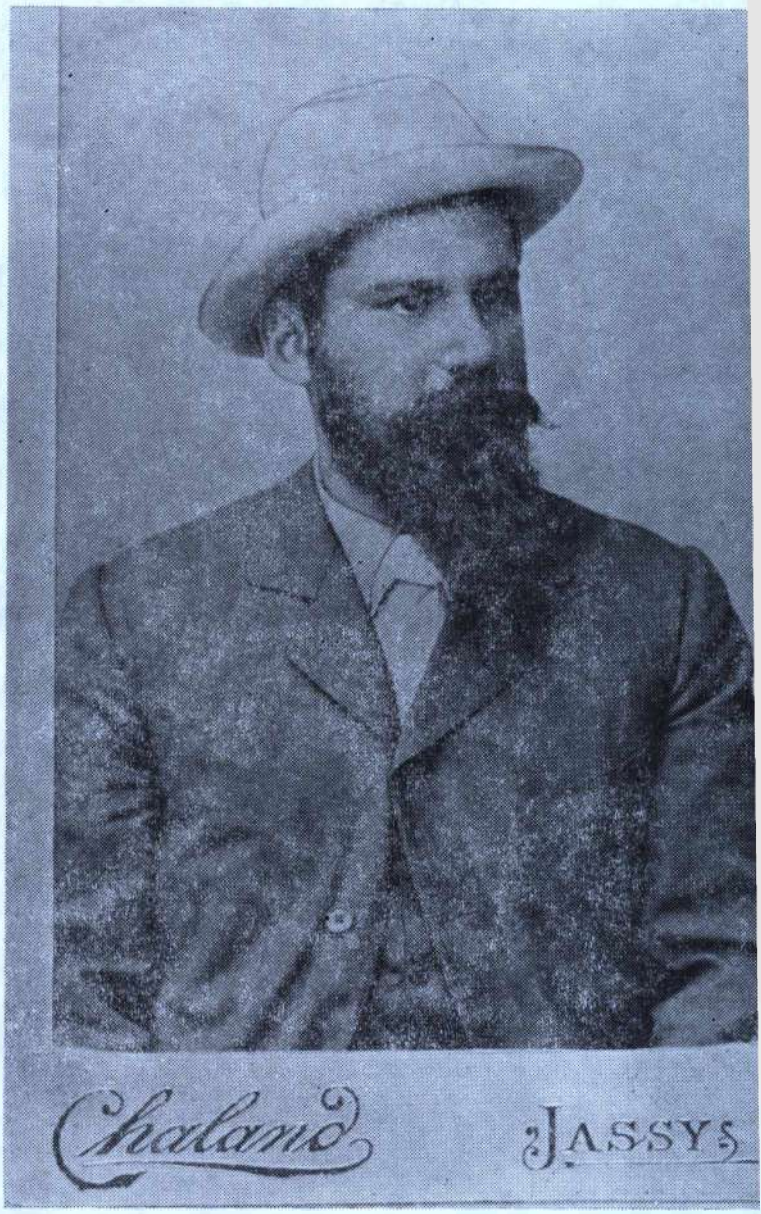
Așa cum l-am văzut la Bucov

DUPĂ PLECAREA LUI CONSTANTIN STERE din Partidul Național Țărănesc, în 1930 el s-a retras la proprietatea soției sale, la Bucov, în apropiere de Ploiești.

Îmi amintesc că prin anii 1932—1933 venea uneori la Ploiești, la sediul Partidului Radical-Țărănesc al lui Grigore Iunian. Partidul lui Iunian era într-o fuziune politică cu Partidul Țărănesc-Democrat al lui Constantin Stere. Apariția lui Constantin Stere pe strada „franceză" a orașului Ploiești era un mare eveniment public; toată lumea se uita cu admirație la acest bărbat politic, cu o statură marțială.

Cunoșteam multe evenimente din viața lui C. Stere citite în ziarele vremii, în revista „Viața Românească", și din autobiografia sa care se contura în paginile romanului În preajma revoluției. În liceu, profesorul nostru de limbă română nu ne spunea niciodată o vorbă, la literatură, despre C. Stere, deși pentru noi, elevii, Stere reprezenta o mare forță de penetrație în gîndirea noastră romantică de adolescenți. În școală, C. Stere era proscris, dar noi îl citeam cu nesaț și făceam discuții aprinse, contradictorii, cu privire la personalitatea sa politică, științifică și literară. Eu, la vremea aceea, îl consideram « socialist», așa cum fusese la începutul carierei sale politice deși trecuse după aceea prin cele două mari partide burgheze, „istorice". Ori de cîte ori îl citeam, vedeam în C. Stere un revoluționar, un gînditor revoltat de stările sociale din țară, un teoretician original, un om de acțiune și mare curaj civic, de sacrificiu și devotament pentru binele poporului său. De ce să nu spun drept că în anii adolescenței mele, ca licean, îi vedeam mai mult calitățile, dar nu în mod suficient și limitele sale politice și ideologice.

Întîmplarea a făcut ca în 1934 să-l cunosc personal pe Constantin Stere. Invitația mi-a făcut-o inginerul C. Dumbravă, care era președintele organizației de tineret din județul Prahova a Partidului

Radical-Țărănesc. Dumbravă era un om foarte de treabă, un democrat sincer și un antifascist convins. În organizația lui de tineret, deși știa bine ce convingeri politice avem, ne lăsa și pe noi «cei de stînga» să lucrăm, mai ales la țară, unde organizația de tineret radical-țărănistă avea influență în multe comune. În organizația iunianistă a tineretului de la Ploiești, se făceau dezbateri pe probleme politice, științifice și literare. Evenimentele politice interne și internaționale erau prezentate de obicei de președintele Constantin Dumbravă cu destulă competență și obiectivitate, de pe poziții democratice și antifasciste. C. Dumbravă era un adept al necesității constituirii frontului popular în țara noastră, al unității tuturor forțelor democratice, pentru a bara calea fascismului.

Eu îl simpatizam mult pe Dumbravă și devenisem foarte buni prieteni. El m-a informat cu privire la bunele raporturi dintre Grigore Iunian și Constantin Stere și despre fuziunea lor politico-ideologică. Probabil că Dumbravă îl cunoscuse pe C. Stere prin Grigore Iunian, care era șeful lui politic la Prahova. Așa s-a făcut că într-o zi Dumbravă mă întreabă dacă vreau să merg la Bucov să-i facem o vizită lui C. Stere. Era într-o duminică, în vara anului 1934. Am plecat pe jos din Ploiești, deoarece comuna Bucov era la numai cîțiva kilometri și pe la ora 10 am ajuns la conacul lui C. Stere. Era o zi frumoasă, plină de soare, care te îmbia să stai în mijlocul naturii. Și, într-adevăr, am putut în acea zi să gust din plin natura, să cunosc și să ascult un om minunat.

Pe aleea principală dinspre conac, care se afla în mijlocul unui parc mare, venea în întîmpinarea noastră doamna Aneta care ne-a primit cu o deosebită politețe și ne-a dus la Stere. Doamna Aneta, născută Ionescu-Quintus, era a doua soție a lui Constantin Stere, ea fusese căsătorită înainte cu doctorul Alexandru Radovici, vechi militant socialist, din a cărui familie făcea parte și mama mea. Față de cum îl văzusem pe stradă, cu doi ani în urmă, Stere părea schimbat, oarecum obosit, dar totuși plin de energie. S-a sculat din fotoliu și după ce a dat mîna cu noi ne-a propus să ne plimbăm prin parc. Era un parc splendid, cu o mare varietate de pomi indigeni și exotici. C. Stere, care iubea nespus pomicultura și floricultura, găsise aici locul cel mai potrivit pentru activitatea sa de creație literară. Parcul era străbătut de alei frumoase cu flori foarte diverse, îngrijite cu migală de Stere. Văzîndu-mă impresionat de frumusețea parcului, plăcut surprins de exclamațiile mele sufletești, Stere a tresărit de mulțumire și așa a început discuția noastră, de la pomi și flori. Se vedea bine că grădinarul acelui minunat parc era Stere însuși, care ne dădea amănunte de științe naturale, pentru fiecare pom și pentru fiecare floare. A fost o adevărată desfătare în acel colț de rai al naturii, unde toate lucrurile erau aranjate cu grija unui bun gospodar, care reușise performanța «au rebour à la terre».

Desigur, scopul pentru care venisem nu era de ordin dendrologic; împreună cu Dumbravă ne făcusem planul să-l provocăm la discuții politice. Ne interesa mult să auzim aprecierile lui C. Stere asupra situației politice interne și internaționale, fiindcă, deși retras la conacul de la Bucov, Stere a fost pentru noi o revelație în ceea ce privește cunoașterea și aprecierea foarte lucidă a evenimentelor.

Constantin Stere, cu inteligența sa sclipitoare și cu experiența politică de o viață, aprecia cu mult realism și profunzime situația din țara noastră. El ne spunea că partidele politice „istorice" sînt compromise în fața maselor și că «din păcate socialiștii sînt slabi». Așa ne vorbea, ca și cînd avea regrete că începuse bine cariera politică, prin a fi socialist, și că părăsise un drum luminos. «Nu am perseverat în făurirea unui partid țărănesc-muncitoresc, care după părerea mea ar fi putut reprezenta principala forță politică a țării, care pe baza unui program democratic ar fi putut mobiliza poporul nostru la înfăptuirea de adînci reforme sociale.» Într-adevăr, era regretul sincer al omului politic cinstit, care se înșelase amarnic crezînd prea mult în „marile" partide burgheze.

Despre unirea forțelor democratice, el spunea că ideologiile așa de diferite ale partidelor împiedică formarea unor «înțelegeri» sau «blocuri» politice. Tuna și fulgera împotriva Partidului Național-Țărănesc și Național-Liberal pe care le făcea vinovate de starea de sărăcie în care se aflau țara și poporul.

C. Stere ne-a vorbit de necesitatea unei alianțe «țărăniști-muncitoreștі», ca singura alternativă politică pentru reforme sociale, care să scoată poporul de sub starea de asuprire și exploatare. El considera că toate partidele burgheze sînt la carul camarilei regale și fac jocul oligarhiei, care stăpînește țara din punct de vedere politic și economic.

L-am întrebat cum vede el rolul clasei muncitoare în raportul de forțe sociale și politice din țară. În primul rînd, a făcut o apreciere foarte realistă cu privire la importanța social-politică a clasei muncitoare în România, pe care a denumit-o o «pătură socială potențială», cu mari resurse

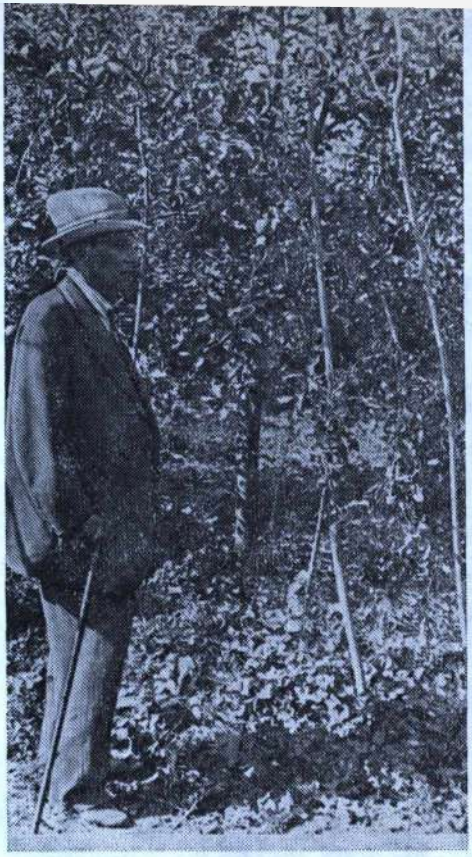
În parcul conacului său de la Bucov.

de a avea un rol primordial în conducerea destinelor țării și ale poporului român. La apusul vieții sale, el credea cu toată convingerea că numai alianța muncitorească-țărănească reprezintă soluția politică viabilă a transformărilor sociale în România. Dar el avea totuși părerea că în cadrul acestei alianțe trebuie să recunoaștem rolul de primus inter pares al țărănimii.

Desigur, el se situa în continuare pe o poziție poporanistă, dar sublinia că cele două clase «surori» trebuie să se unească în lupta politică pentru a crea un partid puternic «țărănesc-muncitoresc», capabil să realizeze adînci reforme democratice și sociale de care România are mare nevoie.

Dealtfel, se știe că el a încercat împreună cu Grigore Iunian să lanseze în viața politică a țării un partid «țărănesc-muncitoresc» la al cărui program a lucrat însuși C. Stere. Demn de reținut este faptul că Stere era pe o poziție critică fermă în ceea ce privește imposibilitatea ca partidele burgheze „istorice" să rezolve problemele sociale care frămîntau țara și că singura soluție era alianța dintre muncitori și țărani, «clase sociale asuprite», care împreună reprezintă principala forță politică, pentru schimbarea din temelii a destinelor țării. El ne spunea foarte clar că fără alianța cu clasa muncitoare, țărănimea nu are suficientă «forță politică» pentru a prelua puterea și a realiza reformele sociale, care să ridice întregul popor la o viață nouă.

A început apoi o discuție interesantă cu privire la pericolul fascismului în țara noastră. Cu o viziune extraordinară, C. Stere — care cunoștea bine mișcarea politică a lui A. C. Cuza și a lui Codreanu — anticipa că țara va avea în viitor mult de suferit de pe urma partidelor fasciste (îl includea aici și pe Vaida-Voevod) care sînt sub comanda lui Mussolini și Hitler. Stere, cu toate că purta o ură nemăcată Partidului Liberal și Partidului Național-Țărănesc, care își bătuse joc de cariera sa politică, era foarte conștient că pericolul cel mai mare vine de la „Garda de fier" și de la celelalte partide fasciste sau profasciste. El acuza cu cuvinte tari pe legionari ca fiind trădători de țară, vînduți hitleriștilor. S-a ridicat cu vehemență în demascarea lozinci demagogice «omul și pogonul», lansat de legionari pentru a-și face platformă politică la sate. Stere, cu toate limitele lui politico-ideologice, era un democrat sincer și un antifascist convins. Cunoștea într-un mod excepțional anatomia vieții politice și diseca cu o mare măiestrie, de experimentat chirurg, fiecare părticică din organismul politic al țării.

Cînd a trecut la problemele vieții internaționale, ne-a spus: «Se clatină Versailles-ul, dacă țările occidentale nu vor ține piept lui Hitler». După ce ne-a prezentat cu o mare doză de realism raportul de forțe în Europa și în lume, judecata de valoare pe care o făcea mergea pe linia prezicerii unei confruntări, în final, între forțele democrației și forțele revizioniste în fruntea cărora se găsea Hitler. Era destul de sceptic atunci cînd noi i-am spus că forțele democratice, forțele progresiste din Europa sînt mult mai puternice decît fascismul. « Occidentalii sînt niște lași» — ne-a spus el foarte iritat. Avea o apreciere « verdict», aceea că pînă la urmă democrația și fascismul se vor înfrunta și aceasta va periclita pacea, va duce la război și la suferința popoarelor. Era, într-adevăr, un mare vizionar.

Obosisem cu toții de atîta mers prin parc și doamna Aneta ne-a invitat să stăm la o masă cu scaune de răchită, la umbră, sub doi pomi exotici.

Stere a deschis ultimul capitol al discuțiilor noastre întrînd în literatură. El scria, « dicta», în acea perioadă, la romanul În preajma revoluției, roman autobiografic, și ne-a povestit cu mult patos despre unele evenimente din tinerețe, din viața lui politică. Era un înflăcărat povestitor, care te acapara cu toată ființa, cu modul lui sincer de a lăsa posterității viața zbuciumată a unui om între oameni; a unui om cu calități excepționale, de înaltă cultură și fierbinte patriotism.

În final a făcut unele considerații asupra literaturii, avînd cuvinte de aprecieri calde la adresa lui G. Ibrăileanu, Sadoveanu, frații Botez, Ionel Teodoreanu, Mihai Ralea și alții.

Începuse să plouă și doamna Aneta ne-a invitat în vasta bibliotecă ce număra mii de volume.

Îl obosisem mult pe Stere după cîteva ore de discuție pe o arie destul de largă de probleme. Cu discreție, soția sa îi aducea din cînd în cînd medicamentele și paharul cu apă.

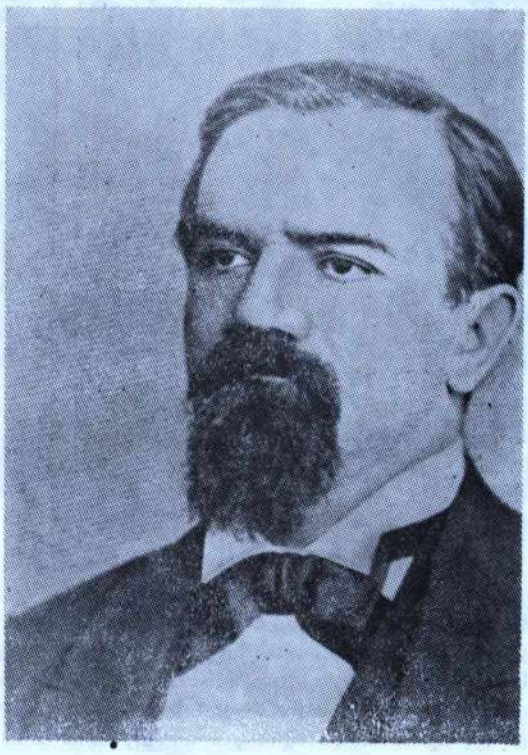
Constantin Dumbravă împreună cu mine i-am făcut invitația de a vorbi la Ploiești, într-o sală, despre romanul său În preajma revoluției, dar a declinat propunerea noastră din motive de sănătate. Noi am fi ținut mult — urmăream, evident, un scop politic —, ca să aducem în fața publicului ploieștean pe omul care luptase o viață întreagă pentru democrație, pe omul care reprezenta o mîndrie a literaturii și culturii române.

Manea MĂNESCU

PSEUDOJURNAL

Titu MAIORESCU

SAU PROPEDEUTICA CLASICISMULUI ROMÂNESC

APRECIEREA ROLULUI JUCAT DE TITU Maiorescu în fundamentarea clasicismului românesc ridică problema diferenței dintre geneza *spontană* și cea *conștientă*, provocată și controlată teoretic, a clasicității unei literaturi sau, cu alte cuvinte, pe cea a raportului de primordialitate dintre *creația* clasică și conștiința *teoretică* clasicizantă. Dacă în cazul altor literaturi, de pildă în cel al clasicismului greco-roman, vîrsta maturității clasice a premers exegeza critică și teoretizarea principiilor estetice sau dacă, precum în cazul literaturii germane, etapele sînt concomitente, marii clasici fiind, de regulă, și susținătorii teoretici ai respectivei ideologii artistice, în cazul literaturii române situația a fost sensibil diferită. La noi, *momentul* istoric de cristalizare și dezvoltare a *creației* clasicilor nu a fost în primul rînd rezultatul unei maturizări spontane, al unor acumulări cantitativ suficiente spre a declanșa saltul dialectic într-o nouă calitate. Conștiința teoretică a premers creația clasică prin conștientizarea *posibilității* sale obiective (existența latentă a unor mari personalități artistice) și prin *elaborarea strategiei* cultural-estetice de transformare a acestei posibilități în realitate. Iată rolul unic și, ca importanță și singularitate, fără echivalent în istoria altor culturi europene, jucat de Titu Maiorescu în geneza clasicismului românesc. Desigur, nu în sensul de a fi «inventat» — la propriu — o întreagă literatură, cum s-a afirmat, ci în acela de a-și fi dat seama de necesitatea ei istorică și de *posibilitatea* ei concretă, trasîndu-i jaloanele axiologice și conturînd orizontul unui ideal estetic *comun*, în raport cu care și spre care năzuind să poată înainta spre împlinire și identitate de sine personalitățile creatoare autentice ale epocii. N-ar fi existat Eminescu sau Caragiale sau Creangă fără Maiorescu? Ba da, desigur, dar probabil nu în amploarea și profunzimea ideatică, nu în echilibrul prin care operele lor au demonstrat apetența spre universalitate a spiritualității românești. Și, în tot cazul, nu ar fi existat, cel puțin nu în acel moment, climatul de mare densitate și iradiere culturală ce a reprezentat mediul amniotic din care s-au hrănit spiritualicește personalitățile artistice pe care această epocă le va duce la împlinire.

Deși nu a apărut pe un vid cultural total, beneficiind de unele eforturi sau, mai exact spus, *intenții* critice directoare, mai mult afirmative decît instaurative, datorate unor precursori ca Ion Heliade-Rădulescu, Alecu Russo,

Mihail Kogălniceanu etc., momentul Maiorescu reprezintă totuşi un punct de ruptură şi de salt ce nu poate fi pus în seama climatului critic ce l-a precedat, cum s-a întîmplat cu reprezentanţii generaţiei post-maioresciene. Conştiinţa critică ce a construit coordonatele teoretice ale clasicismului românesc a trebuit întîi să se construiască pe sine. Şi nu oricum, ci în tiparele clasicismului, ce răspundeau cel mai bine, cum vom vedea, prefigurărilor personalităţii maioresciene. În acest sens trebuie înţelese şi afirmaţiile unui exeget, în multe privinţe consonant cu idealul critic maiorescian, după care, Maiorescu «începe a inventa normele însuşi ale invenţiei critice... El scrie critică după ce creează critica»[1] şi, am adăuga noi, după ce *l-a creat pe critic*. Astfel, istoria «construirii» clasicismului românesc de către Maiorescu este precedată de istoria construirii lui Maiorescu însuşi de către Maiorescu. Urmărirea acestui proces este de două ori instructivă: o dată, întrucît criticul va aplica în configurarea clasicismului literaturii noastre aceleaşi principii şi rigori, aceeaşi strategie formativă pe care a urmat-o întîi cu strictеţe în configurarea structurii clasice a propriei lui personalităţi; a doua oară, deoarece ea ilustrează o strălucită propedeutică a creativităţii eficiente, cu valoarea unui model de mare actualitate şi astăzi, mai ales astăzi.

Fără îndoială, Maiorescu a ajuns de foarte tînăr la o acută conştiinţă de sine şi la o exactă intuire a valorii sale superioare. «În mine să fiu ca să fiu! Cum o să se mire ceilalţi, cînd or vedea ce are să iasă din Titu ista», scrie în jurnalul său adolescentul de 16 ani. El se simţea printre «cei chemaţi» să înfăptuiască lucruri memorabile, dar intuia şi reversul, adesea tragic, al acestei vocaţii: «Ce fericire, dar şi ce nefericire să fii un om superior înzestrat. Să înţelegi lumea, să faci perceptibil glasul în care o mie de lucruri se exprimă prin o mie de limbi, *să te simţi una cu nemuritorii tuturor secolelor* — este o fericire asemeni celei mai înalte ce poate fi cunoscută pe pămînt. Dar umbra este adîncă! Căci în aceeaşi măsură este accentuată şi sensibilitatea, iar ecoul durerii în suflet este astfel *înmiit* (şi adesea, din cauza unor lucruri ce nici nu sînt resimţite de restul lumii)»[2 *s.n.*].

Dar, conştientizarea superiorităţii sale, departe de a-l împinge spre vanitate egocentrică şi spre suficienţă, l-a determinat, dimpotrivă, să-şi pună întreaga viaţă sub semnul *datoriei*, al *responsabilităţii* faţă de valoarea ce reprezenta şi faţă de ceea ce, prin aceasta, trebuia să dea ţării şi culturii româneşti. De aceea, înainte de a o recomanda altora, Maiorescu a respectat-o el însuşi, punîndu-şi întreaga viaţă sub semnul exigenţelor ei, ceea ce am putea numi «morala blocului de marmură»: «Ai un singur bloc de marmură: dacă îl întrebuinţezi pentru o figură caricată, de unde să mai poţi sculpta o minervă?»[3]

Să urmărim, aşadar, pentru început, modul în care Maiorescu şi-a apărat şansa «blocului său de marmură» de a deveni o capodoperă clasică. Pentru că, parafrazînd remarca întîiului editor al *Însemnărilor zilnice*, putem spune, pe drept cuvînt, că prima operă clasică pe care Maiorescu a dăruit-o culturii noastre a fost însăşi personalitatea sa excepţională. Ne vor fi ghid, cu valoare de «jurnal de atelier» al acestei auto-creaţii, chiar «însemnările» amintite. Prin însăşi existenţa lor, ca mijloc prin care tînărul de 15 ani se controla şi acţiona asupra lui însuşi, ele sînt o dovadă că primul mare model stimulativ cu care Maiorescu dorea să se identifice l-a constituit personalitatea lui Goethe, cu care avea comună năzuinţa fundamentală de a-şi forma personalitatea printr-o disciplină a pornirilor şi activităţilor. În genere, cultura germană şi îndeosebi cea clasică reprezintă contextul spiritual în care se va forma şi cu care se va confrunta Maiorescu începînd cu vîrsta de 12 ani, adică din 1852, de cînd urmează cursurile gimnaziale ale vestitei Academii Thereziene (Theresianische Akademie) din Viena. Aici se iniţiază în marea literatură universală studiind temeinic clasicii germani în frunte cu Goethe, Schiller, Lessing, Klopstock, Herder, Platen, Jean Paul, cărora li se adaugă apoi familiarizarea cu tragedia clasică franceză şi cu opera lui Shakespeare. Modelîndu-şi astfel gustul estetic sub influenţa unor valori certe, Maiorescu nu-şi va neglija nici pregătirea ştiinţifică şi îndeosebi cea filosofică, pe care şi-o va adînci apoi în cadrul studiilor la Universitatea din Berlin, sub influenţa îndeosebi a lui Herbart

[1] N. Manolescu — *Contradicţia lui Maiorescu*, Editura „Cartea Românească", Bucureşti, 1970, p. 203.

[2] Titu Maiorescu — *Aforisme inedite* (transcrise şi traduse din limba germană de V. E. Maşek) — în „*Manuscriptum*" nr. 2/1980, p. 99.

[3] Titu Maiorescu — *Critice*, vol. I, Editura „Minerva", Bucureşti, 1908, p. II.

și Schopenhauer, nu însă și a lui Hegel, pe care nu l-a înțeles deplin, și nu l-a apreciat, «herbartizîndu-l», cum demonstrează împotriva majorității exegeților, dar în deplină cunoștință de cauză și fără drept de apel, Liviu Rusu [4]. Nu întîrzie să-l descopere și să se entuziasmeze de Ludwig Feuerbach, și apoi de logică, în genere, ca formă de control și disciplinare a gîndirii. Iată deci contururile generale ale formației sale filosofice care au avut neîndoios un rol hotărîtor în cristalizarea mentalității ce se va reflecta în toate activitățile sale culturale. Nu și-a neglijat însă nici cultivarea zonelor mai profunde ale sensibilității, pe care le expune «luminii binefăcătoare» a muzicii lui Bach, Haydn, Mozart și Beethoven. Să mai adăugăm «disciplinării sentimentelor» prin limbajul muzicii, «disciplinarea expresiei» prin însușirea paradigmei principalelor limbi europene, în frunte cu germana, și a celor două limbi clasice — greaca și latina — și vom avea inventarul aproape complet al «cărămizilor culturale» din care se compune edificiul personalității sale. Mai important însă decît toate era *planul* ideal al construcției, principiile morale și regulile de conduită ce au conferit ansamblului severitatea, rigoarea și universalitatea operei clasice.

Care au fost deci imperativele pe care le-a urmat Maiorescu spre a face din sine instrumentul eficient în măsură a-i realiza destinul? În primul rînd, desigur, *cunoașterea de sine*; conștiința faptului că totul în existența sa se petrece *planificat*, *conștient*, *controlat*, că nimic nu se produce sub specia întîmplătorului și arbitrariului. Așadar, aspirația spre *necesar* și *universal* și prin aceasta spre «înălțarea impersonală» obiectivă, deasupra banalității și unilateralității vieții searbede de toate zilele. Ea se împletește cu căutarea *echilibrului*, a autostăpînirii și armonizării multiplelor sale calități, astfel încît să rezulte un echilibru clasic de forță, prin care nici o posibilitate să nu se dezvolte în absolut spre a dăuna celorlalte. De aceea, el a strălucit și s-a afirmat sensibil egal în lungul șir de funcții și profesiuni prin intermediul cărora și-a exercitat practic influența asupra mai tuturor domeniilor vieții publice și culturale: director de gimnaziu, procuror, avocat, rector, deputat, diplomat, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, ministru de justiție, ministru de externe ori prim-ministru. Și nici în planul creației strict culturale logicianul nu a strălucit în dauna pedagogului sau criticul în cea a teoreticianului. Astfel, ansamblul personalității sale și-a păstrat continuu armonia. Să mai consemnăm apoi *obsesia perfecțiunii*, pe care va căuta să o obțină nu numai în și de la sine, ci va face din ea axul central al idealului său estetic. «Nu-mi rămîne ca scop în viață decît *desăvîrșirea* — găsim notat în jurnalul său de adolescent. Desăvîrșire care, în planul expresiei culturale, însemna în primul rînd respectarea imperativelor clasice ale adevărului și clarității, exersate prin studierea logicii și filosofiei: «Pentru direcțiunea mea științifică a fost de cea mai mare însemnătate cunoștința cu privire generală asupra filosofiei și cu logica... ea m-a adus să năzuiesc spre cea mai bună formulare a cugetării, spre o exprimare fără greșeli, scurtă, adevărată, spre o ferire de acele cuvinte umflate și goale pe care tinerii sînt așa de aplecați să le întrebuințeze; ea mi-a insuflat întîi, într-adevăr, iubirea pentru o direcție de gîndire de care *niciodată* nu mă voi despărți» [5]. Că așa a fost, o dovedește și un aforism al său, rămas pînă de curînd inedit, scris la 11 ani, din această filă de jurnal: «Exersez acum o mare regulă de stil, singura: *claritatea*! Trebuie să ne gîndim la ea în mod expres și de fiecare dată să încercăm să o realizăm în cel mai înalt grad posibil [...] Ai o idee, cel mai ușor este s-o azvîrli pur și simplu pe hîrtie, cum ți-a venit în minte, cu tot felul de expresii străine, cu formulări și tipuri verbale întîmplătoare și individuale. Dar acest procedeu nu mi se pare potrivit ; întîi fiindcă implică multă absurditate pentru ceilalți, apoi un fel de sărăcie a gîndirii, întrucît lipsește dezvoltarea obiectivă [...] stilul cel mai frumos dintre filosofii germani îl posedă neîndoielnic Schopenhauer, deoarece este cel mai clar, evident și intenționat cel mai clar» [6]. *Nevoia de claritate* va fi, dealtfel, în concepția sa estetică, corolarul necesar al celor două imperative fundamentale, deja amintite, ale oricărei creativități clasice: adevărul și universalitatea. Nu întîmplător, în numele ei și al corectitudinii, își va începe, în 1866, prin lucrarea polemică *Despre scrierea limbii române*, acțiunea de curățire a terenului lingvistic menit să primească sămînța din care

[4] Liviu Rusu — *Scrieri despre Titu Maiorescu*, Editura „Cartea Românească", București, 1979.

[5] Titu Maiorescu — *Însemnări zilnice*, vol. I, Editura „Socec", 1937, p. 84.

[6] Titu Maiorescu — *Aforisme*, în Cp. cit., pp. 98—101.

va rodi acurateţea limbii şi stilului clasicilor noştri.

Să vedem acum, ca termen de referinţă, cum este caracterizată într-un «dicţionar» de mare rigoare şi complexitate analitică[7] personalitatea clasică: «Personalitatea clasică, ni se spune, este raţională, impersonală, obiectivă. Ea se distinge prin luciditate şi apetit pentru ordine, claritate, precizie, exactitate. Tradus în termeni de temperament şi caracterologie, clasicul întruchipează spiritul înţelept, temperat, modest, liniştit, sănătos, normal. Omul clasic îşi domină voinţa fixînd-o în „centrul raţiunii". Este echilibrat, tinzînd la anihilarea agitaţiei şi antagonismelor».

Nu vi se pare că aţi citit «portretul robot» al lui Maiorescu însuşi? Ceea ce dovedeşte că tînărul şi ambiţiosul Titus a cîştigat pariul său cu destinul, obţinînd din «blocul său de marmură» statuia pe care a dorit-o. Şi, întrucît avusese succes cu sine, va aplica aceeaşi strategie, aceleaşi reguli instaurative şi aceleaşi exigenţe noului obiectiv căruia personalitatea sa, devenită din *obiect* al creaţiei *instrument* de creaţie, dorea să-i confere de asemenea o configuraţie clasică: cultura şi literatura română a veacului al 19-lea.

Cum arăta acest obiectiv al modelării clasice în 1866, cînd intră în scenă Maiorescu? În primul rînd, sub aspectul principalului instrument al preciziei şi clarităţii, *limba*, situaţia era dezolantă. Încă din 1855, în articolul-program al revistei „*Steaua Dunării*", Mihail Kogălniceanu se vedea nevoit să observe că: «limba românească este răstignită pe fel de fel de cruci, stropşită prin fel de fel de sisteme». De la ortografie la logica expresiei, limba era viciată de formalismul artificial şi de absurdul exagerărilor reprezentanţilor fonetişti ai şcolii lui Bărnuţiu. Trecerea în această perioadă de la alfabetul chirilic la cel latin a fost un prilej pentru învăţaţii ardeleni, în frunte cu Timotei Cipariu, de a impune modelul sistemului etimologic prin care se urmărea apropierea demonstrativă a limbii române de latina originară şi astfel sublinierea apartenenţei noastre la latinitate. Dar nu se putea naşte o literatură viabilă, de o clasică rigoare şi claritate a expresiei, în sistemul lingvistic anarhic şi artificial al latiniştilor. De aceea, înainte de a-şi începe «ofensiva estetică» pentru instaurarea criteriilor axiologice ale unei literaturi clasice, va trebui să pregătească, mai exact spus, să cureţe terenul printr-o «ofensivă lingvistică» în care spiritul său polemic radical este secundat, ca în toate acţiunile sale, de efortul constructiv. Nu se mulţumeşte să facă diagnosticul concret al organismului lingvistic bolnav, ci indică soluţii «de însănătoşire şi fortificare», stabilind principii ortografice valabile pînă astăzi. Ia, astfel, naştere prima sa scriere directoare importantă: *Despre scrierea limbii române* (1866).

Odată consolidat nivelul primar al ortografiei, Maiorescu, preocupat necontenit de problema limbii, va acorda toată atenţia nivelului ei principal — expresivitatea. În numele acurateţii şi prospeţimii naturale a expresiei, va continua polemica împotriva formelor de stîlcire şi falsificare a limbii prin excesul de neologisme şi îndeosebi de germanisme, străine de spiritul limbii noastre (*Limba română în jurnalele din Austria* — 1866). Acuzaţiei că în toiul luptei politice de afirmare naţională, pe care, prin conţinutul lor, îl slujeau articolele incriminate, obiecţiile sale ar fi simple chiţibuşării minore, Maiorescu îi răspunde printr-o remarcă de permanentă actualitate: «O cauză naţională apărată cu o limbă stricată este pe cîmpul literar o cauză pierdută.» În flagrantă contradicţie cu idealul clasic de esenţializare şi inteligibilitate a limbajului se găsea fenomenul de devitalizare, sofisticare şi superficializare a limbii literare în producţiunile poetice curente, datorită unei frazeologii bombastice, lipsită de idei. Diagnosticînd fenomenul ca «patologie literară», îl va combate în articolul de o mare incisivitate polemică: *Beţia de cuvinte* (1873).

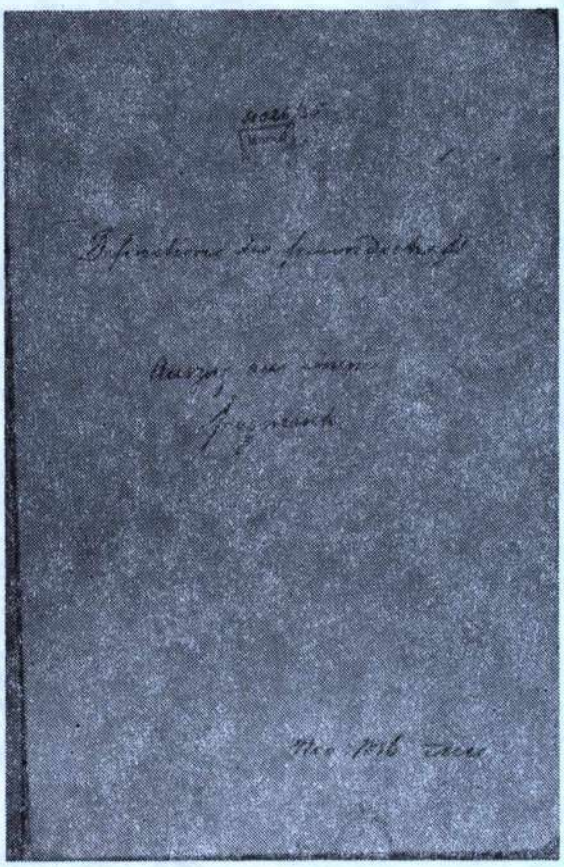
Terenul astfel pregătit printr-o operaţie precumpănitor negatoare, de «curăţire», Maiorescu îşi începe acţiunea cu adevărat constructivă a «ofensivei estetice», operă de *întemeiere*, nu lipsită însă nici ea de accente polemice. Ţinta atacurilor sale în plan estetic o constituiau de această dată patetismul emfatic, declarativismul şi melodramatismul ce făceau ravagii mai ales în poezie şi dramă. Un «în lături!» intransigent, absolut necesar, va fi rostit de Maiorescu deoarece, «pentru ca adevăratul Caragiale să se nască trebuia ca cineva să dezvăluie ridicolul literaturii lui Aricescu»[8]. Astfel, obiectivul principal urmărit în primul dintre articolele prin care îşi începe ofensiva estetică,

[7] A. Marino — *Clasicul*, în *Dicţionar de idei literare*, vol. I, Bucureşti, Editura „Eminescu", 1973.

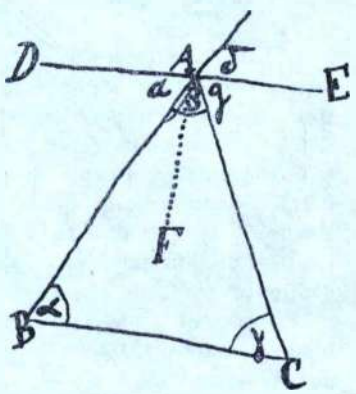
[8] N. Manolescu — *Op. cit.*, p. 49.

EIN ENTWICKELTER BEWEIS

Als anwendung der logik.
(Mitgeteilt dem prof. Dr. Suttner.)
TM. aprii. 1857.

[p. 2] *Der beweis für den geometrischen lehrsaz: Die summe aller winkel* $(\alpha + \beta + \gamma)$ *eines dreiecks ABC ist gleich zweien rechten, auf seine lezten beweisgründe logisch zurückgeführt.*

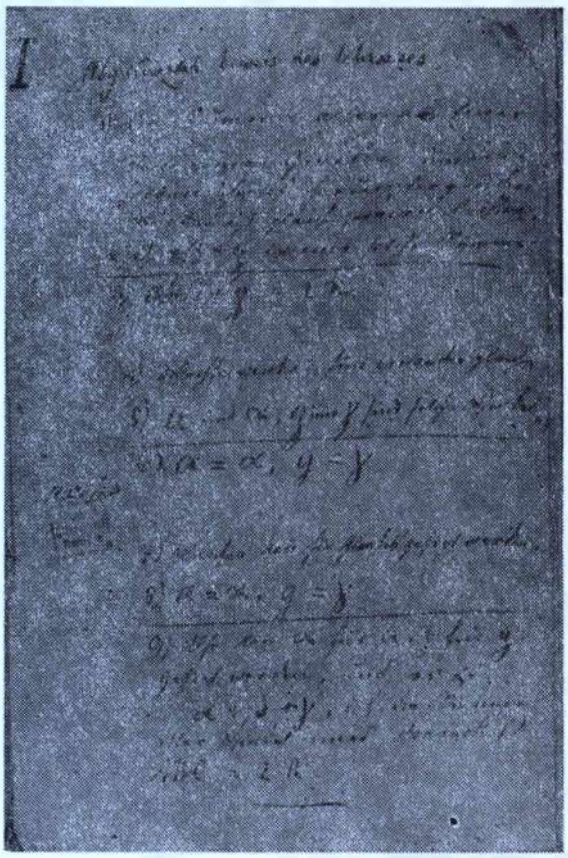

Hilfslinien: $DE \parallel BC$,
$FA \perp DE$.

[p. 3] *I Abgekürzter beweis des lehrsazes.*
1. *die Summen aller an einer Seite einer Geraden um denselben Scheitel herumliegenden Winkel ist gleich zweien Rechten.*
2. $\alpha + \beta + g$ ist eine solche Summe.
3. $\alpha + \beta + g = 2R$

și anume: *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, este acela «de a ne feri de mediocrităţile care, fără nici o chemare interioară, pretind a fi poeţi». Din punctul său de vedere, întreaga poezie de atunci, demnă de a fi luată în seamă, se reducea la cîteva nume precum Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, D. Bolintineanu, A. Donici. Situaţie departe de a corespunde stadiului ideal spre care criticul dorea să împingă evoluţia literaturii române. De aceea, după expresia unuia dintre exegeţii săi [9], el va «inventa» scriitorii de care literatura avea nevoie, scriitorii capabili să susţină şi să ilustreze «noua direcţie» a literaturii române: Eminescu, Creangă, Slavici, Caragiale — nume pe care istoria noastră literară nu va întîrzia să-i omologheze drept «marii noştri clasici». «Invenţie» echivalentă, desigur, cu o extraordinară intuiţie, bazată pe capacitatea de discernere a unui gust ales, fortificat la rigorile clasicismului. Se cuvine să întîmpinăm aici o posibilă obiecţie: aceea că, în fond, paradigma spirituală a tuturor marilor scriitori amintiţi, foarte diferiţi ca tipologie stilistică şi «temperament» literar, nu este şi cea a tipologiei clasice. Foarte adevărat, dar nu în acest sens tipologic, de *curent literar* cu o anume unitate de stil şi de doctrină literară, de structură estetică (în felul celei caracteristice clasicilor greco-latini sau tragediei franceze) vorbim aici de «clasicismul» literaturii ro-

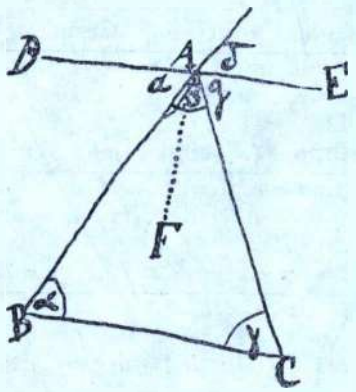
[9] *idem*, pp. 49—50.

O DEMONSTRAȚIE

Ca aplicare a logicii
(Comunicat profesorului Suttner)
T[itu] M[aiorescu] aprilie 1857

[p. 2] Demonstrația teoremei geometrice: suma tuturor unghiurilor $(\alpha + \beta + \gamma)$ unui triunghi ABC este egală cu două unghiuri drepte, redusă la primele operații logice.

Linii ajutătoare DE ∥ BC,
FA ⊥ DE

[p. 3] I. Demonstrația prescurtată a teoremei.

1) Suma unghiurilor pe aceeași parte a unei drepte, în jurul unui singur vîrf de unghi este egală cu două unghiuri drepte.
2) a + β + g este o asemenea sumă

3) a + β + g = 2d(repte)

mâne, ci în sensul *primordial valoric*, al unor opere reprezentative, cu un mare grad de universalitate, rezultat al unui «mod de a crea durabil și esențial» și de a «construi trainic», pentru eternitate, cum interpreta G. Călinescu [10] sensul clasicismului. În acest sens, idealul clasic implantat de Maiorescu literaturii române a creat un cadru propice pentru fortificarea și eliberarea elanului creator, introducînd criterii estetice riguroase de disociere și recunoaștere a valorilor autentice. Clasicismul literaturii noastre, în accepția pe care o utilizăm aici, semnifică astfel dorința și capacitatea acestei literaturi de a se lua în stăpînire teoretizîndu-se, de a se cunoaște și transforma în funcție de un model ideal. După Gundolf, scriitorul clasic este scriitorul conștient și voluntar și nu cel spontan — naiv, este creatorul ce lucrează la lumina reflexivității și cu siguranța oferită de un program estetic riguros. Tocmai acest «program *estetic* riguros» era cel ce lipsea literaturii române și pe care, conturîndu-l, Maiorescu determină una dintre cele mai rodnice cotituri și mai importante momente din istoria literaturii române. «Prin el se introduce în literatura noastră criteriul estetic în judecata valorii poetice și se netezește drumul spre o conștiință estetică», notează Liviu Rusu. Dacă predecesorii săi se mulțumiseră să constate că organismul literar este bolnav, nimeni, în afara lui Maiorescu, n-a făcut «diagnosticul pe cazuri

[10] G. Călinescu — *Sensul clasicismului*, în *Ulysse*, București, 1967, p. 494.

4. Wechselwinkel sind einander gleich.

5. a und α, g und γ sind solche Winkel.

6. $a = \alpha$, $g = \gamma$.

7. Gleiches kann für Gleiches gesezt werden.

8. $a = \alpha$, $g = \gamma$.

9. Also kann α für a, γ für g gesezt werden, und es ist: $\alpha + \beta + \gamma$, d.h. die Summe aller Winkel eines Dreiecks $ABC = 2R$.

[p. 4] *Aus den 3 Prämissen, von denen man hier ausging, ist 7) ein Fundamentalsaz; 1) und 4) dagegen müssen bewiesen werden.*

II. Beweis von I. 1).

1. In einem Punkte lässt sich auf eine Gerade nur eine Senkrechte fällen.

2. A ist ein Punkt einer Geraden DE.

3. Also kann in A auf die DE nur eine Senkrechte (FA) gefällt werden.

4. Die durch eine Senkrechte an einer Seite einer Geraden entstehenden 2 Winkel sind rechte.

5. DAF und FAE sind solche Winkel.

6. Also sind sie Rechte, und ihre Summe = 2R.

[p. 5] *7. Die Summe aller den Raum zweier Rechten einnehmenden Winkel muss gleich sein zweien R.*

8. $a + \beta + g$ ist eine solche Summe.

9. $a + \beta + g = 2R$

Von diesen Ausgangsprämissen ist

4) im Wesen [Grunde] eine Definition, 7) im Wesen eine Anwendung des Fundamentalsezes: Gleiches kann für Gleiches gesezt werden, auf räumliche Grössen; 1) dagegen bedarf eines Beweises.

III. Beweis von II. 1).

1) Durch einen Punct mit Angabe der Richtung ist eine Linie vollkommen bestimmt, kann also nur eine Linie gezogen werden.

2. A ist ein Punct, durch den eine Garade FA in senkrechter Richtung auf die DE geht.

3) Also kann nur die FA durch den Punct A die DE senkrecht treffen.

[p. 6] *Die Ausgangsprämisse ist hier ein Fundamentalsaz.*

---

concrete, nimeni n-a dat răspuns la întrebarea ce se impunea de la sine: ce este poezia? şi n-a aplicat principiile critice la obiect ». Prin aceasta, el « a contribuit ca nimeni altul la netezirea drumului spre marea noastră literatură clasică »[11].

De o factură integral clasică este îndeosebi partea a doua a studiului, intitulată *Condiţia ideală a poeziei*. Aici sînt ilustrate, pentru prima dată, *trăsăturile clasice* prin care Maiorescu întemeiază nu numai critica literară românească, ci şi direcţia critică ce-i va purta numele: clarificarea noţiunilor, soliditatea argumentelor, înlănţuirea logică în desfăşurarea expunerii, concizia şi austeritatea stilului şi, iarăşi, afirmarea gustului său literar superior. Studiile critice mai importante care au urmat: *Observări polemice* (1869); *Direcţia nouă în poezia şi proza română* (1872); *Literatura română şi străinătatea* (1882); *Comediile d-lui Caragiale* (1885); *Poeţi şi critici* (1886) sau *Eminescu şi poeziile lui* (1889), nu fac decît să adîncească şi să dezvolte principiile estetice afirmate încă în 1866. Exprimată lapidar, definiţia frumosului, ce va rămîne axul central al întregii sale viziuni estetice de tip clasic, sună astfel: « Poezia, ca toate artele, este chemată să exprime frumosul, în deosebire de ştiinţă, care se ocupă de adevăr. Cea dintîi şi cea mai mare diferenţă între adevăr şi frumos este: că adevărul cuprinde numai idei, pe cînd frumosul

[11] Liviu Rusu — *op. cit.*, p. 365.

4) Unghiurile alterne sînt egale.
5) a şi α, g şi γ sînt asemenea unghiuri
6) $a = \alpha$, $g = \gamma$
7) un unghi poate fi înlocuit prin alt unghi egal cu primul
8) $a = \alpha$, $g = \gamma$
9) deci a poate fi înlocuit prin α, g prin γ şi atunci este: $\alpha + \beta + \gamma$, adică suma tuturor unghiurilor unui triunghi ABC = 2 d(repte)

[p. 4] Dintre cele trei premise de la care am plecat, 7) este o propoziţie fundamentală; 1) şi 4) în schimb trebuiesc dovedite.

II. Demonstraţia I. 1)

1) Dintr-un punct al unei drepte se poate ridica o singură perpendiculară
2) A este un punct al dreptei DE
3) deci din A al dreptei DE se poate ridica o singură perpendiculară (FA).
4) Unghiurile de pe aceeaşi parte a unei drepte tăiate de o perpendiculară sînt unghiuri drepte.
5) DAF şi FAE sînt asemenea unghiuri
6) deci sînt unghiuri drepte şi suma lor = 2 d(repte)

[p. 5] 7) suma tuturor unghiurilor care se află în spaţiul a două unghiuri drepte trebuie să fie egală cu două unghiuri drepte (2d).
8) $a + \beta + g$ este o asemenea sumă
9) $a + \beta + g = 2d$(repte)
Dintre premisele acestea 4) este în esenţă o definiţie, 7) este în esenţă propoziţia fundamentală: un lucru poate fi înlocuit cu altul egal, aplicată la unităţi de spaţiu, 1) în schimb trebuie dovedit.

III. Demonstraţia II. 1)

1) Linia care trece printr-un punct într-o direcţie precizată, este determinată total, deci există una singură.
2) A este un punct, prin care trece o dreaptă FA perpendicular pe DE.
3) deci numai FA poate trece perpendicular pe DE prin punctul A.

[p. 6] Premisa de la care am plecat este o propoziţie fundamentală.

---

cuprinde idei manifestate în materie sensibilă »[12]. Teză ce se bazează pe identitatea dintre adevăr şi frumos, ce se disting doar prin materia obiectivării lor concrete, idee ce îl plasează pe Maiorescu în contextul esteticii idealiste de la Platon la Kant şi Hegel. Nuanţele pe care le îmbracă totuşi la el problema raportului dintre sensibil şi inteligibil îl situează în zona de influenţă a lui Herbart şi Vischer, iar de la Schopenhauer, al cărui admirator declarat şi, în cele din urmă, traducător a fost, preia ideea capacităţii geniului de a sesiza ideile platoniciene, pe care le exprimă în mod intuitiv, într-o formă sensibilă, concretă. Să mai notăm că gusturile artistice ale filosofului german erau orientate vizibil către arta clasică şi faptul că identificarea de către el a activităţii estetice cu contemplarea Ideilor platoniciene, în pura lor obiectivitate, legitimează evident o estetică de tip clasic — şi vom avea cheia afinităţii elective ce o resimţea încă de foarte tînăr Maiorescu între sine şi Schopenhauer. Iar faptul că vorbeşte, pe de o parte, despre «condiţia», respectiv, «*forma* materială» a poeziei, iar pe de alta, despre *conţinutul* ei ideatic («condiţiunea ei ideală») este neîndoielnic o prelucrare a distincţiei lui Herbart între formă şi conţinut în artă şi poezie.

Un studiu publicat doar trei ani mai tîrziu: *În contra direcţiei de azi în cultura română* (1869), prilejuieşte intrarea în acţiune a unei alte trăsături, deja amintite, a personalităţi

[12] T. Maiorescu — *Critice* I, p. 5.

IV. Beweis von I. 4).
1. Korrespondirende Winkel sind einander gleich.
2. α und δ sind solche Winkel
3. $\alpha = \delta$
4. Scheitelwinkel sind einander gleich.
5. a und δ sind Scheitelwinkel.
6. $a = \delta$.
7. Gleiches kann für Gl. gesezt werden.
8. a und δ sind gleich.
9. Folglich kann a für δ gesezt werden und wir erhalten bei 3: $\alpha = a$

[p. 7] *Von diesen Ausgangsprämissen ist 7) ein Fundamentalsaz; aber 1) und 4) sind zu beweisen.*
V. Beweis von IV. 1).
1. Winkel, deren Schenkel respective die nämliche Richtung haben, müssen auch gleiche Diversion ihrer Schenkel haben und (nach der Definition) einander gleich sein.
2. δ nud α sind solche Winkel.
3. Also haben δ und α gleiche Diversion ihrer Schenkel und sind einander gleich.

[p. 8] *VI. Beweis von IV. 4).*
1. Zwei sich durchschneidende Geraden bahalten auch nach dem Durchschnitte dieselben Richtungen, und es müssen diese Geraden, die auf einer Seite des Durchschnittspunctes immer mehr gegen einander convergiren, bis sie sich treffen, auf der anderen Seite in ganz gleicher Weise immer mehr von einander divergiren, d.h. auf 2 entgegengesezten Seiten des Durchschnittspunctes gleiche Dimensionen haben.
2. Diese Diversionen bilden die Scheitelwinkel.
3. Also sind Scheitelwinkel einander gleich. Also auch $a = \delta$.

DEFINITION DER FREUNDSCHAFT

[p.1] *Auszug aus einem fragmente. Nov. 1856 TM*.*
[p. 2] *Aus einem manuscripte: «subiectiv-specielle menschenstudien» an Johann freiherrn von Kutschera.*

* Textul german reproduce ortografia originalului (n.t.).

---

sale de structură clasică: *armonia în diversitate, echilibrul* intereselor, preocupărilor şi opţiunilor. În cele numai nouă pagini ale articolului este dezvoltată o viziune sintetică asupra tuturor domeniilor vieţii publice de interes direct şi indirect cultural: limba, poezia, dreptul şi, respectiv, economia, statul, morala, religia. Sînt cuprinse aici *in nuce* toate ideile şi aspiraţiile sale filosofice, morale, etice şi politice. Sînt pagini în care-şi dă întreaga măsură a talentului şi expresivităţii sale literare, «arme» de asemenea exersate îndelung şi cu disciplinată perseverenţă. Afirmarea unor piloni ai oricărui edificiu cultural de rigoare clasică reprezintă, şi aici, idei călăuzitoare: *valoarea morală* şi *adevărul creaţiei.*

Dacă ne gîndim că printr-un efort necontent Maiorescu a urmărit toată viaţa să rămînă consecvent acestor idei exprimate în lucrările sale directoare, indiferent că era vorba de activitatea sa literară propriu-zisă sau de cea publică, în calitate de profesor, deputat şi ministru, şi că raza influenţei sale se roteşte peste o circumferinţă temporală de cîteva decenii, vom înţelege de ce şi în ce măsură îl putem face responsabil de climatul cultural ce a favorizat şi grăbit apariţia marii noastre literaturi clasice.

Această influenţă formativă nu a vizat însă numai sfera creaţiei, ci a intenţionat s-o modeleze în aceeaşi măsură şi pe cea a *receptării*, făcînd astfel posibilă recunoaşterea şi preţuirea socială a noilor valori literare pe care le spriji-

IV. Demonstrația I. 4)
1) Unghiuri corespondente sînt egale între ele.
2) α și δ sînt asemenea unghiuri
3) $\alpha = \delta$
4) Unghiurile opuse la vîrf sînt egale
5) a și δ sînt unghiuri opuse la vîrf
6) $a = \delta$
7) un lucru poate fi înlocuit prin altul egal.
8) a și δ sînt egale
9) deci δ poate fi înlocuit cu a și obținem la 3: $\alpha = a$

[p.7] Dintre aceste premise 7) este o propoziție fundamentală, dar 1) și 4) trebuiesc dovedite.

V. Demonstrația IV. 1)
1) Unghiurile ale căror laturi au aceeași direcție, trebuie să aibă și aceeași diversiune și (conform definiției) trebuie să fie egale între ele.
2) δ și α sînt asemenea unghiuri
3) Deci δ și α au aceeași diversiune a laturilor și sînt egale.

[p.8] VI. Demonstrația IV. 4)
1) Două drepte care se întretaie păstrează și după punctul de întretăiere aceeași direcție; aceste drepte care înainte de punctul de întretăiere sînt convergente pînă cînd se întîlnesc, trebuie să fie divergente pe partea cealaltă a punctului de întretăiere adică trebuie să aibă în cele două părți opuse punctului de întretăiere a aceleiași dimensiuni.
2) Această diversiune formează unghiurile opuse la vîrf
3) Deci unghiurile opuse la vîrf sînt egale între ele, deci și $a = \delta$

DEFINIȚIA PRIETENIEI

[1] *Fragment dintr-un fragment (Noiembrie 1856. Titu Maiorescu)*
[2] Dintr-un manuscript: *Studii subiectiv-speciale despre oameni* dedicat lui Johann baron de Kutschera.

---

nea. Fiind, cum s-a spus, o «higienă a scrisului», scrierea *O cercetare critică...* și celelalte studii reprezintă totodată și o veritabilă «higienă a *lecturii*»! Învățînd publicul ce este poezia și cum trebuie distinsă valoarea poetică de impostură și contrafacere [13], Maiorescu face doar primul pas spre introducerea criteriului estetic. În ofensiva sa, următorul pas l-a constituit conturarea unui orizont de valori, a unui cadru general de referință axiologică în raport cu care să fie probată în mod obiectiv valoarea și adevărul operelor autohtone. Lucru absolut necesar, consideră Maiorescu în *Observări polemice* (1869), deoarece pentru «noua direcție», «patriotismul nu putea fi identic cu imperfecțiunea și o lucrare slabă nu merita laudă prin aceea că era românească». Demnitatea culturii românești nu poate admite ca «din produceri, ce la popoare culte ar fi obiecte de rîs sau de compătimire, să facem o colecție venerabilă și să o depunem pe altarul patriei cu tămîia lingușirii. Ce este rău pentru alte popoare, este rău și pentru noi, și frumoase și adevărate nu pot să fie decît acele scrieri române, care ar fi frumoase și adevărate pentru orice popor

[13] «Scrierea lui Maiorescu deschisese la cei mai mulți dintre noi orizonturi noi. Pînă atunci noi judecam valoarea unei poezii numai după un instinct natural, fără a cerca să analizăm cauzele pentru care cutare poezie ne place, iar cutare alta ne pare rea. De atunci încoace lucrurile se schimbară, încetul cu încetul critica făcîndu-și loc în societate.» — Iacob Negruzzi — *Amintiri din Junimea*, Editura „Viața Românească", București, f.a., p. 81.

Die definition selbst ist gegeben worden bei einem vortrage [des] von professor[s] Dr. Herm. Suttner, in der k.k. theres. academie.

[p. 3] *Die freundschaft ergibt sich zunächst als ein verhältnis. Als solches besteht es zwischen mindestens zwei gliedern. Soll es zwischen menschen eintreten, so müssen die verhältnis-individuen zunächst mit einander verkehren können.*

Der verkehr *ist ein gesinnungs-verhältnis, wobei jemand nur in wert kommt in so ferne er etwas von sich gibt, wobei also nicht auf das «von wem» sondern blos auf das «was» gesehen wird, nicht auf die person, sondern nur auf das obiect.*

[p. 4] *Dass dieses verhältnis an und für sich der pflanzboden des egoismus ist, leuchtet ein. — Im gewöhnlichen leben, namentlich in der verschrobenen convenienz-welt, nennen sich zwei schon «freunde», wenn sie nur häufigen verkehr mit einander haben; daher das lächerliche: «Sie, lieber freund!», daher die so häufige entweihung dieses wortes auf albumblättern und in briefen.*

Da man immer egoistische zwecke beim verkehre befolgt, wir aber in der freundschaft im gegenteile das sich hingeben für den anderen bemerken, so kann blosser verkehr freundschaft nicht sein, wenn [p. 5] *er auch eine [die] bedingung derselben ist.*

Indem wir mit menschen verkehren, finden wir einige von ihnen so beschaffen, dass sie uns gleichsam unvermerkt zwingen, ihre persönlichkeit, ihre anlagen, usw. von anderen zu unterscheiden, d.h. nicht mehr auf das blosse obiect, sondern schon auch auf die person zu achten, woraus sich entwickelt die achtung, *d.i. die anerkennung des persönlichen wertes eines menschen.*

Natürlich ist es nun, dass wir uns menschen, die wir achten, [p. 6] [noch] *mehr zuwenden, als solchen, mit denen wir im blossen verkehre stehn, die wir gleichsam nur als gegenstände, die einen reellen wert haben, betrachten.*

Achtung bringt einen weit innigeren anschluss hervor, als dies beim blossen verkehre der fall ist. Sind aber achtung und verkehr schon «freundschaft»? — Ich verkehre mit einem lehrer, ich achte ihn, aber mein freund ist er nicht.

Wir finden indessen parallel zur achtung ein eigentümliches, unwillkürliches sich hingezogenfühlen zu jemand, das mit achtung nicht [p. 7] *verbunden sein muss, und anfänglich nicht kann, mit verachtung aber nicht bestehen kann, es ist die* zuneigung, *jenes gesinnungsverhältnis, wobei nicht gesehen wird auf das obiect, sondern auf die person, nicht auf das «was», sondern gerade auf das «von wem», so dass obiecte, die an und für sich einen geringen wert haben, uns teuer werden, sobald sie von einer person kommen, der wir zugeneigt sind.*

---

cult»[14] Spre a oferi criticii şi publicului asemenea termeni absoluţi de comparaţie, Maiorescu va semna şi primul act de comparatism literar din cultura noastră, folosind conceptul goetheean de «literatură universală», fundamentat şi el abia în 1827 — ca gen proxim în definirea valorică a oricărei creaţii literare. Astfel, îşi va fundamenta enunţarea principiilor estetice ale poeziei ca şi critica producţiilor nereuşite pe exemple din capodoperele literaturii universale. Sînt produse ca «probe», fragmente elocvente din operele unor autori clasici de talia lui Homer, Dante, Shakespeare, Corneille, Racine, Goethe, Schiller, Lessing, Klopstock, Heine, Hugo, Gautier, Edgar Poe, Byron, Leopardi şi mulţi alţii. Maiorescu îşi desăvîrşeşte astfel opera de conturare a unui model clasic al literaturii române, introducînd între criteriile de valoare amintite mai înainte, criteriul *universalităţii*. Iar, invocînd drept model, alături de marii clasici ai literaturii, poezia populară, îi-l adaugă şi pe cel al *naturalităţii*.

Această paradigmă de structură clasică nu putea să nu aibă un formidabil efect emulativ şi stimulativ în contextul existenţei unor remarcabile personalităţi şi talente artistice latente. Chiar atunci cînd ele se vor distanţa de ideologia literară a „Junimii" şi se vor sustrage influenţei maestrului, vor purta totuşi, implacabil, pecetea climatului cultural creat de Maio-

[14] T. Maiorescu — *Critice* I, p. 130.

Definiția ca atare a fost dată cu ocazia unei prelegeri ținută de profesorul dr. Herman Suttner de la Academia cezaro-crăiască Theresianum.

[3] Prietenia este înainte de toate o relație. Ca atare ea se constituie între cel puțin două componente. Cînd are loc între oameni, atunci indivizii relaționiști trebuie mai întîi să poată comunica unul cu altul.

Comunicarea este o relație bazată pe unitate de convingeri, o relație prin care se distinge numai cine poate oferi ceva de la sine, în care deci nu ne interesează «cine» a emis mesajul ci numai «ce» ne comunică, nu persoana ci numai obiectul (comunicat). Este [4] evident faptul că, în sine și pentru sine, acest tip de relație reprezintă terenul cel mai fertil pentru egoism. În viața cotidiană, mai ales în lumea încîlcită a convenienței, două persoane se consideră deja «prietene», chiar și numai pe baza faptului că se află în contact și comunică frecvent; de aici ridicola formulă «dumneavoastră, dragă prietene!», de aici profanarea atît de frecventă a acestui cuvînt în filele de album sau în scrisori.

Deoarece în contactele dintre oameni se urmăresc scopuri egoiste, iar noi constatăm în cazul prieteniei o dăruire reciprocă [5], rezultă că o simplă comunicare, chiar frecventă, între oameni nu poate fi considerată prietenie, chiar dacă aceasta o presupune drept condiție.

În contactele noastre cu ceilalți oameni întîlnim uneori indivizi astfel înzestrați încît, involuntar, ne simțim înclinați să distingem personalitatea și calitățile lor de ale altora, adică să nu ne mai concentrăm atenția numai asupra obiectului comunicării ci și asupra persoanei. Aceasta duce la *stimă*, deci la recunoașterea valorii personale a unui om. [6] Este firesc, așadar, să ne apropiem mai mult de oamenii pe care îi stimăm decît de cei cu care ne aflăm doar în contact, cu care doar comunicăm și care reprezintă pentru noi doar obiecte cu valoare concretă. Stima duce la o legătură mult mai strînsă decît simpla comunicare. Dar constituie oare stima și comunicarea deja «prietenie»? — Eu comunic cu profesorul meu, îl stimez, dar nu mi-e prieten.

Alături de stimă resimțim însă uneori față de cineva o ciudată, involuntară atracție, ce nu trebuie să aibă vreo legătură [7] cu stima (și la început nici nu poate avea) dar care exclude disprețul. Este vorba de *afecțiune*, o relație bazată pe unitate de convingeri, ce pune accentul pe persoană și nu pe obiect, în care deci contează «cine» dă și nu «ce» dă. În așa fel încît obiecte cu o valoare redusă devin prețioase pentru noi în momentul în care ne parvin de la o persoană față de care simțim afecțiune.

---

rescu. În unele cazuri însă, și ele sînt cele fundamentale ale literaturii noastre, marii autori vor fi direct emanația acestei paradigme, în sensul că vor căuta să-i semene. Iar cînd, devansînd realul, Maiorescu o va aplica unui caz concret — Eminescu — «inventînd» o structură armonioasă și încheiată, acolo unde ea abia se închega, conturîndu-se încă, va lua naștere un adevărat *mit* al «geniului nostru național», cu care, apoi, însuși poetul va căuta să se identifice. Este imaginea pe care și critica postmaioresciană a preluat-o și perpetuat-o, pînă în zilele noastre. În acest sens trebuie înțeleasă, credem, formula adesea uzitată că «Eminescu este opera lui Maiorescu». Desigur, nu *geniul* său, dar cu siguranță acea formă concretă și acea atitudine estetică în care avea să se obiectiveze poetic personalitatea sa de excepție. Ce victorie mai mare decît aceea de a fi co-răspunzător de profilul spiritual și de orientarea artistică a tînărului ce avea să devină geniul inegalabil al literaturii clasice românești, și-ar fi putut dori cel ce s-a străduit toată viața să cioplească în «blocul său de marmură» trepte ale acestei deveniri?

În ce ar putea consta, așadar, pentru noi actualitatea și viabilitatea misiunii pe care și-a asumat-o Maiorescu în destinul clasic al literaturii noastre? Răspunsul complet la această întrebare ar putea fi punctul de plecare al unui nou studiu. Dacă ne-am mărgini să amintim aici doar moralitatea exemplară a motivației întregii sale activități critice, și neclintirea cu care a căutat să împlînte în orice teritoriu cultural

Es liegt meistens schon im äusseren manches menschen etwas, das uns beim ersten anblicke, ohne früheren verkehr, eine zuneigung fühlen lässt. Dies führt zu einem trachten nach anschliessung an ein [p. 8] *solches wesen; es bildet sich das verkehrsverhältnis heraus. Und nun sind verbunden zuneigung und verkehr, was man am häufigsten für die wahre freundschaft hält, was aber in der tat wahre freundschaft noch nicht ist. — Denn wenn man diesem zuneigungsgefühle folgt, in den häufigsten verkehr tritt, sich seinen gefühlsäusserungen dem zweiten gegenüber überlässt, so dauert dies in diesem grade nicht lange: man bemerkt mit bedauern ein abnehmen der gefühlsäusserungen, dann der gefühlsregungen überhaupt,* [p. 9] *dann schon der lust zum verkehre, und es tritt die periode nun ein des fortwährenden streitens über unbedeutendes zeug, des «den beleidigten spielens» und wie diese kindereien alle heissen mögen, wobei man sich anfangs freilich aussöhnt.*

Und hier begegne ich einem so feinen psychologischen zuge. Weil die seele bemerkt, dass die zuneigung, die früher so gross war und sie so glücklich machte, während sie ohne dieselbe unzufrieden war, nun aufhört, so sucht sie sich [p. 10] *des unmutes darüber dadurch zu entledigen, dass sie zwischen sich und dem anderen dissonanzen hervorruft, da sie vorausahnt, dass bei der auflösung dieser dissonanzen, also bei der versöhnung, ein engerer anschluss, ein sich annähern dem früheren zustande hervorgebracht wird. Das dauert auch nur eine gewisse zeit hindurch; bald machen sich die dissonanzen als vorherrschend geltend, bis endlich ihre auflösung nicht mehr eintritt, der bruch unvermeidlich ist.* [p. 11] *Der grund der unmöglichkeit eines längeren bestehens des zuneigungs-verhältnisses allein ist aber darin zu suchen, dass die zuneigung in ihrem wesen den neuheitsreiz enthält, «neuheit» aber und «lange dauer» nicht einstimmige begriffe sind.*

Da wir nun gefunden, dass die drei entwickelten begriffe für sich allein betrachtet freundschaft nicht sind, wol aber ihre constitutiven bestandteile bilden, so lässt sich durch zusammenfassung des früheren folgende begriffs-bestimmung geben: [p. 12] freundschaft ist ein verhältnis, gegründet auf bestmöglichen *(d.i. auf möglichst allseitige vervollkommnung gerichteten)* verkehr, auf zuneigung und auf achtung.

---

pe care l-a străbătut «semnul adevărului», ar fi prea puţin?

* * *

Aşa cum am încercat să demonstrăm, istoria «construirii» clasicismului românesc de către Maiorescu este precedată de istoria construirii lui Maiorescu de către Maiorescu însuşi. Documentele pe care le reproducem acum prima oară în limba română surprind două secvenţe din două principale orientări ale acestui proces, riguros controlat şi conştientizat, prin care s-a autoconfigurat structura clasică a personalităţii lui Maiorescu: *desăvîrşirea gîndirii*, ca instrument de înţelegere şi ordonare clară, coerentă a realului şi *desăvîrşirea morală*, al cărei ax central l-a constituit în întreaga sa viaţă neobişnuita capacitate de devoţiune prietenoasă de care a dat dovadă.

Aparţinînd, ca perioadă de redactare, anilor de studiu la Academia Thereziană din Viena, caietul din care au fost extrase paginile pe care le reproducem mai conţine cîteva «încercări scientifice» (între altele *Măsurarea înălţimii prin barometru*) semnalate de exegeţi ca figurînd, împreună cu studiul despre prietenie, şi în unul dintre cele trei caiete de tinereţe aflate în „Fondul Maiorescu" al B.C.S... Avem de-a face, aşadar, în cazul de faţă, cu duplicate şi ar fi interesant de cercetat de ce a simţit Maiorescu nevoia să-şi transcrie în mai multe exemplare tocmai aceste lucrări de tinereţe, în sine fără o deosebită originalitate (şi dobîndind o valoare excepţională abia pentru exegetul interesat de reconstituirea procesului său de devenire), ţinînd cont că şi caietele similare de la B.S.C. cuprind tot o transcriere ordonată şi datată riguros a textelor amintite şi nu ciornele genezei lor originare. Oricum, aceste pagini au fost pînă acum doar amintite, nu şi traduse şi publicate, ele lipsind şi din recenta ediţie de *Scrieri din tinereţe* (Editura „Dacia", Cluj-Napoca, 1981).

Paginile intitulate *O demonstraţie* (1857), reprezentînd un exerciţiu practic de aplicare a

De obicei deja aspectul unei persoane ne inspiră afecțiune la prima vedere chiar fără să fi avut vreo comunicare cu ea. Aceasta [8] ne face să căutăm a ne-o apropia; se instituie astfel o nouă relație în care se contopesc afecțiunea și comunicarea — ceea ce noi adesea numim prietenie adevărată. Dar nici acest tip de relație nu este încă prietenie. Căci dacă ascultăm de sentimentul afecțiunii și intrăm într-o relație de comunicare intensă, dacă dăm curs liber exteriorizării sentimentelor, atunci afecțiunea nu durează mult timp la această intensitate: constatăm cu regret o [9] diminuare a exteriorizării sentimentelor și apoi a sentimentelor înseși, iar în cele din urmă și a dorinței de comunicare. Intrăm în perioada de ceartă pentru lucruri minore, în perioada «jocului de-a supăratul» sau cum s-or fi numind toate aceste reacții copilărești. Bineînțeles, urmează, la început, întotdeauna împăcarea.

Întîlnim aici o caracteristică psihologică foarte fină: întrucît sufletul constată că afecțiunea, odată atît de puternică și căreia îi datora sentimentul de fericire care acum îi lipsește, [10] se diminuează, încearcă să depășească insatisfacția provocînd între el și celălalt suflet disonanță. El speră că prin rezolvarea acestor disonanțe, adică prin împăcare, să provoace o apropiere de starea de dinainte. Dar și asta durează doar un timp limitat. În curînd disonanțele devin dominante iar rezolvarea lor nu mai este posibilă; ruptura devine inevitabilă.
[11] Motivul pentru care este imposibilă dăinuirea unei relații de afecțiune o perioadă de timp mai îndelungată trebuie căutat în faptul că afecțiunea conține în esența ei impulsul noutății; «nou» însă și «timp îndelungat» sînt două noțiuni diferite.

Întrucît am constatat că aceste trei noțiuni, luate separat, nu pot fi identificate nici una cu prietenia, dar că ele reprezintă în schimb părți constitutive ale acesteia putem da în concluzie următoarea definiție:
[12] *prietenia este o relație bazată pe o comunicare cît se poate de bună* (adică orientată spre o dezvoltare multilaterală), *pe afecțiune și pe stimă.*

(Stabilirea textului și traducerea: Gudrun BOSSERT)

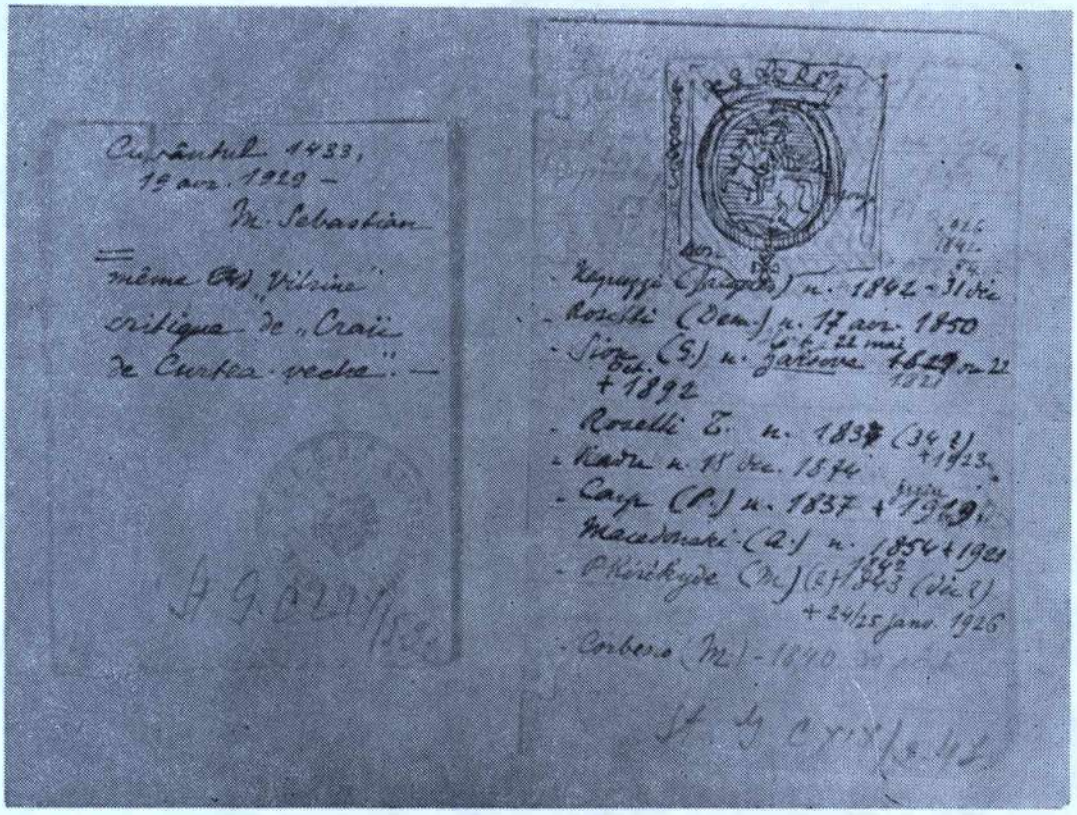
---

logicii deductive, sînt, în ordinea manuscriselor ce ni s-au păstrat, primul indiciu direct, alături de mărturisirile din *Însemnări*, al interesului susținut arătat în această perioadă de Maiorescu studiului logicii. Mai exact, întrucît precede cu un an consistentul studiu de 70 de pagini, singurul semnalat pînă acum, *Grundzüge der Logic für Gimnasien (Trăsături fundamentale ale logicii pentru gimnazii)*, avem de-a face cu momentul «descoperirii» de către tînărul liceean a logicii ca formă de control și disciplinare a gîndirii și mai ales a exprimării ei. Prin asemenea exerciții aplicative, probabil de seminar, Maiorescu «își face mîna» (sau, mai bine zis, își «face gîndul») pentru ceea ce va constitui apoi mecanismul și rigoarea impecabilă a demonstrațiilor sale critice — semn distinctiv al clasicității lui spirituale.

Nici tema celui de al doilea text reprodus aici — *prietenia* — nu este doar ocazională, ci reprezintă încercarea de conștientizare (deci de plasare sub controlul lucidității) și teoretizare a unuia din sentimentele ce au constituit pentru omul Maiorescu una dintre valorile morale supreme. A se observa că dezvoltarea temei și desfășurarea argumentelor este realizată cu aceeași rigoare și economie de mijloace ca și demonstrația logică din exercițiul amintit. De un deosebit interes ni se pare a fi și faptul că în acest studiu din 1858 putem descoperi primele semne ale reflecției maioresciene în marginea conceptului de relație, marea temă a tezei sale de doctorat de la Giessen: *Das Verhältnis (Relația)*, 1859. Extinzînd categoria de relație la domeniul uman — respectiv la relațiile umane —, Maiorescu definește prietenia prin prisma relației, concept filosofic de maximă generalitate. Idee pe care o va relua și în *Considerațiuni filosofice*, din care reținem, cu valoare de concluzie, următoarea mărturisire de credință: «Dintre toate relațiile, cele mai nobile sînt cele ce se țes între oameni».

V. E. MAȘEK

RESTITUIRI: Mateiu I. CARAGIALE

OMUL ÎN TOTALITATEA PREOCUPĂRILOR SALE

ARHIVA MATEIU I. CARAGIALE (FONDUL St. Georges) de la Biblioteca Centrală de Stat se compune din mai multe dosare donate de văduva scriitorului şi cuprinde o parte sau totalitatea hîrtiilor personale ale acestuia, precum şi un număr de acte şi documente pe care donatoarea a considerat că le poate alătura textelor manuscrise ale defunctului — ca de exemplu acte privitoare la familia Sion, condicile moşiei Elisa-Stoeneşti, telegrame şi scrisori de condoleanţe, primite în împrejurarea pierderii soţului, articole din presa timpului pe aceeaşi temă, articole publicate de Mateiu I. Caragiale etc. Manuscrise literare mateine sînt puţine şi au fost toate cercetate încă de Perpessicius, la întocmirea ediţiei sale din anul 1936. Dintre celelalte hîrtii emanînd de la scriitor, o mică parte au fost reproduse în „*Manuscriptum*", la rubrica *Dosarul unei existenţe*, ca şi în alte publicaţii de profil, cele mai multe rămînînd inedite, probabil din cauza caracterului lor neliterar — cum s-ar spune azi nebeletristic-literar! — o eroare, ţinînd seama că tocmai acestea dezvăluie mai intim omul, în totalitatea preocupărilor sale. Secundar, numeroase din însemnările aşa-zis neliterare se referă la domeniul istoriei artei, la istorie şi cultură în general.

Perioada în care au fost scrise documentele Arhivei este destul de întinsă, între anii 1903—1936, cu precădere, credem, în ultimii ani de viaţă ai scriitorului, datarea manuscriselor nedatate fiind hazardată, mai cu seamă că asupra unor texte s-a revenit, poate la mare trecere de timp, cu completări. Multe dintre hîrtii sînt, în fapt, minuscule, de dimensiunile şi consis-

SONET ESPANIOL

Sub lubrica dementă ducala fantasie,
Şi azi mai rătăceşte 'n alcovul senzual
Când flăcări se-aprind roşe în sfere de opal,
Când saltă sub ferestre în roze apa vie.

Adonisatul duce, minat de hysterie,
Citeşte în arome de mosc, un madrigal
Alunecă 'n budoare mysterul vesperal

Împrăştiind în inimi sarcastică magie,
Din tufele heratici petale albe cad—
La Buze violete s'a spart cupa de jad.

Fatidic îl înecă al patimi potop.
În sarcofag de porfir îl mai aud plângând,
Visează nopţi albastre şi-şi aminteşte când,
Plutea 'n nor de dantele parfum de heliotrop.

Românul
25 mai 1903

Sm. Elyna. Smaragdus

Sonet espaniol

— Amavis [1] —

Sub lubrica dementă ducala fantasie,
Şi azi mai rătăceşte-n alcovul senzual
Când flăcări se-aprind roşe în sfere de opal,
Când saltă sub ferestre în raze [2] apa vie.

Adonisatul duce, minat de hysterie,
Citeşte în arome de mosc, un madrigal
Alunecă-n buduoare mysterul vesperal.

Împrăştiind în inimi sarcastică magie
Din tufele hieratici [3] petale albe cad —
La Buze violete s-a spart cupa de jad.

Fatidic îl înecă al patimi *[sic!]* potop.
În sarcofag de porfir îl mai aud plîngînd,
Visează nopţi albastre şi-şi aminteşte cînd
Plutea-n nor de dantele parfum de heliotrop.

Sm. Elyna
Smaragdus [4]

„*Românul*"
25 mai 1903 [5]

[1] De mînă, cu cerneală, violetă.
[2] În text: roze — modificat cu cerneală.
[3] Primul *i* adăugat cu cerneală.
[4] Un alt pseudonim, adăugat cu cerneală violetă.
[5] Scris de mînă, cu cerneală violetă.

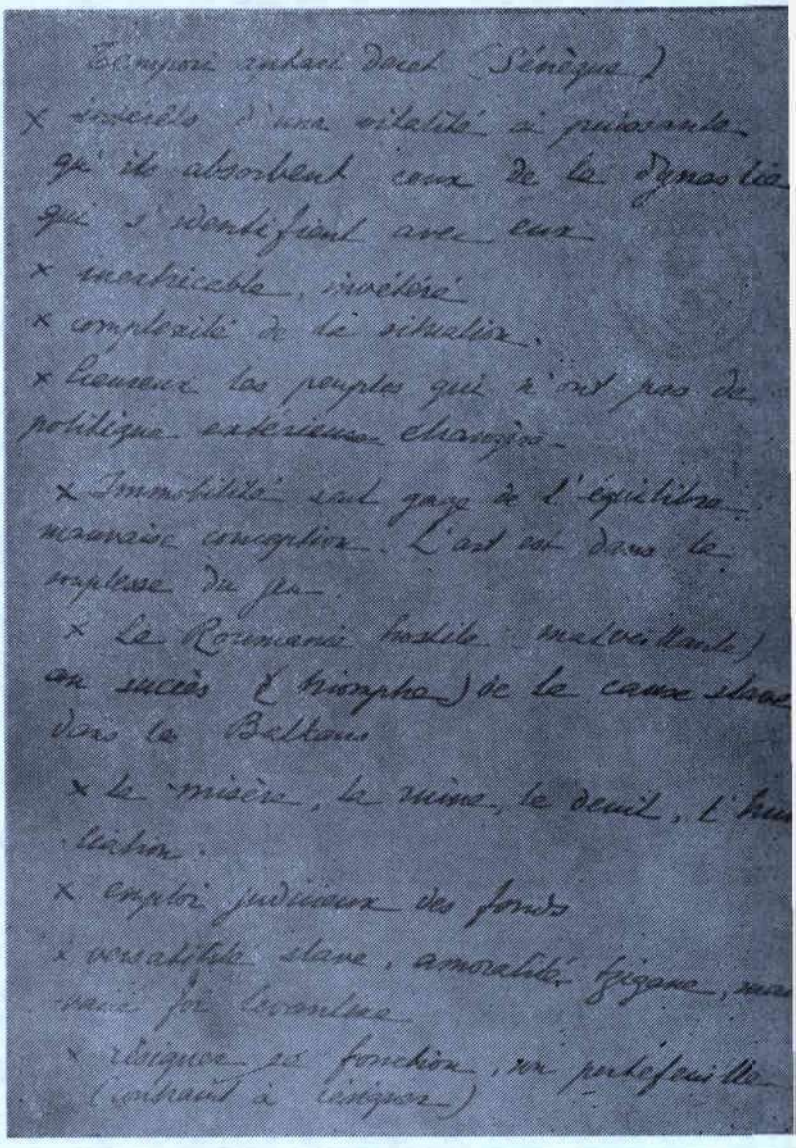
tenţa foiţei de ţigară, a marginilor tăiate care obişnuit se aruncă, a unei cărţi de vizită, cele mai voluminoase fiind scrise pe sferturi de coală. La nevoie, asemenea materiale se puteau păstra în portofel — precum povestea Margareta Miller-Verghi, în evocarea scriitorului. Indiferent de format, scrisul, cel mai adesea cu cerneală neagră de calitate, rezistentă, este citeţ, regulat, în forma binecunoscută (relativ *en coeur*), avînd caracteristică lipsa frecventă a majusculelor, înlocuite cu litere mici înălţate. Întrucît cele mai multe dintre texte reprezintă note de lectură, în elaborare proprie, şi aproape numai după cărţi franţuzeşti, folosirea limbii franceze în redactare ne apare firească, după cum, de asemeni, scuzabile, cîteva banale erori — unele datorite anumitor ticuri grafice — preeminenţa accentului grav, de exemplu. Notele cele mai scurte nu depăşesc două rînduri, precum: « *„Cuvîntul" 1433, 19 avr. 1929 M. Sebastian. — même „vitrine" critique de* Craii de Curtea veche » sau: « *Décret nomination chef de cabinet* — „Monitorul oficial" *no 96, Miercuri 31 iulie/ 13 august 1913* », dacă nu: « *Pandele Boîccscu 64 ans 20 nov. 1918 fils: Honoriu, Dumitru petit fils Nicuşor* ». Rostul acestora era, desigur, ajutarea memoriei şi, frecvent, conţinutul era inserat într-un opis mai mare, pe gen.

Alte texte au rămas în formă de concepte (articole neterminate), de ciorne (scrisori netrimise), de formulare (de completat în cazul cînd). Documentul cel mai voluminos şi care necesită o prezentare de sine stătătoare este intitulat *Ephémerides* şi are 48 de foi de manuscris, în rînduri dense, cu scris mărunt, care echivalează sfertul de coală cu fila dactilo. De dimensiuni comparativ mari sînt şi textele de heraldică, ornate cu desene specifice, ţintind clarificarea unor probleme care, poate, nu s-au limpezit nici astăzi. Oricum, este de mirare că heraldiştii noştri le-au neglijat, fără să le acorde cel puţin interesul istoric cuvenit!

Parcurgerea întregii Arhive, în speţă a hîrtiilor emanînd direct de la scriitor, uşurată de spiritul de ordine care a guvernat conceperea lor şi de relativ facila decriptare a prescurtărilor (ex. R.S.A. = Russe Ste Anne, E = Étoile = Steaua României, R.B.M. = Roumain Bene-Merenti) îmbogăţeşte enorm aria cunoaşterii omului, implicit a artistului, confirmînd trăsături cunoscute (pasiunea nobiliară, dragul de decoraţii, snobismul) adăugînd altele, afine, spre întregirea portretului. Vieţii de noapte, presupusă ştiută, i se adaugă aceea de cabinet.

Arhiva ne înfățișează, sub raport structural, un caracter foarte unitar, cu puține preocupări, într-un domeniu precizat și strict, un ins abstras din realitate, retras în lumea bibliotecii unde, din studiul amănuntului istoric (la petite histoire) caută confirmarea universului în care s-a situat. Deceniile care ne despart de momentul cînd Mateiu lua însemnări pentru sine explică, în bună parte, extravaganța acestora sau ceea ce ne apare ca atare, după ruperea firului de continuitate.

În alegerea grupajului de materiale din Arhivă pentru „*Manuscriptum*" ne-am ghidat după criteriul substanței și varietății în unitate, dînd prioritate textelor comparativ mai ample și celor, firește, artistic mai revelatoare. *Sonetul espaniol*, textul cel mai vechi din Arhivă este o cupură din „*Românul*" (25 mai 1903), unde a apărut sub semnătura *Sm. Elyna*, *Sm.* însemnînd prescurtarea de la numele pietrei prețioase de culoare verde, îndrăgită de Mateiu. Cu o fină peniță, Mateiu a scris sub titlu, în dreapta, cuvîntul *Amavis* — sentiment dovedit de împrejurarea că a păstrat pînă la moarte sonetul printre hîrtiile sale, sărace în texte propriu. zis literare. Corecturile pe care le-a adus textului imprimat și înlocuirea pseudonimului, prin altul asemănător, la masculin, *Smaragdus*, precum și analiza intrinsecă a poeziei ne îndreptățesc să i-o atribuim. Lectura sonetului ne duce cu gîndul la mai tîrziul *Remember* și, stilistic vorbind, cu toată alura macedonskiană a sonetului, la ritmica și atmosfera *Pajerelor*. În această ipoteză, ne aflăm în posesia debutului său publicistic — la 18 ani. Apărut în revista lui Caion — moartea căruia, ca și a fratelui acestuia aflîndu-se consemnată într-o anexă post-belică la *Efemeride* —, pseudonimul reprezenta o precauție familială, ce diminua gestul de independență juvenilă. Textul *Tempori aptari...* reprezintă ciorna studiului, neterminat, publicat de Șerban Cioculescu, despre politica externă a regelui Carol I, și este un plan dezvoltat. În vederea scrierii articolului, Mateiu își strîngea întreg materialul necesar, împrospătîndu-și, cu anumită pedanterie și vocabularul franțuzesc, cu termeni rari și expresivi — prilej de conspectare a dicționarelor. Însemnări de lectură deslușim în textul intitulat *Divers*, unde ultima dintre ele, referitoare la simbolul svasticei se reduce la înșiruirea denumirilor hinduse ale acesteia, demonstrînd un interes strict filologic. Nici o altă însemnare din Arhivă nu poate fi referită la vreo ramură a ocultismului, și ni se

pare improbabil ca Arhiva să fi fost vămuită anume de asemenea texte, cu păstrarea altora stingheritoare, la lectură, ale ochiului gingaș. Un astfel de text caracteristic, cel care începe cu însemnarea «Charles VI...» oglindește fidel încotro se îndreptau preferințele informaționale ale amatorului de trufandale anecdotice. Murdăria legendară a înaltei aristocrații din trecut se calchia pe portretul pe care Mateiu îl făcuse tinerelor Arnotence, cu precizarea că pe însăși pura Ilinca, povestitorul o zărește întîia dată trăgîndu-și un ciorap! Într-o ordine de

idei asemănătoare, prezumăm că izvorul de care s-a servit Mateiu în alineatul *Flagellation — Coelius Ithodiginus* — trebuie să-i fi fost cunoscut şi lui Marcel Proust, într-atît de fidel răspunde pasajului în care baronul Charlus este biciuit, la voia sa, în taverna unde, foarte întîmplător, rătăcise povestitorul...

Cele notate despre dresuri, podoabe, mirozne s-ar fi putut transforma în materie romanescă — în *Soborul ţaţelor* bunăoară — în cazul în care scriitorul ar fi sacrificat mai puţin timp alcătuirii de liste şi tabele cu decoraţi. Cîte o referire directă — baia de lapte care, luată într-o cadă cu fundul plat, nu consumă prea multă materie primă, încît cu tot preţul «considerabil» de ridicat al laptelui în Bucureşti (40—45 de bani litrul!), nu ar fi depăşit dublul unei băi de abur, adică 8 franci (lei), ne introduce în lumea de plăzmuiri a unui dandy nepocăit. Textul *Curiosités historiques* ne întoarce la pasiunea de genealogist şi heraldist a scriitorului, preocupat de culorile armoariilor, de fapte ieşind din comun — preocupare firească pentru un maestru al tainei. Marele număr de schiţe de arbori genealogici — casele domnitoare ale Europei — din Arhivă sporeşte, în calcul, numărul orelor răpite lucrului literar, cu concluzia că, satisfăcut de recunoaşterea meritelor sale pe tărîmul literaturii, Mateiu pierduse, în ultimii săi ani de viaţă, interesul pentru creaţia literară. Răsfăţul unei gestaţii prelungite diagnostichează şi un impas.

În legătură cu notele despre acele *Almanahuri Gotha* dedicate familiilor de origine semită înnobilate, menţionăm prezenţa în Arhivă şi a unui registru alfabetic, de asemenea purtători de decoraţii (sînt şi excepţii — fratele său Luky, decedat!) şi unde în dreptul lui Mauriciu Blank este desenată în tuş, elegant, steaua cu şase colţuri. Semnul nu figurează cu scop defăimător, ci pur emblematic, el lipseşte, de pildă, de la Aristide Blank, considerat, pesemne, subînaintaşul său. O listă de cărţi citite sau de citit, pe care nu o mai reproducem, indicate cu cotele Bibliotecii Academiei, sugerează ordinea preferinţelor în materie de lectură ale lui Mateiu Caragiale, cu osebire heraldice. Orice heraldică îl pasiona, cea japoneză inclusiv, ba pînă şi culoarea regală a Incaşilor, în timp ce de heraldica maghiară era legat însuşi blazonul ipoteticei sale strămoaşe din Transilvania. Textele: «*Nectaire ancien évêque...*» şi «*Serdarul Marcu...*» consemnează rezultatele unei anchete domestice, necesară la întocmirea arborelui genealogic al Sioneştilor, ei înşişi pătrunşi de ascendenţa lor nobiliară — destul de recentă, altfel. Tabelul liniar întocmit pe model matematic înfăţişează o evidenţă comparatistă între patru deţinători de distincţii: George Sion, Titu Maiorescu, Theodor Rosetti şi M. C. Şuţu. Cea de a doua coloană indică data decernării ordinului în chestiune, pe diferitele trepte, ultima — vîrsta beneficiarului. Pentru Mateiu — etern *chevalier*, căci poseda clasa întîi numai la Medalii — faptul că, de pildă, Titu Maiorescu îşi completase palmaresul la 73 de ani, iar venerabilul M. C. Şuţu la 90, echivala cu un îndemn la cultivarea celei mai penibile dintre virtuţile regale, ceea ce, oricum, făcuse şi *sir* Edward Grey, onorat cu Ordinul Jaretierei la 72 de ani. Drept vorbind, mijloacele de a dobîndi decoraţii nu erau atît de complicate, însă, cum se întîmplă adesea, tocmai cine rîvneşte mai mult nu găseşte calea. Listele de decoraţi, sîrguincios întocmite, revizuite, refăcute, adăugate şi retranscrise etc. etc., pot fi interpretate şi ca semnul unei anumite nevroze scriptologice — lesne de înţeles la un scriitor care îşi abandonase instrumentele. Anumite semne marginale, din aceste liste, ne-au îndemnat să cercetăm dacă cel puţin una dintre acestea n-ar putea ascunde formaţia unei asociaţii cu un caracter deosebit, de contract secret. Cercetarea nu a dat rezultate, semnele arătau proveniența militară ş.a.m.d. Faptul că Mateiu şi-a dat demisia din societăţi prea puţin rigoriste, cum ar fi Asociaţia muzicală, Societatea scriitorilor, că tot astfel, nu agrea înregimentările, ne-a sădit convingerea că nu va fi aparţinut nici unei societăţi cu caracter închis şi că atîtea noţiuni cîte avea despre ocultism le dobîndise prin lecturi solitare şi nesistematice.

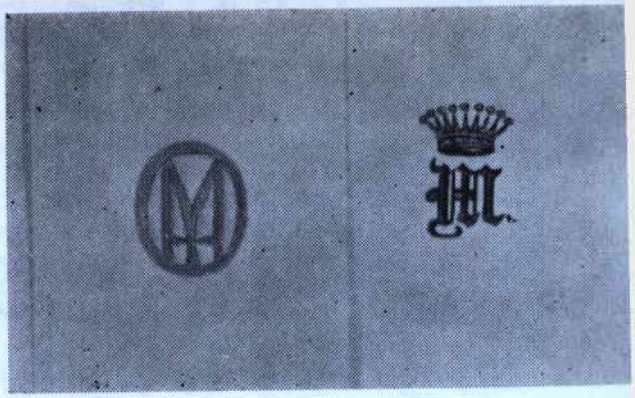
Sentimentele omului, în documentele Arhivei, se dau rareori pe faţă, cum s-a întîmplat în nota referitoare la caimacamul Al. Ghica. (Să ne gîndim că un alt albanez la origine plecase şi el de destul de departe — din Idria — cu toată probabilitatea în fustanelă şi sărăcuţ la pungă, către aceeaşi ţară a făgăduinţei — Valahia — şi că era strămoşul lui Mateiu!)

Universul preocupărilor, dimpotrivă, se exhibă concentrat suplinind lipsa acelor date din existenţă prin mijlocirea cărora se scriu «vieţile romanţate», cînd nu se efectuează sondajele în adîncime de natură să aducă lumină în geneza operei.

Barbu CIOCULESCU

«*Tempori aptari decet*»

(SENÈQUE)

+ *Charles VI — C'est inexact que ce malheureux roi est devenu fou au bal des «ardens». C'est au Gué-de-Maulny, près de Mans à la suite de l'incident du lépreux et de l'homme d'armes qui laissa choir son épée que le roi eut le premier accès de fureur Pendant lequel il tua Polignac.*

+ Si autem de veritate scandalum sumitur, utilius permittitur nasci scandalum quam veritas relinquatur.

Grégoire le Grand, 7-e homélie.

+ *Gilles de Laval, baron de Rays, petit-fils de Brunior de Laval, petit-neveu de Duguesclin et parent d'Olivier de Clisson — Son génie mauvais fut l'italien Prelati qui échappe au châtiment, ses principaux complices furent son domestique Poitou et une vieille femme surnommée la «Meffraye». L'évêque de Nantes qui osa accuser «Barbe Bleue» était Jean de Malestroit. De son mariage avec Catherine de Thouars ⟨La Trémoille?⟩ (d'Amboise?) Gilles de Rays eut une fille Marie qui épouse Prigent de Coëtivy amiral de France et après le décés de celui ci se remarie avec André de Lohéac, maréchal de France. Elle ne laisse pas de postérité.*

— La femme de Gilles de Rays vécut d'abord avec son mari unis clandestinement (ils etaient cousins au quatrième degré). La tradition veut qu'elle ait été une des six femmes voilées vêtues de blanc qui vinrent recueillir le corps de Gilles pour le transporter à Nantes.

Catherine de Thouars épouse un an après le supplice de son mari Jean II de Vendôme.

La tradition de Barbe Bleue existe dans plusieurs contrées s'appliquant à des personnages différents. Ainsi en Vendée elle s'applique à une dame qui vivait au XIV-e siècle Béatrix de Fontenelles.

Reinach essaie de réhabiliter la mémoire de Gilles de Rays dont il fait une victime de la cupidité du duc de Bretagne et demande pour le maréchal un monument expiatoire à Nantes.

+ *Le buste d'Antoine Benoist — merveille de céroplastie.*

+ *Le bailli de Suffren — son beau buste par Houdon se trouve au musée d'Aix. C'est à propos du bailli que Berchoux a émis cet aphorisme dans sa gastronomie: «Rien ne doit déranger l'honnête homme qui dîne».*

+ *C'est Moreau de Tours qui a dit: «Le génie est une névrose». — Dupré (Ernest) 1905* — (Pathologie de l'imagination et de l'émotivité — *Payot*).

+ Mlle du Buc de Rivery, *nantaise (née en 1766), cousine germaine de l'impératrice Joséphine. Son aventure avec Sélim. Mahmoud II, son fils, mort de* delirium tremens *(1839).*

+ Guillaume de Garcigny, *de Laon, guérit Charles VI de sa première crise de folie.*

«Je ne suis q'un vieil homme faible et impotent; je ne pourrai, en conséquence, supporter l'ordonnace de la cour; bref je veux retourner à mon nourriçon. Le roy, Dieu merci, est en bon état; je vous le rend et livre; dorénavant qu'on se garde de le courroucer et de le mélancolier; car encore n'est il pas bien ferme dans tous ses esprits, mais petit-à-petit son cerveau s'affermira. Déduits, oubliances et départs ⟨du passé⟩ par raison (plaisirs, oubli du passé, promenades sans fatigue) lui seraient plus profitables qu toutes autres choses. Mais au moins que vous pourrez ne le chargez et travaillez de conseils,

«*Tempori aptari decet*»

(SENECA)

-1755- + Charles VI — Nu este adevărat că regele acesta nefericit a înnebunit la balul « înflăcărăților ». Regele a avut primul său acces de nebunie furioasă, în timpul căreia l-a ucis pe Polignac, la Gué-de-Maulny, lîngă Mans, în urma incidentului cu leprosul și al celui cu ostașul care și-a lăsat să-i cadă sabia.

+ Iar dacă din adevăr rezultă scandal, este mai folositor să lași să rezulte scandal decît să renunți la adevăr.

Grigore cel Mare, *A șaptea omilie*

+ Gilles de Laval, baron de Rays, nepot al lui Brunior de Laval, strănepot al lui Duguesclin și rudă cu Olivier de Clisson. Geniul său rău a fost italianul Prelati care scapă de pedeapsă, principalii săi complici au fost slujitorul Poitou și o bătrînă poreclită « spăimîia » (« Meffraye »). Episcopul de Nantes, care s-a încumetat să-l acuze pe « Barbă Albastră » era Jean de Malestroit. Din căsătoria lui cu Catherine de Thouars ⟨La Tremoille?⟩ (d'Amboise?) Gilles de Rays a avut o fiică, Maria, care se mărită cu Prigent de Coëtivy, amiral de Franța, după a cărui moarte se recăsătorește cu André de Lohéac, mareșal de Franța. Nu are urmași.

— Soția lui Gilles de Rays a trăit la început cu soțul ei fiind căsătoriți clandestin (erau veri de gradul patru). Potrivit tradiției, ea ar fi fost una dintre cele șase femei voalate, îmbrăcate în alb, care au venit să ia leșul lui Gilles pentru a-l duce la Nantes.

Chatherine de Thouars, la un an după executarea soțul ei, se mărită cu Jean II de Vendôme.

Tradiția lui Barbă Albastră există în diferite regiuni, aplicîndu-se unor personaje diferite. Astfel, în Vendée ea se aplică unei doamne care a trăit în veacul al XIV-lea, Béatrix de Fontenelles.

Reinach încearcă să reabiliteze memoria lui Gilles de Rays, din care face o victimă a lăcomiei ducelui de Bretagne și reclamă pentru mareșal un monument expiatoriu la Nantes.

+ Bustul lui Antoine Benoist — minune de ceroplastie.

+ Bailli-ul [judecătorul regal] de Suffren — frumosul său bust de Houdon se află la muzeul din Aix. Vorbind de acest bailli, Berchoux formulează, în gastronomia sa, aforismul: « Pe omul de bine nimic nu trebuie să-l tulbure la masă ».

+ Moreau de Tours este cel care a spus: « Geniul este o nevroză ». — Dupré (Ernest), 1905 (*Patologia imaginației și a emotivității* — Payot).

+ *Domnișoara du Buc de Rivery*, din Nantes (născută în 1766), vară primară a împărătesei Josephine. Aventura ei cu Selim. Mahomet II, fiul ei, mort de *delirium tremens* (1839).

+ *Guillaume de Garcigny*, din Laon, l-a vindecat pe Charles VI de prima lui criză de nebunie.

« Nu sînt decît un bătrîn șubred și neputincios; prin urmare n-aș putea să îndur rînduielile de la Curte; pe scurt, doresc să mă înapoiez la pruncul meu. Regele, slavă Domnului, se simte bine; vi-l redau și vi-l încredințez; pe viitor, mare grijă de a nu-l mînia și de a nu-i stîrni gîndurile negre; căci încă mințile lui nu se află pe deplin zdravene, dar, puțin cîte puțin creierul i se va întrema. Treceri plăcute de vreme, uitări și despărțiri ⟨de trecut⟩ cu ajutorul cugetului (plăceri, uitări ale trecutului, preumblări neostenitoare) i-ar aduce mai mult folos decît orice altceva. Iar, măcar

car encore a-t-il et aura en toute cette saison le chef faible et tendre, car il a été battu et formené de très dure maladie[...].

+ *Le sieur de* Dursac *écrit que, « pour chasser les odeurs naturelles les dames ou „damoyselles" portaient*

— Entre leurs cuisses, et dessous leurs aisselles
Pour ne sentir l'espaule de mouton...

des éporges impregnées de senteurs diverses, et que ces „muguettes" portaient des caleçons ou „tirebrayes" quand elles dansaient des „danses lombardes ou paillardes" et ces caleçons étaient ordinairement remplis de souiélures et sentaient plus fort qu'un „retraict". »

+ *En 1800 (Dr. Fielding Bamford) il n'y avait pas dans tout Londres un seul établissement de bains. Une grande dame anglaise, lady Mary Montagu, qui était en même temps une « professional beauty » et une femme d'esprit, raconte qu'elle répondit un jour à quelqu'n qui lui faisait remarquer la propreté douteuse de ses mains: « Vous appelez cela sale? Qu'est-ce que vous diriez si vous voyiez mes pieds ! »*

+ *Au Brésil, il existe, paraît-il, des poissons de petite taille capables d'attaquer l'homme. Parmi ces poissons, certaines éspèces, appelées vulgairement « candizu » dans le pays, seraient capables à l'état jeune de se loger dans l'urèthre. Leur extraction serait rendue très difficile par suite des épines dont sont armés leurs opercules... Pour se mettre à l'abri du danger les pécheurs indiens adaptent à l'extrémité du penis une petite noix de coco maintenue en place par un petit filet en fibres de palmier, qui est lui-même attaché à une ceinture de même tissu. Ces sortes d'étuis péniens sont sans doute analogues à ceux dont les Coniaquis (Haute Guinée) « se coiffent » pour empêcher les hautes herbes de la brousse de leur blesser le gland.*

+ Parfums, essences, odeurs — *L'eau de roses de Damas était le parfum favori d'*Isabeau de Bavière. *Elle faisait aussi une grande consommation d'*oiselets de Chypre: *c'était de petits flacons remplis de parfums d'Orient, dont Chypre avait l'entrepôt. Ces flacons offraient primitivement la forme vague de petits oiseaux. (Isabeau de Bavière, par Vallet de Viriville.)*

+ *François I faisait le voyeur en suivant dans un miroir à réflexion les ébats du bain des Dames de la Cour.*

+ *Les baignoires et les chaises d'affaires étaient surmontées de dais ou pavillons armoriés et richement brodés.*

+ *Bains de lait de vache, d'ânesse, de femmes (offert par les femmes d'Avignon au Mis de Rochechouart, gouverneur de la ville, lequel marquis se trouvait gravement malade), de modestie (qui en troublant l'eau voile la nudité de la personne qui se baigne), de fraises et framboises, de bouillon de trippes, de sang, de fumier. Les bains de lait se prenaient dans une baignoire peu profonde, dite « à la Dauphine », paraissaient avoir certains effets thérapeutiques, et, à Bucarest même, où le prix du lait est considérablement élevé (40 à 45 centimes le litre) ne coûteraient que tout au plus le double d'un bain de vapeur ordinaire, c'est à dire environ huit francs.*

Bains d'huile d'olives et de differents vins, dont celui de Champagne jouit d'une faveur toujours spéciale.

Une demoiselle de Rohan, abesse de Marqueste, *faisait faire de la soupe avec le lait dans lequel elle s'était baignée.*

Pauline Borghèse *qui posait nue devant* Canova *et paraissait avouer ingénument avoir couché à deux reprises avec* Napoleon I *son frère, ordonnait aux préfets du premier Empire de lui faire préparer des bains de lait. Son frère* Jérôme roi de Westphalie *prenait des bains de vin pour rendre à son corps la vigueur perdue. Il avait eu un précurseur dans l'empereur* Charles VI, *père de* Marie Thérèse.

En 1656 à ⟨*Francfort*⟩ *Strasbourg, Jean Kelterer, brasseur du soleil, fut condamné au bûcher pour avoir mis en vente le vin de Rhin parfumé d'épices, qui lui avait servi pour le bain. Cet aromatique breuvage avait arrosé les repas de noces et de baptême des grandes familles de Strasbourg.*

atît cît vă stă în putinţă, nu-l împovăraţi şi nu-l munciţi cu sfaturi, căci capul îi mai este încă plăpînd şi gingaş, şi aşa o să-i rămînă în tot acest răstimp, căci a fost lovit şi scos din minţi de foarte aspră boală.»

+ Domnul de *Dursac* scrie: «pentru a izgoni fireştile duhori, doamnele sau „cuconiţele" purtau

...Între coapse şi subsuori
Ca să nu pută a umăr de oaie...

bureţi înbibaţi cu felurite miresme şi că aceste „nurlii", cînd dansau „danţuri lombarde sau alunecoase", purtau nişte pantaloni sau „nădrăgariţe" care erau pline de obicei cu necurăţenii şi trăzneau mai tare decît o „ieşitoare"».

+ În 1800 (dr. Fielding Blandford) nu se găsea în întreaga Londră nici măcar un singur aşezămînt pentru băi. O englezoaică, mare doamnă, lady Mary Montagu, care era totodată o «proffessional beauty» şi o femeie de duh, povesteşte că, într-o zi cînd cineva îi atrăgea atenţia asupra curăţeniei îndoielnice a mîinilor sale, a replicat: «Vi se par murdare? Dar dacă mi-aţi vedea picioarele ce aţi mai zice!»

+ Se pare că în Brazilia există nişte peşti nu prea mari în stare să vatăme omul. Printre peştii aceştia, anumite specii, numite popular «candizu» prin părţile locului, ar fi capabile, cît sînt încă pui, să se instaleze în uretră. Extracţia lor ar fi deosebit de grea din pricina spinilor cu care sînt prevăzute operculele lor... Pentru a se feri de această primejdie pescarii indieni adaptează pe vîrful penisului o mică nucă de cocos pe care o fixează cu o mică plasă făcută din fibre de palmier, plasă prinsă ea însăşi de o cingătoare din acelaşi material. Aceste soiuri de tocuri peniene sînt negreşit analoge celor cu care coniachii (Guineea de Sus) «se încalţă» pentru a împiedica ierburile înalte ale brusei să le vatăme canalul.

+ *Miresme, esenţe parfumate, mirosuri* — Apa de trandafiri de Damasc era parfumul preferat al *Isabelei de Bavaria*. Ea se deda de asemenea unui îmbelşugat consum de *păsărele de Cipru*: sticluţe pline cu parfumuri de Orient al căror antrepozit era Ciprul. La început aceste flacoane se înfăţişau sub forma unor vagi păsărele. (*Isabela de Bavaria*, de Vallet de Viriville).

+ Francisc I făcea pe *voyeur*-ul urmărind într-o oglindă reflectarea zburdălniciilor de scaldă ale doamnelor de Curte.

+ Căzile de baie şi scaunele de deşertare aveau deasupră-le baldachine sau poloage de perdele cu figuri heraldice şi bogate broderii.

+ Băi de lapte de vacă, de măgăriţă, de femeie (oferit de femeile din Avignon marchizului de Rochechouart, guvernator al oraşului, care marchiz se afla grav bolnav), băi de «modestie» (care, tulburînd apa, ascund goliciunea persoanei care face baie), de fragi şi de zmeură, de fiertură de măruntaie, de sînge, de bălegar. — Băile de lapte se făceau într-o cadă nu prea adîncă, numită «à la Dauphine», păreau să aibă anumite efecte vindecătoare şi, chiar la Bucureşti, unde laptele e foarte scump (40—45 de centime litrul) n-ar costa, pare-se, decît cel mult de două ori preţul unei băi de abur obişnuite, adică vreo opt franci — Băi de ulei de măsline şi de felurite vinuri, dintre care cel de Champagne se bucură mereu de o deosebită căutare.

O domnişoară de Rohan, stareţă de Marqueste, punea să se facă supă din laptele în care se scăldase — Pauline Borghèse, care poza goală în faţa lui Canova şi care mărturisea, zice-se, cu candoare că se culcase în două rînduri cu *Napoleon I*, fratele ei, dădea poruncă prefecţilor Primului Imperiu să pună să i se pregătească băi de lapte. Fratele ei *Jérôme, rege al Westphaliei*, făcea băi de vin pentru ca trupul său să-şi redobîndească vigoarea pierdută. În aceasta a avut un precursor în persoana împăratului *Carol VI*, tatăl *Mariei Tereza*.

În 1656, la ⟨Frankfurt⟩ Strasbourg, Jean Kelterer, fabricant de bere blondă, a fost condamnat la ardere pe rug, pentru a fi pus în vînzare vinul de Rin parfumat cu mirodenii, de care se slujise mai întîi pentru a face baie în el. Această aromatică băutură stropise ospeţele de nuntă şi botez ale marilor familii de Strasbourg.

Muzeul Ind. Romd. - Bucureşti
SALA DE LECTURĂ

+ *La Grande-Mademoiselle, une des plus riches personnes de France ⟨portait⟩ avait une chemise de jour et une chemise de nuit. On blanchissait la chemise de jour pendant la nuit et la chemise de nuit pendant la journée. Marie-Lasczynska, fille du goutteux roi Stanislas et de Catherine Opalinska, entendant Mme de Coislin se vanter d'avoir introduit à la cour la mode des chignons flottants, s'écrie que « cela sent la parvenue » et ajoute que de son temps on n'avait que deux chemises qu'on renouvelait quand elles étaient usées.*

+ *Daran (Jacques), chirurgien-major des hôpitaux de l'empereur Charles VI. Habile opérateur; fut le premier à faire usage des bougies emplastiques dans le traitement du rétrecissement de l'urèthre. On parlait un jour de Daran devant Mesdames de France (Filles de Louis XV). « Qu'est-ce donc, dit l'une d'elles, que ce M. Daran et ses bougies? » — « C'est tout simplement, répondit M. de Bièvre, un homme qui prend nos vessies pour des lanternes ».*

+ Flagellation — *« Les effets généraux produits par la percussion des verges ou du fouet sur une région du corps produisent un afflux sanguin à la périphérie qui se porte aussi sur les parties génitales provoquant une stimulation violente de l'orgasme génital ».*

Les auteurs les plus anciens ont mentionné ce phénomène. Coelius Rhodiginus *rapporte le cas de cet « homme très lascif qui alloit jusques à un tel excès, qu'on aurait de la peine à le croire. Plus il recevait de coups de verge, plus il se portait avec ardeur à l'action, et ce qu'il y avait de plus etrange c'est qu'on ne pouvoit distinguer lequel il souhaitoit le plus avidement le fouet ou le coït... Il prioit donc qu'on le fessât avec un fouet qui avait trempé tout un jour dans du vinaigre, mais si le fouetteur le traitoit un peu plus doucement, il entroit en colère et l'accabloit d'injures, ne croyant jamais en avoir assez que le sang ne vint à couler. »*

Au temps des Romains on flagellait avec des orties vertes. Au Moyen Âge les religieux et les religieuses se flagellaient avec fureur mutuellement et cette coutume s'est propagée intégralement jusqu'à nos jours. C'est la « discipline ».

La malpropreté est aussi une cause de lubricité, provoquant la démangeaison qui est une cause d'irritation, de turgescence des corps caverneux.

Virey, *le savant médicin écrit la-dessus: « la souffrance semble être la compagne du plaisir, les épines ajoutent du prix à la rose qu'on cueille et ces obstacles de pudeur et de coquetterie, cette barrière même de l'hymen, mince et fragile clôture de la virginité, avivent par des légères douleurs les plus délicieux transports de la nature. »*

+ Fards, cosmétiques, modes, parures. — *« Ses malheurs n'avaient point abattu sa fierté. | Même elle avait encor mis cet éclat emprunté | Dont elle eu soin de peindre et d'orner son visage | Pour réparer des ans l'irréparable outrage. » — Racine.*

La farine des fèves et de riz était employée pour faire pâlir la peau et effacer les vergetures déterminées par la grosseur ou les fausess couches sur l'abdomen et les cuisses.

Pour raffermir les seins on se servait d'une mixture faite avec de la graisse d'oie et de l'huile roste et une araignée.

Popée employait un fard spécial, sorte de pâte onctueuse faite de seigle bouilli avec de l'huile, dont on s'enduisait le visage et qu'on enlevait avec du lait tiède.

Les marchands d'esclaves laissaient à demeure sur le visage des jeunes filles destinées à être vendues un masque fait de terre qui isolait la peau du visage de l'air et de la lumière. Cette terre appelée cimolée est une espèce de bourbe qui se forme dans les cuvettes des remouleurs [sic!] ⟨*par*⟩ *de la poudre métallique et de l'eau.*

Le suc huileux extrait de la toison des brebis jouissait d'une grande vogue; on le nommait oesype d'Athènes.

L'épouse du Doge Domenico Selvo (1071) fille de Constantin Dukas, empereur de Constantinople abusa tellement de fard, d'onguents et de cosmétiques que vers la fin de la vie son corps tomba en pourriture.

Pour nettoyer les parties fardées, ainsi que pour fixer le fard on employe le jaune et le blanc d'oeuf.

+ Grande-Mademoiselle[1], una dintre cele mai bogate femei din Franța, ⟨purta⟩ avea o cămașă de zi și o cămașă de noapte. Cămașa de zi era spălată noaptea, iar cămașa de noapte — ziua. Maria Lesczynska, fiica gutosului rege Stanislas și a Caterinei Opalinska, auzind-o pe doamna de Coislin lăudîndu-se că a introdus la Curte moda cocurilor « plutitoare » exclamă că asta « miroase a parvenită » și adaugă că pe vremea ei se purtau doar două cămăși care erau înlocuite numai după ce erau gata uzate.

+ Daran (Jacques), chirurg șef al spitalelor împăratului Carol VI. Chirurg abil; este primul care a folosit plasturele din ceară de lumînare în tratamentul îngustărilor. Venind într-o zi vorba de Daran în fața Doamnelor de Franța (fetele lui Ludovic al XV-lea) una dintre ele a întrebat: « Ce e cu acest domn Daran și cu lumînările lui? » — « Este pur și simplu cineva, spuse domnul de Bièvre, care ne ia băsicile drept lanterne » [*Joc de cuvinte intraductibil*: « prendre des vessies pour des lanternes » înseamnă: « a te înșela rău de tot, în chip grosolan ».]

+ *Flagelare* — « Efectele generale produse prin izbirea nuielelor sau a biciului asupra unei părți a corpului stîrnesc un aflux de sînge la periferie care afectează și părțile genitale, provocînd o stimulare violentă a orgasmului genital. »

Acest fenomen a fost menționat de cei mai vechi autori. *Coelius Rhodiginus* relatează cazul acelui « om desfrînat foarte care se deda la atîta necumpătare că greu îți vine să crezi. Cu cît căpăta mai multe lovituri de vargă cu atît mai aprig îndemn la faptă simțea și, ce era mai de mirare, nu puteai desluși bine la ce rîvnea mai cu nesaț, la bici sau la coit... Cerea deci să fie bătut cu un bici care fusese ținut o zi întreagă în oțet, iar dacă biciuitorul îl slăbea cît de puțin îl apucau toate năbădăile și-l năpădea pe acela cu sudalme, nesimțindu-se îndestulat pînă nu pornea să curgă din el sînge ».

Pe vremea romanilor flagelarea se făcea cu urzici verzi. În evul mediu, călugării și călugărițele se biciuiau cu furie între ei și între ele, obicei păstrat aidoma pînă în zilele noastre. E ceea ce se cheamă « disciplina ».

Murdăria trupească este și ea o pricină de lubricitate, căci provoacă mîncărimea, pricină la rîndul ei de iritație, de turgescență a corpilor cavernoși.

Virey, învățatul medic, scrie despre asta: « Suferința se arată a fi însoțitoare a plăcerii, spinii fac mai de preț trandafirul culeș și toate aceste obstacole puse de pudoare și de cochetărie, însăși această piedică a himenului, subțire și fragilă pavăză a fecioriei, ațiță, cu dureri ușoare, cele mai desfrînate porniri ale firii ».

+ *Farduri, cosmeticale, mode, podoabe.* — « Nenorocirile nu-i înfrînseseră mîndria. / Ba chiar s-a pus să poarte acea strălucire de împrumut / Cu care a avut grijă să-și zugrăvească și să-și împodobească obrazul / Pentru a drege vitregia fără leac a anilor ». (Racine)

Făina de bob și de orez se folosea pentru a-i da pielii paloare și pentru a face să dispară cutele provenite din sarcini sau avorturi pe pîntece ori coapse.

Pentru a înviorțoșa sînii se folosea o mixtură făcută din grăsime de gîscă și ulei și un păianjen.

Popeea folosea un fard special, un fel de pastă onctuoasă făcută din secară fiartă în ulei cu care se ungea fața și pe care o îndepărta ștergînd-o cu lapte călduț.

Negustorii de sclavi fixau pe obrajii fetelor destinate vînzării o mască făcută din argilă care izola pielea obrazului de aer și de lumină. Această argilă numită *cimola* este un soi de mîl care se formează în cuvetele tocilarilor din pulbere metalică și apă.

Sucul uleios extras din lîna oilor se bucura de o mare trecere; era numit *oesyp* de Atena.

Soția dogelui Domenico Selvo (1071), fiica lui Constantin Dukas, împărat al Constantinopolului, a abuzat într-atîta de suliman, alifii și cosmeticale că, spre sfîrșitul vieții, trupul ei s-a prefăcut în putreziciune.

Pentru a curăța părțile fardate, precum și pentru a fixa fardul se folosește gălbenușul și albușul de ou.

[1] Prima fiică a primului frate al regelui (Monsieur) aici, în special, o vară a lui Ludovic XIV (n. trad.).

+ *Henri III faisait usage d'une mixture de fleur de farine et de froment et de blanc d'oeufs. Il appliquait cette pâte en se couchant et l'enlevait le lendemain à l'eau tiède. Il portait également la nuit des gants enduits d'onguents.*

Gants à la Cadenet, à la frangipane, de Neroli (Mr. de Cadenet « muguet » seigneur élégant qui lance la cadenette. Marquis de Frangipani et princesse de Neroli, gants de Martial gantier parfumeur, valet de Monsieur (Voy. Mémoires *de Gramont; on y parle également de la « pâte d'abricots »).*

La duchesse de Falari *se farda jusqu'à sa mort (elle mourut fort vieille) de la façon la plus extravagante. Le Régent est mort chez elle, dans ses bras même, paraît-il. On l'appelait « la mère Jézabel ».*

Les cadavres des princesses et des grandes dames revêtues de précieuses robes et manteaux sont peints, fardés et maquillés. En les embaumant on mettait dans la substance qu'on injectait dans leurs veines des teintures rouges, qui en avivaient la pâleur hideuse d'un éclat artificiel.

« Le petit pot », *capsule où l'on gardait le rouge. En Espagne on se peignait le visage, les oreilles et les épaules de rouge au pinceau, ainsi que les doigts et les mains entières. On nettoyait ce barbouillage avec un mélange de sucre et blanc d'oeuf battu.*

Sous le Premier Empire, l'impératrice Joséphine eut la fureur du rouge et des fards.
+ Marie de Padilla, *favorite de* Piere le Cruel, *roi de Castille prenait des bains en présence de la cour. Les assistants buvaient de l'eau du bain. Une toile du Musée de Toulouse représente la scène. Les seigneurs anglais de la cour de* Henri VIII *faisaient également de l'eau du bain que prenait* Anne de Boleyn. Anne de Boleyn *avait à une main six doigts et trois tetins (mamelles).*

+ *Jurine et Triayre fondent en 1799 les bains de Tivoli au no 88 de la rue Saint-Lazare, où se rendent les personnes « Vraiment distinguées » pour y soigner « leurs nerfs fatigués, leurs spasmes et leur nébulosités de cerveau » — La spécialité de la maison est « le bain nuptial » qui coûte ordinairement un louis. Il est spécialement destiné à ceux qui sont à la veille du mariage (ou d'un rendez-vous galant) et ne veulent pas rester au dessous de ce qu'on attend d'eux. C'est un bain aromatisé de vins « confortatifs », et suivi d'une ⟨menu⟩ collation stimulante et d'un massage savant alterné de frictions aphrodisiaques (baume de Pérou, extrait de girofles, vanille, cannelle, ambre, cantharides pilées, macérés dans de l'eau de Cologne). Après quoi « l'ardent champion est prêt à entrer en lice pour le tournoi de l'amour ». Des veuves, des femmes négligées par leurs maris ou par des amants volages, viennent y chercher la consolation. Le médecin attaché à l'établissement à des manières de l'ancienne cour.*

+ Saint Athanase *défend aux religieuses de se laver autre chose que les pieds, les mains et le visage, celui-ci seulement avec une main. En 395 dans la haute Thébaïde existait un célèbre couvent dont les cent religieuses ne se lavaient jamais les pieds.*

+ *Pendant le Moyen-Âge et la Renaissance seules les courtisanes ne s'épilaient pas. Les honnêtes femmes pratiquaient la mode de l'épilation pour ne pas ressembler au « mignonnes ».*

+ *En 1479 plus de 1400 personnes furent tués ou cruellement blessées dans les étuves de Gand et de ses environs, qui étaient devenus des lieux de débauche et d'orgies.*

+ Pogge, *conteur florentin, sécretaire de ⟨Innocent⟩ Jean XXIII, décrit (1415) les moeurs qui régnent aux bains de Bade. (traduit en français par Antony Méray, Paris, Académie des Bibliophiles, 1868)*

+ Henric III se folosea de o mixtură de făină fină şi de albuşuri de ou. Îşi aplica această pastă la culcare şi o înlătura a doua zi cu apă călduţă. Noaptea mai purta şi mănuşi îmbibate cu unguente.

Mănuşi à la Cadenet, mănuşi à la Frangipani Nevoli (domnul de Cadenet, un «galant», senior elegant care a lansat moda cadenetei) (tip de coafură, o coadă împletită purtată pînă tîrziu de husari). Marchizul de Frangipani şi prinţesa de Nevoli, mănuşile lui Martial, mănuşar-parfumier, valet al lui Monsieur (Vezi *Memoriile* lui Gramont; se menţionează acolo şi «pasta de caise»).

Ducesa de Falari s-a fardat pînă la sfîrşitul vieţii (a murit foarte bătrînă) în chipul cel mai extravagant. Regentul a murit la ea, pare-se chiar în braţele ei. Era poreclită «mama Jézabel».

Leşurile prinţeselor şi ale marilor doamne, îmbrăcate în rochii scumpe şi în mantii, sînt pictate, fardate şi machiate. Cînd erau îmbălsămate, în substanţa care se injecta în vinele lor se introducea un colorant roşu, care le îmbujora, dînd hidoasei lor palori o rumeneală artificială.

«Borcănelul», o cutiuţă în care se păstra rujul. În Spania faţa, urechile şi umerii erau pictate în roşu cu pensula, de asemenea degetele şi mîinile întregi. Această mîzgăleală se îndepărta cu un amestec de zahăr şi de albuş de ou bătut.

Sub Primul Imperiu, împărăteasa Joséphine a suferit de patima rujului şi a fardului.

+ Maria de Pardilla, favorita lui *Petru cel Crud*, rege al Castiliei, făcea baie în prezenţa Curţii. Cei prezenţi beau apă din baia ei. Scena este reprezentată într-un tablou de la Muzeul din Toulouse.

Seniorii englezi de la curtea lui Henric VIII făceau la fel cu apa în care se îmbăia *Anna de Boleyn*. *Anna de Boleyn* avea la una din mîini şase degete şi [avea] trei sîni.

+ Jurine şi Triayre întemeiază în 1799 băile Tivoli, la nr. 88 al străzii Saint-Lazare, unde se duc persoanele «cu adevărat distinse», pentru a-şi îngriji acolo, «nervii lor osteniţi, spasmele, întunecările creierului». — Specialitatea casei este «baia nupţială», care costă în mod normal un ludovic. E destinată în mod special celor care se află în ajunul căsătoriei (sau al unei întîlniri galante) şi nu vor să rămînă mai prejos decît ce se aşteaptă de la ei. E vorba de o baie aromatizată cu vinuri «întremătoare» şi urmată de o gustare stimulentă şi de un masaj savant alternat cu frecţii afrodisiace (balsam de Peru, extract de cuişoare, vanilie, scorţişoară, ambră, cantaride pisate, macerate în apă de Colonia). După care «aprigul luptător e gata să intre în arenă pentru turnirul de dragoste». Văduve, femei neglijate de soţii lor sau de amanţi nestatornici se duc acolo să-şi afle mîngîierea. Medicul ataşat aşezămîntului are manieră ca la vechea Curte.

+ Sfîntul Atanasie interzice călugăriţelor să-şi spele altceva decît picioarele, mîinile şi faţa, şi pe aceasta doar cu o mînă. În 395 în Tebaida de Sus exista o vestită mănăstire ale cărei o sută de călugăriţe nu-şi spălau picioarele niciodată.

+ În timpul Evului mediu şi al Renaşterii numai curtezanele nu se epilau. Femeile cinstite practicau moda epilării pentru a nu semăna cu «puicuţele».

+ În 1479 mai mult de 1400 de persoane au fost omorîte sau grav rănite în etuvele din Gand şi împrejurimi, care deveniseră locuri de destrăbălare şi orgii.

+ *Poggio*, povestitor florentin, secretar al lui ⟨Innocentiu⟩ Ioan XXIII, descrie (1415) moravurile practicate la băile de la Baden (tradus în franceză de Antony Méray, Paris, Académie des Bibliophiles, 1868).

[B.C.S., X X/2-44]

(Versiune românească de Petru CREŢIA)

IDEI, OAMENI, FAPTE

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ | MEMORII (FRAGMENTE)

CONCEPUTE CA UN ROMAN AL PROPRIEI formații, ca o evocare a participării sale la cele mai importante evenimente naționale din timpul vieții, ca o reconstituire fidelă a numeroaselor și statornicelor lui inițiative culturale, menite să ridice prestigiul artei și culturii românești în țară și străinătate (prin participarea la o seamă de congrese și expoziții ca reprezentant al României), *Memoriile* profesorului Al. Tzigara-Samurcaș reprezintă o frescă a epocii pe care a străbătut-o (între anii 1872—1952), o imagine pitorească a Bucureștilor, o cronică a societății românești din această perioadă, o galerie de portrete originale ale unora dintre cele mai cunoscute personalități politice și culturale românești.

Întemeindu-se pe documente autentice și originale de o mare importanță pentru istoria și cultura românească, *Memoriile* lui Al. Tzigara-Samurcaș sînt scrise cu un rar har al evocării epocii și oamenilor, cu substanțiale reflecții pe marginea evenimentelor culturale și politice la care a participat, constituindu-se permanent ca un elogiu al spiritualității românești, chiar atunci cînd a intrat în contradicție cu unele dintre personalitățile de frunte ale țării. Străbătînd cele mai diverse cercuri ale societății românești, de la dinas-

XVI

MENTORII MEI

De la amicul lui Ulyse şi guvernatorul lui Telemac perpetuîndu-se numele de Mentor, ca îndrumător al tineretului, sub această denumire voi înşira şi eu pe cîţiva dintre principalii mei sfătuitori, aceia care mi-au fost mai mult decît atîta. Pe mai toţi i-am cunoscut în casa binecuvîntată a părinţilor prietenului meu Baby; în afară de principiile fundamentale de cinste şi omenie de ei profesate, de care din colţul nostru tăcut ne pătrundeam, m-am mai bucurat şi de alte avantaje, Conu Petrache Carp putîndu-mă cunoaşte în afară de şedinţele menţionate, şi prin prietenia mea cu fiul său Ion. Carp mi-a fost un adevărat şi preţios Mentor prin a sa superbă atitudine de cea mai înaltă etică. Dintre toţi aceia care au contribuit, vrînd sau nevrînd, la educarea mea, Conu Petrache ţine locul de frunte: Principiile sale aveau o aşa putere de convingere, prin forma lor lapidară se întipăreau aşa de pregnant în memoria ascultătorilor, încît îi urmăreau pentru toată viaţa. Azi încă, deşi mai bătrîn decît era el, atunci cînd l-am cunoscut, portretul său e nelipsit, ca o icoană, din preajma mea, îmi aminteşte încă sfaturile lui binecuvîntate care mi-au rămas ca litere din evanghelia vieţii mele. Din proprie iniţiativă, apreciind cunoştinţele mele de limba germană în afară de cea franceză, m-a numit, ca proaspăt student, secretar al, de el nou creatului birou statistic, din care, cu a lui aprobare, am optat apoi pentru postul de la Muzeul Naţional de antichităţi, mult mai slab retribuit dar mai compatibil cu studiile şi aspiraţiile mele. Tot el mi-a acordat din subvenţiile ministerului său subsidii pentru studiile mele în străinătate.

Iar cînd m-am întors definitiv în ţară şi solicitat de liberali să intru în partidul lor, îi cerui moşului Toderiţă Rosetti să-mi fie naş, împreună cu şeful partidului, să fiu trecut în noul şi destul de restrînsul său grup politic, Conu Petrache tratîndu-mă de gogoman, mă respinse, arătîndu-mi că dacă voiam să realizez o parte, cel puţin, din cele ce-i declarasem, trebuia să mă feresc de a face politică, căci partidul său nu-mi poate garanta vreun ajutor, pe cînd opoziţia îmi va pune toate piedicile dacă voi fi înscris aiurea. Prevederile sale s-au adeverit, primele-mi numiri în învăţămînt s-au făcut de liberali. Soarta a voit însă ca tot Conu Petrache, ca ministru de finanţe, să înscrie în bugetul statului din 1912 suma de cinci milioane prevăzute pentru Muzeul Naţional de la Şosea, care s-ar fi săvîrşit cu acest fond, dacă ministrul Duca nu l-ar

În dialog cu George Enescu (17 nov. 1943).

---

tie, în preajma căreia a lucrat adesea, pînă la ţărani de care s-a apropiat în calitate de istoric al artei naţionale şi întemeietor al muzeografiei româneşti, Al. Tzigara-Samurcaş realizează o cronică plastică a oamenilor pe care i-a cunoscut şi a locurilor prin care a trecut, fie în ţară, fie în străinătate.

Al. Tzigara-Samurcaş îşi reconstituie arborele genealogic pe sute de ani (din neamul Samurcaşilor au fost caimacami ai Craiovei), îşi evocă anii copilăriei sale bucureştene, pe mentorii săi spirituali (P. P. Carp, Teodor Rosetti, I. A. Cantacuzino-Zizine), pe dascălii săi din liceu şi universitate, în legătură cu care oferă numeroase documente şi date inedite (B. P. Hasdeu, T. Maiorescu, Gr. G. Tocilescu, I. Crăciunescu, N. Quintescu, C. Dimitrescu-Iaşi (Coco) şi îndeosebi maestrul său Al. Odobescu).

Raporturile sale de prietenie, colaborare sau adversitate cu unele dintre cele mai prestigioase personalităţi culturale româneşti (S. Haret, N. Iorga, I. Mincu, V. Pârvan, S. Mehedinţi, Duiliu Zamfirescu, Octavian Goga, D. Caracostea, G. Oprescu, R. Vuia), sentimentele sale de adevărat cult şi profundă preţuire pentru cei mai mari scriitori şi artişti (V. Alecsandri, M. Eminescu, G. Enescu, I. L. Caragiale, I. Slavici, B. Şt. Delavrancea, Al. Vlahuţă, I. Andreescu, Th. Aman, Şt. Luchian, C. Ressu, Fr. Şirato, Gh. Petraşcu etc.), atitudinea şi participarea sa la evenimentele politice şi culturale ale epocii (expoziţia din 190 , cele două războaie mondiale) ,alături de remarcabile personalităţi culturale sau de oameni politici ai epocii (I. I. C. Brătianu, Al. Marghiloman, Al. Averescu etc.), răzbat din paginile *Memoriilor* lui Al. Tzigara-Samurcaş.

fi irosit pentru alte scopuri, producînd acea tragedie a Muzeului, după cum se va vedea mai la vale.

În procesul de calomnie cu cerere de 100 000 lei despăgubire, intentat de Tocilescu, Carp a dispus ca cei mai buni avocați ai partidului său să mă apere în fața Justiției, cauza nefiind a intimatului, ci a cinstei contra necinstei după cum s-a dovedit, reclamantul intimidat de amploarea ce lua procesul, își retrase acțiunea.

Dar nu numai în viața particulară, ci și în cea publică, Carp a înfierat pe adversarii săi, a enunțat principii azi încă valabile: «Omul politic trebuie să fie corect în viața lui privată și dezinteresat în viața lui publică», sau adresîndu-se tot lui Ionel Brătianu, el adaugă: «Nu se poate face o confuzie națională între afaceri și politică». Iar despre actorul Tache Ionescu el spunea: «Talentul nu justifică toate încarnările, după cum frumusețea nu scuză toate prostituțiunile». Sau, altă dată, cînd același Tache se reclama a fi fost ca un fiu al conservatorului Lascăr Catargiu, Carp exclamă: «Mă întreb ce vor fi zicînd Lascăr Catargiu auzindu-se prenumărat între tații d-lui Ionescu», aluzie la originea celor «Șapte pantaloni» ai acestora.

În ianuarie 1911 guvernul Carp, hotărînd participarea României la Expoziția internațională din Roma, pe care liberalii o refuzase[ră], Conu Petrache, din proprie inițiativă și contra altor competițiuni, mă numi comisar general, cu condițiunea însă ca, odată fixat devizul, să nu mai reclam suplimente, cu care, de obicei, se încheiau toate manifestările de acest soi. Conformîndu-mă indicațiilor primite am avut satisfacția de a le fi împlinit cu prisosință, după cum reiese din adresa nr. 25581/2 noiembrie 1913, prin care Ministrul Afacerilor Străine, T. Maiorescu, de care depindea misiunea impusă de Carp, îmi comunică: «Mă grăbesc a vă exprima mulțumiri pentru modul cum v-ați îndeplinit misiunea de reprezentant al României la „Expoziția" din Roma. Am apreciat serviciile aduse de D[umnea]v[oastră] cu acest prilej, atît pentru organizarea expoziției în timpul scurt de care ați dispus, cît și pentru gestiunea financiară care lasă, din fondul prevăzut pentru cheltuieli, un excedent de peste 2000 lei». Principiul carpist de a nu depăși fondurile prevăzute pentru cele 21 expoziții ce am organizat în urmă în principalele centre europene a fost strict respectat; chiar cea mai reușită participare a noastră la măreața Expoziție din Barcelona, 1929, s-a soldat cu un excedent de 15000 pesetas, provenit din vînzarea clubului alpin catalan de la Monseny (1200 m altit[udine]), a pavilionului românesc construit numai din lemn — și anume demontabil.

În 1916, rămînînd în capitală ca însărcinat al regelui cu reprezentarea Casei Regale și a Domeniilor Coroanei, tot Conu Petrache mă sili să primesc postul de prefect al

---

Ocupînd diferite funcții și responsabilități culturale și politice, ca profesor universitar de istoria artelor, bibliotecar și director al Fundațiilor Carol I (actualmente, B.C.U.), timp de aproape 50 de ani, director al Muzeului de istorie națională (pentru a cărui întemeiere și organizare științifică a militat o viață), prefect al poliției Capitalei în timpul primului război mondial, director al *„Convorbirilor literare"* (mai bine de un deceniu), Al. Tzigara-Samurcaș a desfășurat o activitate multilaterală venind în contact cu numeroase și prestigioase personalități ale epocii, care sînt conturate viu, dar cu subiectivitate, în paginile *Memoriilor*.

Deosebit de instructive, de o înaltă valoare documentară istorică, scrise cu artă și har, *Memoriile* profesorului Al. Tzigara-Samurcaș despre lumea artistică și literară românească, despre cele mai diverse cercuri ale societății românești, vor interesa cele mai largi categorii de cititori.

Din fragmentele pe care le reproducem aici din *Memoriile* lui Al. Tzigara-Samurcaș (a căror ediție critică, completă, pregătită de noi urmează să apară la Editura „Eminescu"), se desprind statuile unor individualități distincte, ale mentorilor săi spirituali și ale profesorilor săi universitari, personalități culturale și politice de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, care au favorizat formarea intelectuală și începuturile carierei viitorului profesor și istoric al artei românești.

Față de mentorii săi spirituali, P. P. Carp, T. Rosetti și I. A. Cantacuzino (Zizine), reprezentanți de frunte ai „Junimii", de al căror sprijin moral și material dezinteresat s-a bucurat, ale căror

Poliției, rămas vacant prin demisia generalului Mustață, lăsat ca atare de către guvernul liberal prin decret apărut în „*Monitorul Oficial*". Trebuie să recunosc că, deși supunîndu-mă de bunăvoie cerinței Conului Petrache, el a avut și de astă dată dreptate: serviciile reale ce am putut aduce concetățenilor mei — după cum se va vedea la locul său — îmi sînt și azi o mare măgulire considerînd cei doi ani de trudă în slujba obștiei, ca cei mai bogați ai activității mele publice, pe care nici insultele, nici procesele ce mi s-au intentat de fugarii întorși în Capitală nu mă fac să-i regret. Și în aceste vremuri grele, experiența și sfaturile Conului Petrache mi-au fost de cel mai mare folos.

În dorința de a arăta — cît mai puțin — recunoștința mea față de Conu Petrache mi-am propus editarea discursurilor sale și, cu prealabila sa autorizare, am făcut propunerile cuvenite Casei Socec & Comp. Prin scrisoarea sa din 2 aprilie 1905, I. Socec îmi răspunde: « Precum v-am spus și verbal repetăm și acum, fratele meu și eu, că vedem cu plăcere ocaziunea ce ni se prezintă de a publica discursurile politice ale d-lui P. P. Carp și găsind o satisfacție sufletească în faptul de a fi noi editorii acestei publicațiuni, ne grăbim a accepta propunerea ce ne faceți în mod formal și care, prin colaborarea d[umnea]voastră binevenită, ne pune la adăpostul oricăror îndoieli asupra coordonării manuscrisului.

Ca să atingem însă și partea mercantilă a afacerii, declarăm că n-avem pretenții pentru acoperirea cheltuielilor de tipar, cînd acestea, după toate probabilitățile, nu se vor acoperi din vînzarea cărții, dar nu plătim nici drept de autor sau coordonator ».

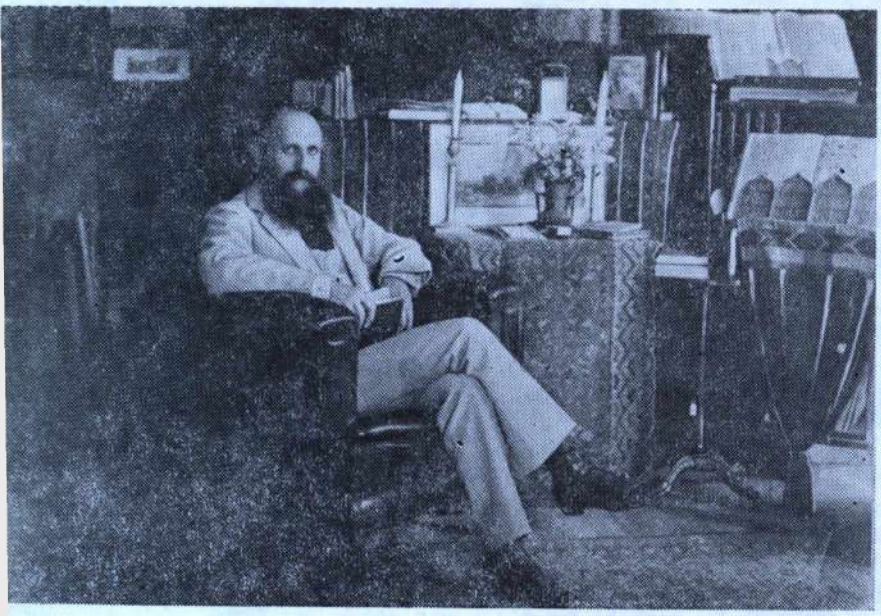
Cu întîrziere și apoi cu frecvente opriri în curs de tipărire, de cîte ori lucrările mai urgente se impuneau, volumul I al *Discursurilor* apăru la finele anului 1907. Conu Petrache, în loc de prefața cerută, promițînd o «postfață», cum numea dînsul epilogul ce urma să încheie întreaga publicație, volumul apăru fără vreo introducere și bineînțeles fără numele inițiatorului și îngrijitorului tiparului. Volumul de format 16×21 și 482 pagine, cuprinde primele 52 discursuri parlamentare rostite între aprilie 1868 și martie 1888, fiecare cuvîntare fiind precedată de un rezumat al expunerilor oratorilor provocători ai intervenției autorului volumului și ai situației politice. Nu este locul și mai nu-mi recunosc competența de a da o analiză, oricît de sumară, a splendidelor discursuri cu așa de variat conținut: politic, social, financiar. Dar nu mă pot abține de a exprima profunda mea admirație pentru temeinicia tezelor și preciziunea verbală a argumentului pe care se sprijină oratorul, nelăsîndu-se turburat de întreruperile neputincioase ale adversarilor, geloși de succesele obținute de oratorul cel mai clasic și « totdeauna parlamentar », cum recunoaște chiar președintele adunării (p.260)

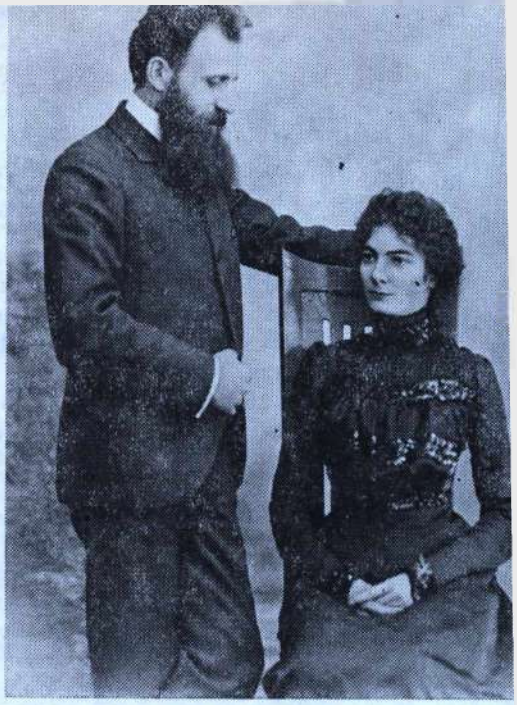
îndrumări și sfaturi i-au răsunat în suflet și pe care le-a urmat întreaga viață, Al. Tzigara-Samurcaș încearcă sentimente de profundă și nestinsă gratitudine, chipurile lor fiind aureolate și învăluite în caldă simpatie și nemărginită iubire.

Spre deosebire de aceștia, pentru care Al. Tzigara-Samurcaș are un adevărat cult, profilul dascălilor săi universitari, B. P. Hasdeu, T. Maiorescu, Gr. G. Tocilescu, I. Crăciunescu, N. Quintescu, C. Dumitrescu-Iași — cu excepția lui Al. Odobescu pe care îl consideră maestrul său îndrumător întru ale artei românești — este evocat cu mai multă libertate și adevăr memorialistic, cu luminile și umbrele lor, în marginile firescului și realului vieții, deși probabil și cu mai multă coloratură subiectivă, ceea ce le face figurile mult mai vii și mai de reținut.

Din aceste pagini ale *Memoriilor* lui Al. Tzigara-Samurcaș, figurile impunătoare ale generației din care s-au recrutat adevărați ctitori ai statului, învățămîntului și culturii românești, vor ieși îmbogățite cu trăsături și însușiri morale necunoscute, iar epoca și societatea românească vor putea fi mai profund și în chip nuanțat cunoscute și înțelese, cititorul contemporan, cunoscător al istoriei epocii, urmînd să amendeze cu obiectivitate accentele, uneori, idealizatoare, ale memorialistului.

Ioan ȘERB

Memorialistul împreună cu soția sa Maria, născută Cantacuzino (1900).

Pornind de la cele mai banale și neîntemeiate afirmări ale înaintașilor săi, oratorul atacă numai fondul real al chestiunilor ridicîndu-se pînă la cele mai înălțătoare și pilduitoare sinteze ale chestiunilor în discuție. Multe din vederile sale sînt chiar azi de actualitate. Astfel, în discuția bugetului pe 1881—82, Carp arată ce este «adevăratul democrat, ca rezultat al muncii, nu ca rezultat al întîlnirilor politice pe tărîmul parlamentar». Iar mai departe: «Dînd drepturi tuturor, trebuie să asigurăm și societatea care muncește în contra acelora care nu muncesc și care nu au alt merit decît de a fi mai îndrăzneți în promisiuni pompoase ce fac poporului înșelat. Cerînd însă munca, trebuie să asigurăm și mijloacele care garantează acea muncă. În această privire, trebuie să avem în vedere trei soiuri de clase: clasa țăranilor, clasa meseriașilor, în accepțiunea largă a cuvîntului» (p. 262—263). Întrebîndu-se «ce trebuie făcut ca să asigurăm munca acestor diferite clase», el preconizează ca acordările de pămînturi să fie permanente. De nu vom face aceasta, adaugă el, cu spiritul său de prevedere, 30 martie 1881, «ne vom găsi peste 30 de ani în o situație mai tristă decît astăzi, adică fără clasă de țărani proprietari și fără moșii ca să procedăm la o nouă împărțire. Voind să înlătur o asemenea adevărată nenorocire, am avut onoarea de a prezenta o lege care garantează proprietatea mică în mîinile țăranului. Nu mă opun de a se face cît voiți de mulți țărani în țara aceasta și de a împărți toate moșiile Statului la țărani, însă cu o condițiune: ca acele moșii odată împărțite să mă asigurați că ele au să rămînă pentru totdeauna în mîinile țăranilor». Iată ce preconiza, în 1881 ponegritul pe nedrept reacționar P. P. Carp! Mai departe el apără crearea unei comune rurale, celula în jurul căreia se formează întregul organism al statului. Tot el cere pentru meseriași «facultatea de a se putea organiza în corporații care să le garanteze munca lor în țară și să împiedice concurența neleală la care sînt astăzi expuși, care produc fenomenele sociale de care vă plîngeți cu toții». (p. 265). Și în concluzie: «o țară în care averea omului, adică rezultatul muncii sale, atîrnă de la politică, acea țară va fi în curînd în prada anarhiei, sau în prada străinului».

Trebuie să adaug că la exproprierea făcută de liberali, după primul război mondial, Carp predînd țăranilor porția de pămînt expropriat, le-a remis totodată și jumătate din suma primită de la stat drept despăgubire, deși nici o lege sau dispoziție nu pomenea de asemenea mărinimie voluntară din partea proprietarilor. Iar cînd țăranii de la Țibănești, moșia boierului, se plîngeau că recoltele lor erau slabe din cauza inferiorității pămîntului, Conu Petrache dispuse ca prin îngrijirea personalului său să se

cultive la diferiţi moşneni cîte un petec din pămîntul lor după metoda boierului, cu plugul şi sămînţa acestuia, dovedind că prin deosebirea culturii numai se putea obţine şi pe pămîntul răzeşesc aceeaşi recoltă ca pe cel boieresc. Exemplul dat însă n-a fost folosit decît de către puţini din îndărătnicii mici cultivatori, care la muncă mai superficială se împăcau şi cu recoltă mai slabă.

Asemenea învăţăminte preţioase şi de actualitate, în mare parte se pot trage din aproape fiecare din cele 52 discursuri ale volumului. Din nefericire, celelalte cuvîntări de la 1888 încoace nu au mai putut fi reunite în volum, rămînînd uitate, numai în colecţiile „*Monitorului*". Căci deşi am insistat să se continue cu tiparul materialul pregătit, după o lungă aşteptare a unei vînzări nesatisfăcătoare, Casa Socec, devenită, între timp, Societate anonimă, prin scrisoarea din 24 martie 1909, îmi comunică, printr-un administrator „Indescifrabil", că «am dori şi noi să continuăm cu publicarea discursurilor d-lui P. P. Carp, dar numai cu condiţiunea de a ni se plăti o parte din cheltuielile de tipar, iar cheltuielile de coordonare şi corectură să nu ne privească deloc». Ofuscat de asemenea condiţiuni, autorul discursurilor a oprit continuarea publicării lor. Avem deci numai un „torso" din opera neîntrecutului maestru al cuvîntului, un crîmpei din cea mai nobilă factură, care, deşi neisprăvită, valorează incomparabil mai mult decît atîtea volume de discursuri, uitate pe veac. Iar eu voi păstra slaba măgulire de a fi contribuit la adunarea materialului acelui splendid „torso".

Evenimentele politice avînd ca urmare trădarea lui Carp de către chiar acela pe care el o viaţă întreagă îl ajutase şi-l apărase chiar în Parlament, şi apoi izbucnirea războiului n-au mai permis reluarea publicaţiei discursurilor şi împlinirea datoriei ce-mi asumasem.

Prin dolicefalia ţestei sale mai pronunţată decît chiar a nordicilor, Conu Petrache avea o înfăţişare deosebită de a contemporanilor săi; iar prin răspunsurile sale sumare deşi uneori tăioase, chiar în vorbirea curentă, nu numai de la tribună, el trecea drept un om sever, deşi în realitate pentru cei ce-l cunoşteau mai de aproape, ascundea o inimă duioasă, compătimitoare şi pe care desigur i-am cunoscut-o toţi aceia care au avut prilej să fie oaspeţii lui la Ţibăneşti, unde în cerc restrîns înaltele sale calităţi sufleteşti se reliefau mai evident decît în vălmăşeala cluburilor eterogene din Capitală. Dar tocmai din cauza numeroaselor sale deosebiri intelectuale şi sufleteşti şi mai presus de toate din pricina sincerităţii sale în viaţa privată şi onestitate în cea publică, Conu Petrache nu era pe placul vulgului. Întocmai ca şi Aristid cel drept al elenilor, el a fost un ostracizat al vremii sale, neînţeles şi de aceea invidiat de semenii săi. Astfel se explică cum, pe cînd atîţia anonimi sînt eternizaţi prin statui pe pieţele publice sau cel puţin prin busturi de marmură sclipitoare în sălile Parlamentului, imaginea lui Conu Petrache nu se mai găseşte, ea este pitită, dar cald păstrată în inima cîtorva din admiratorii săi sinceri.

Chiar marele şi justul rege Carol I, ademenit de linguşirile interesate şi zvonurile false ce prietenul de o viaţă, a[l] lui Carp, T. Maiorescu, a ştiut să răspîndească în preajma tronului, s-a lăsat înşelat, încredinţînd conglomeratului guvernămîntul, cu dizolvantul Take Ionescu, ca factor principal, încheierea atît de şubredă a aşa-zisei „Păci de la Bucureşti".

După ultimul consiliu ţinut la Sinaia de către suveranul ţării, acesta recunoscînd greşeala faţă de Carp, l-a îmbrăţişat, favoare de care nu s-a mai bucurat nici unul din sfetnicii marelui rege.

Iar la moartea sihastrului de la Ţibăneşti, regina Maria, veşnic opusă politicei lui Carp, recunoscînd lealitatea acestuia, scrie văduvei, la Ţibăneşti: «Eu care foarte îndeosebi eram combătută de el, am păstrat totuşi un colţ din inima mea pentru bătrînul, cinstitul gentleman, care mi-a spus în viaţă deseori adevăruri[1]. Acum e în pace. Aibă Domnul sufletul său».

Mulţi dintre cei mărunţi la suflet nu vor fi putut înfrînge resentimentele lor cu mărinimoasa regină, nemernicia lor însă nu scade întru nimic măreţia şi dreptatea Aristidelui român.

[1] Bibliografie. „*Convorbiri literare*" au închinat nr. din decembrie 1937 centenarului naşterii lui P.P. Carp, cu un articol introductiv de directorul revistei; altul de Lupu Kostaky şi unul de C. Gongopol; de aceasta din urmă e şi excelentul studiu publicat în „*Ramuri*"; C. Gane: *P.P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, 2 vol., Editura „Universul", 1936. Fiecare vol. de cîte circa 600 p., cu reproduceri şi fotografii.

Teodor Rosetti

În rîndul mentorilor mei, un loc de cinste se cuvine Conului Toderiţă Rosetti sau mai bine-zis moşului Toderiţă, căci mă înrudeam, prin străbuna mea Rallet cu soţia sa Coana Pulcheria, născută Beldiman. El face parte din grupul boierilor moldoveni care au contribuit la făurirea României moderne. Cumnat cu Vodă-Cuza, Doamna Elena fiind sora lui, Rosetti nu a profitat de această situaţie rămînînd preşedinte al Curţii de Casaţie, de unde, numai în 1875, intră sub L. Catargiu în minister, fiind chemat chiar de Preşedintele Consiliului în 1888, ca cel mai indicat spre a linişti spiritele după lunga şi abuziva guvernare liberală a bătrînului Brătianu. A fost apoi guvernator al Băncii Naţionale şi fondatorul Băncii Agricole; a mai fost primul agent diplomatic al României la Berlin, unde a avut ca secretar pe unchiul meu, Ion Samurcaş; dînd un real ajutor şi studentului Mihail Eminescu, după cum reiese din scrisoarea acestuia către unchiul meu, publicată în *„Convorbiri literare"*.

Studiile secundare şi în parte universitare, pe lîngă doctoratul în drept de la Paris, le-a absolvit la Viena, unde de mai multe ori a cîştigat „die rote Hose" la întrecerile de înot în Dunăre. Acest falnic şi robust bărbat şi-a ales ca soţie pe micuţa Coana Pulcheria, care nu ajungea nici la umărul soţului ei, şi era aşa de certată cu farmecele feminine încît prietenii îl asigurau pe Rosetti că, în călătoria ce avea să întreprindă la Sf. Munte, o putea lua cu sine, căci călugării athoniţi o vor lăsa desigur să păşească în incinta mănăstirii, unde altfel nici o vieţuitoare feminină nu era îngăduită.

Copii n-au avut şi de aceea moş Toderiţă mă îmbia la masa lui, care se sconta cu o sticlă de vin, cu care prilej se făcuse obiceiul ca severa gospodină să scoată ea însăşi o sticlă de vin special din bogata lor pivniţă, aşa de straşnic zăvorîtă de stăpîna casei. Pivniţa cu chapeneul larg pentru trecerea boloboacelor era moştenită de la cîrciumarul care neputînd termina casa decît de roşu, a vîndut-o conului Toderiţă, astfel explicîndu-se aşezarea ei la încrucişarea de străzi şi cu locul viran din faţă destinat horelor duminicale; căci pe acea vreme aci era periferia de miazănoapte a oraşului, acolo unde lucrau povernele de rachiu, de unde şi numele străzii, Povernii.

Cu tot adausul coloanelor de la intrare, locuinţa şi-a păstrat aspectul modest rezumat prin inscripţia « parva domus magna quies » ce corespundea în totul caracterului de o rară modestie şi profundă omenie a sfătosului şi deloc vanitosului stăpîn, căruia toate măririle cu care fusese cinstit nu i-au schimbat firea şi vorbirea, bine cumpănite ale boierului moldovean. Mult am profitat din expunerile vastelor sale lecturi precum şi din sfaturile lui părinteşti, blajine şi lipsite de orice urmă de pedantism. Bogata lui bibliotecă a fost trecută în mare parte „Fundaţiei Carol I". Cu toată marea deosebire de vîrstă, mă simţeam foarte apropiat, deloc intimidat de această înaltă personalitate. Opus firei profund modeste a moşului, era fratele lui, Gh. Rosetti-Soleşti, fost ministru al ţării la Petrograd, de unde a luat în căsătorie pe fiica ministrului Giers: din el se trage sportivul supravieţuitor al acestei ramuri moldovene.

Sub pretext de a mă distra, sau mai bine-zis a se distra, moşul mă ducea la reprezentările de circ sau la varieteurile din sala Eforiei, unde în realitate el se amuza nu mai puţin ca mine. Plăcute îndeosebi erau lungile plimbări ce făceam în jurul Capitalei şi care se terminau printr-o cinstire la Capşa. Cu el şi cu Grigore Buicliu mi-a fost dat să fac în iunie 1898 cunoştinţa lui Nicu Filipescu, într-o excursie duminicală la Văcăreşti. Conu Nicu expia acolo, făcînd exerciţii pe bicicletă, condamnarea în urma nenorocitului duel cu Lahovary de la *„Indépendance Roumaine"*. (Savantul jurisconsult, Gr. Buicliu — zic Buiuc — membru la Casaţie, era prietenul şefilor junimişti, fiind des vizitat de aceştia în casa lui de holtei, frumos mobilată cu covoare orientale, chiar Conu Petrache venea adesea să joace cu patronul cîte o partidă de biliard sau [să asculte] vreo sonată de Beethoven. Casa din retrasa, dar centrala, stradă Mitropolitul Şaguna, paralelă cu str. Mercur, a moştenit-o nepoata lui Buiuc căsătorită cu profesorul Popovici-Bîznoşeanu, de aceeaşi origină armeană, ca şi gene-

rosul testator. Cărțile și documentele, în genere orientale, au fost din vreme dăruite Academiei Române, după ce a publicat unele studii asupra relațiilor armene cu Țara Românească.

Pe moș Toderiță îl mai întîlneam în Castelul fermecat, ca și la Zizine Cantacuzino, cu care era aproape vecin.

La 18 iulie 1923, sosit în grabă de la Sovata, la primirea telegramei cu trista știre a trecerii în Nirvana a Conului Toderiță, am aflat impunătorul sfîrșit al mult iubitului și onoratului meu moș, care în vîrstă de 89 de ani, citind din Goethe, s-a stins liniștit în jeltul său, pe prispa casei sale, dar totuși întreg la trup și cu mintea senină, cu privirea spre grădina însorită.[2]

[2] Pe cît de modestă i-a fost viața, pe atît de pompoasă ceremonia înmormîntării, la care a asistat [...] și o mare mulțime de fruntași ai vieții politice și culturale.

Din discursul rostit de ministrul Cultelor, Const. Banu, extragem următoarele pasaje asupra activității și firii marelui dispărut:

« Întristată adunare, cu sentimente de recunoștință și de respect, salut, în numele guvernului, rămășițele pămîntești ale lui Teodor Rosetti.

Din mijlocul nostru dispare cu dînsul încă unul din cei din urmă reprezentanți ai generației care a clădit România modernă. De numele acestei generațiuni sînt legate sforțările, sacrificiile, propășirea, viața întreagă a vechiului regat, în care totul era de creat și a cărui existență era puternica chezășie a întregirii unui neam nedreptățit și asuprit.

Împreună cu toți acei care au alcătuit-o, Teodor Rosetti aducea în viața publică un patriotism fără șovăire, și fără de prihană. Marea, tainica forță a acestor neobosiți deschizători de drumuri a fost credința în puterile de viață ale neamului și numai această credință le-a dat posibilitatea să lupte cu toate greutățile vremurilor, cu toate nedumeririle și ingratitudinile oamenilor.

Acest profund simțămînt patriotic era, la Teodor Rosetti, pus în serviciul unei inteligențe alese, obișnuite să deosebească în amestecul luptelor și în ciocnirea concepțiunilor linia de conducere, pe care rațiunea i-o arăta ca pe aceea care trebuia urmată în interesul superior al statului. Vasta și variata cultură pe care și-o cîștigase îi ușura desigur sarcina de om de stat, pe care conștiința lui de român și de cetățean i-o impusese. Odată însă cu aceste prețioase calități ale minții și ale inimii lui, Teodor Rosetti mai aducea în viața noastră publică două însușiri pe care contemporanii au știut să le recunoască și posteritatea va ști să nu le uite. În acest vălmășag de interese și de patimi care este viața politică și în care omul public, ca și femeia lui Cezar, n-ar trebui să fie nici măcar bănuit, Teodor Rosetti a adus o neșovăitoare, statornică, perfectă onestitate.

A mai adus, în sfîrșit, în această lume, răscolită de atîtea pasiuni și bîntuită de atîtea exagerări, o notă de moderațiune, pe care n-a dezmințit-o nici în zilele cele mai agitate.

E posibil ca asemenea însușiri să fie astăzi mai puțin prețuite. Trăim, vai, în timpuri cînd ignoranța cucerește atîtea sufragii, cînd vulgaritatea apare ca dovada unui temperament robust, cînd tranzacțiunile cu conștiința sînt aplaudate de mulți ca semnul neîndoios al înțelepciunii și al abilității.

Teodor Rosetti n-a căutat însă niciodată sufragii, aplauze, popularități ieftine și ușor trecătoare. El s-a mulțumit cu mintea și cu inima pe care i le dase Dumnezeu; cu învățătura și cu experiența, pe care zi cu zi și le dobîndise; cu conștiința pe care și-o formase și căreia i se supunea, să-și servească țara, ori de cîte ori țara a simțit trebuință de serviciile lui, fără a căuta pentru aceste servicii altă răsplată decît aceea pe care oamenilor aleși le-o dă simțămîntul datoriei împlinite.

Pentru această patriotică, înțeleaptă, nezgomotoasă dar rodnică atitudine morală, tot așa de mult ca și pentru realizările lui politice, istoria îi va înregistra numele la locul de cinste al acelora care și-au închinat viața nu intereselor înguste și vremelnice, ci lucrurilor obștești și nepieritoare ».

ALT «ȘANTIER» SAU ROMANUL EXPERIENȚELOR TRĂITE

ÎN *ȘANTIER* (EDITURA „CUGETAREA", București, 1935), făcînd *Prezentarea unui roman indirect* (p. 5), Mircea Eliade își exprima cu dezinvoltură credința că *«orice e viu se poate transforma în epic, orice a fost trăit, sau ar putea fi trăit»*, reactualizînd încă o dată la dimensiunile literaturii noastre — așa cum arătam și cu altă ocazie [1] — obsesive deziderate papiniene, pe care, fără sfială, le aborda integral, pînă la transcrierea frazei chiar.

Asemenea afirmații, analizate în climatul spiritual al momentului debitării lor, au avut meritul — se știe — de a trezi reacția promptă a lui G. Călinescu. În cîteva articole din *„Adevărul literar și artistic"* marele critic revenea asupra respectivelor chestiuni teoretice, demonstrînd cu aplomb *«neviabilitatea teoriei „experienței nude" care ar autoriza bunăoară pe un tînăr, să aștearnă pe hîrtie tot ce-i trece prin cap, fie în ordinea intelectuală, refăcînd inutil teoriile disciplinelor, fie în ordinea afectivă, notîndu-și procesul de creștere»* (an. XIV, nr. 767, 18 august 1935, p. 5).

Călinescu despărțea abil aspectul *«pur intelectual»*, al unei probleme, de interesul tratării ei sub raport artistic și arăta că *«unui romancier i se poate ierta să n-aibă stil, culoare lexicală, dar el trebuie să fie scriitor, adică trebuie să dea oricărui*

[1] Vezi: *Romanul enigmaticei R...*, în *„Manuscriptum"*, an. III, nr. 3(4), 1972, pp. 134—140.

fapt pe care pune mîna o astfel de structură încît acela să nu se mai poată explica decît ca un mod al personalității sale » (an. XV, nr. 807, 24 mai 1936, p. 9).

Lucru perfect adevărat, de vreme ce « *fundamentală rămîne putința de transfigurare a lumii, de absorbție a ei în lumea interioară* », numai că, în perioada respectivă, și afirmațiile lui Mircea Eliade nu exclud acest proces al transfigurării estetice, recunoscînd că « *romancierul transcendînd lumea de senzații, de sentimente, de idei, ce-i stăpîneau conștiința, trece într-un plan divers și creează o celulă sau un organism spiritual cu viața lui proprie, putînd emoționa altfel decît o senzație, un sentiment, o idee* », ceea ce — să o spunem — vine în consens, în fond, cu observația călinesciană.

Astfel stînd lucrurile, e de la sine înțeles că orice detaliu particular capătă în acest context semnificații cu totul aparte. De unde și tentația de a confrunta permanent « viața » operei cu « subiectul » existenței autorului, incitînd, evident, curiozitatea istoricului literar. Exemplele nu lipsesc, și însuși Mircea Eliade s-a lăsat fascinat de senzația unor asemenea dezvăluiri, de vreme ce în *Șantier* (1935) cazuistica reală a jurnalului intim trăda, cu deplină seninătate, trăiri, întîmplări și evenimente din cel puțin cîteva « romane » semnate prin ani de tînărul eseist. Făcînd abstracție de *Maitreyi* și *Isabel și apele diavolului*, plasate în universul indian, ne atrag atenția aici trimiterile autorului la posibile cărți cu sens evident autobiografic, aparținînd perimetrului românesc, cum ar fi trebuit să fie *Romanul adolescentului miop* și — urmarea lui firească în plan existențial — *Gaudeamus*.

Scriitorul, participant asiduu la Cursurile de vară de la Geneva (1933—1934)

Dacă, acum, în perspectiva timpului, Mircea Eliade apreciază *Romanul adolescentului miop* drept o « *întreprindere ambițioasă, căci îmi propusesem să prezint și alte aspecte ale adolescenței decît cele atît de duios evocate de Ionel Teodoreanu* », intenția fundamentală fiind « *să scriu o carte, „științific exactă" asupra acestei misterioase perioade de trecere de la copilărie la tinerețe* », întărit în convingerea că « *adolescența constituie o experiență excepțională ale cărei posibilități creatoare sînt rareori înțelese și încurajate* », mijlocul eficient de-a ilustra-o literar constînd în tenacitatea de a transcrie « *cît putem mai sincer și mai exact, ce ni se întîmplă nouă, în primul rînd mie, dar și prietenilor și colegilor mei* »[2], apoi, în ceea ce privește *Gaudeamus*, cu toate că notațiile de jurnal invadau și aici în chip excesiv materia epică, preocupările scriitorului vizau — după propria-i mărturisire, în epocă — realizarea unui « *roman de succes, dar nu malur: 250 pp. alegru, semi-idilic, semi-șarjă (gen Alfredo Panzini), stil nostalgic reținut, ceva filosofie* » exploatînd, bineînțeles — adăuga el la sfîrșit, dar nu în ultimul rînd — « *multă autobiografie* ».

Atunci cînd, în 1927, îi propunea lui Cezar Petrescu, pentru începutul colaborării sale la „*Gîndirea*", « *un fragment* » din *Romanul adolescentului miop*, Mircea Eliade preciza că a scris această carte « *în 1925, cînd aveam 18 ani* ». Dealtfel, încă din decembrie 1925, deci la numai cîteva luni după absolvirea liceului, tînărul prozator publică în „*Vlăstarul*" (an. III, nr. 4—5), sub titlul *Scrisoare din tabără*, o primă bucată din *Romanul unui om sucit*, pentru ca, exact un an mai tîrziu, un al doilea episod — *Muza, societate culturală și dramatică* — din partea a doua a acestei proiectate cărți să vadă lumina tiparului în „*Cuvîntul*" (an. III, nr. 640, 25 decembrie 1926).

« *Mă socoteam pregătit să scriu un roman. Publicasem vreo 50 de articole și schițe literare în diferite reviste [...]. Și apoi, dispuneam de un „jurnal" voluminos; mi se părea că dacă voi ști cum să utilizez aceste materiale, romanul ar putea fi gata în cîteva luni* ». (*Amintiri*, p. 89).

De-abia în cursul anului 1927, odată cu suita de *fragmente* apărute în „*Universul literar*" (seria Perpessicius), Mircea Eliade adoptă un alt titlu — *Romanul adolescentului miop* — și trece la o mai susținută campanie de tipărire a cărții sale în foileton. Venirea, ca prim-redactor, la „*Universul literar*", a lui Camil Petrescu, cu care avea să intre curînd în conflict deschis pe tema « *generației de azi* », adică a celei afirmate în 1928, pune însă capăt speranțelor autorului de a-și publica aici integral « *romanul* » de debut, ceea ce îl determină și să renunțe practic la tipărirea lui, cu toate că mai încearcă sporadic să dea la iveală, în „*Sinteza*", „*Viața literară*" sau „*Cuvîntul*", unele *fragmente*.

Realitatea e că, oarecum prin scurgerea firească a timpului, Mircea Eliade depășise momentul destăinuirilor « *adolescentului miop* », trecuse într-o altă etapă existențială și de creație, avea alte intenții și planuri literare, în funcție de care publicarea cărții de început nu-l mai reprezenta.

Ni se pare semnificativ, dealtfel, că într-un „Buletin bibliografic al scriitorilor români contemporani", apărut în „*Viața literară*" (an. VIII,

[2] Vezi: Mircea Eliade, *Universurile imaginare*, în „*Ramuri*", nr. 3 (201), 15 martie 1981, p. 16.

nr. 146) din iunie 1933, tînărul prozator își înregistra *Romanul adolescentului miop* numai prin «*fragmentele*» tipărite în „*Universul literar*", datîndu-l 1924 și reținînd doar această perspectivă parțială spre a defini caracteristicile întregii cărți.

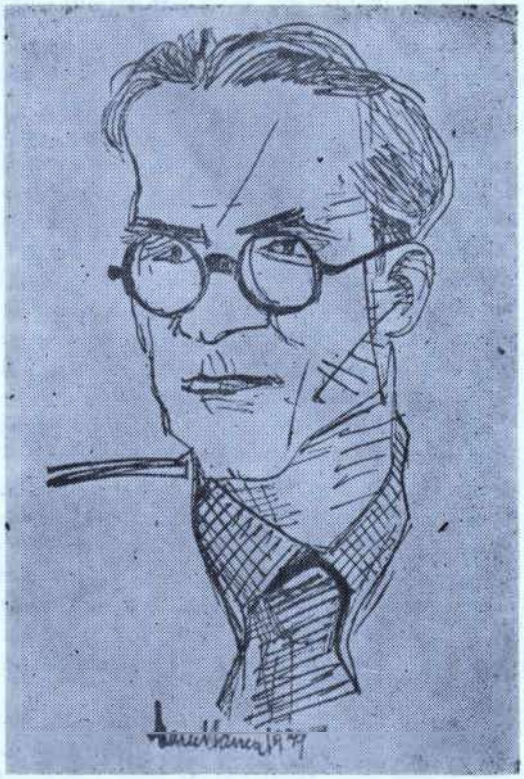
Ne găsim, de fapt, — așa cum preciza autorul însuși — în fața unor veridice pagini de *jurnal*, transcrise aproape nud, fără efortul transfigurării artistice. Notabilă e vibrația trăirii, ca și exacerbarea conștientă a *eului*, dar izbitoare rămîn aici stîngăcia redactării și neglijențele stilistice. Viziunea naratorului e fragmentară, de respirație scurtă, redusă numai la o încercare de autodefinire, de înțelegere a propriei structuri; problematica mărunță, lipsită de interes pentru alții, este extrasă — cel puțin în episoadele publicate — din spațiul redus al «*dramelor*» și preocupărilor școlare; intuiția psihologică, surprinderea justă a mișcărilor sufletești sînt anulate, de obicei, de un retorism sentimentalist; faptele sînt *consemnate*, *relatate*, dar, în nici un caz, *înfățișate*, adică gîndite și interpretate; ele impresionează prin acumulare, nu prin selecție și semnificație.

Avem, într-adevăr, cuprinsă în aceste pagini, scrise la persoana I, toată povestea, exactă pînă la detaliu, a existenței liceanului Mircea Eliade. Nici o abatere față de realitate.

Filmul autobiografic este atît de pregnant evidențiat, încît la o confruntare a întîmplărilor narate cu actele autentice ale școlarității autorului, între anii 1917—1925, la Liceul Spiru Haret din București, datele informative se suprapun perfect. Din nou, așadar, invenția e nulă.

Vanciu, profesorul de matematică din episodul *Corigență*, este ușor de recunoscut, bunăoară, în persoana reală a lui Ion Banciu, cel care, intransigent și cu o stupidă încrîncenare, avea să-l urmărească metodic, de-a lungul anilor de studii, pe tînărul romancier; profesorul de germană, din capitolul *Luni 8—9*, *Germana*, ajuns între timp directorul liceului, poate fi reperat fără greutate în profilul autoritar al lui D. Papadopol (*«fața i s-a înăsprit, glasul răsună formidabil în fiecare dimineață și, cînd se înfurie, pălmuiește elevii»*), iar *incidentul* cu umbrela, uitată în clasă și recuperată prin escapada pe fereastră, s-a petrecut aidoma, de vreme ce, în catalogul clasei a VIII-a, întîlnim în dreptul numelui lui Mircea Eliade, următoarea însemnare: *«Eliminat trei zile din cauză că a intrat pe fereastră în școală. 29.IV.1925. I. Banciu.»*

Colegii de clasă, fie că este vorba de Marcu, (*«înalt, uscat, cu ochii mari și bulbucați, părul creț, mîinile lungi, picioarele lungi»*), cel din fragmentul *Un prieten și o carte*, ce *«venea la școală cu broșuri de propagandă socialistă, cu cărțulii de Engels și Kautsky, cu „Capitalul" lui Marx»* și *«încredințează pe feciorii de moșieri că în puțin timp li se vor expropria moșiile»*, fie că autorul îi invocă, ca în episodul intitulat *Între Don Juani*, pe Jean Victor Robert, *«care se socotește geniu»*, sau pe Dinu, cel *«despre care fetele spun că e drăguț și „ironic"»*, dar care *«caută să se vădească cinic»*, trebuie să fi umplut și ei, cu fizionomii și pasiuni identice, anturajul și intimitatea tînărului prozator.

Ceea ce ne poate reține însă cu adevărat atenția în aceste prime tatonări scriitoricești de ample dimensiuni ale lui Mircea Eliade, este în ultima instanță efortul de cunoaștere și înțelegere a unei personalități în formare, miracolul descoperirii dialogului cu *sine* bucuria capacității de a se autoanaliza, de a fi sever și necruțător cu propriile slăbiciuni, de a avea revelația limitelor firești ale *eului*, dar și stăpînirea desăvîrșită a puterilor sale interioare, conștiința posibilității de a se construi pe sine. *«Eram cel mai leneș, mai neglijent, și mai răutăcios elev din clasă, și eram miop»*, declară naratorul într-una din primele secvențe ale *roma-*

nului, recunoscînd totodată: «*Mă înspăimîntau, e drept, chinurile și moartea*». Altă dată, constată: «*am toate simptomele: urîțenie, miopie precoce și desfiguratoare, preocupări crudite*» și observă cu luciditate: «*Sunt un sentimental. Zadarnic încerc să mă ascund. Sunt sentimental ca orice alt adolescent*». Aspirațiile lui merg spre căutarea scormonitoare și dramatică a condiției individuale. «*Vreau adevărul, pînă la capăt. Vreau să fiu sincer*», exclamă eroul, inventîndu-și în același timp o sarabandă de defecte și incertitudini cu care se chinuie sistematic, după modelul *amielian*, dar trecut și prin filtrul masochismului papinian: «*Sunt atît de nătîng încît nici nu mă revoltă noaptea asta pierdută și slăbiciunea sufletului meu, și ruina voinței mele, și pustiul minții mele. Și scriu aici în loc să mă biciuiesc și să mă purific. Sunt dezgustat de tot, chiar și de durere...*»

Într-un alt fragment, *Noembrie*, alter ego-ul romancierului invocă acele zile «*cînd sorbeam suferințele trupului ca pe o desfătare [...] cînd îmi alungam somnul cu pumnii; cînd citeam pînă îmi lăcrimau ochii și mă usturau pleoapele; pînă mi se îngreuia capul și mi se rătăceau privirile; pînă ce mi se tulbura conștiința*»; el năzuiește să aibă «*sufletul lui Brand; suflet torturat, aspru și sombru; sub care să se ascundă totuși lava fierbinte a entuziasmului, a dragostei și a urii*», convins că «*nu va trece mult și glasul meu va fi glas temut în țară.*»

Încredere nemăsurată în forțele copleșitoare ale personalității sale îl determină să afirme: «*Eu știam cine sunt și lucrul acesta îmi umplea sufletul de o nemărginită încredere și mă silea să-mi încordez brațele ca pentru luptă. Cu atît mai mult cu cît nimeni nu bănuia cine sunt și ce voi putea ajunge*».

Sensul demonic-demiurgic al acțiunilor pe care tinde să le împlinească naratorul îl apropie atît de frapant de neliniștile și frămîntările lui Papini din *Un om sfîrșit*, romanul «*omului care nu acceptă lumea*», încît, citind cartea, tînărul se teme ca nu cumva să fie considerat doar «*un epigon, o umbră, o răsfrîngere balcanică și îndobitocită a florentinului*». (Vezi episodul *Papini, Eu și Lumea*, în „*Viața literară*", an. II, nr. 65, 10 decembrie 1927, pp. 1—2). Mai tîrziu, cînd va descoperi în *The Journal of a disappointed man* de Barbellion o afirmație și o apreciere asupra Mariei Bashkirtseff («*Nu vreau să fiu o replică, un duplicat al Mariei Bashkirtseff*»), Mircea Eliade va nota într-unul din «caietele» *Șantierului* (p. 246): «*îmi amintește ciudat de literal ceea ce scrisesem eu în „Romanul adolescentului miop" asupra lui Giovani Papini*».

În ceea ce privește acum cel de al doilea roman al lui Mircea Eliade, carte a cărei apariție a fost nu o dată anunțată în presă, de autor, dar care a rămas pînă la urmă, probabil, între cartoanele manuscriselor, oferindu-i astăzi reputatului filosof al religiilor doar nostalgice aduceri aminte, se impune a observa, de la bun început, că și «povestea» din *Gaudeamus*, ca și aceea din *Romanul adolescentului miop*, a fost redactată aproape concomitent cu trăirea ei.

Interesante detalii în legătură cu intențiile creative ale tînărului autor desprindem, dealtfel, din epistola trimisă din India, în septembrie 1929 către Cezar Petrescu.

Ar fi fost vorba în roman — ne spune epistolierul — de «*un tip care își propune dragostea ca o experiență, ca o posibilitate de autocreare și depășire prin renunțare; teza „eroismului" nietzschean, papinismului etc*». (Pavel Anicet, în *Întoarcerea din rai*, va repeta, cîțiva ani mai tîrziu, același demers sentimental și teoretic!). Cartea cuprindea totodată, însă, — ne asigură Mircea Eliade — «*destulă melancolie ca să amelioreze accentul „viril"*» și să evidențieze mai ales latura sentimental-afectivă a lucrurilor, ceea ce sporea și încrederea romancierului, aflat la vîrsta debutului, într-un presupus succes de librărie.

Precumpănitoare în paginile romanului devenea, desigur, chemarea secretă a împlinirii în planul superior al vieții, printr-o acută nevoie de erudiție și prin purificarea ascetică, ambele trăgîndu-și seva «*dintr-o imensă nesatisfacție și o uriașă sete de spiritual*», pe care «*toată zarva și gesticulația mea*» din perioada respectivă, «*cîteodată seducătoare, cîteodată copilărească pînă la compromitere*», nu le-au diminuat cu nimic.

Pretextul întrebărilor chinuitoare din finalul romanului *Maitreyi* îl găsim prefigurat chiar din această fază («*Anumite propoziții din scrisoarea ei mă înspăimîntă. E dispusă să facă orice ca să plece*», iar spiritul scormonitor al naratorului duce curiozitatea la extrem: «*Ce?...*»). Altă dată sensul întrebărilor către sine se modifică substanțial, cuprinzînd, probabil, toată problematica simbolică a cărții pe care n-a mai tipărit-o: «*Se poate oare iubi așa la nesfîrșit? Iubi și arde, fără rod, fără glorie?*». Dar o asemenea întrebare avea să deschidă și una dintre dilemele fatale ale lui Pavel Anicet într-un roman ca *Întoarcerea din rai!*

Deznodămîntul «romanului» era oarecum anticipat într-o nuvelă ca *Idilă*, apărută în „*Universul literar*" (an. XLII, nr. 27, 4 iulie 1926, pp. 10—11). Doi tineri se cunosc, ocupînd zilnic aceleași locuri de studiu la Biblioteca universității. Fata, stu-

dentă la Litere, de abia începe aventura ei intelectuală. Bărbatul timid, de alături, ce-și pregătește metodic licența, o atrage prin erudiție și aerul lui inocent. Cînd află mai apoi că e sărac și că se pregătește să plece în Italia ca să-și continuie studiile, eterna Evă se întoarce cuminţită la Georgel, ale cărui drumuri se întretaie ritmic, doar între garnizoană și casă; iubire statornică și sigură ce lasă numai umbra unei nostalgii să plutească mereu pe urmele celui plecat.

Oricît de mică ar fi însă aici distanța dintre realitate și ficțiune, ea există totuși pretutindeni precum există la acest adept fervent al autenticității și plăcerea de a se trăi pe sine în situații literare, de a se imagina în posturi livrești.

Să reținem, în sensul celor pe care le discutăm, o interesantă mărturisire dintr-o scrisoare trimisă de tînărul savant, din Calcutta, în 19 februarie, 1929, lui Petru Comarnescu: *«Îmi amintesc cu vagi regrete de „experiențele" mele — pe care într-un sadic sentiment de scientiat, le exhibiționam săptămînal, conform concepției mele asupra „confesiunilor". Epoca a fost încheiată printr-un roman. Poate rana era încă în sînge cînd am spălat-o cu iod. Dar, passons...»*[3]. Și, într-adevăr, scriitorul a trecut mai departe, fără a anula totuși caracterul profund confesiv al literaturii sale, lărgind numai perspectiva strict individuală spre o abordare mai diversă a problematicii și atenuînd considerabil dimensiunile autobiografiste ale narațiunii.

Dacă Eliade n-a publicat *Gaudeamus*, atunci sau mai tîrziu, e — probabil — și din cauza unui prea pronunțat aspect biografic, mult mai pregnant, desigur, decît documentul psihologic urmărit inițial. Că lucrurile stau așa, ne-o sugerează chiar romancierul, care redactînd prima variantă a *Întoarcerii din rai*, în martie-noiembrie 1931, își notează într-un posibil *jurnal* de creație a cărții: *«ultimele opt pagini, pe care le-am recitit acum [...] sunt cu desăvîrșire ratate; și știu cauza; am încercat să fiu strict autobiografic»* (*Șantier*, pp. 226—227).

Cum trebuie să se fi înfățișat romancierul în paginile cărții pe care încercăm să o reconstituim nu e tocmai greu de presupus, ținînd seama atît de cele cîteva imagini transcrise din *Romanul adolescentului miop*, cît și de proiecțiile psihologice ale fizionomiei sale transfigurată în *Isabel și apele diavolului*. Un tip febril, singuratic, interiorizat, trăind în lumea cărților cu intensitate, condiția de excepție a inteligenței lui, preocupat de metafizică și de probleme privind istoria religiilor, angajat într-o amplă activitate publicistică — pe care colaborarea susținută la *„Revista universitară"* tipărită *«sub îngrijirea cercului studențesc ilfovean»*, o ilustrează numai în parte, alături de numeroasele și variatele articole apărute în *„Orizont"*, *„Foaia tinerimii"*, *„Știu tot"*, *„Lumea"*, *„Adevărul literar și artistic"*, *„Cuvîntul"* — convins că *«originali sunt numai ziariștii și bijutierii»*, fiindcă spațiul restrîns, fragmentar, pe care-și exercită fantezia, stimulează gîndirea, inițiativa ideii[4]. În fond, un timid sentimental, terorizat de insuccese în plan erotic, făcînd apologia virilității, a unei existențe eroice *(«A trăi în permanentă primejdie, aceasta e porunca virilității»)*, dar și pe aceea a ascetismului creator, căutînd să devină *«stăpîn pe toate hoardele unei gîndiri nedisciplinate și sentimentale»*, considerînd că a avut *«o adolescență turmentată»*, compensată printr-un *«început de tinerețe cu seducătoare explozii»*. (Vezi: *scrisoarea*, citată mai sus, către Petru Comarnescu).

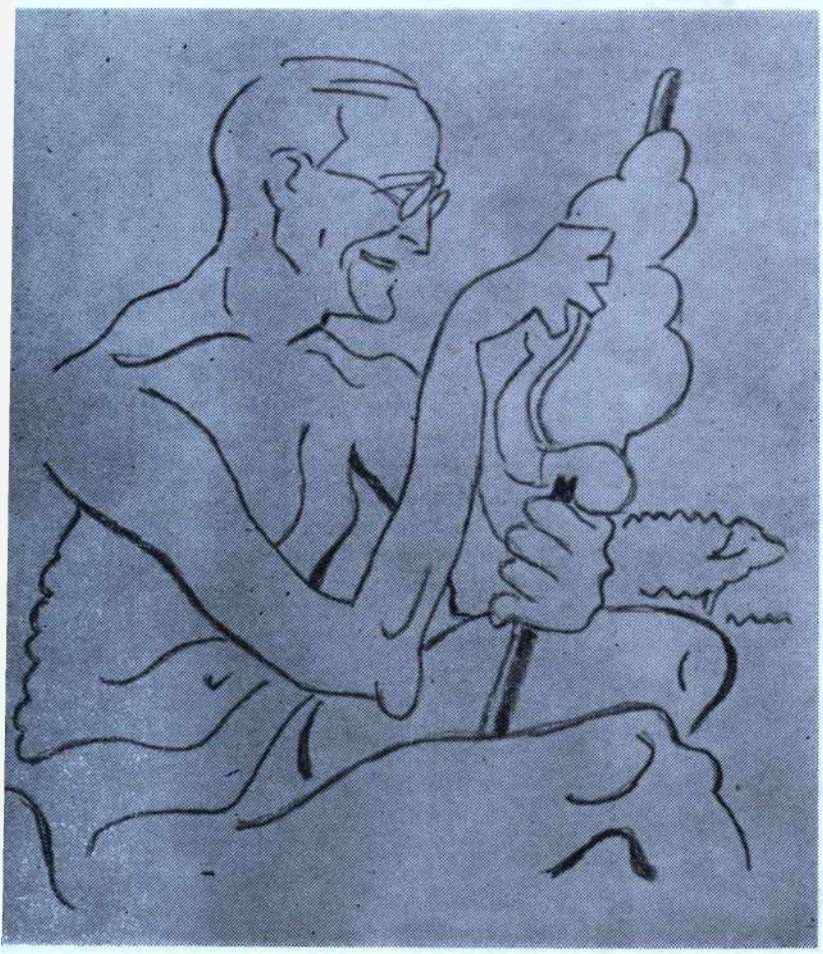
---

[3] Vezi: *„Manuscriptum"*, an. IX, nr. 4 (13), 1978, pp. 161—167.

[4] Peste ani, Mircea Eliade își va revizui substanțial acest punct de vedere. În *Întoarcerea din rai*, spre exemplu, David Dragu, cel care face apologia ratării sociale, prodigioase, fecunde, arătînd că *«ceea ce importă în primul rînd este să fii tu însuți și să poți rămîne tu însuți în orice împrejurare a vieții»*, își exprimă cît se poate de clar disprețul, saturația față de scrisul obligatoriu al celor cîteva pagini zilnice, *«umplute de zor, cu fraze la întîmplare, cu argument cotidian»*, visînd, în schimb, *«o carte compusă pe îndelete, în care va concentra tot ce a adunat în note de atîția ani»*. Într-o altă împrejurare, în *5 octombrie 1937*, romancierul la rîndul său se scuza față de Lucian Blaga pentru rîndurile succinte scrise cu ocazia alegerii poetului la Academie: *«Îți trimit cu multă reluctanță articolașul din „Viața literară" — și numai pentru că l-ai descoperit. Nădăjduiam să nu auzi de el. L-am scris într-un sfert de ceas, astăvară, pe masa unei redacții — I. Valerian implorîndu-mă „să dau ceva" ca să poată apărea numărul»*. Ar însemna însă să ne amăgim crezînd că Mircea Eliade a reușit să se sustragă cu ceva tentației publicisticii. Ca și ceilalți colegi de generație, disprețuindu-o, socotind-o parazitară, în raport cu adevăratele sale preocupări, el trăiește din plin mitul gazetăriei, se supune obligațiilor severului ei regim cotidian. Nu mai departe decît în aceeași scrisoare către Blaga, romancierul își anunța colaborarea la o nouă revistă, *„Sănziana"*, îndemnîndu-l pe poet să-i urmeze exemplul. În *22 noiembrie 1933*, cînd romanul *Întoarcerea din rai* se definitiva și gîndurile lui David Dragu se clarificau în vederea tiparului, autorul îi semnala lui Octav Șuluțiu apariția unui nou ziar, *„Credința"*, în soarta căruia se socotea direct implicat.

Într-o povestire, datînd din acești ani, precum *Eu, sfîntul diavol și cele șaisprezece păpuși*, publicată în *„Universul literar"* (an. XLIII, nr. 41), din 9 octombrie 1927, el își revendica, asumîndu-l chiar ca pe o coordonată esențială a firii sale, *spiritul demonic*, înțeles în sens de răzvrătire papiniană împotriva a tot ceea ce este stabil și nu de ispită, de libertate deplină a făptuirii și de concurență creativă a divinului, iar nu de revelație a tenebrelor; e un demonism tentant, căci atunci cînd *«nu poți deveni Demiurg, cariera de Demon e singura care nu dezonorează pe un om ce iese din comun»*, exclamă autorul lui *Gog*. Eroul, de aici al lui Eliade, e însetat de acțiune, aspiră spre luciditatea stăpînirii de sine, *(«Dacă brațul nu-mi va tremura, dacă sufletul nu se va înflăcăra, dacă mintea îmi va rămîne hotărîtă și senină — voi putea scrie fără să mă tulbur și cu destulă limpeziciune»)* și pentru că simte că s-a născut *«la o viață stranie, fantastă»*, ar vrea să cunoască *«tristețea celui care a rămas singur, pe care nimeni nu-l poate înțelege tocmai pentru că el a înțeles prea mult»*.

Caricatură de Arestin

Bărbatul, în care naratorul descoperă întotdeauna pe *«cel care trebuie ascultat»* — o altă povestire, apărută în *„Universul literar"* (an. XLIII, nr. 14), din 3 aprilie 1927, se și intitulează astfel —, nu are însă tăria desăvîrșită a cuceritorului. Orgolios, superior sub raport intelectual, absolutist în reacții, el va rămîne dealtfel mereu, în literatura lui Mircea Eliade, un învins erotic.

Să ne amintim că Allan, în *Maitreyi*, sfîrșește lamentabil încercarea lui de a renunța voluntar la dragoste, și Anton Holban intuia exact că ultimele capitole ale romanului *«nu-și aveau locul aici»*, aducînd un salt psihologic ce poate deschide o altă carte, dar în nici un caz să o închidă pe aceasta. Mavrodin și Hasnaș, din *Nuntă în cer*, prin chiar *povestirea* lor își recunosc înfrîngerea, plasîndu-se fără voie, în afara spațiului firesc al trăirii, victime ale victimei lor. Petru Anicet, care în finalul romanului *Huliganii* părea că a găsit în el tăria să-și învingă slăbiciunile pasiunii bolnăvicioase pentru Nora, rămînea — conform mărturisirilor autorului — în proiectele de continuare a cărții, *Ștefania* — din care s-a tipărit doar un singur fragment, în *„Universul literar"*, an. 48, nr. 52 30 decembrie 1939, pp. 3, 10 — subjugat aceleiași înrobitoare obsesii erotice. La rîndul lui, Ștefan Viziru, în *Noaptea de sînziene*, își modifică structural existența întîlnind în pădurea Băneasa, sub atracția unor stranii chemări, pe femeia vieții sale. Nici chiar Andronic, *«șarpele»*, nu este atît de cuceritor pe cît ne-am aștepta, cît mai ales cucerit; în somnul ei, Dorina, topind vraja ademenirii, transformînd-o într-o mirifică insulă a iubirii veșnice, supunîndu-și bărbatul unei dulci, *dar* permanente, captivități.

Într-o altă povestire, *Eva*, publicată în *„Universul literar"* (an. XLII, nr. 51) din 19 decembrie 1926, deși stîngaci și fără har exprimată relația aceasta este pusă în lumină cu deosebită insistență. Fascinația femeii topește siguranța de sine a bărbatului, învinge setea lui de eroism, îl dezarmează și îl reține în *refugiul* propriei lui pasiuni; emoția senzuală a Evei, ce-și știe fratele părăsit în valea de unde se ridică, peste viscol, urletele lupilor ca o chemare a unei imanente primejdii, înrobește, lîngă trupul ei dorit, curajul tînărului, îl face să uite obligatoria datorie a prieteniei, îi dă, în golul imensei lui lașități, senzația indefinită și ispititoare a paradisului pierdut.

În povestea din *Gaudeamus* — așa cum arătam cu o altă ocazie — e de presupus că bărbatul, spirit narcisian, năzuia — asemeni eroilor prozei

«Cred enorm într-o Românie în

[FRAGMENTARIUM][5]

[Calcuta], 25 septembrie 1929

Eu nu prețuiesc atît literatura mea, cît prețuiesc eseul filosofic sau filosofia culturii, dar literatura poate plăcea și, poate, cîndva, îmi va aduce bani pentru studiile mele și călătoriile asiatice.

*

Producția mea filosofic-orientală va fi, cîndva, mult mai apreciată în Europa decît nădăjduiesc să fie în țară. În țară vor să-mi suprime bursa, căci sunt în India, la ce bun să studieze un român în India? Vorba lui Ralea: nu avem closete și eu mă țin de sanscrită, de Yoga, de tibetană, de spirit asiatic...

*

Noutăți: am cunoscut intim pe Tagore la Shantiniketan și e cu adevărat un vrăjitor. Dar ar fi banal să scriu despre el, nu? Cunosc tot mai multe fete și mai multă sanscrită. Duc viață bengaleză și miros flori de lotus. Profesorul meu, autoritatea

---

[5] Am grupat sub acest titlu, împrumutat după coperta unui cunoscut volum de eseuri, note și însemnări, publicat de Mircea Eliade la Editura „Vremea", în 1939, o suită de mărturisiri, gînduri și opinii personale, desprinse din corpul vastului *epistolar* al scriitorului român. Procedeul nu e tocmai ortodox, în ceea ce privește modalitatea de editare, dar el are avantajul de a demonstra, pe viu, ce loc imens ocupă *confesiunea*, interesul aproape exclusiv față de propria sa condiție existențială în scrisul lui Mircea Eliade. Bineînțeles, selecția pe care o propunem aici nu exclude cunoașterea detaliată a *corespondenței* reputatului istoric al religiilor, publicarea ei critică, integrală. Paginile de față tind să oglindească, dincolo de marile goluri în timp și peste timp, cîteva din preocupările de tinerețe ale lui Mircea Eliade, anii tatonărilor și ai formației sale intelectuale — cu căutările cunoscute —, anii configurării profilului ideatic al scriitorului și savantului.

---

lui Camil Petrescu, Holban, Călinescu — să-și plămădească femeia ideală, s-o înalțe pînă la el, la nivelul cunoașterii lui, particularizînd-o, individualizînd-o prin cerebralizare, dezvăluindu-i miracolul iubirii dincolo de simțuri (eroarea primordială și a lui Ștefan Gheorghidiu, în fond, cel din *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război!*).

De aceea, poate, cărțile trebuie să fi avut aici un rol esențial, iar tentația livrescului e de așteptat că acapara un spațiu considerabil din economia «romanului», căci numai ea se dovedea capabilă, în viziunea eseistului, să ne *«reveleze ritmuri din afara noastră (și din care noi am ieșit prin prostie sau prin ignoranță)»*, ajutîndu-ne a descifra *«emblemele, simbolurile, sensurile universale, absolute ale lumii»*. Iubirea dintre Allan și Maitreyi în povestea ce-i poartă numele, nu se înfiripă tot în preajma cărților, nu în interiorul retras și vătuit al unei biblioteci se consumă cîteva dintre cele mai importante evenimente ale acestei narațiuni de dragoste?

Livrescul constituie, așadar, la Mircea Eliade, o aventură a cunoașterii, o contemplație rodnică a infinității aspectelor existenței și tocmai prin el, sau pentru el, eroul din *Gaudeamus* reușește să se ridice deasupra tragismului iubirii lui.

Faptul că în *„Viața literară"* (an. III, nr. 78) din 17 martie 1928, în cadrul rubricii „La ce lucrează scriitorii noștri", era anunțat că *«D. Mircea Eliade va pune sub tipar un roman intitulat „Gaudeamus", care este urmarea „Adolescentului miop"»*, ne determină să credem că, în perioada respectivă,

eternitate...»

deceniului, vrea să mă scoată sanscrit 18 carate, ţinîndu-mă lîngă el 5—6 ani (are o fată minunată, poetă; cu ajutorul ei voi traduce *Glossa* şi *Scrisoarea I* în bengali şi sanscrită). Am muncit ca un nebun şi am înfruntat tot ce-mi îngăduie miopia mea şi puterile mele[6].

[.....]

lui Octav Şuluţiu
Această carte din
1929, jurnal
intim şi pre-revoluţionar
Omagiul lui.
Mircea Eliade
ŞANTIER
Mai 955

Bucureşti, 2 octombrie [1933]

...jena pe care o port în această după amiază, şi care mă împiedică să fiu fericit că afară e toamnă frumoasă şi că sunt tînăr. Sunt atît de jenat încît uit chiar să scriu.

*

...mărturisesc aceasta ca să mă împac, mai întîi, cu mine însumi[7].

Bucureşti, 22 noiembrie [1933]

Cursivul din *„Cuv[întul]"* semnat de G. Racoveanu a fost scris de mine. Eu, însă, nu mai semnez nimic la *„Cuv[întul]"* în afară de foileton[8].

---

[6] Scrisoarea din care am desprins paragrafele de faţă i-a fost adresată lui Cezar Petrescu. Este prima *epistolă*, în ordine cronologică — ajunsă pînă acum la cunoştinţa noastră — în care umbra *Maitreyiei* apare proiectată printre rînduri. Despre întîlnirea sa cu Tagore, eseistul a scris în *India* (Bucureşti, „Cugetarea", 1934).

[7] Epistolă de scuze, adresată lui Camil Baltazar, în urma unui incident pe care nu l-am putut preciza.

[8] Scrisoarea, cu antetul „Credinţa", expediată, la Oradea, lui Octav Şuluţiu, invitat să colaboreze la noua publicaţie. De reţinut, mai ales, *pseudonimul*.

---

eroul cărţii pusese punct poveştii lui de iubire; examinîndu-şi sentimentul, scormonindu-şi chinurile totodată, se şi distanţa, îndepărtîndu-se.

Fragmentul *„Furtună la schit"* — singurul pe care scriitorul indică a-l fi desprins din corpul romanului (partea I, capitolul 12) — publicat în *„Viaţa literară"* (an. III, nr. 79) din 24 martie 1928, nu poartă nici un ecou din aceste frămîntări interioare.

În schimb, povestirea *Ce[lă]lalt*, tipărită tot în *„Viaţa literară"* (an. III, nr. 83), însă puţin mai tîrziu, în 5 mai 1928, după opinia noastră secvenţă narativă făcînd parte din structura aceleiaşi cărţi ne introduce direct în atmosfera presupusă a romanului. Cei doi îndrăgostiţi îşi caută refugiul spre marginea oraşului: *(«Păşeam cu obrajii proaspeţi şi ne spuneam: „primăvara noastră"»)* Tînărul e persecutat de senzaţia că îşi va pierde iubita, că timpul existenţei cuplului lor este măsurat. Sentimente şi instincte contradictorii îl ţin în impasul nehotărîrii. Dorinţa contopirii se insinuează din ce în ce mai pregnant, odată cu chinul presimţirii apariţiei *celuilalt*, modificînd fundamental raportul instabil al prezentului, întunecînd fericirea clipei cu spectrul singurătăţii apăsătoare şi sterile. Aici Mircea Eliade e foarte aproape de Anton Holban; eroul său, dominat de un egoism funciar, aspiră spre absolut, în iubire, dar fără a sacrifica nimic.

Nicolae FLORESCU

11 iunie 1934

Voi încerca să caut un traducător pentru *Maitreyi*.

*

Eu studiez încă *Eonul Dogmatic*. Apariția *Cunoașterii luciferice* m-a apucat cu *Eonul* neterminat. Am de gînd să scriu ceva lung și serios, cîndva, asupra filozofiei D-tale pe care o urmăresc de pe cînd eram în liceu și mi-a căzut în mînă acel articolaș din *„Ad[evărul] Lit[erar]"* intitulat *Nu rezistă celula?* Dacă amîn mereu o fac pentru că îmi repugnă recenziile[9].

București, 5 septembrie [1934]

E vorba să se creeze, în 10—15 zile, un Institut de Studii Orientale, sub patronajul Fundațiilor Regale, cu un buget minim deocamdată, dar cu perspective vaste în viitor. Secretarul acestui Institut voi fi eu. N-am dorit acest post. (M-aș fi mulțumit să lucrez altceva în cadrele Institutului), dar se pare că nimeni nu e dispus să-și ia pe cap această sarcină. În plus, Regele singur dorește o conducere « tînără ».

Ce se întîmplă acum? Primul lucru, trebuie să amîn toate planurile, pînă ce s-or definitiva operațiile de fundare. Al doilea, trebuie să lucrez la planul de activitate (profesori streini, săli de cursuri, bibliotecă, patronaj financiar etc.). Mi s-au schimbat deodată toate « perspectivele ». Totuși, nu regret nimic. De mult visam să scap de Universitate, unde numai o revoluție ar putea face ceva, și să lucrez într-un domeniu propriu (istoria religiilor, orientalistică). La Institut, aș putea, înainte de orice, crea o mare bibliotecă de studii. De aceea, am fost informat că va trebui să plec la Berlin prin preajma Crăciunului, pentru a cumpăra biblioteci de la anticari. Deocamdată nu știu nimic, mă mulțumesc să sper.

Nu pot uita că azi ar fi trebuit să mă găsesc la Berlin. Pur și simplu mi se face rău cînd mă gîndesc. Totuși, s-ar putea ca această « jertfă » să însemne o nouă etapă în viața mea. Adică: o leafă sigură, o bibliotecă bogată, și libertatea vacanțelor pentru călătorii. Voi afla totul în două săptămîni[10].

16 octombrie [1934]

Revista *„Azi"* culeasă de trei luni, încă n-a ieșit pe piață. Aștept să întîlnesc pe Zaharia Stancu zilele astea...

*

Un grup dintre membrii « Criterionului » au scos o revistă — bilunară, cu același nume. Ți-am trimis primul număr. Este calchiat după *„Ideea Europeană"*; cu știință și cu voință, dealtfel.

*

După o lungă odihnă, Dan Botta a tipărit prima parte dintr-un eseu asupra muzicii, *Charmion* (în *„Gîndirea"*). Este singurul lucru interesant de aici. Nu l-am citit încă.

---

[9] Scrisoare adresată lui Lucian Blaga. Se pare că poetul se oferise în calitate de atașat cultural la Viena, să-i faciliteze publicarea romanului *Maitreyi* în limba germană.

[10] Fragmentele ce urmează sînt desprinse din *corespondența* lui Mircea Eliade cu N. Argintescu Amza (atunci la studii în Berlin), corespondență de mai ample dimensiuni, ajunsă la cunoștința noastră, într-o formă dactilografiată, prin bunăvoința lui Ion Argintescu, căruia îi mulțumim și pe această cale. Proiectul Institutului de Studii Orientale, evident, a căzut.

Scenă de familie.

*

Eu, de la întoarcere, trăiesc săptămîni de larvă, ocupat să-mi pun la punct lucrarea de care ţi-am vorbit şi să corectez culegerea de articole. (Titlul încă nu l-am fixat). De aceea şi scrisoarea asta este foarte exterioară. Aştept să-mi comunici oarecare impresii asupra *Întoarcerii din Rai* (singura carte care contează, pentru mine, din cele tipărite), ca să putem relua firul comunicativ de la Berlin.

Eu nu fac altceva decît să mă pregătesc de plecare. Pentru că am foarte mult timp al meu, liber, mă trudesc să profit de el. Noica îşi amînă şi el plecarea pînă la toamnă. Deocamdată stă la Sinaia, pentru tot restul anului, traducînd pe Kant şi pe Euclid. Cioran s-a înapoiat în Germania. Nu l-am văzut. Nae Ionescu este foarte bine dispus şi foarte rău dispus. „*Cuvîntul*" nu reapare. „*Gîndirea*" pregăteşte un număr special, închinat lui Blaga.

Duminică, 10 noiembrie [1934]

Am fost atît de zăpăcit săptămîna trecută din cauza Universităţii. P. P. Negulescu — pe care l-am implicat în cîteva articole din „*Vremea*" — s-a opus ca eu să mai ţin anul acesta cursul de metafizică. În sfîrşit, prin surprindere, am deschis ieri cursul, asupra problemei lui esse (cum s-ar spune). Nu fac decît metafizicile asiatice şi filosofia pre-aristoteliană. Mă plictiseşte faptul că opoziţia nu mi s-a făcut pe temeiuri serioase (că nu am lucrări, de pildă, că public numai « romane »), ci pentru simplul motiv că am avut « lume » în sală. Destul de desgustător.

*

L-am întîlnit şi pe Dan Botta, foarte fericit că studiul despre poezia lui va vedea în sfîrşit lumina tiparului.

*

Eu sunt obositor de ocupat cu exasperanta mea lucrare [11], de care aș vrea să mă scap cît mai repede. În afară de năpasta asta nu prea fac mare lucru. Volumul de articole apare, și se numește *Oceanografie* din motive editoriale (adică a fost anunțat de doi ani, și titlul e cunoscut publicului). Cum autorul nu prea are cuvînt în chestiile astea, și cum sunt încîntat că s-a găsit un editor și pentru asemenea carte — accept.

*

Mă gîndesc mereu la Berlin. Deși banii de care dispun anul acesta sunt mult mai puțini, totuși sper să viu, pe cheltuială proprie, la vară. Mi-e teamă, numai, să nu înceapă războiul. Se aud lucruri penibile despre Sarre — și nu pe stradă, ci în cercuri politice de oarecare însemnătate. Veștile astea mă călugăresc pur și simplu.

București, 3 decembrie 1934

...viața pe care mi-am propus s-o duc pînă la redactarea definitivă a lucrării mele, este cu desăvîrșire lipsită de orice interval pur, liric, sau de «cunoaștere». Cu un instinct viguros mă apăr contra oricărei încercări de a gîndi, de a relua controverse vechi, de a simți chiar. Îmi dau seama că numai o perfectă stare de larvă îți permite, aici la București, să poți duce ceva la sfîrșit. Mă afund tot mai adînc în această stare, mai ales că nădăjduiesc să ies din ea în vreo două-trei luni.

3 ianuarie 1935

Numai cîteva fapte. Mai întîi, lucrarea mea, care mă menține fără să vreau într-o doctă stupiditate. Apoi un eveniment penibil: polemica dusă de *„Credința"* (adică de Zaharia Stancu, Sandu Tudor și Victor Medrea) și ajutată de *„Curentul"* (N. Roșu), *„Naționalul Nou"* (Zaharia Stancu etc.), polemică, sau mai degrabă porcăială, contra lui Petru Comarnescu, Mircea Vulcănescu și A. Chr. Tell, acuzați de... pederastie. Totul a pornit de la un recital magnific al lui Gabriel Negry, care a despletit furiile Floriei Capsali; Stancu a fost găsit (omul acesta s-a schimbat enorm în ultimul timp, a ajuns un fel de pamfletar violent și cam șantajist). Au fost două săptămîni de lături, cum n-a mai cunoscut presa românească. Mircea Vulcănescu a bătut pe Sandu Tudor, Tell tot pe Sandu Tudor, s-au provocat vreo 8 dueluri (dar nu s-a consumat nici unul, din cauza descalificării reciproce) — în sfîrșit, acum toată lumea e în fața Justiției. Prin ce miracol n-am fost încă acuzat de homosexualitate (cînd există textul din *Isabel*...), n-am priceput încă nici astăzi.

În urma acestor barbarii imunde, eu am încetat orice raport cu sus-numitul grup. Fără a acorda vreo însemnătate oarecare acestei sceziuni, firește. Puțină higienă, și atît...

*

S-au publicat o sumă de cărți, printre care și *Ioana* lui Holban. Am citit-o cu aceeași bucurie cu care citesc orice scrie el — dar mi s-a părut stearpă, mai minoră decît *O moarte*..., deși, trebuie să recunosc, pe alocuri m-a încîntat peste măsură. Ce se va întîmpla cu proza lui Holban de aici încolo? Mi se pare c-a ajuns la un punct mort. Încă un pas — și îngheață în sterilitate. Ce crezi? În schimb a apărut o carte *mare*, cu adevărat mare: *Steaua Robilor* de Henriette Yvonne Stahl. Ți-aș recomanda-o îndeosebi. Mi se pare că o asemenea carte apare odată la 10 ani. N-am nici o simpatie pentru autoare — pe care n-o cunosc — și nici un respect față de proza feminină.

---

[11] Este vorba de pregătirea pentru tipar a tezei sale de doctorat.

*

Vreau să lucrez cît mai stupid și mai mult acum, ca să-mi pot face de cap la Stadtsbibliotek,la vară.

București, 5 septembrie [1935]

În ceea ce mă privește, cred că lucrările publicate pînă în prezent, ca și cele în curs de publicare, nu sunt decît ciorne provizorii.

Solilocvii este complet epuizată (faptul nu se datorește succesului, ci unei neînțelegeri cu tipograful, care a vîndut jumătate din ediție ca hîrtie de împachetat). Totuși, vă făgăduiesc să caut un exemplar pentru D-stră. Este un carnet la care țin și acum[12].

14 ianuarie 1936

„*Azi*" nu mai apare. Eu nu mai am nici o relație cu băieții de acolo, în special Zah[aria] Stancu. (Sunt destul de compromis cu «literatura» pe care o public; mă lipsesc deci de comerțul cu literatorii tineri).

*

Are să-ți vină foarte greu la întoarcerea în țară. Ai înghițit atîtea muzee, atîtea concerte — ai să suferi îngrozitor. Dealtfel, observ chiar din scrisul D-tale o anumită des-românizare. Chiar cuvintele românești din poeme sunt descărnate, purificate, aeriene. Îți spun foarte sincer (și eu am trecut printr-o asemenea fază, după 3 ani de experiență indiană), lucrul acesta mi se pare grav. Nu te mai interesează țara. Ce-ai putea face? Să rămîi toată viața în Germania? Ar fi ideal — dar ar fi oare tot atît de fertil, de semnificativ? Ai putea *crea* în Nemția? Acolo nu mai ai anumite obstacole — de mediocritate, de zgură, de prostie, — obstacole proprii României noastre. În schimb, ai o sumă de alte obstacole — cu care un român nu are ce face.

*

Cranach era de mult un mister pentru mine. Acum începe să-mi placă. Vai, din nefericire sunt teribil de necultivat în istoria artelor europene. Dacă aș putea trăi mai mult și dacă aș putea avea un an european numai pentru asta?

*

N-aș îndrăsni să te rog atîtea lucruri, dacă asemenea lucruri n-ar fi reprezentative pentru condiția de muncă a științei românești. Iată la cîte complicate operații trebuie să recurg, ca să consult — sau măcar să știu ce cuprinde — o carte!...

*

...despre *Șantier*. Este o carte la care țin foarte mult. Regret că a trebuit să public numai fragmente.

Tipărirea tezei mele merge foarte greu. În primăvară va apare, totuși, și voi fi mai liber. Dealtfel, cu cărțile astea s-a încheiat un ciclu — și voi începe o altă viață. Hip, hip, ura!

Aici lucrurile merg din ce în ce mai greu. Se cîștigă anevoie chiar un minim de trai decent. Dacă n-aș avea din cînd în cînd cîte un roman, aș trăi la mahala, fără cărți și chiar fără tutun.[13]

---

[12] Scrisoare adresată lui Ion Argintescu, atunci profesor de franceză la Galați, care intenționa să scrie un studiu asupra literaturii și eseisticii lui Mircea Eliade.

[13] Din nou, reproducem unele *fragmente* confesive din corespondența cu N. Argintescu-Amza.

[21 aprilie 1936]

Cartea mea iese de sub tipar zilele acestea. Am muncit ca un dobitoc să-i fac indexul. În sfîrșit, am scăpat de o pacoste (care mi-a luat un timp enorm, tocmai pentru că mă încăpățînam să păstrez vechea versiune, din India, în loc să rescriu întreaga carte) [14].

*

...intenționam să-ți scriu în prealabil o scrisoare de explicații personale. Adică să-ți explic de ce nu m-ai înțeles. Niciodată nu m-am gîndit la o solidarizare cu esențele balcanice ale românismului. Cred enorm într-o Românie în eternitate, care începe de la Cucuteni și se va stinge într-un Platon românesc. Suntem înțeleși pe « chestia asta ». Totuși, și această esență a României veșnice suferă — la o prea mare depărtare, la o prea lungă absență. De ce — nu știu nici eu; dar sunt *sigur*. Trebuie să mai respiri puțin și la meridianul nostru. Să vorbești românește, să gîndești în românește, să iubești din nou fete de la noi. Poți, apoi, pleca unde vrei, oricît. Dar ești dator, pentru ființa D-tale, să vezi cum se face istoria aici, — oricît s-ar face ea de mizerabil.

București, 18 mai [1936]

Mîine sau poimîine apare, în sfîrșit, *Yoga*. A avut cele mai stranii ghinioane. Compoziția tipografică a durat din decembrie și pînă în aprilie — în timp ce alte cărți ale « Fundațiilor » se tipăresc în cel mult trei săptămîni. Iar după ce *Yoga* mea a fost tipărită și broșată, descoperim o excepțională greșeală chiar în « dedicație », și încă două, trei grave erori în *Prefață* — așa că a trebuit să desfacem cartea, să retipărim 16 pagini etc. etc. Totuși mi se spune că în două zile această carte bătrînă și îmbătrînită, va apare.

*

...au apărut de curînd cîteva volume *remarcabile*: bunăoară, *Tinerețe* de Lucia Demetrius, și *Thanatos* de Ion Biberi.

*

Eu sunt, acum, într-o perioadă cu desăvîrșire idioată. Ediția Hasdeu, la care, după cum știi, lucrez de doi ani — intră pentru ultima oară pe șantier. Trebuie s-o predau tipografiei în miezul verii. Scap de o belea, care mi-a mîncat sute de zile și de nopți, și care nu-mi va aduce aproape nimic. Dimpotrivă, dacă se va strecura vreo virgulă în plus, voi fi înjurat că n-am spirit critic. Pe Hasdeu îl iubesc atît de mult, încît mi-am luat acest risc — cu toate că sunt mai mult ca oricînd încurcat în riscurile mele personale. (Asta se cheamă, la noi, că sunt un autor cu activitate multiplă; adică, se înțelege, superficial!)

Vreau să plec la Berlin pe la începutul lui iulie. Pentru asta îmi trebuie bani. Bani — deci roman. Editorul îmi poate da 20.000 lei direct, contra manuscris. Și acest manuscris îl voi pregăti în cele 6 săptămîni care-mi rămîn pînă la plecare.

București, 25 iunie [1936]

...sunt două posibilități: 1. ori plec din Buc[uresti] împreună cu soția mea pe ziua de 6 iulie pentru a sta două luni la Berlin; 2. ori plec, singur, la Oxford, pentru trei săptămîni, pe ziua de 2—3 iulie, soția mea rămînînd să vină pe la sfîrșitul lunei iulie la Berlin, unde mă voi întoarce și eu ca să petrec o lună și jumătate.

La Oxford este un fel de adunare a lui *Oxford Group*; vor să trimeată și un român (două condiții: să fie preocupat de problemele religioase, și să vorbească englezește; s-a nimerit să mă aleagă pe mine), dar, deși lucrările încep la 3 iulie, încă nu se știe dacă se vor găsi bani să mă trimeată etc.

[14] Referiri la « calvarul » cu *Yoga*.

În cazul cînd plec la Oxford mă voi opri o zi la Berlin. Evident, te voi anunța telegrafic sau prin c[arte] poștală, ca să ne putem întîlni și aranja pentru cameră pe luna august. În celălalt caz, te voi anunța deasemeni cu cîteva zile mai înainte, ca să ne dăm întîlnire. Probabil că eu o să locuiesc tot la Charlottemburg, pentru că e mai multă liniște — deși drumul la Bibliotecă e destul de lung.

*

Cu devizele se pare că nu e lucru greu, dacă ai proptele. Eu mă zbat ca un dobitoc moral, și mă trimit din Birou în Birou, pînă am ajuns isteric. Din nefericire, am foarte puțini bani. Dacă aș fi amînat călătoria pentru luna august, aș fi găsit mai mulți; este un editor care mi-ar fi dat, contra manuscris. Dar mi s-a făcut lehamite de contracte, și plec. Am o sumă de plictiseli cu pașapoartele (militărie, fiscul etc.).

*

București, luni 27 sept[embrie] [1936]

După ce m-am întors am încercat întîi să-l văd pe Gusti. N-a fost chip, pînă acum. Lipsește mereu. Am fost de două ori la Comisie, fără rezultat. Valaori [15] lipsește și el. Îl aștept din nou săptămîna aceasta.

*

Nu mă pricep cum să forțez ușile. Orice student îndrăzneț are mai multă «trecere» decît mine. Nici măcar nu pot pătrunde pînă unde aș avea oarecare șanse. Portarii mă intimidează.

*

Am avut cîteva necazuri care m-au paralizat două săptămîni. Paralizia, pentru mine, înseamnă sărăcie. Văd cu groază că se apropie termenul de chirie, și eu n-am «manuscris». Aici am ajuns, după 12 volume publicate, și după atîtea «succese».

20 februarie 1937

Măria Sa Domnul Profesor Gusti e foarte greu de găsit; cînd aici, cînd la Paris, este pur și simplu «terifiant». Am dat ochii cu el, alaltăieri.

*

Plătesc polițe vechi: contracte, angajamente, manuscrise neterminate, lucrări lăsate baltă. Între altele, marea ediție Hasdeu, care acum se află sub tipar și mă omoară cu variantele, bibliografiile și corecturile. Sunt mulțumit de un singur lucru: că Hasdeu va intra în literatura și cultura românească, asemenea unui Luceafăr.

Astă toamnă, sub presiunea chiriei, am scris o lungă nuvelă — pe care editorul a numit-o roman — *Domnișoara Cristina*. Nu ți-am trimis-o pentru că nici eu nu știu ce să cred despre ea. Este cea mai discutată carte a mea: contestată de critică, total, și socotită de anumiți și inteligenți amici ca un cap de operă.

Vine acum primăvara, cu o altă chirie. Va trebui să mă închid în casă, și să scriu ceva. Altfel nu se poate; sau, mai precis, se poate (leafă, sinecură), dar nu vreau eu, căci o funcție oarecare mi-ar fura un timp enorm. Prefer să mă omor de două ori pe an, cîte o lună — și restul anului să fiu liber.

---

[15] Iuliu Valaori, reputat profesor de limbi și literaturi clasice la Universitatea din București.

*

Mă apropii de al 30—lea an al vieții mele, și mă silesc să consum toate silozurile de « experiență » și « erudiție » care mă apasă. Sunt hotărît să închei o etapă — cea de larvă — și de aceea fac un ultim efort de asimilare, de critică și de respingere. Mă pregătesc să scap de cîteva mii de ani — cum ar spune Emil Cioran!

Cu o săptămînă înainte de plecarea mea în India, aveam o singură obsesie: să-mi lămuresc cîteva puncte din Filosofia Renașterii [16], și să sfîrșesc cîteva cărți de citit. Am făcut lucrul acesta pînă în ultima noapte. M-aș fi înăbușit dacă aș fi plecat în India cu lucruri pe jumătate sfîrșite...

Mi se întîmplă acum o încurcătură similară. Nu pot împlini 30 ani fără să fi sfîrșit ca lumea etapa I-a: larva de bibliotecă, de stradă, de șantier. Îți închipui, acum, cu ce bolovani trebuie să lupt.

*

Am fost la înmormîntarea lui Holban. Deprimant prin frivolitatea, lipsa de solemn și de semnificații, a incinerării. Un gramofon ruginit care cînta din Bach. Oamenii care stăteau jenați, fără să fie triști — fără să poată fi triști — așteptînd ceva ca în salonul unui dentist. Holban care era un persecutat de groapă, de ritual, de descompunerea în pămînt — și care și-a ales un asemenea itinerariu...

București, 12 martie 1937

Personal, cred că *Maitreyi* și *Huliganii* sunt cele mai bune romane ale mele; îndeosebi acesta din urmă, care se petrece în România modernă (1933—34) și mai cu seamă printre tineret. *Maitreyi* are calitatea de a fi o poveste de dragoste scurtă și exotică. *Huliganii*, însă, sunt un adevărat roman. Din nefericire, cartea aceasta este foarte mare (450 de pagini)[17].

Berlin, 29 iulie 1937

Pentru noi, zilele petrecute la Berna rămîn neuitate.

*

Viața este frumoasă și bună, dacă la 30 de ani pot primi un asemenea dar: prietenia lui Lucian Blaga!

*

Am sfîrșit *Geneza metaforii*. E greu de spus dacă este cea mai bună din *Trilogie*; este, în orice caz, cea mai curajoasă, și deschide perspective magnifice. Încep să simt vraja simfonică a sistemului...

*

Suntem la Berlin de aproape o săptămînă. Este a treia vară de cînd lucrez la Berlin, și îmi place din ce în ce mai mult[18].

București, 1 martie 1939

...am în brațe revista „*Zalmoxis*", al cărei preț s-a urcat la 80 000 lei, și pe care demnitatea mea de cărturar român mă obligă s-o scot, chiar dacă ar trebui să-mi vînd biblioteca[19].

[.....]

[16] Subiectul tezei de licență a lui Mircea Eliade.

[17] Epistolă, însoțită de o *autorizație* de traducere pentru romanul *Maitreyi* în limba cehă, adresată Mariei Kojecká.

[18] Fragmente dintr-o scrisoare, trimisă din Berlin, lui Lucian Blaga, atunci diplomat român în Elveția, la Berna.

[19] Scrisoarea din care am desprins aceste rînduri i-a fost adresată lui N. M. Condiescu.

DIN LUMEA CELOR CARE SCRIU

Alături de Mircea Ştefănescu şi Radu Costăchescu (21 aprilie 1970).

„Academia Umorului Românesc"

UNUL DINTRE CEI MAI IMPORTANŢI AUtori comici din pericada interbelică, Tudor Muşatescu — muşatismul fiind nu numai o distincţie stilistică, dar şi un profil moral generat de o lume suficientă sieşi, mai ales în dramaturgie —, creatorul cunoscutului *Titanic-Vals* se numără printre scriitorii cei mai exact definiţi din epocă.

Prin natura sa, comicul impune o percepţie comună, socială am putea spune, spre deosebire de poezia în care receptarea e singulară, discretă şi intimă. Înţelegînd acest lucru, Tudor Muşatescu a căutat să popularizeze umorul românesc în toate păturile sociale, pornind de la tradiţia folclorică şi de la patronul spiritual — Caragiale — şi folosind cele două forme mass-media ale epocii — revista şi cenaclul (şedinţa de lucru, şezătoarea literară, spectacolul dramatic ş.a.).

Ideea unei „Academii a Umorului Românesc" l-a însoţit pe Tudor Muşatescu de-a lungul întregii sale existenţe şi, cel puţin în două momente, la mari intervale de timp, a fost aproape de realizarea acestui deziderat, cu mare fond de utopie.

O „Academie" ar fi însemnat mai puţin decît o instituţie, în sensul „academic" al cuvîntului, şi mai mult un „centru cultural" cu profil unic — umorul — ce ar fi cuprins o bibliotecă, un teatru, o sală de expoziţii şi o alta pentru adunări, cenaclu, şi conferinţe. E aici şi o contradicţie: umorul, întotdeauna opus constrîngerilor canonice, flexibil la nuanţe, sinonim cu variaţiile de „umoare" ale spiritului, nu acceptă situaţia de a fi „academizat". Tudor Muşatescu rezolvă contradicţia, preluînd o idee franţuzească şi constituie o „Academie a Umorului" de mare lejeritate statutară, fără rigidităţi şi constrîngeri, fără ierarhii sau dependenţe.

„Academia Umorului Românesc" urma să centra-

ASOCIAȚIA UMORIȘTILOR ROMÂNI

STATUTE

Art. 1. Subsemnații, scriitori, pictori, sculptori și artiști umoriști, au constituit o asociație cu denumirea „ASOCIAȚIA UMORIȘTILOR ROMÂNI", având o durată nelimitată și sediul social în București.
Art. 2. Membrii asociației sunt cetățeni români.

SCOPUL ASOCIAȚIEI

Art. 3. Asociația are de scop:
a) Dezvoltarea și stimularea umorului în literatură, artele plastice, ziaristică și teatru.
b) Înființarea unei biblioteci a umorului român și străin.
c) Înființarea unei librării și edituri proprii, care să publice lucrările meritorii ale umoriștilor români și traduceri din umoriștii străini, făcute de membrii asociației.
d) Întemeierea unui teatru al umorului.
e) Crearea unui salon al umoriștilor și a unei expoziții de pictură și sculptură a artiștilor umoriști.
f) Înființarea unor premii anuale pentru cele mai bune lucrări umoristice în literatură, artele plastice și teatru.
g) Susținerea și subvenționarea Academiei Umorului Românesc.
Art. 4. Asociația nu urmărește nici un program sau scop politic.

MEMBRII

Art. 5. Aociația are două categorii de membri: onorifici și activi.
Art. 6. Persoanele care au adus servicii însemnate asociației vor putea fi proclamate membri onorifici de adunarea generală.
Art. 7. Membri activi pot fi numai scriitori, artiști plastici și dramatici, umoriști.

---

lizeze eforturile individuale ale autorilor și să suplinească absența coordonării de ansamblu a unui gen. Pentru că existau societăți culturale, literare, chiar o Societate a Autorilor Dramatici (incluzînd și pe autorii comici), Tudor Mușatescu a convocat la reședința sa, la 3 februarie 1945, mai mulți autori satirici, epigramiști, comediografi, punînd bazele a două societăți: „Academia Umorului Românesc" și „Asociația Umoriștilor Români", ambele abreviate A.U.R. Tot atunci s-au discutat cele două statute — unul oficial, după toate regulile unei asociații profesionale (care purta pecetea acelor ani de început), altul, pentru a nu se dezminți, comic.

În martie 1945, cîțiva scriitori tineri, cu totul independenți și fără a avea cunoștință de A.U.R., — Valentin Silvestru (Mariol), Tudor George (Gege Takabossa), Eugen Barbu, Alexandru Pașcanu (Piticul Vesel), acum profesor universitar la Conservator, Octav Pancu-Iași, Victor Popa, acum redactor la T.V., D. C. Mazilu, caricaturistul și epigramistul Niculae Grassu, Dumitru Tabacu și subsemnatul — au hotărît să se asocieze într-o breaslă a umoriștilor. Dorind să aleagă un președinte cu prestanță (și operă) de umorist s-au oprit la Tudor Mușatescu. Aflînd de la acesta de existența A.U.R.-lui s-au afiliat vechii „Academii". După fuzionare s-a hotărît scoaterea unui buletin al umoriștilor publiciști *„Lacrimi de crocodil"*, iar primul număr s-a și cules în tipografie. Dar pentru că editura „Focare noi", a lui I. C. Dan, a fuzionat cu editura „Boema", revista nu a mai apărut. „Academia" a ținut patru ședințe (în 1946).

Art. 8. Pentru a fi admis ca membru activ în asociație, solicitantul va face următoarele dovezi:
a) Că are calitatea prevăzută de art. 7 și activează.
b) Că este cetățean român și major.
c) Că patru membri ai asociației atestă pe a lor răspundere că solicitantul nu a fost condamnat pentru vreun fapt infamant.
Art. 9. Aceste dovezi vor fi înaintate secretarului general, care, după ce va întocmi un referat, le va supune discuțiunii și votului comitetului, care se pronunță fără arătare de motive.
Art. 10. Membrii activi au următoarele îndatoriri:
a) să lucreze pentru realizarea scopului asociației.
b) să achite obligațiile bănești hotărîte de Adunarea Generală.
c) să răspundă la toate convocările și să anunțe asociația de orice schimbare de domiciliu.
Art. 11. Calitatea de membru se pierde prin demisie, excludere sau deces.
Art. 12. Orice membru poate demisiona printr-o scrisoare recomandată adresată președintelui.
Art. 13. Orice membru care n-a achitat, timp de doi ani, obligațiile bănești pierde de drept calitatea de membru. El poate cere și comitetul poate decide reprimirea sa după ce va fi achitat toate restanțele.
Art. 14. Comitetul este obligat să excludă pe orice membru care va lucra împotriva intereselor asociației, sau care va fi condamnat pentru un fapt infamant.
Decizia de excludere, motivată, se va comunica recomandat celui exclus, care are dreptul să facă apel la prima Adunare Generală pentru a anula decizia.

ORGANE DE CONDUCERE

Art. 15. Asociația este condusă de Adunarea Generală și de un Comitet.
Art. 16. Comitetul asociației se compune din 9 — nouă — persoane alese pe timp de 2 ani de Adunarea Generală ordinară, dintre membrii rezidenți în București.
El alege din sînul său: un Președinte, un Vice-Președinte, un Secretar General, un Casier și un Bibliotecar.
Art. 17. Comitetul va ține ședință din două în două săptămîni sub președinția Președintelui sau, în lipsa acestuia, a Vice-Președintelui.

Nici vorbă de a se materializa utopia unui *Magnum Humoristicum Romaniae*.

La 21 aprilie 1970, Tudor Mușatescu invită pe foștii membri ai „Academiei", dar și alți umoriști mai tineri, la locuința sa din strada Luigi Cazavillan, pentru a se revedea și a relua activitatea. Au participat atunci: Neagu Rădulescu, Mircea Ștefănescu, Leonida Secreteanu, Mircea Pavelescu, Aurelian Păunescu, Barbu Alexandru Emandi, George Corbu, D. C. Mazilu, Constant Petrescu, Teodor Maricaru, Radu Costăchescu, C-tin Dumitrașcu, Dumitru Munteanu, Florin Iordăchescu, Gh. Zarafu și subsemnatul.

După aceasta, reîntemeiază „Cenaclul umoriștilor", sub noua titulatură, și are loc un concurs de sonete pe rime date. Din păcate „Cenaclul umoriștilor" a ținut o singură ședință, deoarece după o lună de la constituire a survenit decesul atît de regretat al fondatorului.

La ședința de constituire, un alt umorist, Marin Traian, i-a luat un interviu lui Tudor Mușatescu, difuzat la radio și apărut în ziarul *„Munca"*. În acest interviu, Tudor Mușatescu formulează și nuanțează criteriile de înființare și funcționare a „Cenaclului umoriștilor", precizînd că ideea „Academiei Umorului Românesc" nu l-a părăsit nici o clipă de la autodizolvare, din 1946.

Publicînd *Statutul* „Asociației Umoriștilor Români" și *actul de întemeiere* al „Academiei Umorului Românesc", avem prilejul să deslușim încă o dată, mai bine, o altă componentă a personalității lui Tudor Mușatescu: spiritul civic și vocația organizatorică ce acompaniază elanul creator.

Gabriel TEODORESCU

Caricatură de N. Grasau.

Art. 18. Oricare membru al comitetului care lipseşte nemotivat de la două şedinţe consecutiv, se consideră demisionar.

În acest caz, comitetul, după ce va constata demisia, va proceda în aceeaşi şedinţă la cooptarea unui membru în locul rămas vacant, care însă nu va ocupa de drept şi funcţiunea pe care cel demisionat o avea în comitet.

Art. 19. Membrii comitetului vor fi convocaţi la şedinţe în scris, arătîndu-se data şi ora precum şi ordinea de zi a şedinţei.

Chestiunile la ordinea zilei a unei şedinţe, rămase nerezolvate, se trec de drept la ordinea de zi a şedinţei următoare.

Art. 20. Deciziunile comitetului se iau cu majoritatea voturilor.

În caz de paritate, votul preşedintelui decide.

Art. 21. Dezbaterile şi deciziunile luate într-o şedinţă vor fi consemnate în registrul de procese verbale şi vor fi semnate de toţi cei prezenţi.

Art. 22. Dacă comitetul se descompletează prin orice mod, el se poate recompleta prin cooptări supuse ratificării primei adunări generale ordinare.

Art. 23. Comitetul se consideră demisionat în cazul cînd nu s-a întrunit valabil mai mult de trei luni, cu excepţia vacanţei (1 iulie — 1 octombrie).

Comitetul astfel demisionat va convoca o adunare generală extraordinară în cel mult o lună, pentru a proceda la noi alegeri.

Art. 24. Comitetul are următoarele atribuţiuni:

a) Conduce asociaţia potrivit statutelor de faţă şi veghează la realizarea scopului ei.

b) Execută hotărîrile şi bugetul votat de Adunarea Generală şi ia toate măsurile pentru realizarea lui.

c) Decide asupra primirii de noi membri şi asupra excluderii lor.

d) Întocmeşte darea de seamă, proiectul de buget şi programa de activitate spre a le supune Adunării Generale.

e) Verifică încasările şi aprobă cheltuielile de administraţie.

f) Convoacă Adunările Generale, în termenul prevăzut de statute.

Art. 25. Preşedintele reprezintă asociaţia în toate manifestările ei. Preşedintele, împreună cu Secretarul General ori cu Casierul, reprezintă interesele de orice natură ale Asociaţiei în Justiţie, faţă de autorităţi şi faţă de terţi şi semnează valabil în numele şi pentru Asociaţia Umoriştilor Români.

În lipsa Preşedintelui, aceste atribuţiuni sînt exercitate de Vice-Preşedinte.

Art. 26. Preşedintele prezidează Comitetul şi Adunările Generale. El conduce dezbaterile.

Art. 27. Secretarul General se ocupă de corespondenţa şi de scriptele Asociaţiei. El păstrează şi sigiliul asociaţiei. El face convocările şi execută deciziunile Comitetului şi redactează procesele verbale ale şedinţelor Comitetului şi ale Adunărilor Generale.

Art. 28. Casierul încasează toate drepturile băneşti de la membri, donaţiunile, precum şi orice alte venituri ale asociaţiei, eliberînd chitanţe dintr-un chitanţier — cu original şi copie. Tot el face plăţile ordonate de Comitet pe bază de acte justificative şi răspunde pentru aceste operaţii.

Art. 29. El este obligat să ţină registre regulate din care să rezulte situaţia încasărilor şi plăţilor şi să le pună oricînd la dispoziţia comisiunii de cenzori.

Casierul Asociaţiei este obligat în prima şedinţă a fiecărei luni să refere în scris comitetului situaţia încasărilor şi a plăţilor lunii precedente.

Art. 30. În cazul cînd nevoile Asociaţiei ar depăşi prevederile bugetare, Casierul va referi în scris Comitetului avizînd la măsurile necesare.

Art. 31. Casierul nu poate păstra în casa asociaţiei din întregul fond existent decît cel mult suma de... lei, depunînd restul pe numele Asociaţiei la .....

Art. 32. Atît Secretarul General cît şi Casierul vor putea fi ajutaţi în lucrările lor de cîte un funcţionar.

Comitetul mai poate angaja şi un contabil pentru întocmirea registrelor, ţinerea contabilităţii şi încheierea bilanţurilor.

ADUNAREA GENERALĂ

Art. 33. Adunările Generale sunt ordinare şi extraordinare.
Adunarea Generală Ordinară se ţine, odată pe an, în.....
iar în caz de neîntrunire a forumului statutar (jumătate plus unul din numărul membrilor) ea se va ţine în aceeaşi zi la orele ..... într-acelaşi loc şi cu aceeaşi ordine de zi, cînd se va delibera şi decide cu oricîţi membri ar fi prezenţi.

Adunarea Generală extraordinară se convoacă fie în urma unei hotărîri a Adunării Generale ordinare, fie a Comitetului, fie dacă este cerută motivat de cel puţin o cincime din numărul total al membrilor.

Art. 34. Adunările Generale se convoacă printr-o publicaţie inserată în Monitorul Oficial cu 15 zile înainte de data fixată pentru adunare.

Art. 15. Cu 15 zile înainte de data fixată pentru adunare, se vor afişa la sediul asociaţiei: darea de seamă, bilanţul, proiectul de buget, programa de activitate, precum şi ordinea de zi, pentru ca membrii asociaţiei să poată lua cunoştinţă.

Art. 35. Numai membrii activi pot să participe la dezbateri şi au dreptul la vot. Toţi membrii activi au drept de vot egal.

Art. 47. Adunările Generale ordinare, în cadrul statutelor şi potrivit legii pentru persoanele juridice, au plenitudine de drepturi şi următoarele atribuţiuni:

a) Decid asupra legalităţii formalităţilor de convocare şi de constituire;
b) decid asupra modului de exprimare a votului;
c) votează darea de seamă, bilanţul, proiectul de buget şi programa de activitate;
d) votează descărcarea comitetului de gestiune;
e) ratifică cooptările de membri în comitet;
f) ratifică excluderile pronunţate de comitet;
g) alege prin vot pe membrii comitetului din doi în doi ani;
h) alege anual comisiunea de cenzori.

Art. 36. Adunările Generale extraordinare decid asupra tuturor chestiunilor pentru care au fost convocate.

Art. 37. Biroul Adunărilor Generale se compune din: Preşedinte, Secretar General, doi scrutatori şi un secretar de şedinţă.

Art. 38. Adunarea Generală deliberează şi decide numai asupra chestiunilor puse la ordinea de zi şi ia hotărîri cu majoritatea absolută a membrilor prezenţi.

La alegerile pentru comitet sau comisia de cenzori vor fi declaraţi aleşi cei care au întrunit cel mai mare număr de voturi valabil exprimate.

În caz de paritate, balotajul are loc în aceeaşi şedinţă.

Art. 39. Alegerile de comitet şi cenzori se fac prin scrutin uninominal.

Toate candidaturile pot să fie depuse de candidaţi de propunători cu 3 zile libere înainte de data adunării.

Art. 40. Biroul Adunării Generale decide asupra tuturor contestaţiunilor ce s-ar ivi în cursul adunării.

CENZORII

Art. 41. Comisiunea de 3 cenzori, aleşi anual de Adunarea Generală, verifică gestiunea comitetului.

Ea este obligată a inspecta casa cel puţin trimestrial, încheind un proces-verbal în registrul respectiv.

Art. 42. Cu 10 zile înainte de data Adunării Generale comisiunea de 3 cenzori va face raportul său asupra situaţiei financiare pe anul expirat şi-l va supune Adunării Generale.

PATRIMONIU

Art. 43. Patrimoniul asociației se compune din:

a) fondul creat din taxele de înscriere a membrilor fondatori și a celor ce se vor înscrie în viitor;

b) cotizațiunile fixate anual de adunarea generală;

c) donațiuni, subvențiuni;

d) venituri întîmplătoare din ședători, expozițiile membrilor, editura și librăria asociației, precum și oricare altele.

Art. 44. Fondurile asociației se vor depune la .....

Art. 45. Fondurile asociației vor fi întrebuințate:

a) pentru întreținerea unui local și a cheltuielilor de administrație, pe baza proiectului de buget;

b) pentru înființarea de premii, cum se specifică la art. 3 litera f;

c) pentru subvenționarea Academiei Umorului Român, cum se specifică la art. 3 litera g.

DISPOZIȚIUNI GENERALE

Art. 46. Sigiliul Asociației Umoriștilor Români va purta pe lîngă această denumire, în centrul sigiliului .....

Art. 47. Anul financiar începe la 1 ianuarie.

Art. 48. Comitetul ales de fondatori va funcționa pînă la data primei Adunări Generale.

Art. 49. În caz de desființare a Asociației din orice cauze, patrimoniul ei .....

Art. 59. Prezentele Statute intră în vigoare din ziua publicării în Monitorul Oficial a extrasului de pe Statute și a sentinței de autorizare.

Fondatorii dau depline puteri d-lor avocați .....

ca împreună sau separat să ceară cuvenita autorizare legală Tribunalului Ilfov, avînd dreptul să consimtă la eventualele modificări ce s-ar cere acestor Statute.

Făcut în patru exemplare originale, azi data autentificării.

ACADEMIA UMORULUI ROMÂNESC

A.U.R.

Act de întemeiere.

Art. 1. Se înființează o societate literară numită „ACADEMIA UMORULUI ROMÂNESC" cu sediul în București și cu un sediu ideal la Gura Humorului.

Art. 2. Ea are ca patron pe Sft. Hilarie și ca zi aniversară 1 aprilie, data la care se ține ședința festivă și se decernează premiile.

Art. 3. Academia are următoarele scopuri:

a) să înființeze o bibliotecă a humorului român și străin;

b) să întocmească și să publice dicționarul *Magnum Humoristicum Romaniae*;

c) să înființeze o editură proprie publicînd lucrările humoristice merituoase ale umoriștilor români, să traducă prin membrii săi lucrările umoriștilor străini și să le publice.

d) să înființeze un teatru al umorului;

e) să facă expoziții artistice și un Salon al umoriștilor;

f) să premieze anual cele mai bune lucrări de umor ale scriitorilor și artiștilor umoriști. Pe primii ani, aceste premii vor fi morale, din lipsă de fonduri.

Art. 4. Academia n-are nici un fond bănesc, ci numai un fond serios. Ea își va putea face cu timpul un capital la sediul său din Capitală.

Art. 5. Academia se compune din 40 — patruzeci — de membri, aleși pe viață, cu obligația de a rămîne nemuritori.

Art. 6. Academia alege din sînul său un președinte, un vicepreședinte și un casier. Aceste funcțiuni sunt perpetue pe timp de un an.

Art. 7. La întemeierea ei, Academia are membri prevăzuți în tabloul semnat de fondatori. Vacanțele ce se vor ivi se vor completa în modul prevăzut de articolul următor.

Art. 8. Membrii Academiei se aleg pe sprinceană dintre scriitorii și artiștii umoriști, care au fost cel puțin o dată premiați de această Academie, în limita locurilor vacante, cu majoritatea absolută a voturilor. După alegere, candidatul ales, va fi primit în ședință solemnă și va rosti elogiul predecesorului său. Prin excepție, prima serie de academicieni fiind parveniți, fără predecesori, va face elogiul vechilor umoriști români, pe care Academia îi socotește ca înaintașii ei și anume: Ion Creangă, I. L. Caragiale, Anton Pann, Toni Bacalbașa, B. P. Hasdeu, D. D. Pătrășcanu, V. A. Urechia, D. Teleor, V. Ținc, G. Topîrceanu și George Ranetti. Membrii Academiei nu vor purta nici o uniformă, Academia fiind împotriva uniformității și pentru originalitate. Ei nu vor primi nici o retribuție, nici măcar pensie.

Art. 11. Academia va putea în plenul ei numi un număr de membri corespondenți din țară și din străinătate.

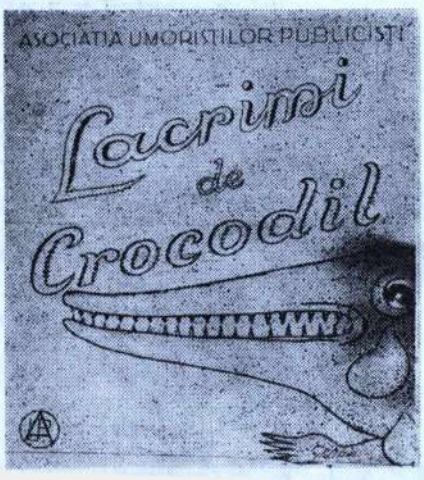
Art. 12. Ședințele Academiei sunt intime și publice. Ele se vor ține din cînd în cînd, dar cel puțin o dată pe lună.

Art. 13. Prezentul act nu se va putea modifica decît după completarea Academiei și numai cu majoritatea absolută a voturilor.

Art. 14. Un regulament va completa prezentul act de întemeiere.

Făcut azi 3 Februarie 1945 în București.

Semnați: Tudor Mușatescu, Mircea Ștefănescu, Sergiu Milorian, Ionel Lazaroneanu, Radu Costăchescu, Fred Ghenădescu, Horia Furtună.

Ion Pillat — Itinerar grecesc

*CÎND MĂ UIT LA FOTOGRAFIILE LUI ION PILLAT ÎN GRECIA *, MĂ simt invadată de o profundă melancolie şi de visare pe marginea timpului. În fiecare imagine, pe fundalul copleşitor al ruinelor antice, se proiectează în faţa ochilor mei silueta minusculă a călătorului dispărut.*

Ce înseamnă pentru el Atena, Acropole, Sparta, Olimpia şi Delfi? Încercînd să-mi răspund, mă aplec asupra paginilor din Mărturisiri: *«Călătoria mea în Grecia datează din 1927 şi a fost o revelaţie sufletească ... Dacă în 1932 relevam incidental călătoria mea la Athena şi revelaţia Acropolei, adăugînd numai: „Am impresia că nu va rămînc fără ecou pentru arta mea viitoare" — nu mă înşelam. Iniţierea mea grecească, de Paşti 1927, a fost urmată de o alta, mai lungă şi mai completă, exact zece ani mai tîrziu — care mă ducea nu numai la Athena şi împrejurimi, dar şi în Peloponez pînă la Epidaur, Sparta şi Olympia, urmată de o altă excursie la neuitatul Delfi. Aceste călătorii, vizitarea templelor şi a muzeelor din Athena, Acrocorint, Olympia şi Delfi, a teatrului din Epidaur, a coloanelor de pe capul Sunium, a ruinelor ciclopeene de la Mykeneminuni, deşi sorbite cu patimă şi trăite cu intensitatea neofitului, nu s-ar fi adîncit atît de mult în sufletul meu, de n-aş fi avut pentru ele comprehensiunea mai matură a vîrstei; căci arta clasică, în opoziţie cu cea romantică, fecundată de vis, îţi pretinde experienţa vieţii reale şi se cere pregătită şi desăvîrşită prin studii şi lecturi. Descoperirea Helladei şi a artei sale, a sculpturii eline şi a templului grec, în special, a fost un eveniment capital în viaţa mea. Îndrăznesc să cred că am trăit-o cu o prospeţime şi cu un entuziasm mai aproape de acela al unui contimporan al Renaşterii decît al unuia din epoca noastră ... Cred că toată poezia mea, de la* Caietul verde *încoace, a fost influenţată de miracolul elin. Graţie lui, idealul clasic şi-a scuturat pentru mine colbul didactic şi rece de pe băncile şcolii sau din sălile muzeelor europene. Nu pot uita tristeţea frizelor lui Fidias din Muzeul Britanic, privite prin ceţurile londoneze! Clasicismul şi-a lepădat, astfel, vechimea posomorîtă luată din manuale, ca să-şi recapete veşnica şi glorioasa tinereţe, la căldura soarelui egeic, învietor pentru mine de mitologii».*

Redeschid volumele de poezii, apoi, pentru a găsi în ele ecourile poetice ale contactului lui Ion Pillat cu arta greacă. În ciclul Ţărm pierdut, *se reconstituie vizual traseul călătorului în peisajul elin (vezi* Hellada, Dafni, Acrocorint, Epidaur — teatrul antic, Olimpia, Delfi), *poemele înregistrînd tensiunea neofitului în apropierea monumentelor. Pe de altă parte, se constată configurarea unui itinerariu „sonor", celebrele locuri devenind pentru poet focare de rezonanţă:* «Eschile, Sofocle, aici nu s-au stins/ Şi glasul le tremură-n aer/ Şi m[i]erlele fluieră coruri de mult/ ... În piatră, în plantă şi-n pieptu-mi la fel/ Fierbintele suflu adie». (Epidaur) *sau:* «E umbra timpului, pe care şed/ Sub Fedriadele nemuritoare./ Teatru, stadiu, temple — nu-i mai văd:/ Apollo sună-n mine viers de soare» (Delfi).

Poemele de la sfîrşitul ciclului abstractizează spaţiul, universalizîndu-l. Fiinţa se lasă absorbită de idealitatea contururilor care tind să încorporeze în ele viul, neantizîndu-l. Ultima poezie, Alesul, *surprinde momentul împietririi vieţii în artă:* «Mi-am limpezit făptura să n-ascunză/ Nimic din ce nu duce pîn' la zeu/ Pe ţărmul mării mă înalţ: o urnă/ În care doar lumină am turnat».

---

* Ion Pillat a vizitat Grecia în cuprinsul a trei călătorii: 1927, 1932 şi 1937. Fotografiile prezentate aici datează din ultima sa călătorie.

Totodată, descoperim şi o mişcare de recuperare a identităţii, o transformare treptată a vestigiilor greceşti în elemente ale lăuntricului. Metamorfoza apare la lumină în Scutul Minervei. *Geografia elină se estompează ca exterior, atenţia concentrîndu-se acum asupra verticalei interioare. Sufletul poetului pendulează între polul patimei telurice* (Himera) *şi polul raţiunii spiritualizate* (Minerva). *Invocarea zeiţei de către eul posedat de „harpii" şi ademenit de „sirene", comunică nostalgia dionisiacului după apolinic, încordarea „sfinxului" în aşteptarea răspunsului eliberator* (XVII). *Ciclul de sonete se încheie cu revelaţia că zeii nu există în afara minţii, că rugăminţile adresate Minervei sînt imagini ale gîndirii în oglindă. Idealul grecesc de înţelepciune, figurat mitologic, este înţeles în final de poetul român ca o constantă aspiraţie a sufletului său* (XVIII).

Decantarea Antichităţii în spaţiu interior concordă cu încercarea de « naturalizare » a universului grecesc în « peisajul mediteranean şi cu altîtea înrudiri de linii şi de lumină ale Balcicului... Balcicul mi-a fost ca o Helladă trăită la mine acasă ... sub farmecul albastru al mării ce scaldă Coasta de Argint, cu veşnică iluzie egeică » (Mărturisiri).

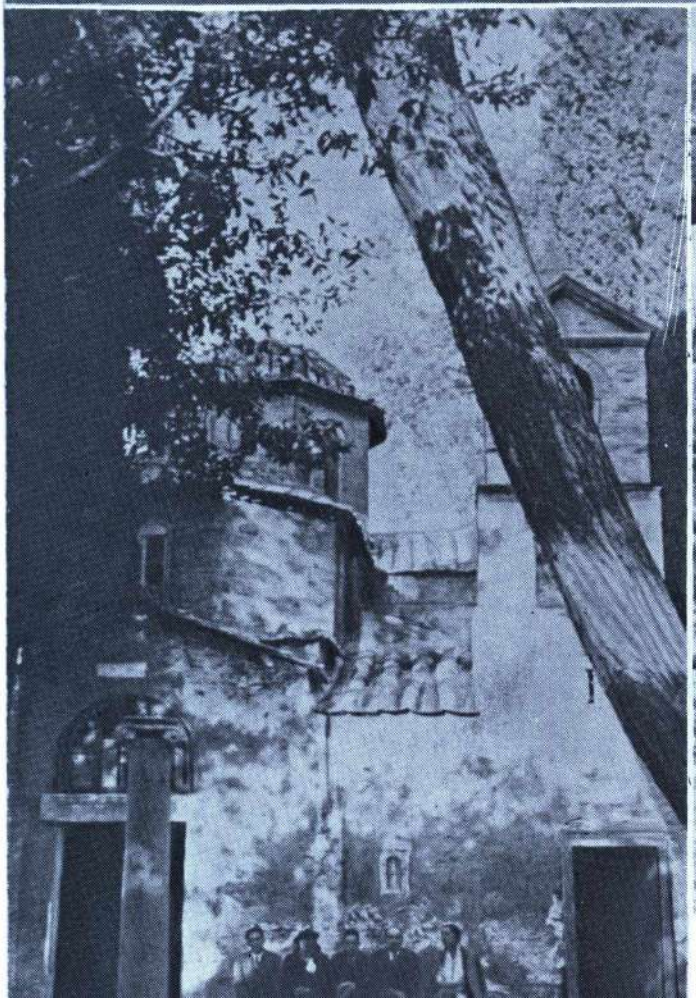
În ciclurile Balcic, Poeme într-un vers, Împlinire *şi* Cumpănă dreaptă, *Ion Pillat ajunge să vadă Grecia nu numai din perspectiva unui conţinut saturat de idealitate, ci şi din unghiul formei ca supremă rigoare artistică. Crisparea în faţa trecerii timpului dispare, poetul găsind în echilibrul arhitecturii eline sugestia structurilor eterne. Concentrarea şi disciplinarea emoţiei la tiparul pur al versului, interesul acordat muzicii fac ca, în ultima etapă a evoluţiei sale, poezia lui Ion Pillat să piardă, încetul cu încetul, culoarea tangibilă a concretului, îndreptîndu-se tot mai mult spre albul statuar al limbajului :* « O umbră joacă ramul pe piatra unei umbre » (Stelă funerară) ; « În golul scoicii marea, în suflet — nemuriri » (Murmur etern) ; « Sub cuta caldă-a pietrii simţi trupul unui zeu » (Marmură greacă) *sau* « M-am despoiat de lume şi de mine/ Ca să-mi găsesc prin jertfă bogăţia/ În marmura cu-nfiorări senine » (Regăsire).

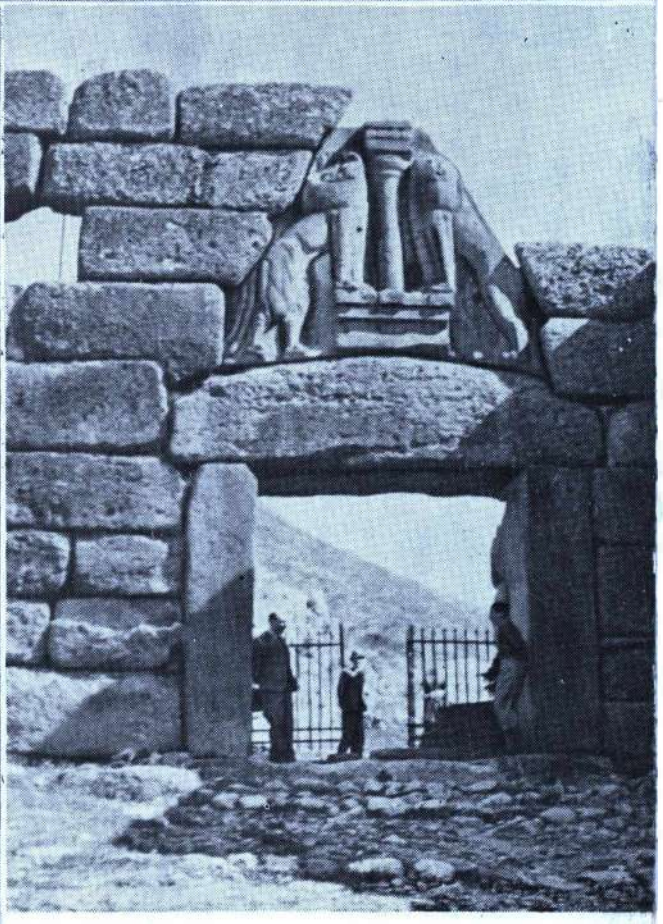
În sfîrşit, în poemul Prezenţă, *imaginea Greciei s-a esenţializat în cuprinsul unei arte poetice care se autoreflectă :* « În transparenţe reci de teoreme/ Oglinzile opuse îmi deschid/ Pe oceane legănate-n vid/ O geometrie vie de poeme ».

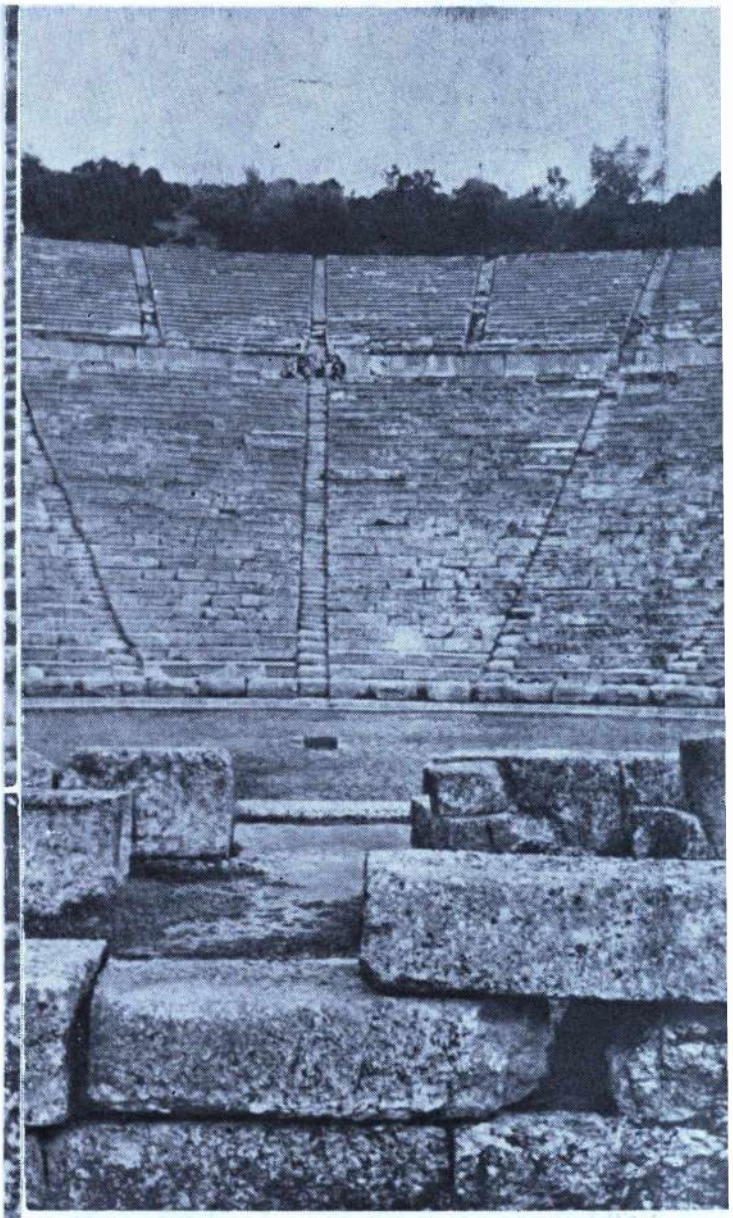
Întorcîndu-mă la fotografiile călătoriei lui Ion Pillat în Grecia şi comparîndu-le cu poezia, revăd silueta îndepărtată a omului pierdut parcă printre uriaşele amintiri ale lumii. Distanţa dintre fizicul mărunt şi solemnitatea templelor e strivitoare, şi totuşi — iată — coloanele « transcrise » devin reflexul antic al prezentului îngîndurat de permanenţa sa.

Monica PILLAT

sus:

Delfi — teatrul lui Apollo

Epidaur

Nauplia

jos:

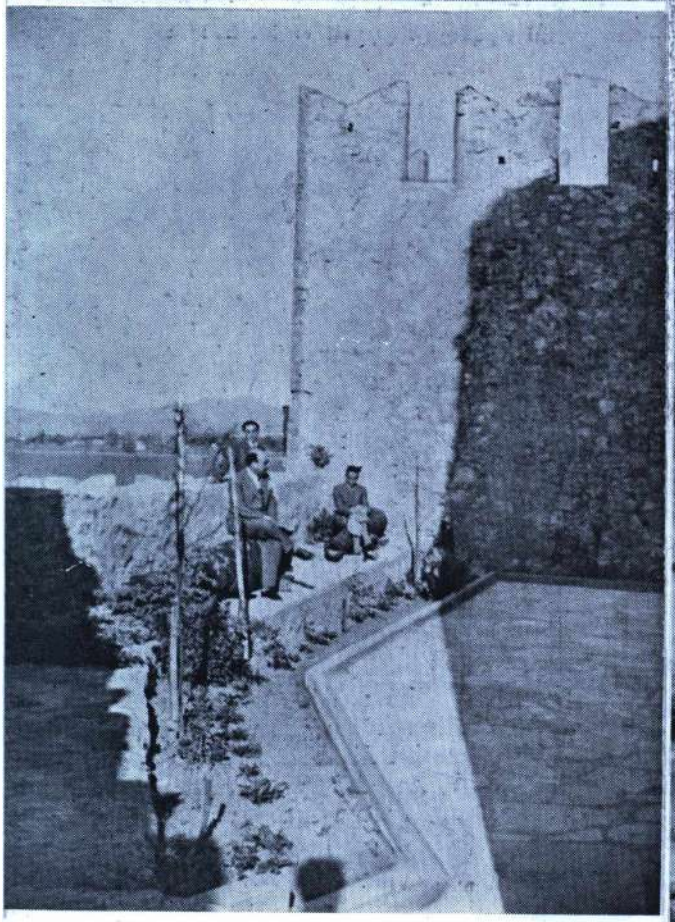
Nauplia — insula Burdzi

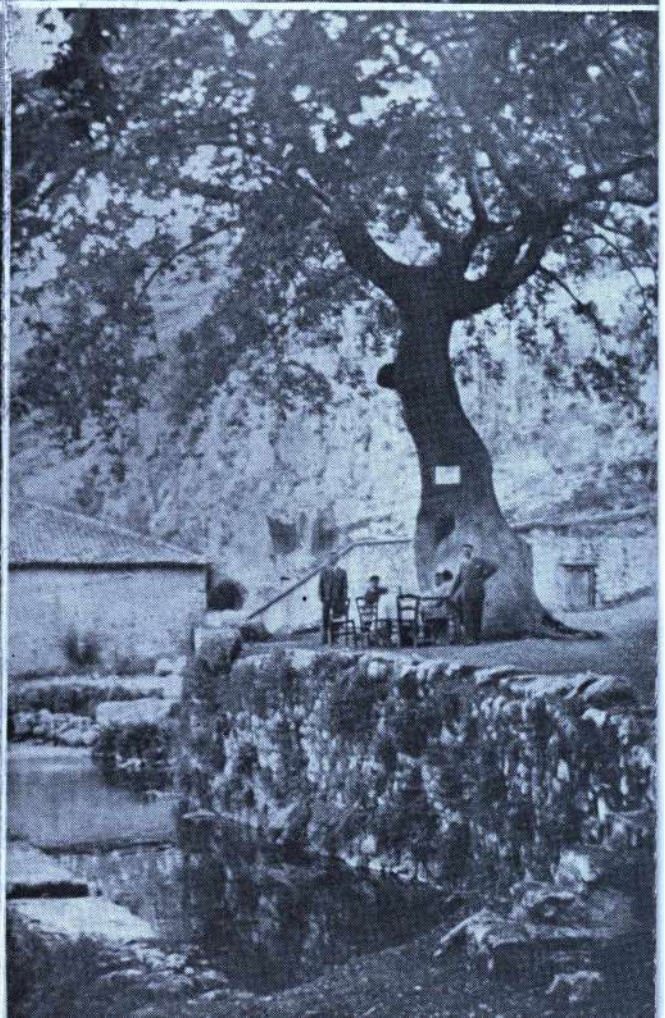
În drum spre Mistra

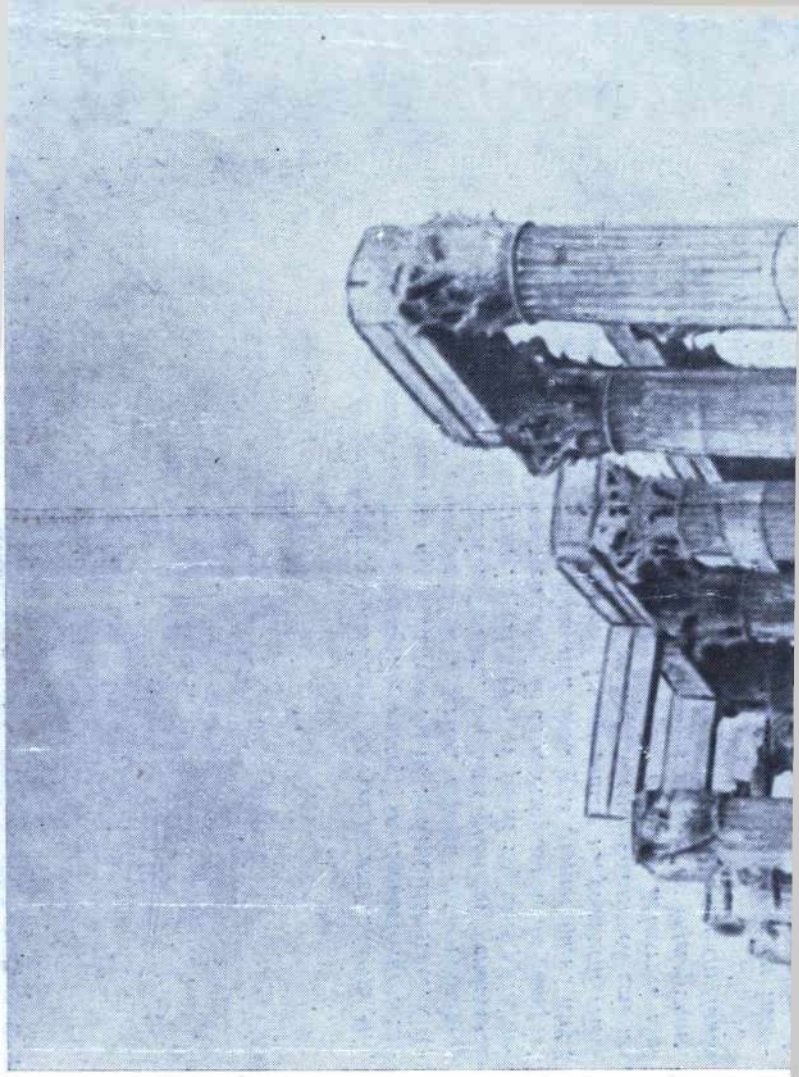
Mistra

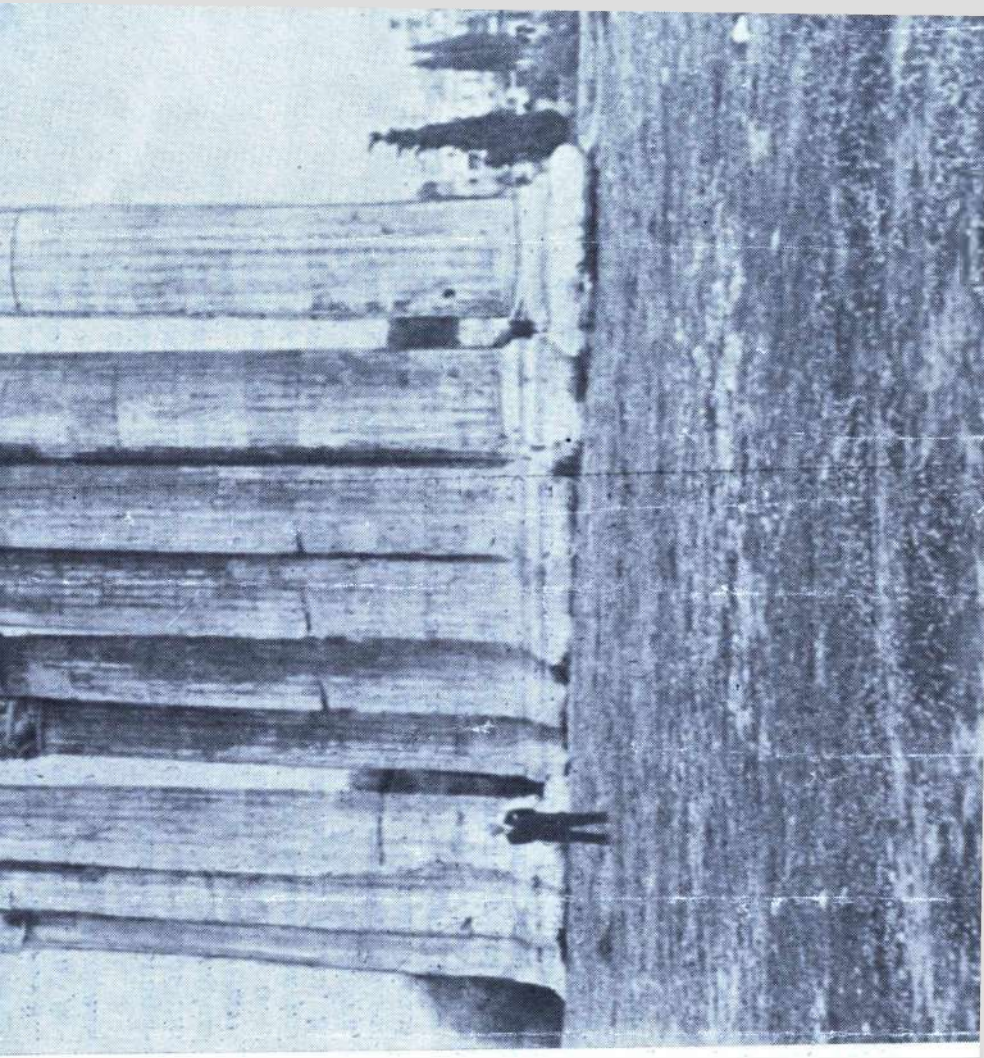
Micene — Poarta leilor

Atena — templul lui Jupiter

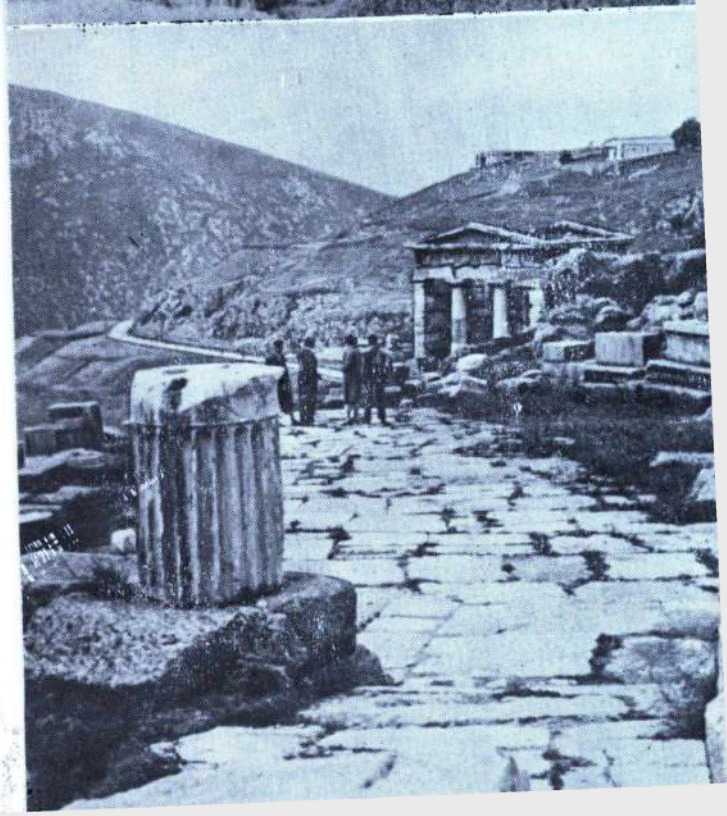
Acropole ; Atena — Ceramicus

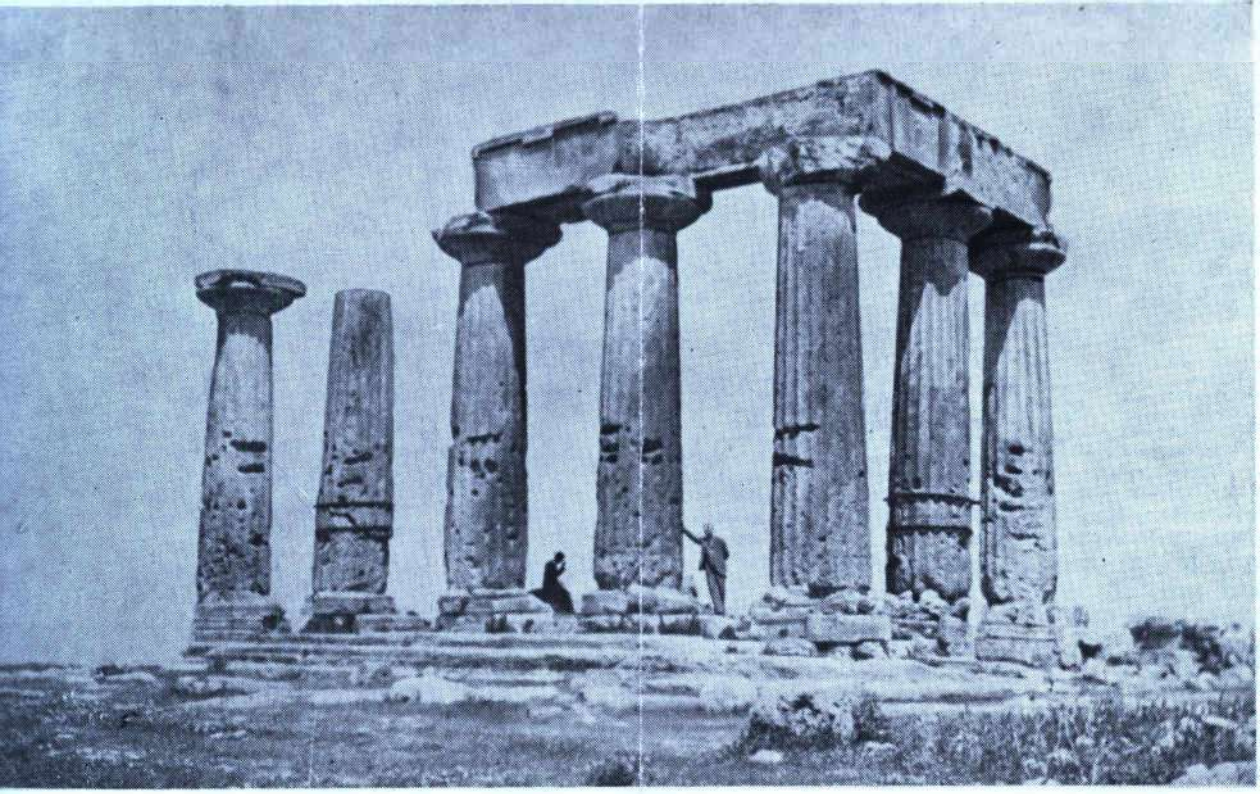

Sunium ; Delfi — templul lui Apollo

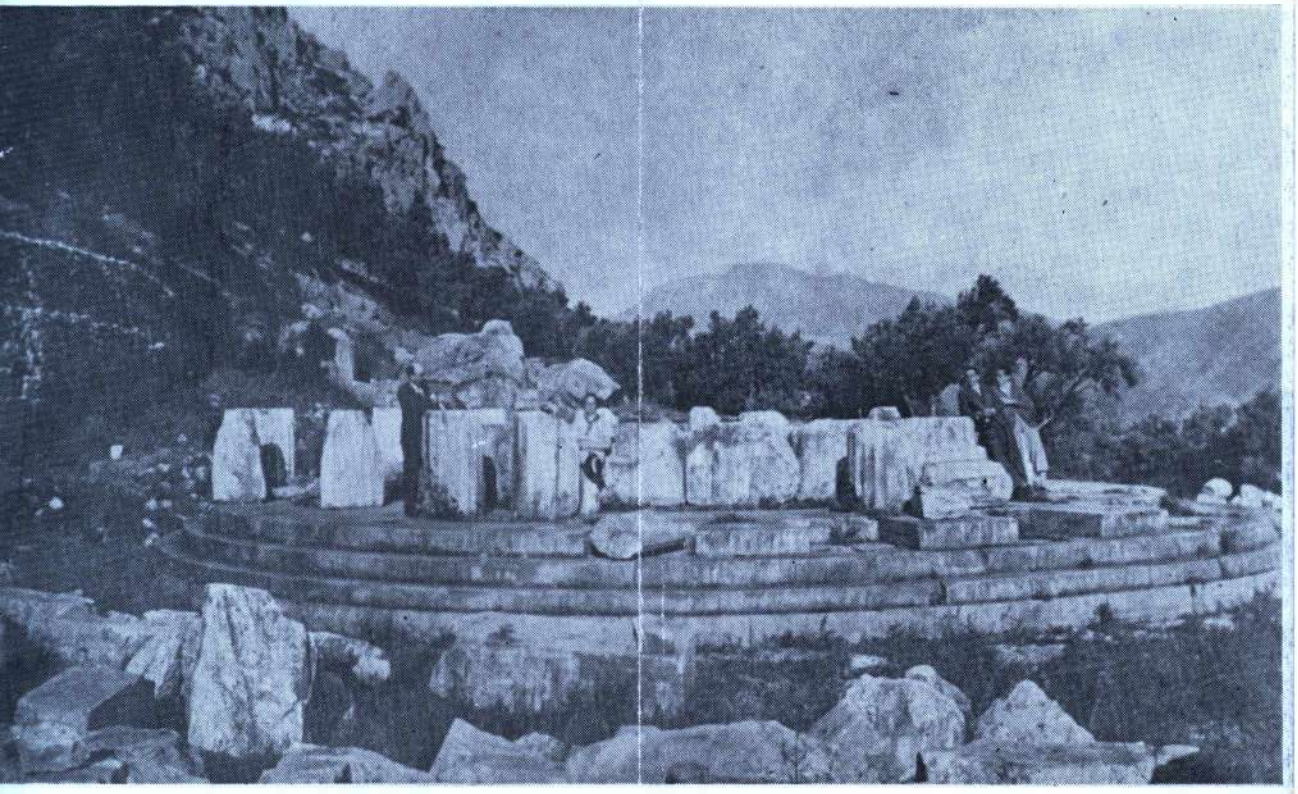

Corint — templul lui Apollo (împreună cu Maria Pillat)

Delfi (Ion, Maria și Dinu Pillat cu vărul său Gh. Danielopol)

Tristan TZARA — Saşa PANĂ

Investigaţie în arhivele pariziene de Henri BÉHAR (VI)

C'EST L'HISTOIRE DE CETTE ÉDITION QUE nous allons suivre maintenant: elle nous dit comment se fabrique un livre par correspondance. Au moment même où „Integral" cessait de paraître, et comme s'il était écrit que le flambeau de l'avant-garde esthétique, devait être repris de mains en mains, S. Pana commence la publi-

Vom urmări acum istoria acestei ediţii: ea ne dezvăluie cum se construieşte o carte prin corespondenţă[*]. Chiar în momentul cînd revista „*Integral*" îşi înceta apariţia, şi ca şi cum era scris că făclia avangardei estetice trebuie să fie purtată din mînă în mînă, Saşa Pană începe publicarea revistei „*Unu*", periodic lunar care

[*] Vezi finalul fragmentului anterior din studiul prof. Henri Béhar, în „*Manuscriptum*", nr.2/1982, p. 166.

cation d'„Unu", revue mensuelle qui paraîtra régulièrement pendant cinq ans, et qui sans être convertie pour autant, sera le lieu d'accueil privilégié du surréalisme roumain (Victor Brauner et Perahim y feront leurs premières armes) ouverte aussi bien aux surréalistes français (Aragon, Desnos, Eluard, Vitrac), qu'aux anciens dadaïstes (Ribemont-Dessaignes), qu'aux roumains comme Adamov, Sernet qui, à Paris, animeront le groupe „Discontinuité". S'assurant la collaboration régulière de B. Fondane et d'Ilarie Voronca, de Stéphane Roll, on voit quelle continuité elle marquait avec „Integral". C'est par eux que S. Pana est entré en contact avec Tzara lui adressant un compterendu de De Nos oiseaux:

va apărea regulat timp de cinci ani, şi care, fără a fi sacrificat pentru altceva, va constitui locul de întîlnire privilegiat al suprarealismului românesc (Victor Brauner şi Jules Perahim aici îşi vor face ucenicia), deschis atît pentru suprarealiştii francezi (Aragon, Desnos, Eluard, Vitrac), cît şi pentru vechii dadaişti (Ribemont-Dessaignes), ca şi pentru unii români precum Adamov[b], Sernet, care, la Paris, vor anima grupul *Discontinuité*.

[b] Arthur Adamov, dramaturg francez de origine rusă (1908—1970).

Asigurîndu-şi colaborarea constantă a lui B. Fundoianu şi Ilarie Voronca, a lui Ştefan Roll, se vede ce continuitate marca ea cu revista „*Integral*". Prin ei, Saşa **Pană** a intrat în contact cu Tristan Tzara, adresîndu-i-se cu o recenzie la volumul *De Nos oiseaux*:

« *Bucarest le 28.IX.*[19]*29*

Mon Cher Tristan Tzara [118]
Je crois que vous avez reçu la collection de „Unu" *qui paraît sous ma direction. Aujourd'hui je vous envoyais le no. 17 dans lequel notre chère idole Roll d'un courtcircuit baise* Nos Oiseaux [119].

Saşa PANĂ

serait reconnaissant de recevoir votre livre
Căsuta Poştală 114, BUCUREŞTI — România».

« *Bucureşti 28 IX 1929*

Dragă domnule Tristan Tzara [118]
Cred că aţi primit colecţia revistei „*Unu*", care apare sub direcţia mea. Azi v-am trimis nr. 17, în care dragul nostru idol Roll sărută cu un scurtcircuit *Nos Oiseaux*. [119]

Saşa PANĂ

ar fi recunoscător de-ar primi cartea dumneavoastră.
Căsuţa poştală 114, BUCUREŞTI — România ».

La caractéristique des revues d'avant-garde étant leur brièveté d'existence, celle-ci, malgré son exceptionnelle longévité, cesse de paraître en 1932; toutefois le groupe réuni autour d'„Unu" ne se disloque pas, il se prolonge par la maison d'édition que Pana tient à bout de bras, avec sa solde de médecin militaire! C'est alors que

Caracteristica revistelor de avangardă fiind efemera lor existenţă, aceasta, în ciuda excepţionalei sale longevităţi, îşi încetează apariţia în 1932; totuşi, grupul reunit în jurul revistei „*Unu*" nu se risipeşte, el se prelungeşte prin casa de editură pe care Saşa Pană o ţinea doar cu solda sa de medic militar! Atunci a încolţit

[118] Sacha Pana: carte postale „*Unu*", avant-garda literara, Bucureşti 1, Căsuţa poştală 114, message autographe signé à Tristan Tzara, 15 av. Junot Paris 18e, le 28 septembre 1929, 2 pp. 104 × 146 TZR C 2868.

[119] Stéphane Roll, *Scurt-circuit*: Tristan Tzara — *De Nos oiseaux*, „*Unu*", 2e année, no 17.

[118] Saşa Pană: carte poştală „*Unu*", avangardă literară, Bucureşti 1, Căsuţa poştală 114, mesaj autograf semnat, către Tristan Tzara, 15 av. Junot, Paris 18e, 28 septembrie 1929 2 pp., 104×146, TZR C 2868.

[119] Stephan Roll, *Scurt circuit: Tristan Tzara, De Nos Oiseaux*, în „*Unu*", an II, nr. 17.

germe en lui l'idée de recueillir en une plaquette les poèmes roumains de Tzara qui, nous l'avons vu, n'avaient cessé de paraître ici et là dans les revues de Bucarest, et même encore dans „Unu"[120], depuis qu'il s'était éloigné des rives de la Dimbovitsa. Il s'en ouvre ainsi à lui:

ideea de a aduna într-o plachetă poemele româneşti ale lui Tristan Tzara, care, cum am văzut, nu încetaseră să apară ici-colo în revistele din Bucureşti, şi chiar în revista *„Unu"* [120], după ce autorul lor se depărtase de malurile Dîmboviţei. Lui i s-a adresat următoarea scrisoare:

«Bucarest 11 septembre 1933

Cher Monsieur Tristan Tzara [121]

S *Ces cinq ans que j'ai rédigé la revue de fronde* „Unu" *sur laquelle j'écrivais men-*
A *suellement avec agréable émotion votre adresse, cela me permet de croire que nous*
S *nous connaissons un peu. Je désirerais de compléter cette connaissance en été de*
A *la 1931 lorsque je me trouvais à Paris, mais j'étais informé de votre absence de la métropole.*

P *Vous avez appris que* „Unu" *n'apparaît plus; cela peut-être temporairement. J'ai*
A *retenu seulement l'édition, c'est-à-dire le moyen de dépenser l'argent comptant d'un*
N *salaire en éditant des livres, lus d'un nombre encore assez bas d'amis. (Cent fois*
A *davantage en tout cas, en comparaison de ceux qui s'intéresseraient du nouveau mouvement littéraire, il y a six ans, lorsque les premiers numéros et livres lancés de* „Unu" *venaient de paraître.*

Avec cette question, j'atteinds le but de la présente lettre. Parmi les obsessions des dernières années, j'obtins la guérison pour une d'entre elles, en imprimant l'oeuvre complète de l'étrange suicidé Urmuz [122]. *J'en ai encore une qui date aussi depuis longtemps. Je désire de recueillir dans un volume — en une édition élégante, avec un tirage de 300—350 exemplaires — votre oeuvre parue en roumain en commençant de vos débuts littéraires jusqu'à l'expatriation.*

Si en principe vous êtes d'accord, vous voudrez bien me répondre et en même temps vous m'enverrez un index des revues (l'année et la date, s'il vous est possible) pour pouvoir faire des recherches dans la bibliothèque de l'Académie, afin de trouver vos poèmes de cette époque là.

Il restera encore de discuter la question du tirage, le format, la présence ou non d'une préface, d'un portrait, l'ordre des poèmes si elles devront être datées ainsi qu'un éventuel

[120] Outre les comptes rendus de ses recuils, *„Unu"* a publié les poèmes suivants de Tzara: *Bifurcation*, no 9, janvier 1929; *Poem* (en roumain), no 15, juillet 1929; *Tristeţea casnică* (l'un des premiers poèmes), no 19, nov. 1929; *Le Marin*, no 21, janvier 1930; *L'Homme approximatif V*, no 39, juin 1931. En outre un portrait de Tzara au lorgnon figure entre celui de Maxy et celui de Fondane, dans le *Film-Unu* dessiné par Victor Brauner.

[121] Sacha Pana: lettre dactylographiée signée à Tristan Tzara, Bucarest, 11 septembre 1933, 1 p. 322 × 240. L'enveloppe, à en-tête d'*„Unu"* — revista — editură, Str. Dogari 36, Bucureşti, est adressée à Tristan Tzara 15 av. Junot Paris, réexpédiée à Collioure (P.O.) TZR C 2870. Il faut mentionner une carte illustrée par S. Pana adressée à Tristan Tzara en juillet 1931, lors de son passage à Paris. TZR C 2869.

[122] Sur Urmuz voir la note 108.

[120] În afară de recenziile la culegerile sale revista *„Unu"* a publicat poemele următoare de Tristan Tzara: *Bifurcation*, în nr. 9, ianuarie 1929; *Poem*, în nr. 15, iulie 1929; *Tristeţe casnică* (unul din primele poeme), în nr. 19, noiembrie 1929; *Le Marin*, în nr. 21, ianuarie 1930; *L'Homme approximatif V*, în nr. 39, iunie 1931. În afară de acestea, un portret Tristan Tzara cu monoclu figurează între cel al lui Maxy şi cel al lui Fundoianu, în *Film-Unu*, desenat de Victor Brauner.

[121] Saşa Pană: scrisoare dactilografiată, semnată, către Tristan Tzara, Bucureşti, 11 septembrie 1933, 1 p. 322×240. Plicul, cu *en-tête*-ul revistei şi editurii *„Unu"*, str. Dogari nr. 36, Bucureşti, este adresat lui Tristan Tzara, 15 av. Junot, Paris, reexpediat la Collioure (P.O.) TZR C 2870. Mai trebuie să fie menţionată o carte poştală ilustrată de Saşa Pană, adresată lui Tristan Tzara în iulie 1931, în timpul trecerii sale prin Paris. TZR C 2869.

[122] Despre Urmuz — v. nota 108 [c].

[c] În *Manuscriptum*, nr. 2/982, p. 161.

Desene de Milița Petrașcu și Matisse.

aide matériel de votre part (ceci après que le livre sera imprimé), pour les exemplaires de luxe.

Je reste dans l'attente d'une réponse en vous priant de recevoir mes salutations confraternelles.

Saşa PANĂ»

« București 11 septembrie 1933

Dragă domnule Tristan Tzara [121]

S Cei cinci ani cît am redactat revista de frondă „*Unu*", pe care am scris lunar,
A cu plăcută emoție, adresa dumneavoastră, îmi permit să cred că ne cunoaștem
Ş puțin. Aş fi dorit să adaug ceva la această cunoaştere în vara anului 1931, cînd
A mă aflam la Paris, dar fusesem informat de absența dumneavoastră din metropola pariziană.

P Ați aflat că „*Unu*" nu mai apare; poate că temporar. Am rămas deocamdată
A numai cu editura, adică cu posibilitatea de a-mi cheltui banii din salariu editînd
N cărți, citite de un grup încă destul de restrîns de prieteni. (De o sută de ori mai
Ă mult, în tot cazul, decît cei ai celor ce se interesau de noul curent literar, acum șase ani, cînd apăreau primele numere și cărți ale revistei „*Unu*".)

Cu această chestiune, ajung la scopul prezentei epistole. Printre obsesiile ultimilor ani, am aflat leacul uneia din ele imprimînd opera completă a straniului sinucigaș Urmuz. [122] Mai am una care datează, de asemenea, de mult timp. Aş dori să reunesc într-o plachetă — într-o ediție elegantă, cu un tiraj de numai 300—350 de exemplare — opera dumneavoastră tipărită în limba română, de la debut pînă la expatriere.

Dacă, în principiu, ați fi de acord, v-aş ruga să-mi răspundeți și în același timp să-mi trimiteți un index de reviste (cu anul și data, dacă e posibil), pentru a putea face investigații în Biblioteca Academiei, ca să găsesc poemele dumneavoastră din acea perioadă.

Rămîn încă de discutat chestiunea tirajului, formatul, prezența sau nu a unei prefețe, a unui portret, ordinea poemelor, dacă ele ar trebui să fie datate, ca și un eventual ajutor material din partea dumneavoastră (aceasta după ce cartea va fi imprimată), pentru exemplarele de lux.

Rămîn în așteptarea unui răspuns, rugîndu-vă să primiți salutările mele confraterne.

Sașa PANĂ»

La réaction du poète est immédiate: Reacția poetului este promptă:

« Collioure le 16 septembre [19]33

Cher Monsieur, [123]

Je viens de recevoir ici votre lettre que j'ai lue avec un réel plaisir. Votre proposition de faire éditer mes poèmes roumains ne peut que me séduire et je tiens à vous remercier de l'intérêt que vous témoignez à leur égard. Toutefois cette entreprise me semble encore assez difficile à réaliser, personnellement je ne possède rien (ou presque) de ce que j'ai écrit en roumain et malgré ma grande bonne volonté il m'est impossible de vous fournir des dates ou des indications précises sur les revues où ces poèmes avaient paru. Les seules personnes qui devraient pouvoir, je crois, posséder des documents de l'époque et peut-être même des manuscrits, sont Vinea et Voronca. Mais c'est à vous de dire si vous voulez et si vous pouvez les décider à vous les communiquer. Ceci me paraissant être la question la plus importante, il sera toujours temps, une fois que vous aurez le matériel, de décider des autres questions qui me paraissent subsidiaires. En principe, je vous le répète, je suis d'accord pour que vous publiez cette plaquette et en vous remerciant encore une fois, je vous envoie l'expression de mes meilleurs sentiments de confraternité.

Votre TZARA.

Mon adresse à Paris : 15, avenue Junot Paris XVIIIe.»

« Collioure 16 septembrie 1933

Dragă Domnule [123],

Doar ce am primit scrisoarea dumneavoastră pe care am citit-o cu o reală plăcere. Propunerea de a-mi edita poemele românești nu poate decît să mă încinte și țin să vă mulțumesc pentru interesul pe care îl mărturisiți pentru ele. Totuși, această întreprindere mi se pare încă destul de dificilă; eu unul nu posed nimic (sau aproape nimic) din ceea ce am scris în românește și în ciuda dorinței mele îmi este imposibil să vă furnizez date sau indicații precise asupra revistelor în care am publicat. Singurele persoane, cred, care trebuie să posede documente din acea epocă și poate chiar manuscrise sînt Ion Vinea și Ilarie Voronca. Dar numai dumneavoastră, dacă doriți și dacă puteți, să-i convingeți să vi le comunice. Aceasta părîndu-mi a fi chestiunea cea mai importantă, va fi încă timp, odată ce veți avea materialul, să decideți asupra altor probleme care mi se par subsidiare. În principiu, vă repet, eu sînt de acord să publicați această plachetă și, mulțumindu-vă încă o dată, primiți, vă rog, expresia celor mai bune sentimente de confraternitate.

Al dumneavoastră TZARA.

Adresa mea la Paris : 15, avenue Junot Paris XVIIIe.»

---

[123] Tristan Tzara: lettre autographe à Sacha Pana, partiellement publiée dans *Les Premiers poèmes*, p. 20.

[123] Tristan Tzara: scrisoare autografă, către Sașa Pană, parțial publicată în *Primele poeme*, p. 20.

Par Vinea (l'autre poète cité n'ayant rien), l'admiratif éditeur est mis sur la piste des poèmes à publier, et bientôt le recueil peut se constituer, à condition que l'auteur en accepte le titre et la totalité du contenu.

Prin Vinea (celălalt poet citat neavînd nimic), entuziastul editor ajunge la poemele pe care voia să le publice, şi îndată culegerea se poate închega, cu condiţia ca autorul să accepte titlul şi sumarul.

« Bucarest 12 décembre 1933

Cher Tristan Tzara [124]

Votre bienveillante réponse à mon intention de réaliser une plaquette en tirage limité de l'oeuvre antérieure à Dada parsemée dans les revues de l'époque m'a procuré un vrai plaisir. Je suis en retard avec ma présente lettre étant occupé avec l'imprimation d'un autre livre apparu dans la publication „Unu", *et aussi avec la transcription de la matière pour votre livre des poèmes, le titre duquel est encore en suspension et attend une suggestion de la part de l'auteur. Pour les poèmes apparus dans les revues d'avant-garde il a été une question facile, leur collection se trouvant dans mon cabinet de travail. Les difficultés commencèrent avec les autres poésies apparues dans le* „Simbolul", „Chemarea" *etc. à la bibliothèque de l'Académie; pour la consultation des anciennes revues, la direction nous fait des grandes difficultés. Entre autres le solliciteur doit être personnellement connu par un académicien. Or dans mon programme, il ne figure aucune barbe vénérable! Ainsi j'ai appris en sollicitant une audience, de l'existence, parmi les êtres vivants, de Ion Bianu qui sourd, mais très aimable, m'a donné l'autorisation nécessaire.*

Je veux croire que la publication de vos poésies de début, apparues dans le „Simbolul" *(sous le pseudonyme de S. Samyro) ne vous procure aucun désagrément, et ainsi le livre serait complet, en marquant le déchaînement du symbolisme jusqu'au déclanchement du dadaïsme. En tout cas, je crois nécessaire pour le livre le sous-titre de* Poèmes d'Avant Dada *ou bien un titre qui doit expliquer ceci. Je joins deux modèles de couverture.*

Monsieur Vinea, bien aimable, m'a donné toutes les indications nécessaires concernant les revues et les journaux que je devais consulter. Il ne me reste que de feuilleter les collections des „Seara" *et* „Libertatea". *Je crois qu'il y seront en total vingt poèmes donc « l'index chronologique » est incomplet. Après l'index il va suivre un essai sur :* L'insurrection de Zurich *auquel je travaille actuellement. Il m'intéresserait si vous pourriez vous souvenir de la date de votre expatriation en Suisse ainsi que d'autres détails.*

Il me serait agréable d'indiquer avant les poèmes, un mot d'introduction écrit par vous ainsi qu'un portrait fait par un de vos amis peintres (M. Salvador Dali ou bien Ives Tanguy ou un autre).

Dans l'attente de votre aimable réponse pour pouvoir remettre toute la matière à l'imprimerie veuillez agréer l'expression de mes plus hautes sentiments de considération.

Saşa PANĂ

P.S. Outre le double numéro 5—6 du surréalisme [125] *je n'ai rien pu autre apprendre de la manifestation dans les autres revues du groupe. »*

Dragă Tristan Tzara [124]

Răspunsul dumneavoastră binevoitor la intenţia mea de a realiza o plachetă cu tiraj limitat din opera dumneavoastră anterioară perioadei dadaiste, răspîndită prin

[124] Sacha Pana: lettre dactylographiée signée à Tristan Tzara, Bucarest, 12 décembre 1933, 1 p. 323 × 240 TZIt C 2871.

[125] *Le Surréalisme au Service de la Révolution*, no 5—6, mai 33.

[124] Saşa Pană: scrisoare dactilografiată, semnată, către Tristan Tzara, Bucureşti, 12 decembrie 1933, 1 p., 323×240, TZR C 2871.

[125] *Le Surréalisme au Service de la Révolution...*, în nr. 5—6, mai 1933.

revistele timpului mi-a adus o mare bucurie. Am întîrziat cu prezenta mea scrisoare fiind ocupat cu imprimarea unei alte cărți apărute în Editura „*Unu*" și de asemenea cu transcrierea textelor pentru cartea dumneavoastră de poeme, al cărei titlu rămîne în suspensie, așteptîndu-se o sugestie din partea autorului. Pentru poemele apărute în revistele de avangardă a fost ușor, colecția lor găsindu-se în biroul meu de lucru. Dificultățile au început cu celelalte poezii apărute în revistele „*Simbolul*", „*Chemarea*" etc., la Biblioteca Academiei; pentru consultarea vechilor reviste, direcția ei ne face mari dificultăți. Între altele, cel ce solicită asemenea reviste trebuie să fie cunoscut personal de un academician. Or, în programul meu nu figurează nici o barbă venerabilă! Astfel am aflat, solicitînd o audiență, de existența, printre cei vii, a lui Ion Bianu care, surd, dar foarte amabil, mi-a dat autorizația necesară.

Vreau să cred că publicarea poeziilor dumneavoastră de debut, apărute în revista „*Simbolul*" (cu pseudonimul S. Samyro) nu vă displace, astfel, cartea ar fi completă, reliefînd dezlănțuirea simbolismului, pînă la declanșarea dadaismului. În tot cazul, eu cred că este necesar pentru volum subtitlul *Poeme dinainte de Dada* sau, mă rog, un titlu care trebuie să explice această idee. Adaug două modele de copertă.

Domnul Vinea, foarte amabil, mi-a dat toate indicațiile necesare în privința revistelor și ziarelor pe care trebuia să le consult. Nu-mi rămîne decît să parcurg și colecțiile ziarelor „*Seara*" și „*Libertatea*". Cred că aici voi găsi în total douăzeci de poeme, deci „indexul cronologic" este incomplet. După index va urma un eseu asupra: *Insurecției de la Zürich* la care lucrez în prezent. M-ar fi interesat dacă puteți să vă amintiți data expatrierii dumneavoastră în Elveția, ca și alte detalii.

Mi-ar fi plăcut ca înaintea poemelor propriu-zise să așez un cuvînt introductiv scris de dumneavoastră, precum și un portret făcut de unul din prietenii dumneavoastră pictori (D. Salvador Dali sau Ives Tanguy sau altul).

În așteptarea amabilului dumneavoastră răspuns pentru a putea trimite toată materia la tipografie, binevoiți a primi expresia celor mai înalte sentimente de considerație.

Șașa PANĂ

P.S. În afară de numărul dublu 5—6 despre suprarealism[125], nu am putut afla nimic despre manifestarea în alte reviste ale grupului. »

.....

« *Bucarest 13 janvier 1934*

Cher M. Tristan Tzara [126]

N'ayant aucune réponse à ma lettre du 12 décembre 1933, peut-être à cause probable de l'inadvertance de la poste ou peut-être à cause de vos occupations, je me permets de vous souvenir que la plaquette des poèmes est donnée à l'imprimerie outre la première page, étant dans l'attente d'une suggestion pour le titre ou éventuellement d'un dessin.

Outre le cas lorsque le titre reste à ma latitude. Mais même dans ce cas je voudrais être informé.

Avec mes sentiments distingués.

Șașa PANĂ »

[125] Sacha Pana: carte-lettre avec message dactylographié signée à Tristan Tzara, Bucarest, 13 janvier 1934, 104 × 147, TZR C 2872. Adressée avenue Junot, elle est réexpédiée 35 boulevard du Bouchage Nice (A.M.).

[126] Șașa Pană: scrisoare cu text dactilografiat semnată, către Tristan Tzara, București, 13 ianuarie 1934, 104×147, TZR C 2872. Adresată la avenue Junot, ea a fost reexpediată pe adresa: 35 boulevard du Bouchage Nice (A.M.).

« *Bucureşti 13 ianuarie 1934*

Dragă Domnule Tristan Tzara [126]

Neprimind nici un răspuns la scrisoarea mea din 12 decembrie 1933, poate din cauza unei inadvertenţe a poştei sau poate din cauza ocupaţiilor dumneavoastră, îmi permit să vă anunţ că placheta cu poemele dumneavoastră este dată la tipar cu excepţia primei pagini, aşteptînd de la dumneavoastră o sugestie pentru titlu sau eventual un desen.

În afara cazului cînd titlul rămîne la latitudinea mea. Dar chiar în acest caz aş dori să fiu informat.

Cu alese sentimente,

Saşa PANĂ»

Bien évidemment, Tzara ne pouvait pas ne pas réagir. Dans la logique du matérialisme historique qui est désormais la sienne, il explique pourquoi il refuse le titre suggéré: depuis son Essai sur la situation de la poésie **(1931), il s'efforce de montrer la continuité d'un courant, dont il participe, qui, depuis les petits romantiques, mène au surréalisme par l'intermédiaire de dada, considéré comme une phase nécessaire. Point de solution de continuité, par conséquent, ni dans le mouvement d'émancipation de la poésie, ni dans sa propre évolution et s'il écarte les tout premiers poèmes parus en roumain, c'est qu'ils lui semblent insignifiants. Voici donc ses instructions:**

Evident, Tristan Tzara nu putea să nu reacţioneze. În logica materialismului istoric care este de-acum înainte şi a sa, el explică de ce refuză titlul sugerat: după al său *Essai sur la situation de la poésie* (1931), el se străduieşte să demonstreze continuitatea unui curent la care participă, care, după micii romantici, duce la suprarealism prin intermediul dadaismului, considerat ca o fază necesară. Nici o soluţie de continuitate, aşadar, nici în curentul de emancipare a poeziei, nici în propria ei evoluţie şi dacă stă departe de primele poeme apărute în româneşte, e pentru că i se par nesemnificative. Iată deci indicaţiile sale:

« *Nice, 17 janvier 1934*

Cher Monsieur, [127]

J'ai reçu ici, à Nice, votre lettre recommandée et la carte postale d'aujourd'hui me sort de ma paresse. Excusez-moi de vous avoir laissé si longtemps sans réponse, mais je peux, pour ma défense, vous dire que j'y ai longuement réfléchi. Voici donc mes propositions concrètes :

I°) le titre Poèmes d'avant Dada *laisserait supposer une espèce de rupture dans ma personne poétique, si je puis m'exprimer ainsi, due à quelque chose qui se serait produit en dehors de moi (le déchaînement d'une croyance similimystique, pour ainsi dire : dada) qui à proprement parler, n'a jamais existé, car il y a eu continuité par à coups plus ou moins violents et déterminants, si vous voulez, mais continuité et entre-pénétration quand-même, liées au plus haut degré à une nécessité latente.*

Je vous propose donc les titres suivants :

TRISTAN TZARA

Premiers Poèmes,

ou plutôt :

[127] Tristan Tzara: lettre à S. Pana, Nice, 17 janvier 1934, reproduite d'après „*Ateneu*", no. 4, 5e année, avril 1968, p. 15. Fragments dans *Les Premiers poèmes*, *op. cit.*

[217] Tristan Tzara: scrisoare către Saşa Pană, Nisa, 17 ianuarie 1934, reprodusă din revista „*Ateneu*", an V, nr. 4, aprilie 1968, p. 15; Fragmente în *Primele poeme*, *op. cit.*

Les Premiers Poèmes
de
TRISTAN TZARA

recueillis et suivis (ou précédés) d'une post-face (ou préface) (ou d'un commentaire) par S.P.

Il ne faut pas m'en vouloir, mais je me sens tout à fait incapable en ce moment d'écrire une préface à ces poèmes.

2°) Ceci me paraît tout à fait capital. Je ne vois pas la nécessité de faire figurer dans ce recueil les poèmes parus dans „Le Symbole" ; non parce que symbolistes, comme vous dites, mais — autant que je puisse m'en rappeler — parce que franchement dépourvus d'intérêt. J'avais moins de seize ans quand je les avais écrits. Il y aura toujours assez de croque-morts, quand je serai crevé, pour déterrer les épluchures et les scories, mais m'associer dès maintenant à cette sorte de plaisir de mauvais goût, que je compte ne leur procurer que le plus tard possible, me semble vraiment excessif. Ce serait une erreur de notre part de donner à notre plaquette un autre sens que celui d'une signification d'ordre poétique et d'en attacher une quelconque valeur à ce qui, probablement, n'en a pas du tout. Je suis d'ailleurs sûr que vos amis ne pourront que vous conseiller de suivre cette voie qui vous épargnera de jouer le role d'historien quand avant tout vous avez celui de poète, quoique, de mon côté, je puisse témoigner de vos qualités, peu communes, d'exactitude et de précision. Ainsi donc je serais heureux de recevoir votre réponse à tout ceci et de savoir si j'ai réussi à vous convaincre.

3°) Tanguy, je crois, sera disposé à faire un dessin pour cette plaquette, aussi me faudrait-il en connaître le format. Il est regrettable que, du fait que je serai absent de Paris quelques mois encore, les discussions seront malaisées. Je crois — et ceci est ma dernière proposition — que Tanguy serait heureux si je lui demandais pour 10 exemplaires de luxe, une eau-forte originale, dont le cuivre serait détruit après les tirages, signés et tirés à Paris par ses soins. Il faudrait que je connaisse le format exact et que vous puissiez m'envoyer 15 feuilles du papier choisi, en indiquant la place pour cette eau-forte, 2 feuilles seraient pour les déchets et les erreurs possibles, 10 pour les exemplaires numérotés et 3 pour les exemplaires destinés — selon l'usage — à l'illustrateur, l'éditeur et l'auteur.

J'attends donc votre réponse avant de demander le consentement de Tanguy, et je suis très désireux de vous être de quelque utilité, si je puis.

Veuillez recevoir, cher Monsieur, l'expression de mes meilleurs sentiments fraternels.

Tristan TZARA. »

« Nisa 17 ianuarie 1934

Dragă Domnule [127],

Am primit aici, la Nisa, scrisoarea dumitale recomandată şi cartea poştală de astăzi mă scoate din lenea mea. Scuză-mă că te-am lăsat atîta timp fără răspuns, dar, pentru apărarea mea, pot să-ţi spun că am meditat îndelung la el. Iată deci propunerile mele concrete:

1) titlul *Poeme dinainte de Dada* ar lăsa să se înţeleagă un fel de ruptură în traseul meu poetic, dacă pot să mă exprim astfel, ruptură cauzată de ceva care s-ar fi produs în afara mea (dezlănţuirea unei credinţe similimistice, ca să zic astfel: dadaismul), care, la drept vorbind, n-a existat niciodată, căci a fost aici o continuitate cu izbucniri mai mult sau mai puţin violente şi determinante, dacă vreţi, dar continuitate şi interpenetraţie, totuşi legate în cel mai înalt grad de o necesitate latentă.

Vă propun deci titlurile următoare:

TRISTAN TZARA
Primele Poeme

sau mai degrabă:

Primele Poeme
de
TRISTAN TZARA

reunite şi urmate (sau precedate) de o postfaţă (sau prefaţă) (sau de un comentariu) de Saşa Pană.

Nu trebuie să-mi porţi pică, dar în momentul de faţă mă aflu în imposibilitate de a scrie o prefaţă la aceste poeme.

2) Aceasta mi se pare în întregime capital. Nu văd necesitatea de a face să figureze în această culegere poemele apărute în „*Simbolul*"; nu pentru că sînt simboliste, cum zici, ci pentru că — atît cît pot să-mi amintesc — sînt total lipsite de interes. N-aveam nici 16 ani cînd le scrisesem. Se vor găsi totdeauna atîţia ciocli, cînd voi fi amuţit, care să dezgroape ordurile şi zgura, dar a mă asocia de acum acestui soi de plăcere de prost gust, pe care vreau să nu le-o procur decît cel mai tîrziu posibil, mi se pare în adevăr excesiv. Ar fi o eroare din partea mea să dau acestei plachete un alt sens decît cel al unei semnificaţii de ordin poetic şi de a-i atribui o oarecare valoare pe care, probabil, ea n-o are. Dealtfel, eu sînt sigur că prietenii dumitale nu vor putea decît să te sfătuiască să urmezi această cale care te fereşte să joci rolul istoricului cînd înainte de toate îl ai pe cel de poet, deşi, din partea mea, pot depune mărturie pentru calităţile dumitale, puţin comune, de exactitate şi de precizie. Aşadar eu voi fi bucuros să primesc răspunsul dumitale la toate acestea şi să ştiu dacă am reuşit să te conving.

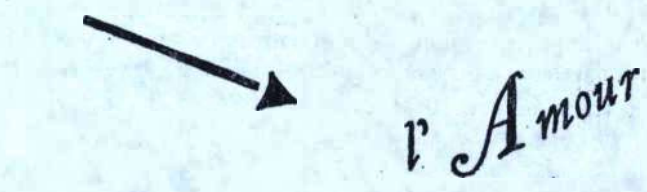
3) Tanguy va fi dispus, cred, să facă un desen pentru această plachetă, numai că ar trebui să cunosc formatul. Îmi pare rău că, lipsind din Paris alte cîteva luni, discuţiile noastre vor fi îngreunate. Cred — şi aceasta este ultima mea idee — că Tanguy va fi bucuros dacă îi solicit, pentru 10 exemplare de lux, o gravură originală — cuprul matriţei va fi distrus după tragerea tirajului —, semnate şi trase la Paris prin grija sa. Ar trebui să cunosc formatul exact şi dumneata să-mi poţi trimite 15 foi din hîrtia aleasă, indicînd locul pentru această gravură, 2 foi vor fi pentru deşeuri şi erori posibile, 10 pentru exemplarele numerotate şi 3 pentru exemplarele destinate — după obicei — ilustratorului, editorului şi autorului. Aştept deci răspunsul dumitale înainte de a cere consimţămîntul lui Tanguy şi sînt dornic de a-ţi fi util, dacă e posibil.

Binevoieşte a primi, dragă Domnule, expresia celor mai bune sentimente fraternele ale mele.

Tristan TZARA.»

(Va urma)

fin

Paul VALÉRY

Pledoarie pentru promovarea schimbului internațional de idei

VORBIND DESPRE PAUL VALÉRY ȘI COOperarea Intelectuală, Elena Văcărescu nota [1]: «Deși nu se mai vorbește astăzi despre Societatea Națiunilor decît ca despre o bunică ce a păcătuit, el, Valéry, fără a aștepta prea mult de la un ideal pe care îl socotea unduitor ca și vălul zeiței Iris, era intens recunoscător creării acestei Comisii de Cooperare Intelectuală, căreia, împreună cu Gonzague de Reynold, marii englezi Mansefield și John Galsworthy, i-a fost arhitectul și animatorul».

Societatea Națiunilor, fondată în 1920, nu a avut de la început viziunea unei cooperări intelectuale la nivel internațional, dar intenționa ca paralel cu dezarmarea materială să militeze pentru

---

Elena Văcărescu, *Paul Valéry et la Coopération Intélectuelle*, în *Paul Valéry vivant. „Cahiers du Sud"*, 1946.

RAPPORT À LA SOUS COMISSION DES LETTRES ET DES ARTS

Au moment où la Commission Plénière s'apprête à évoquer la question de l'Institut de C.I., et peut-être à envisager quelque réforme de cet instrument d'étude et d'action, la Sous Commission des Lettres et des Arts croit devoir lui soumettre, à titre de renseignement, les suggestions et les voeux qui se dégagent de ses travaux et des échanges de vues qui se sont produits dans son sein.

L'objet profond de la Société des Nations parait être de créer un état de compréhension mutuelle entre les peuples qui parvienne à eliminer de leurs relations les expédients brutaux et les solutions violents et transitoires dont l'humanité s'est contentée jusqu'ici.

La Société des Nations et donc fondée sur une croyance en l'homme, sur une certaine conception de l'homme qui implique confiance dans l'intelligence de l'homme. Cette croyance et cette confiance sont de même espèce que la croyance et que l'espoir qui sont essentiels à toute recherche scientifique, et d'ailleurs à tout effort de l'esprit désintéressé. S'il eu est ainsi, si on consent qu'un accroissement de conscience et de connaissance est la condition nécessaire de l'accomplissement des fins de la Société des Nations, la coopération des esprits particulièrement consacrés à l'esprit *(pour désigner ainsi les intellectuels) est, entre toutes les formes de la cooperation internationale, la plus importante à favoriser ; et les organes spéciaux de cette coopération doivent être particulièrement étudiés, fortifiés et améliorés selon l'expérience.*

L'expérience a été instituée. L'Institut agent des Commissions a fonctionné, et il est impossible de méconnaître les résultats positifs de ses travaux, leur variété et leur valeur. Le problème était vierge, et l'action ne pouvait s'engager que dans un milieu incertain. Il fallait commencer par faire quelque chose.

---

dezarmarea spiritelor şi pentru o mai bună înţelegere reciprocă a popoarelor.

Criza economică ce a urmat războiului din 1916 adusese după sine o criză a intelectualităţii, pe care Paul Valéry o analizează în două articole intitulate *La crise de l'Esprit* publicate în revista londoneză „*L'Athenaeum*“ [2]. Se impunea, aşadar, un reviriment al vieţii intelectuale şi, în acest sens, iniţiativa Societăţii Naţiunilor a fost remarcabilă.

În urma unei moţiuni întocmite de H. Poullet (Belgia), P. P. Negulescu (România) şi Ferraris (Italia) a luat fiinţă, în 1922, o comisie care din acel moment s-a numit Comisia Internaţională de Cooperare Intelectuală.

Reunind cele mai reprezentative personalităţi ştiinţifice şi culturale din întreaga lume: H. Bergson, D-ra Bonnevie [3], D-na Curie-Sklodowska, Jules Destrée [4], Albert Einstein, Gilbert Murray [5], Hendric Lorentz [6] şi alţii, douăsprezece persoane al căror nume era suficient pentru a marca eminentul grup constituit, comisia avea drept ţel promovarea schimbului internaţional de idei şi a acordului între naţiuni.

S-a ivit, însă, în vastul cîmp intelectual, necesitatea stabilirii unor categorii, care să permită fiecăruia să lucreze în domeniul care îi era familiar.

---

[2] Articolele au apărut în numerele din 11 aprilie şi 2 mai 1919 ale acestei reviste. Textul lor în limba franceză este redat în volumul *Paul Valéry, Editions de la Revue de Capitole*, Paris, 1926.

[3] Profesor de zoologie la Universitatea din Oslo.

[4] Fost ministru al ştiinţelor şi artelor din Belgia.

[5] Profesor de filologie greacă la Universitatea din Oxford.

[6] Profesor de fizică teoretică la Universitatea din Leyda. Secretar general al Societăţii elveţiene de ştiinţe.

RAPORT PREZENTAT DE SUBCOMISIA DE LITERE ȘI ARTE

Acum cînd comisia în plen se pregătește să evoce problema Institutului de Cooperare Internațională și poate să examineze o oarecare reformă a acestui instrument de studiu și acțiune, Subcomisia de litere și arte crede că este de datoria ei să supună, cu titlu de informație, sugestiile și dorințele ce se desprind din lucrările sale și din schimburile de vederi care au avut loc în sînul său.

Țelul profund al Societății Națiunilor se pare că este acela de a crea un climat de înțelegere mutuală între popoarele care reușesc să elimine din relațiile lor expedientele brutale și soluțiile violente și tranzitorii, în care umanitatea s-a complăcut pînă acum.

Societatea Națiunilor este prin urmare fondată pe credința în om, pe o oarecare concepție asupra omului care implică încredere în inteligența sa. Această credință și această încredere sînt de aceeași esență cu credința și speranța care sînt fundamentale oricărei cercetări științifice și pe de altă parte oricărui efort al spiritului dezinteresat. Dacă este așa, dacă se acceptă că o creștere a conștiinței și cunoașterii este condiția necesară pentru împlinirea țelurilor Societății Națiunilor, atunci cooperarea spiritelor în mod special consacrate spiritului (pentru a defini astfel intelectualii) este, între toate formele de cooperare internațională, cea mai importantă de susținut și organismele speciale ale acestei cooperări trebuie în mod deosebit studiate, fortificate și ameliorate potrivit experienței. Experiența a fost instituită. Institutul, agent al comisiilor, a funcționat, și este imposibil să nu-i recunoaștem rezultatele pozitive ale lucrărilor sale, varietatea și valoarea lor. Problema era virgină, acțiunea nu se putea încadra decît într-un mediu incert. Trebuia să începem prin a face ceva. Dar astăzi,

---

În acest fel au luat ființă subcomisiile de relații universitare, de drept intelectual, de litere și arte, de științe și bibliografie.

Subcomisia de litere și arte din care făcea parte Paul Valéry a fost constituită în 1925 și avea printre membri: John Galsworthy, Jelinek, Salvador de Madariaga [7], Vittorio Rossi [8], domnișoara Elena Văcărescu, Henry Focillon etc.

În 1930, cu ocazia sesiunii jubiliare prin care se sărbătoreau 10 ani de la înființarea Societății Națiunilor, Paul Valéry prezenta în cadrul subcomisiei de litere și arte un raport în care trecea în revistă activitatea și idealurile de cooperare ale Societății Națiunilor, raport care constituia în același timp un apel adresat tuturor membrilor Comisiei de Cooperare Intelectuală în vederea lărgirii sferei de acțiune a cooperării la nivel spiritual.

În textul [9] pe care îl prezentăm, Valéry vorbește despre o societate a spiritelor, formulă aleatorie, prin care înțelege încrederea în om și în posibilitățile sale de cunoaștere, trăsături pe care le consideră fundamentale oricărei cercetări științifice, ca și oricărui efort al conștiințelor luminate. Fiindcă, în concepția poetului, Societatea Națiunilor este chemată să sprijine creativitatea umană, astfel încît aceasta să se poată manifesta pe deplin, fără sentimentul acut al dezordinii pe care îl lăsase războiul, adevăratul intelectual modern fiind preocupat de descoperiri, de cărți sau metode de cunoaștere a universului, și nu de mijloace de distrugere.

Gabriela DUMITRESCU

---

[7] Profesor de literatură spaniolă la Universitatea din Oxford.

[8] Profesor de literatură italiană la Universitatea din Roma.

[9] Textul se păstrează la cabinetul de manuscrise al BARSR, arhiva George Oprescu.

Mais aujourd'hui, apres quelque dix ans d'essais il est sans doute possible d'apprecier et de rectifier au besoin le fonctionnement des instruments de la coopération.

Or, si l'on compare la production du travail effectué et l'oeuvre accomplie à l'objet essentiel qui vient d'être rapellé, — c'est à dire la création d'un état d'esprit qui puisse engendrer et supporter une Société des Esprits, *si l'on accorde qu'une* Société des Esprits *est la condition d'une* Société des Nations *et que l'une et l'autre ne peuvent avoir pour unique et identique fondement que* l'Opinion, *qu'elle ne peuvent exister que par le sentiment généralisé de leur utilité, — et si l'on comprend enfin, que tout le problème de leur existence consiste à eu faire des besoins, des désirs de tout être pensant, — à créer une sensibilité et une adaptation à leur égard, — alors il apparaît que ces travaux de notre coopération et de l'Institut, qui sont en eux même très remarquables et qui pourront être très utiles, toutefois sont jusqu'ici des réponses à des demandes qui ne se sont pas produites, des aliments offerts à un appetit qui n'existe pas encore. Il est trop évident que jusqu'ici la totalité des intellectuels ignore la coopération intellectuelle. L'intellectuel n'y songe pas, n'en use pas. Même s'il en a appris l'existence, il n'y pense jamais comme à une réalité qui importe, à une organisation qui le peut servir et soutenir, à une institution dans laquelle il se place nécessairement, à laquelle il peut recourir, de laquelle il ne peut plus se passer une fois qu'il en a eprouvé les effets.*

En d'autres termes, l'intellectuel n'a pas, depuis ces 10 ans acquis de la coopération intellectueles une idée prochaine et une connaissance utilisable. Ni le besoin ni les habitudes n'ont été crées. Et ce serait là, le principal de notre tâche.

Notre coop. n'existe encore que sur le papier et n'existera qu'administrativement, sous la forme mortelle du papier, tant que les intéressés ne s'y intéresseront pas, tant que les esprit n'auront pas été seduits à concevoir la coopération organisée comme réponse au désir essentiel des esprits de comprendre et d'être compris, au besoin fondamental des intelligences qui est de se compléter dans ce qui leur manque, et de se confirmer dans ce qu'elles possèdent.

En conséquence, il apparaît à la S. Com. des L. et des A. que les efforts de la Cooperation Intellectuelle en général et de l'Institut en particulier doivent être appliqués tout d'abord, pendant une période suffisante, à faire pénétrer dans le monde intellectuel la conviction qu'une coordination organisée est possible, que cette coordination intéresse individuellement et personnellement chaque membre de la nation des esprits, et que chacun doit prendre pour habitude de consulter et d'utiliser les organes de la dite coop.

Or, cette propagande, qu'il faut désormais mettre au 1 rang de nos préoccupations et des occupations de l'Institut, doit principalement consister dans la centralisation systematique à l'Institut des problèmes des plus importants dans chaque ordre de connaissance ou d'activité intellectuelle (ce que pourrait se faire par des réunions des hom. les plus représentatifs, par la publication de leurs échange de vues etc.).

En un mot, si le souci des choses de l'intellect de l'ordre le plus élévé ne domine pas et n'oriente pas l'activité de la coop. intellectuelle celle-ci ne sera jamais comprise par ceux pour lesquels elle est faite et n'aura pas la moindre influence sur l'enseignement, sur la production, sur l'opinion générale et par là, sur la formation des idées de l'homme moderne, élément désirable et indispensable de la Société des Nations. .

Paul VALÉRY

Juillet 30[1930]

4

En un mot si le souci des choses de l'intellect de l'ordre le plus élevé ne domine pas et n'oriente pas l'activité de la coop. intellectuelle celle-ci ne sera jamais comprise par ceux pour lesquels elle est faite, ~~n'aura aucune influence~~ ~~sur l'enseignement~~ ~~sur la production~~ ~~sur l'opinion générale~~ ~~et par là~~ ~~sur la formation des idées de l'homme moderne~~ ~~élément désirable et indispensable de la Société des Nations~~

după vreo zece ani de încercări, este posibil fără îndoială să apreciem și să rectificăm la nevoie funcționarea instrumentelor de cooperare.

Dar, dacă se compară rezultatul muncii efectuate și măsura realizării, cu scopul esențial pe care l-am amintit, adică cu crearea unei stări de spirit care să poată da naștere și să suporte o *Societate a Spiritelor*, dacă se înțelege că o *Societate a Spiritelor* este condiția unei Societăți a Națiunilor și că și una și cealaltă nu pot avea ca unic și identic fundament decît *Opinia*, că ea nu va putea exista decît printr-un sentiment generalizat al utilității lor și dacă se înțelege în sfîrșit că întreaga problemă a existenței lor constă în a ști să satisfacă nevoile și dorințele oricărei ființe gînditoare, de a crea o sensibilitate și o adaptare față de ele, atunci se dovedește că lucrările cooperării noastre și ale institutului, care sînt prin ele însele remarcabile și care vor putea fi foarte utile, sînt totuși pînă acum doar răspunsuri la niște întrebări care nu s-au pus încă, alimente oferite unui apetit care nu există încă. Este foarte limpede că pînă acum totalitatea intelectualilor ignoră cooperarea intelectuală. Intelectualul nu o gîndește, nu o folosește, chiar dacă a aflat de existența ei, el nu se gîndește niciodată la ea ca la o realitate care îl interesează, ca la o organizație care să-l poată servi și susține, ca la o instituție în care el să se situeze în mod necesar, la care să poată recurge, de care să nu se mai poată lipsi odată ce i-a verificat rezultatele.

În alți termeni, intelectualul nu a dobîndit, în acești 10 ani de cooperare intelectuală, o idee imediată și o cunoaștere utilizabilă.

Nici necesitatea și nici obișnuințele nu au fost create.

Și acesta este lucrul cel mai important pentru țelul nostru. Cooperarea noastră nu există încă decît pe hîrtie și nu va exista decît din punct de vedere administrativ, sub forma trecătoare a hîrtiei, atît timp cît cei interesați nu se vor interesa de ea, atît timp cît spiritele nu vor fi fost convinse să înțeleagă cooperarea organizată ca un răspuns la dorința esențială a spiritelor de a înțelege și de a fi înțelese, la necesitatea fundamentală a inteligențelor, care este aceea de a se completa în ceea ce le lipsește și de a se confirma în ceea ce posedă.

În consecință, se înfățișează Subcomisiei de Litere și Arte că eforturile Cooperației Intelectuale în general și ale Institutului în special trebuie puse în practică de la început, pentru o perioadă suficientă, pentru ca în lumea intelectuală să pătrundă convingerea că o coordonare organizată este posibilă, că această coordonare interesează individual și personal fiecare membru al națiunii spiritelor și că fiecare trebuie să capete deprinderea de a consulta și de a utiliza organismele numitei cooperări.

Or, această propagandă, pe care, de acum înainte, trebuie să o punem în primul rînd al preocupărilor noastre și al ocupațiilor Institutului, trebuie să consiste în principal în centralizarea sistematică la Institut a problemelor celor mai importante, din fiecare domeniu al cunoașterii sau al activității intelectuale (ceea ce se va putea realiza prin reuniuni ale oamenilor celor mai reprezentativi, prin publicarea schimburilor lor de vederi etc.).

Într-un cuvînt, dacă grija față de ceea ce aparține intelectului de nivelul cel mai ridicat nu domină și nu orientează activitatea cooperării intelectuale, aceasta nu va fi niciodată înțeleasă de cei pentru care este făcută și nu va avea cea mai mică influență asupra învățămîntului, asupra producției, asupra opiniei generale și prin aceasta, asupra formării ideilor omului modern, element de dorit și indispensabil Societății Națiunilor.

30 iulie 1930

Paul VALÉRY

géniale et par là sur la formation de l'homme moderne, un élément désirable et indispensable de la Société des Nations

juillet 30

Paul Valéry

CARTEA DE ISTORIE LITERARĂ

Tema rubricii „Cartea de istorie literară" e în numărul de față: comparatismul.

E un domeniu vast, cu mari implicații, care a fost totdeauna ilustrat la noi, după cum se știe, de voci autorizate. Am limitat demersul nostru la cîteva aspecte privind îndeosebi stadiul și tendințele actuale ale științei comparatiste, pe care le concretizează următoarele trei întrebări:

1. Perspectiva comparatistă este necesară istoriei literare? În ce sens?

2. Care sînt, după Dvs., principalele orientări ale comparatismului actual? Dacă ați fi în măsură să determinați activitatea unor doctoranzi sau a unui grup de cercetători, în ce direcție le-ați îndruma cercetările?

3. Care sînt principalele realizări ale comparatismului românesc?

Coincidența apariției acestui număr din *„Manuscriptum"* cu desfășurarea la New-York a celui de-al zecelea Congres mondial comparatist (22—29 august 1982) nu e întîmplătoare, ci căutată: voim să manifestăm, o dată în plus, prezența activă a țării noastre în circuitul internațional al relațiilor intelectuale și al confruntărilor de idei.

ÎN DEZBATERE: VOCAȚIA UNIVERSALĂ A CULTURII ROMÂNEȘTI

Zoe DUMITRESCU-BUȘULENGA

1. Este astăzi un dat general acceptat acela care consideră istoriile literare particulare drept verigi originale, drept ramificații extrem de diversificate, dar constitutive ale unei vaste configurații istorice de dimensiuni planetare, îmbrățișînd întreaga umanitate. Ca atare, în perspectiva aceasta universalizantă deschisă de profundele transformări survenite în istoria contemporană a Terrei, dar pregătită lent într-o neîntreruptă progresie prin timp a conceptelor și a faptelor, istoria nici unei literaturi naționale nu mai poate, practic, fi despărțită de aceea a altor popoare, studiul uneia nemaiputîndu-se întreprinde în sine, sub un clopot de sticlă izolată, fără referire neîncetată la un întreg și complicat sistem de confluențe, de interferențe.

Astfel, abia în zilele noastre, în a doua jumătate a secolului XX, ajungem să înțelegem concret ceea ce susțineau Vico și mai ales Herder, precum și întregul secol XVIII, într-un mod ce atunci părea utopic, și anume că umanitatea este o totalitate, una singură, ca prisma alcătuită, după vorba lui Eminescu în *Geniu pustiu*, din mii de culori, reprezentînd diversitatea popoarelor componente.

De aceea, în larga respirație comună a popoarelor, în care fiecare își păstrează riguros distinctiv determinările modelatoare specifice, se cuvine să cuprindem istoria literaturilor naționale într-o nouă perspectivă, egal deschisă înspre toate punctele cardinale, în măsura în care, mai cu seamă în ultimele secole, dialogul sau mai bine zis procesul osmotic a constituit și constituie modalitatea fundamentală a comunicării între popoare, și, în chip precumpănitor, pe continentul european. De aceea «destinul» unei istorii literare particulare nu se mai poate explica de sine stătător, de aceea o cercetare modernă nu se mai poate aplica strict și exclusiv datelor locale

considerate în sine. O cantitate apreciabilă de elemente constitutive ale istoriei literare naţionale, ca, bunăoară, traducerile, adaptările, prelucrările, marchează puncte importante de contact între mai multe literaturi, exprimînd relaţii cantitativ şi, în special, calitativ interpretabile, în sensul influenţelor emise şi primite, al celor catalitice ori modelatoare, sau în sensul a ceea ce Tudor Vianu numea alianţe ideologice, definitorii pentru analogiile de direcţii şi momente istorice, permiţînd întîlniri fertile între două sau mai multe literaturi, făcînd imposibilă adresarea la un anumit tip de izolare.

Ştim astăzi, cu certitudine, care au fost sursele engleze ale literaturii franceze în secolul XVIII şi cum au fost ele fructificate original de Montesquieu, Voltaire şi mai ales de Rousseau.

În acelaşi fel, în aceeaşi perspectivă lărgită obligatoriu, nu-i mai poate fi indiferent astăzi nici istoricului literar român modul în care Alecsandri a recurs la unele modele franceze pentru lirica sau dramaturgia sa, modul în care Edgar Poe le-a devenit familiar corifeilor „Junimii" (în special lui Caragiale, care a şi tradus din proza romanticului american), modul în care Lucian Blaga a preluat pe Goethe prin expresionişti. Şi aşa mai departe. Multiplicabile la nesfîrşit, exemplele sînt tot atît de numeroase cît toţi autorii şi toate momentele istoriilor literaturilor naţionale, deoarece paleta înrudirilor, a paralelismelor, a surselor comune, a influenţelor este, practic, inepuizabilă. Şi cu atît mai mult cînd este vorba de evoluţia genurilor, a curentelor, a stilurilor, descifrabilă astăzi numai prin raportări largi, continentale sau zonale. Dar aci, în acest domeniu mai vast, datele istoriei literaturilor naţionale vin să îmbogăţească şi să particularizeze, amănunţind şi diferenţiind, la scara popoarelor şi mai ales a celor mici, conţinutul curentelor.

Clasicismul, romantismul, simbolismul, expresionismul, suprarealismul etc., etc. au căpătat în ultimii ani prin strădaniile convergente ale comparatiştilor din ţările sud-estului european şi ai Europei centrale, adaosuri istoric-literare de o importanţă extremă pentru circumscrierea curentelor, ducînd uneori chiar la modificări de optică asupra lor.

Dacă metoda comparatistă este, fără nici o îndoială, utilă istoricului literar contemporan şi va fi indispensabilă celui viitor, iar istoria literară naţională slujeşte comparatistului în sintezele sale, intervenţia comparatismului devine din ce în ce mai necesară în istoria literară naţională, unde evaluările estetice, unde scara axiologică nu se pot stabili în afara raportărilor la fenomenele mondiale analoage. Şi mi se pare că tocmai stabilirea în dialog deschis a ierarhiilor axiologice fereşte istoriile literare naţionale de subestimări ori de judecăţi arbitrare, de care în special popoarele « mici » s-ar putea teme. Pentru că, dincolo de frontierele naţionale, există legităţi obiective care operează întru discernerea valorilor ce se înalţă deasupra orizontului de acasă, dobîndind drept de cetate în marea literatură a lumii, în aceea numită de Goethe, cu o impresionantă clarviziune şi într-o formulare rămasă celebră, *Weltliteratur*.

Or, îi este dată istoricului literaturii naţionale şi misiunea de a decela raporturile adevărate dintre valorile particulare ale unui popor şi cele universale prin intermediul metodei comparative de care nici astăzi şi nici în viitor nu se mai poate dispensa.

2. În fapt, sîntem în faţa a două întrebări diferite. Cea dintîi mi se pare a se referi la orientările metodologice ale comparatismului şi răspunsul satisfăcător nu s-ar putea da în întregime nici într-un număr întreg al revistei. Dar, rezumînd pînă la limitele posibilului, voi accentua pe cele două aspecte fundamentale pe care le îmbracă cercetarea de ordin comparatist. Primul aspect care ni se oferă este acela al folosirii metodologiei tradiţionale. Influenţele unor mari autori în alte ţări decît cea de origine şi în alte etape istorice sînt, astăzi, ca şi pe vremea lui Hazard şi a lui Baldensperger, studiate pretutindeni în lume. « La fortune de », convenţie acceptată, e utilizată din plin, la noi, ca şi în Canada ori Statele Unite, de pildă, oriunde comparatistica e o disciplină activă.

Evoluția motivelor, *Stoffgeschichte*, ca și cercetarea izvoarelor, *Quellenforschung*, își găsesc în continuare mari reprezentanți care ilustrează cu strălucire un motiv (ca Faust, tratat de Ch. Dédéyan, 1954—61, ca Don Juan, tratat de L. Weinstein, 1959, ori Prometeu, asupra căruia s-a oprit R. Tronsson, 1964 etc.) sau cuprind în lucrări de sinteză rezultatele unei munci îndelungate (ca aceea depusă de Elizabeth Frenzel în celebrul ei lexicon, *Stoffe der Weltliteratur*, 1970).

Se duce, de asemenea, mai departe studiul evoluției marilor genuri literare, după cum se acordă o atenție cu totul specială curentelor fundamentale.

Dar trecînd, în deceniile 5 și 6 ale secolului nostru, printr-o criză de creștere, literatura comparată s-a adaptat necesităților cercetării moderne, anexîndu-și metode noi care izbuteau s-o coreleze mai strîns și mai adecvat cu alte teritorii de cultură sau s-o poarte spre o valorizare mai adîncă a operelor supuse analizei ei. Și după ce René Wellek afirmase, în virtutea perspectivei fenomenologice și structuraliste pe care o adoptase o clipă, incapacitatea funciară a oricărei discipline de a compara, Werner Friedrich și Marcel Bataillon au conferit comparatisticii un nou prestigiu și i-au deschis căile spre dialoguri mult mai cuprinzătoare. Istoria ideilor și istoria mentalităților au intrat ca fundal necesar în studiul acestei discipline eminamente istorice, după concepția celor doi savanți mai sus pomeniți. Pe de altă parte, Werner Friedrich a adăugat, la toate celelalte modalități de *approach*, studiul marilor cărți *(great books)* ale umanității ca sinteze apărute la răscruci de drumuri în istorie, a căror analiză trebuie să scoată în maxim relief valoarea lor artistică. Cu H. H. Remack, s-a mai adăugat instrumentelor metodologice și acela al întrepătrunderii artelor, menite să se lumineze reciproc pentru o mai deplină înțelegere a rădăcinilor comune.

Și, desigur, nu vor lipsi nici din studiul literaturii comparate cîștigurile metodologice dobîndite, în general, de critica literară, sociologia literară și estetica receptării, psihocritica, semiotica și așa mai departe. Semn al viabilității și puterii de asimilare a acestei discipline pe care Werner Friedrich o vedea făcînd din practicanții ei, *better men and wiser scholars* (oameni mai buni și savanți mai înțelepți).

Cea de-a doua întrebare îmi pare a avea mai degrabă un caracter practic, aplicativ, de aceea nu ne putem îngădui să generalizăm rezultatele experiențelor noastre, deși ele sînt destul de bogate și de fructuoase. Cum comparatistica cere condiții destul de grele celui care se încumetă să-i pătrundă domeniul (mai întîi cîteva limbi străine indispensabile) conducătorul de doctorate și de echipe de cercetări trebuie să măsoare forțele colaboratorilor săi. Și de aceea la doctorate rămînem, în majoritatea cazurilor, pe terenul mult mai simplu al influențelor unui autor sau ale unei opere asupra altei literaturi, acest tip de studiu constituind îndeobște prima treaptă în cercetarea comparatistică.

Dar atunci cînd te bucuri de privilegiul de a conduce un colectiv specializat, cum este cel de literatură universală și comparată din Institutul „G. Călinescu", îi poți impune sarcini gîndite în sensul unei utilități de nivel național. Pe măsura puterilor considerabile care îl alcătuiesc, am realizat o lucrare de o importanță covîrșitoare în domeniul instrumentelor de lucru indispensabile unei culturi naționale moderne, și anume *Bibliografia relațiilor literaturii române cu celelalte literaturi ale lumii*, din care volumul I a apărut în 1980 la Editura Academiei R.S.R., iar volumele II și III se află sub tipar. Avem astfel, pentru întîia oară la noi în țară, o astfel de lucrare de la care vor porni abia (și au și pornit) considerațiile mai cuprinzătoare care vor ajunge, prin comparație, la stabilirea originalității noastre specifice, dincolo și prin rețeaua de interferențe care ne-a configurat.

Iată numai un exemplu de ceea ce poate însemna o cercetare comparatistă întreprinsă în lumina unei clare conștiințe a țelurilor în cultura națională.

Edgar PAPU

1. Primul punct al primei întrebări comportă simplu un *da* sau *nu*. Eu răspund categoric *da*. În ce sens? Ideea de istorie literară cuprinde două componente, istorie literară universală și istorie literară națională, adică, așa cum preconiza Tudor Vianu, o secțiune transversală în literatura lumii și o secțiune longitudinală, de-a lungul unei singure fibre din trunchiul ei. Pentru prima accepție, necesitatea perspectivei comparatiste apare atît de evidentă încît nu mai necesită nici o demonstrație. Rămîne să arătăm nu numai *necesitatea*, dar și *obligativitatea comparatismului* în cazul celei de-a doua accepții.

Mai întîi, în cadrul istoriei propriu-zise, nu poate fi separat interiorul de exterior. O asemenea separare ar fi absurdă. În speța istoriei noastre — dar și a oricărei alte istorii — nu s-ar mai putea vorbi de războaiele, de alianțele, de tratatele încheiate de diferiți domnitori, fiindcă atunci ar interveni și exteriorul, adică străinătatea. Nu s-ar mai putea vorbi nici de comerț, nici de administrație, nici de cultură, nici de limbă, fiindcă toate implică interferențe străine. Nu s-ar mai putea vorbi de nimic. Istoria ar fi desființată.

Dar istoria literară în mod special? Același lucru. Care curent din literatura noastră veche sau nouă poate fi privit fără o apropiere stilistică de unele similare curente străine. Cînd, bunăoară, în *Originile romantismului românesc*, Paul Cornea vorbește de «o ardere a etapelor» la noi, afirmația nu are decît o valoare relativă, dependentă, implicit sau explicit, de o comparație cu unele fenomene literare străine. Este un singur exemplu. Dar el poate fi infinit multiplicat.

În concluzie, numai elementarele informații didactice de literatură națională, sau datele de dicționar rudimentar, școlăresc s-ar putea lipsi eventual de implicații comparatiste. Deși mă întreb dacă totdeauna și în asemenea spețe concesive ipoteza noastră ar rămîne valabilă. În orice caz, însă, o istorie literară științifică, adică una care merită cu adevărat această calificare, reclamă neapărat intervenția perspectivei comparatiste.

2. În esență, oricare din orientările comparatismului actual relevă un caracter antipozitivist și antifactologic. Pozitivismul situa o pondere exagerată asupra *influențelor*, ajungînd, astfel, să desființeze ideea de originalitate a unei opere literare. Noțiunea de *sursier*, aplicată unui istoric literar, a devenit o etichetă compromițătoare.

S-a făcut, însă, un abuz și în direcția opusă, accentuîndu-se integrala originalitate a unei creații, ceea ce iarăși ucide comparatismul, așa cum rezultă, bunăoară, din vederile de factură psihoanalitică. Poziția justă este aceea, numai, care combate *sursa* ca *scop în sine*. Folosirea ei, însă, ca *mijloc* ne apare absolut necesară.

În această ipostază, pe care o credem justă, am vedea două distincte funcțiuni aplicative ale sursei sau influenței. Una din ele este de natură *instrumentală*. Ne referim aci la funcțiunea sursei-mijloc, așa cum se vede postulată de Tudor Vianu. O influență străină este adoptată de către un anumit curent nu pentru ea însăși, ci doar fiindcă ajută acel curent într-o acțiune militantă întreprinsă de el. Sursa se arată a fi, în asemenea cazuri, un simplu instrument. Poziția lui Tudor Vianu exprimă un punct de vedere social-istoric. Exemplul său favorit este al burgheziei renascentiste din cetățile italiene, care îi adoptă pe scriitorii greco-latini, pentru a se opune printr-înșii, ca *instrumente*, feudalismului medieval. Raționamentul se arată ingenios însă prea pur speculativ, și prea puțin omologat documentar, deoarece unii poeți și scriitori antici se cultivau și în Evul Mediu.

A doua accepție a sursei străine ca simplu mijloc este aceea de *preliminariu* la o [illegible] de un model din afară. Revenim la amintita idee cu «arderea etapelor»

în literatura noastră. Astfel, sursa franceză a romantismului nostru din prima jumătate a veacului trecut constituie doar un *preliminariu* pentru a se ajunge, ca scop final, la distincția față de acea sursă, așa cum s-a realizat fenomenul romantic la noi.

În sfîrșit, pe lîngă surse sau influențe, comparatismul modern mai admite și paralelismul dintre unele opere sau curente literare, fără nici o transmitere directă între ele. Asemănările pe această cale dintre unele creații implică probleme mai delicate și mai complexe. Lăsăm la o parte cazul în care anumite idei sau motive «plutesc» în aer, așa încît diferiți autori, la mari distanțe, fără a ști unul de altul, au putut să le capteze deopotrivă. Eliminăm și ipoteza în care asemănarea pe calea paralelismului nu ascunde decît existența tot a unei influențe, însă indirecte, prinsă din a doua sau a treia sursă.

Autenticul paralelism este acela pe care îl descoperă, de pildă, G. Călinescu în cercetările sale de istorie literară. A stîrnit răsunet, printre altele, asemănarea pe care o surprinde el între Creangă și Rabelais. Argumentele sale sînt prea cunoscute pentru a mai reclama, în cazul de față, o repetare a lor. Este vorba, în cazul acesta, de un *paralelism structural*. Desigur că pot exista, în această privință, o serie de nuanțe, care apropie între ele cele două structuri umane.

Acesta este și sensul în care aș determina eu activitatea unor doctoranzi, sau a unui grup de cercetători. Printr-înșii, aș dori să verific ipoteza unei *biografii comparate*, ca știință ajutătoare a *literaturii comparate*. În aceasta s-ar îngloba și ideea de *biografie a unei opere*, așa cum se află postulată de Al. Oprea în *Fața nevăzută a literaturii* (1980). Am crede că astfel se pot stabili mai solid bazele științifice ale unei perspective comparatiste în speța paralelismului. Nu ni se pare aci suficientă numai o asemănare de structură, ci mai trebuie să intervină și una de naștere, de mediu, de experiență a vieții, la scriitori din culturi diferite și în timpuri diferite.

3. Principalele realizări ale comparatismului românesc, pe lîngă cele menționate anterior, cu numele istoricilor literari respectivi, sînt ale cercetătorilor care s-au străduit și se mai străduiesc încă să pătrundă solida integrare a literaturii noastre în universalitate. În această privință am avut în ultimele decenii două mari cuceriri:

I. Mai întîi, s-a schimbat fundamental privirea literaturii noastre vechi în raport cu textele străine pe care le-a frecventat. Anterior, cu excepția lui Hasdeu și a lui Iorga, specialiștii foloseau privirea greșită care identifica la marii noștri scriitori din veacurile XVI—XVIII o raportare *pasivă*, servilă, față de alte culturi. În ultimele decenii, cercetătorii noștri s-au fixat pe făgașul just al investigației în această materie, descoperind, dimpotrivă, o raportare *activă*, emancipată, creatoare, a vechii noastre literaturi față de unele atingeri străine.

Promotorii acestei întorsături fecunde sînt, pe de o parte, Alexandru Elian, cu exegeza originalității lui Dosoftei, iar pe de altă parte, Dan Zamfirescu, cu răsunătoarea sa demonstrație a unei apropieri — pe calea paralelismului — între *Învățăturile* lui Neagoe Basarab și *Principele* lui Machiavelli. Aceștia au avut o descendență din cele mai fecunde, în rîndul căreia enumăr următoarele nume: P. Vaida, Dan Horia Mazilu, Doina Curticăpeanu, Manuela Tănăsescu, Dan Arsenie, Andrei Brezianu (cu o foarte profundă comparație între Cantemir și Swift) etc. O figură foarte distinsă, sub aspectul de față, este aceea a lui Virgil Cândea.

II. În materie de literatură modernă, prioritățile românești erau stabilite numai sporadic înainte vreme (N. Iorga, Tudor Vianu, Vladimir Streinu). În ultimele decenii surprinderea unor asemenea priorități a atins o varietate și o amploare cu totul neașteptată. De aceea, din toată această extindere de descoperiri *protocronice* nu putem aminti în cadrul de față decît o mică parte, mărginindu-ne la numele lui I. Constantinescu, George Munteanu, Constantin Ciopraga, Marin Mincu, Sergiu Al. George, Paul Anghel, M. Ungheanu, V. Vetișanu. Nu putem spune că tot comparatismul românesc actual se rezumă numai la această problemă. Ea constituie, însă, obiectul cel mai apropiat al actualului meu interes. Îi voi lăsa pe alții să se ocupe de alte aspecte ale comparatismului românesc.

Alexandru DUȚU

1. Perspectiva comparatistă este indispensabilă istoriei literare naționale, deoarece nu poți preciza locul unei creații în cadrul unei deveniri artistice și cu atît mai mult a unui curent artistic fără să știi ce s-a petrecut în alte medii culturale. Fie că ne ocupăm de Udriște Năsturel sau de Bacovia, trebuie să pornim de la formația lor intelectuală și deci de la lecturi și contacte umane. Or, în momentul în care vom constata că Udriște Năsturel citea intens scriitorii antici, iar Bacovia pe Maurice Rollinat, vom dobîndi posibilitatea de a-i localiza artistic și cultural. Dacă ne vom ocupa de baroc sau de romantism, evident că va trebui obligatoriu să avem în vedere formele pe care aceste curente le-au îmbrăcat în alte culturi.

Se va spune că evaluarea critică a unei opere se face prin raportarea ei la un sistem de valori; dar acest sistem nu este etern și de aceea trebuie să știm întotdeauna unde ne aflăm; iar această situare nu se poate face fără comparare.

Aici apare o altă problemă, aceea a termenului de referință; adică a «modelului» la care se referă comparația. Se spune că oricine se ocupă de istoria literară trebuie să știe cel puțin două limbi; trebuie însă adăugat, deîndată, că pe lîngă cele două limbi, specialistul trebuie să știe că au existat și alte literaturi decît cele pe care le cunoaște el. De ce aducem în discuție această chestiune ce pare elementară? Pentru simplul motiv că istoria noastră literară a fost multă vreme obsedată de «modelul» francez. Fără discuție că legăturile noastre cu Franța au avut o pondere deosebită și mult mai importantă decît celelalte relații literare în faza de modernizare a literaturii noastre. Dar faptul acesta nu justifică permanenta raportare a fenomenului român la cel francez, de genul «cînd la Paris se juca Molière, la București nu exista teatru». Mult mai la obiect era de văzut ce forme adoptase expresia artistică în secolul 17, în cultura română, în comparație cu expresia artistică europeană, pornind, în cercuri concentrice, de la vecini spre culturile mai îndepărtate care evoluau între alte coordonate, nu numai social-politice, dar și intelectuale. Cu alte cuvinte, nu dăm un răspuns satisfăcător la comparația dintre teatrul francez din secolul 17 și spectacolele sărbătorești din societatea română, dacă aducem în discuție doar structurile sociale diferite și «vicisitudinile» mai aprige într-o parte decît în cealaltă; primordială este analiza comparată a fenomenelor artistice, deci intelectuale. Pentru că, dacă vom purcede la această analiză, atunci vom constata că sistemele de valori deosebite și deci comparația nu poate porni de la un singur sistem de valori. Vorbim despre baroc și ne referim la cel apărut la popoarele «patetice», cum spune August Buck, la spanioli, italieni, la popoarele din America de Sud și la austrieci și bavarezi; dar elemente baroce sînt vizibile și la polonezi sau chiar la nordici și la ruși. Și atunci interzicem discutarea barocului român numai pentru că nu avem un Gongora sau un Guarino Guarini pe malul Bahluiului sau al Dîmboviței? Comparația nu este o operație ușoară, deși ea este strict necesară. Dar în literatura comparată, ca și în istoria universală, trebuie să știi ce cauți; pentru că, altfel, «comparaison n'est pas raison», cum ne-a arătat Etiemble, critic avizat al exclusivismului occidental și avocat inspirat al cercetării care știe să aleagă termenii comparației, pentru că nu s-a cantonat într-o lume închisă și îngustă de «modele».

Cel mai grăitor exemplu al lipsei de perspectivă comparatistă în istoria noastră literară este menținerea diviziunii arbitrare dintre literatura «veche» și cea «modernă». O asemenea diviziune este întreținută de cercetarea întreprinsă asupra unor răstimpuri scurte — de cîteva decenii. Autorul unui atare studiu care se va ocupa de cîțiva scriitori sau de cîteva decenii, fără să privească înapoi, va ajunge repede la concluzia că inovația sau modernitatea au apărut în conflict cu tradiția. Or, tradiția este

întotdeauna un element dinamic, cel care asigură continuitatea unei culturi. Altceva este spiritul conservator care revendică tradiția în favoarea lui; dar a opune inovația tradiției este o falsă problemă, de vreme ce inovația va deveni tradiție în scurgerea timpului. Și atunci ne putem întreba dacă «dimineața poeților» și, în general, afirmarea unei noi modalități de expresie artistică, la început de secol 19, nu a avut nici o legătură cu literatura orală și cultura scrisă din secolul anterior. Diviziunea dintre «vechi» și «nou» se datorește, apoi, unui apel la șiruri nelegate de «modele»: de o parte, modelul bizantin, de cealaltă, modelul francez. Dar comparația temeinică va porni întotdeauna de la dinamica formelor artistice române care s-au încadrat în forme de universalitate și s-au apropiat de modele diverse în funcție de răspunsurile pe care expresia artistică a trebuit să le dea vieții intelectuale din fiecare răstimp în parte. Diviziunea dintre «vechi» și «nou» împiedică încadrarea vieții artistice române în mișcările europene, așa cum refuzul de a privi spre alte culturi justifică menținerea acestei diviziuni inutile și dăunătoare. Cîteva manuale reeditate în vremea din urmă ne oferă exemple de spirit provincial, de lipsă de interes față de curentele universale și de diminuare, prin ricoșeu, a fenomenului intelectual și artistic român.

2. În literatura comparată orientările sînt foarte variate la ora actuală, deși cred că ele ar putea fi reduse la cîteva scheme (în ciuda fervoarei cu care fiecare teoretician își susține propriul sistem, o fervoare care, după părerea noastră, ar fi dus la mai bune rezultate dacă ar fi fost investită în istoria și critica literară; dar secolul nostru este foarte «teoretic», tocmai pentru că este în căutare de noi repere!). Cred că se acordă atenție studiului expresiei verbale, numeroase fiind analizele din domeniul stilisticii și al poeticii; se cercetează impactul operei literare asupra mediului cultural și invers, în spiritul sociologiei literaturii; în fine, se ia în considerare substratul mental al operei de artă, fie prin compararea operei literare cu cea muzicală sau plastică, fie prin atenta cercetare a temelor, imaginilor, valorilor. Mi se pare că această ultimă tendință este salutară, după cum încerc să demonstrez într-o carte aflată sub tipar despre *Literatura comparată și istoria mentalităților*.

Nu am fost pus în situația de a conduce doctorate și nu îmi dau seama cum aș «influența» redactarea tezelor, deoarece primordială mi se pare îndatorirea de a lăsa pe doctorand să-și aleagă singur tema și modul de a o trata. Dar cred că aș încerca să-i atrag atenția asupra acestui substrat mental care se află în orice operă de artă, adică ansamblul de idei și imagini care, în fond, vorbesc despre o experiență umană, o experiență de care stilistica sau poetica se interesează mult prea indirect. Dar ca să ajungem aici este foarte important ca tînărul să aibă o sumă de cunoștințe de literatură universală din școală și în acest punct se cere mai mult insistat, avînd în vedere locul redus al literaturii universale în licee. Or, ar fi extrem de binevenite, în orice tip de liceu, ore care să deschidă gustul elevilor spre lectura lui Dante, Shakespeare, Tolstoi, Cervantes sau Rabelais; în felul acesta comparatismul ar deveni o îndeletnicire firească și nu numai o preocupare didactică. Consecințele ar fi generoase, istoria literaturii noastre neavînd decît de cîștigat.

3. Evantaiul de preocupări este foarte bogat. Important mi se pare faptul că a fost angajat un dialog viu al specialiștilor din țara noastră cu cei de peste hotare. Citez deîndată cele două colocvii internaționale care au avut loc la București, actele lor apărînd în revista *„Synthesis"* care se bucură de atenția specialiștilor străini; de asemenea, participările la ultimele congrese, soldate cu prezențe în actele apărute la Montréal, Budapesta, Insbruck. O prezență care poate fi măsurată și după studiile române apărute în reviste străine și recenziile străine la cărți românești. Putem să vorbim, fără exagerare, despre o pătrundere continuă a literaturii române în circuitul universal, pe această cale. Se știe că marile progrese în acest domeniu au fost făcute în perioada interbelică, în răstimpul în care specialiști străini au fost captați și fermecați de literatura noastră și au început să o prezinte cititorilor străini, sub impulsul evident al realizărilor românești, al prezențelor noastre peste hotare, printr-un Nicolae

Iorga, Nicolae Cartojan, iar mai apoi prin cei care au continuat lucrul cercetătorilor care publicaseră în substanțialele *„Mélanges"* ale școlii române din Franța sau în *„Efemeridele"* școlii de la Roma. Astăzi putem vorbi de un dialog continuu, întreținut de marele efort de a traduce în limbi străine literatură română, de prezențele noastre peste hotare, de manifestările științifice de la noi care au stîrnit curiozitatea specialiștilor străini. Un recenzent de mare autoritate spunea într-o revistă americană (Henry H. H. Remack în *„Yearbook of Comparative and General Literature"* din 1975) că România a devenit «o forță» în acest domeniu. O constatare care obligă!

Între literatura comparată și comparatism

Cele trei răspunsuri de mai sus consemnează un acord deplin cu ideea că istoria unei literaturi naționale nu se poate dispensa de o perspectivă comparatistă. În adevăr, paralel cu dezvoltarea tiparului și progresul mijloacelor de comunicație, mai ales după revoluțiile burgheze, care au dus la destrămarea vechilor structuri autarhice de producție și consum în întreaga Europă, culturile și-au înmulțit în așa măsură relațiile reciproce și interferențele, încît studierea oricărui fenomen local implică luarea în considerație — firește, în grade și sub forme strict contingente — a contextului global (european sau zonal). Fie că ne ocupăm de Udriște Năsturel sau de Bacovia — scrie cu îndreptățire Al. Duțu — trebuie să pornim de la formația lor intelectuală și deci de la lecturi și contacte umane. Dar chiar dacă, potrivit unor orientări recentisime în știința literară, accentul cercetării n-ar cădea pe biografie, ci exclusiv pe configurațiile textului, chiar și în acest caz, referința la codurile retorice și culturale care modelează și modulează investiția subiectivității auctoriale ne-ar readuce, vrînd-nevrînd, în spațiul extra-național. Pe de altă parte, cum observă Zoe Bușulenga și Edgar Papu, raportarea la universal oferă fundalul necesar clasificărilor tipologice și stabilirii ierarhiilor estetice. Căci predicatele de care ne servim spre a defini individualitatea unui scriitor (clasic, romantic, baroc, modernist etc., etc.) conotează o experiență, în mare parte extranee, după cum fixarea într-o scară de valori impune compararea performanței obținute «aci» cu performanțele de același tip obținute «aiurea». Iată destule motive pentru a fi de acord că o viziune «izolaționistă» asupra desfășurării literaturii române (în trecut sau în vremea noastră) ar fi nu numai dăunătoare, ci și aberantă (nefiind în stare să explice în profunzime fenomenele, nici să evalueze originalitatea proprie contribuției românești în diversele ramuri ale creației).

Dar sensul sintagmei «perspectivă comparatistă» e interpretat azi cu totul altfel decît odinioară. Ideea, devenită bun comun al gîndirii antropologice contemporane, că pe terenul culturii nu există «superior» și «inferior» ci numai relație dialectică între «complementar» și «ireductibil», semnifică, în fapt, falimentul europocentrismului și, implicit, al teoriei modelelor, difuzate prin simplă translație și contagiune imitativă. Nimeni nu mai atribuie acum «influenței» statutul unui concept atotputernic și coercitiv, cum făceau reprezentanții școlii franceze interbelice. Toată atenția se concentrează asupra «receptorului», întrucît specificitatea sa determină *dacă* și în ce *măsură* o «influență» se *poate* exercita, care sînt *transformările* impuse modelului de referință spre a fi asimilat (E posibil — spunea Etiemble — ca o oaie să devină leu, tigru sau șarpe boa, depinde de organismul care o digeră!). Ceea ce importă nu sînt deci «motivele» (sau «ideile» sau «formele») în perpetuu vagabondaj, ci «structurile de primire», care le integrează și le determină funcționalitatea. În acest sens, «influența» devine — cum am încercat să arăt la Congresul de literatură comparată de la Bordeaux (1970) — o «adaptare selectivă», variind de la forme semi-mime-

tice (puțin relevabile estetic, deși uneori interesante sub raport sociologic) pînă la forme «catalitice» — după expresia lui Blaga — al căror rol e pur incitativ. De aceea, a postula o influență *doar* pe baza căutării de evidențe tangibile (transfer de substanță) e un procedeu vulgarizator. Influențele fertile, care conduc la rezultate majore, pot să nu lase nici o urmă; ele îl afectează psihologic pe autor; a le determina înseamnă a formula o judecată de valoare, nu a măsura un fapt.

Comparatismul actual se deosebește de cel de ieri și prin importanța majoră acordată acelor tipuri de relații între literaturi (opere sau autori) care *nu* se bazează pe relații determinative, de ordin istoric (influențele), ci pe coincidențe, pe similitudini de dezvoltare socio-culturală și psihologică, așa-numitele concordanțe, analogii sau paralelisme. (Acestora le-ar aparține, între altele, «biografiile comparate» pe care le sugerează mai sus Edgar Papu.) Adaug că în lumina conceptului de «intertextualitate», introdus de Bahtin, dar încă insuficient elaborat, recurențele (sau măcar unele dintre ele) s-ar putea explica, în afara oricărui contact direct, prin actualizarea diverselor latențe ale temei (sau corelații ale significantului), ca și cînd ar funcționa o «gramatică» implicită fiecărui tip de discurs literar, cu un număr finit de reguli combinatorii.

Această schimbare profundă în viziunea și instrumentarul conceptual al comparatismului a dus nu numai la renovarea studiilor consacrate raporturilor «binare» (între două literaturi, opere etc.) sau «literaturi generale» (privind marile curente: romantism, clasicism etc.), dar și la o serie de abordări noi, implicînd într-o măsură mai mare sau mai mică, istoria ideilor și a mentalităților (tematologia, semantica istorică ori imagologia), sociologia literară, retorica și poetica, teoria comunicării (cu accent pe tehnologia traducerilor), relațiile cu celelalte arte etc. În esență, cum se vede, e vorba de o dublă tendință: în primul rînd, de deschiderea impetuoasă spre inter-disciplinaritate, în al doilea rînd, de transformarea literaturii comparate în comparatism, cu alte cuvinte, de validarea «metodei» (confruntarea sistematică a două sau mai multe fenomene spre a le stabili corelațiile și a constitui un model tipologic) în dauna «obiectului» (așa cum l-a conceput cercetarea mai veche de obîrșie pozitivistă). Elocvent pentru această evoluție e însuși programul Congresului mondial ce urmează a avea loc în august 1982, la New-York. Cele două teme majore, puse în dezbatere, se distanțează net de viziunea școlii franceze interbelice (Baldensperger, Van Tieghem, Jean Marie Carré) cu rigiditățile și strategiile ei restrictive. Prima temă iese din cadrul literaturii comparate (Probleme generale ale istoriei literare) iar cea de-a doua accentuează orientarea spre «comparatism» în sensul precizat anterior («Poetici comparate»).

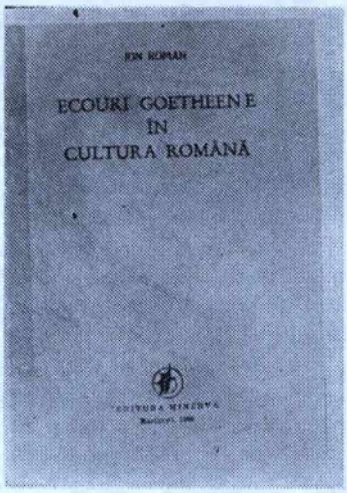
Este evident că în ultimele decenii comparatismul românesc și-a afirmat puternic personalitatea, în linia strălucitei tradiții a unor Hasdeu și Odobescu, Gaster și Cartojan, D. Popovici și Tudor Vianu.

Cele trei cronici din acest număr sînt departe de a epuiza lucrările valoroase apărute la noi în ultimii ani (cam din 1972 încoace). Ele exemplifică domenii: prin studiile lui N. I. Popa, domeniul teoriei, în care au mai dat contribuții notabile Adrian Marino și Al. Duțu; prin cartea lui Ion Roman studiile de «receptare» ilustrate și de Al. Oprea — Galina Oprea (Rousseau și Tolstoi), Ileana Verzea și Elena Tacciu (Byron), Georgeta Loghin (La Fontaine), T. Vârgolici (Béranger, Sainte-Beuve) Gr. Vereș (Dickens) etc.; prin monografia Elenei Siupiur contribuțiile asupra relațiilor cu alte literaturi: clasice (Petru Creția), orientale (Mircea Anghelescu), rusă (Tatiana Nicolescu), neogreacă (Cornelia Papacostea-Danielopol), poloneză (I. Petrică), italiană (Luminița Beiu-Palade) etc. Lista aceasta ar trebui încă sporită cu sintezele de «literatură generală» (ca să reluăm tipologia lui Van Tieghem) dedicate curentelor și ilustrate de Zoe Bușulenga (Renașterea), Edgar Papu (barocul și romantismul), Romul Munteanu (barocul și iluminismul), Dan Grigorescu (expresionismul) etc. ori genurilor, datorate Ioanei Em. Petrescu (eposul eroi-comic), lui Liviu Petrescu (romanul condiției umane), I. Constantinescu (Caragiale și teatrul modern), Livius Ciocîrlie (corespondența) etc. — De menționat, de asemenea, studiile de folcloristică comparată (I. C. Chițimia, Adrian Fochi) și editarea de către Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu" a unui prețios instrument de lucru: *Bibliografia relațiilor literaturii române cu alte literaturi* (coord. Cornelia Ștefănescu).

Chiar și incompletă — cum este în mod inevitabil această trecere în revistă — ea are totuși, sper, calitatea de a demonstra vitalitatea comparatismului românesc și marea diversitate a preocupărilor sale. Și încă trebuie avut în vedere că am omis din sumarele referințe de mai sus pe numeroșii istorici ai literaturii române, «nos semblables, nos frères», care și-au asumat perspectiva comparatistă, în scopul unei mai judicioase circumscrieri a valorilor specificității naționale, fără a face, propriu vorbind, literatură comparată.

Paul CORNEA

MENTIUNI

Ion ROMAN:
Ecouri goetheene în cultura română
Editura „Minerva", 1980, seria „Confluențe"

Ion Roman e o personalitate de mult și binecunoscută în lumea noastră literară. Adîncindu-și cunoașterea limbii germane la liceul „Sf. Iosif" din București și împlinind-o în Facultatea de filosofie și litere din Capitală, Ion Roman nu s-a mărginit la stăpînirea domeniului culturii germane; i-a adăugat studiul literaturii române, dînd la lumină cărți care însemnează contribuții de certă valoare în ambele culturi, monografii ale scriitorilor români, ediții ale operelor acestora, prefețe și studii, antologii, traduceri excelente din scriitorii germani moderni. Recenta sa carte, avînd ca temă difuzarea uriașei opere a lui Goethe în cultura română și roadele ei, nu constituie deci o surpriză, prin calitatea sa de excepție. Titlul — *Ecouri goetheene în cultura română* — spune mai puțin decît conținutul cărții. Nu e vorba în ea de semnalarea unor simple «ecouri», ci de studierea unuia dintre cele mai semnificative aspecte ale fenomenului integrării literaturii române în cultura europeană, încă de la începuturile moderne ale scrisului românesc, iar prin integrare, Ion Roman înțelege dialogul permanent — cu diferite dimensiuni și niveluri în evoluția ei pînă astăzi — al literaturii noastre cu opera imensă a unei personalități ce reprezintă una din cele mai înalte valori nu numai ale culturii germane, ci și ale celei universale. Căci Ion Roman își susține aici convingerea — care e și a noastră, a tuturor ce au descifrat și descifrează lucid istoria — că o cultură națională își reliefează și își afirmă originalitatea doar prin schimbul de valori în dialogul ei cu alte culturi. Cartea lui Ion Roman este astfel — atît în programul cît și în realizarea ei — o demonstrație a acestui adevăr în ascensiunea culturii noastre. Vorbim mai mult de cultură, în acest caz, decît de literatură, deoarece opera atît de vastă și complexă a lui Goethe — de la poezie pînă la știință, pe care nu o desparte niciodată de poezie — e un subiect, am putea zice, ideal, pentru o astfel de convingătoare demonstrație.

Dar să dăm cuvîntul autorului însuși, care în densul *Cuvînt înainte* — remarcabil prin concizia cu care sînt vehiculate ideile directoare — își expune intențiile și modul cum a căutat să le realizeze. Ion Roman pornește din actualitatea cea mai fierbinte — aceea a recentelor discuții despre «protocronism». Fără a fi un total adept al ideii, faptul că lucrarea sa se înscrise prin subiect în domeniul comparatismului l-a obligat oarecum să stabilească relația între «protocronism» și «influență». Lămurirea acestei relații îl duce, inevitabil, la o pledoarie pentru studiul comparativ al literaturii, ca modalitate a clarificării raportului între «împrumut» și «inovație», — în care unele voci recente afirmau că ar fi un conflict, cînd de fapt e doar o antinomie. În sensul că, pentru o literatură ajunsă la maturitate «înrîurirea devine asimilare», putînd impulsiona «inovația» ca punct de pornire a unei creații specific naționale. Ideea care a stat la temelia cărții lui Ion Roman și i-a orientat întregul demers e astfel formulată de autor: «Condiția principală ce se cere îndeplinită pentru obținerea unor rezultate satisfăcătoare constă, credem, în a orienta cercetarea pornind de la literatura română, și nu invers». Această convingere a impus optarea pentru unul dintre cele două moduri de organizare a structurii cărții, fiecare cu avantajele și dezavantajele lui: construirea fiecărui capitol avînd în centru istoria receptării în România a uneia dintre operele majore ale lui Goethe; sau investigarea «marilor perioade ale dezvoltării culturii și literaturii române» — moderne, am adăuga noi — sub perspectiva receptării întregii opere a lui Goethe în aceste perioade. Ion Roman a ales ultima soluție. Această opțiune a transformat cartea sa într-o desfășurare a istoriei literaturii române moderne sub unghiul confruntării ei

fecunde cu personalitatea și opera unuia dintre titanii literaturii universale. După cum mărturisește însuși autorul ei de la început, cartea sa continuă și împlinește o tradiție, în care se înscriu: Ion Gherghel, cu *Goethe în literatura română* (1931) și *Bibliografia critică despre Goethe la români* (1936); Dorothea Sasu-Țimerman, cu bibliografia *Goethe in Rumänien*, contribuțiile unor germaniști, ca I. E. Torouțiu și Ion Singiorgiu și ale altor istorici literari care s-au întîlnit în lucrările lor cu prezențe ale lui Goethe în viața noastră literară. Pe această bază și-a clădit Ion Roman cartea, beneficiind deopotrivă de cunoașterea, în profunzime și în extensiune, a literaturii germane, a operei lui Goethe, pe lîngă aceea a istoriei literaturii române. Acest cumul de competențe — care nu prea se întîlnește la noi — i-a dat posibilitatea de a se mișca degajat în tot spațiul cărții, de a stăpîni lucid vasta informație asupra fenomenului receptării lui Goethe la noi și, mai ales, de a examina cu un permanent spirit critic aproape fiecare dintre încercările atîtor competitori la gloria de a scrie despre Goethe, de a traduce din opera lui, sau de a se inspira din tezaurul ei. Spiritul critic i se manifestă frecvent sub zodia unei generoase comprehensiuni, sub imperativul de a nu nedreptăți pe nimeni, chiar în cazul unor nereușite, explicîndu-le în cauzalitatea lor, motivîndu-le chiar. Dar și de multe ori Ion Roman își exercită spiritul critic cu duritatea pe care o consideră necesară, foarte rar ajungînd la judecăți nedrepte, cum e aceea asupra lui V. Papilian. Dealtfel, vocația sa literară îmbinată cu disciplina științifică ce duce la formulări energice și lapidare ale judecăților critice, care dau viață paginilor cărții. Prin întreaga ei structură depășește orizontul unei lucrări obișnuite de literatură comparată. Sub lupa autorului au intrat nu numai traducerile, cu «cronologia, frecvența și calitatea lor», nu numai «progresul înțelegerii și studierii critice a operei lui Goethe la noi» — cum spune *Cuvîntul înainte* — ci și interpretarea aspectelor acestei prezențe. Dată fiind diversitatea și amploarea enormă a operei lui Goethe, cercetarea i-a impus lui Ion Roman o aproape continuă meditație asupra fenomenului relației între două culturi, cu generalizări care depășesc această relație, prin raportarea la alte literaturi decît cea germană și cea română, în domenii pe care Ion Roman le numește «adiacente»: «excursuri spre critică și estetică, filosofie, pedagogie»; noi am adăuga, și spre unele discipline ale științelor pozitive. Aceste digresiuni — numeroase dar necesare, justificînd titlul cărții — nu impietează însă asupra analizei de amănunt, pînă la microscopie, mai ales cu referire la traduceri și erorile lor, deoarece fiecare produs al scrisului românesc în legătură cu Goethe îl interesează pe autor nu numai statistic, ci și ca amănunt revelator uneori în trasarea istoriei receptării operei goetheene la noi, în conturarea momentelor de criză sau de rodnicie ale acestui proces. Rezultatelor examenului critic li se adaugă relevarea unor izvoare și înrîuriri nedepistate pînă acum. Această excursie meticuloasă, atentă și la recenziile și discuțiile din periodice, la cronicile referitoare la reprezentările pe scena românească ale dramelor lui Goethe, pînă la amănunte despre actorii și regizorii spectacolelor de premieră, a necesitat un travaliu enorm. Ion Roman nu se putea rezuma la datele furnizate de bibliografiile anterioare, în munca de conspectare a presei românești. De fapt, întreaga carte este și ea o scenă pe care apar, la momentul cuvenit, nu numai personalitățile mari și mici ale vieții literare, ci și unele grupări cu revistele lor, și adesea aceste reviste acționează ca personaje ale unei desfășurări istorice care e însăși aceea a culturii noastre. Informația pusă în joc aici de Ion Roman e aproape la zi — notă bună și pentru urgența cu care Editura „Minerva" a tipărit cartea — consemnînd fapte databile în anul 1980, cum e apariția ediției *Jurnal și epistolar, III*, unde o scrisoare a lui Titu Maiorescu către Theodor Rosetti îi este utilă autorului pentru conturarea portretului criticului care s-a construit pe sine însuși, din adolescență, după modelul goethean. Ion Roman își organizează succesiunea capitolelor grupînd materialul cînd în rama unei anumite perioade, cînd în portretul unor personalități ca Maiorescu, Eminescu, Blaga, dominînd viața altor perioade. O simplă lectură a sumarului cărții, a titlurilor capitolelor e relevantă pentru arta rafinată cu care autorul a știut să construiască scenariul cărții. Iar concluzia nu poate fi decît una din acele formulări fericite cu care cititorul cărții lui Ion Roman se întîlnește adesea în paginile ei: «Îndeletnicindu-se cu Goethe, cultura română însăși a aflat cu sigur instinct un sprijin dintre cele mai solide în căutarea de sine și în desăvîrșirea propriei personalități».

Ovidiu PAPADIMA

MENTIUNI

Elena SIUPIUR: Relații literare româno-bulgare în perioada 1878 — 1918

Editura „Minerva", București, 1980

Despre relațiile politice și culturale româno-bulgare între anii 1878—1918 s-a scris relativ puțin, mai ales în comparație cu cele din perioada precedentă, a Renașterii bulgare (1762—1878), asupra cărora există numeroase studii și monografii. Se simțea nevoia unei sinteze și acest gol îl umple admirabila carte a harnicei cercetătoare Elena Siupiur, lucrare susținută ca teză de doctorat la Sofia în anul 1974.

Sarcina nu era ușor de împlinit, deoarece dacă unele aspecte erau clarificate prin studii speciale, altele rămăseseră aproape total neexplorate. Trebuiau deci cercetate nu numai articolele și contribuțiile risipite prin aproape 150 de periodice românești și bulgare, ci întreprinse deseori și cercetări de arhivă. Pe cele dintîi Elena Siupiur le-a prezentat însoțite de interesante și competente aprecieri critice. Tuturor greutăților autoarea le-a făcut față cu succes dînd la iveală lucrarea sa pe care a numit-o modest *Relații literare*... În realitate este vorba de ceva mai mult, deoarece cercetarea se extinde deseori și asupra altor legături culturale româno-bulgare, din domeniul științei, învățămîntului, artei, bineînțeles fără intenția de a le epuiza.

Este cazul să precizăm de la bun început că rezultatele sînt pentru mulți surprinzătoare. Autoarea afirmă deschis: «cu nici o țară vecină nu am avut relații culturale atît de strînse. În al doilea rînd, nu numai pentru perioada dată, ci de la începutul secolului al XIX-lea și pînă astăzi Bulgaria a fost țara în care s-a tradus cel mai mult din literatura română, cît și aceea care a dat cel mai mare număr de cititori capabili să cunoască literatura românească în original».

Pentru perioada 1878—1918 situația este ușor explicabilă. Pînă la 1878 existase în România o puternică emigrație bulgară, avînd o intelectualitate a ei ce dispunea nu numai de școlile, bibliotecile, teatrul sau societățile ei literare, ci era și în foarte strînse legături cu cultura românească. După 1878, cînd a luat ființă Statul autonom, s-au reîntors în Bulgaria circa 50 000 de bulgari cunoscători ai limbii române și dintre care mulți consideră România drept locul cel mai potrivit pentru a-și trimite copiii la studii superioare. O mare parte a intelectualității acelor repatriați — autoarea dă o cifră aproximativă de circa 1000 (ceea ce pentru Bulgaria vremii era foarte mult) avea obiceiul lecturii în limba română și cunoștea literatura și cultura noastră ca pe cea proprie. Iată deci o principală punte de legătură în relațiile culturale româno-bulgare. În același timp, lupta acestei emigrații crease în România un curent de simpatie pentru vecinii de la sud de Dunăre. Aceasta s-a văzut clar în 1885, cînd, încălcînd prevederile tratatului de la Berlin din 1878, Rumelia orientală s-a unit cu Principatul Bulgariei. Atunci România a fost singura țară din sud-estul Europei care a susținut dreptul legitim al poporului vecin de a-și crea statul său unitar.

Încă din primul capitol al cărții, aproape în totalitate introductiv, autoarea precizează factorul fundamental sub care se dezvoltă relațiile culturale româno-bulgare din perioada cercetată. Acum se petrece, după cum scrie Elena Siupiur, mutarea accentelor de pe «axa națională» a valorii artistice creatoare, pe cea «socială». Adică, dacă în perioada precedentă literatura era supusă unei motivații unice, și anume luptei pentru crearea statului național, după 1878 elementul social va deveni valoarea artistică creatoare. Literatura ce va face obiectul atenției, al traducerii, comentariului, lecturii și care este «căutată» de traducători și reviste este aceea care exprimă sau implică critica socială.

Afirmam la începutul acestei prezentări că lucrarea prezintă ceva mai mult decît relațiile literare dintre cele două popoare. Într-adevăr, capitolul al treilea al cărții îmbrățișează următoarele probleme: contextul social-cultu-

ral, mișcarea intelectuală, colaborarea științifică și universitară, mișcarea socialistă și relațiile literare româno-bulgare. Deosebit de instructive și admirabil prezentate sînt legăturile dintre oamenii de știință și cultură. Subliniem pe cele ale savantului Ivan Sișmanov (numit pe drept cuvînt de autoare un *spiritus rector* nu numai al vieții științifice, ci și al mai vastului domeniu cultural-educativ din Bulgaria în ultimul deceniu al secolului trecut și primele trei decenii ale secolului nostru) cu Zamfir Arbore, B. P. Hasdeu, Ion Bianu, Nicolae Iorga, Th. Capidan, Spiru Haret, Simion Mehedinți și mulți alții, exemplu urmat și de alți învățați bulgari. Corespondența dintre Iorga și Sișmanov cuprinde adevărate pagini de antologie, iar interesul acestui învățat bulgar pentru toate domeniile culturii și învățămîntului românesc este remarcabil. Multe din aceste legături, corespondențe, vizite, excursii, publicații de articole referitoare la literatura bulgară sau românească, apărute în revistele din cele două țări, sînt prezentate expeditiv, dar cuprinzător, altele fiind doar menționate, mai ales atunci cînd este vorba de juriști, muzicieni ș.a.

Mișcarea socialistă din cele două țări a generat și ea o serie de relații. Problemele culturii, în general, încep acum a fi abordate prin prisma ideologiei socialiste și relațiile culturale româno-bulgare se stabilesc și pe această coordonată Astfel, în 1894 s-a tradus *Concepția materialistă a istoriei* a lui Dobrogeanu-Gherea. De un «moment Gherea», de traducerea multor articole ale sale în bulgărește se vorbește pe larg în capitolul al patrulea al lucrării, menționîndu-se apoi programele de traducere din literatura română elaborate de unii intelectuali și scriitori bulgari, nu toate îndeplinite. Sînt apoi discutate primele traduceri din literatura română propriu-zisă. În afară de Carmen-Sylva și A. Bacalbașa, este vorba de cinci povestiri ale lui Vlahuță, publicate în 1900, în revista *Bălgarska Sbirka*. Pînă la această dată bilingvismul, și alți factori au suplinit traducerile directe.

Este explicabil dar și semnificativ faptul că proza și apoi și poeziile lui Vlahuță au fost întîmpinate cu deosebită căldură în Bulgaria. Una din povestirile sale *(Socoteala)* s-a tipărit în revistele bulgare de cinci ori. Au urmat apoi traduceri din lucrările lui Mihail Sadoveanu, Ion Al. Brătescu-Voinești, Nicolae Gane I. L. Caragiale, a cărui piesă *O noapte furtunoasă* s-a jucat în 1911 pe scena Teatrului Național din Sofia. Dealtfel, Caragiale și Sadoveanu au rămas și pînă astăzi scriitorii români cel mai frecvent traduși în Bulgaria. Deși ambele literaturi dăduseră în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea nume ilustre în poezie și proză, cea dintîi e destul de palid ilustrată în traducerile reciproce.

Cu aceeași competență este prezentată literatura bulgară în România. Precedată de lucrările unor învățați ca B. P. Hasdeu, Ioan Bogdan, N. Iorga ș.a., care insistă mai ales asupra legăturilor politice dar și ale celor culturale, se ajunge la traducerile literare din Vazov, Elin Pelin, Aleco Konstantinov ș.a.

În sfîrșit, în ultimul capitol se fac considerații interesante și utile asupra traducerilor și traducătorilor, a rolului publicațiilor periodice în stimularea traducerilor etc.

Cartea cuprinde un considerabil volum de muncă, săvîrșită conștiincios și competent. Mai presus de toate însă, cu foarte multă dragoste față de problema tratată. Expunerea e caldă și pretutindeni se observă pasiunea cercetătorului dornic să prezinte legăturile româno-bulgare la nivelul importanței lor reale, căci ele constituie un adevărat exemplu de colaborare rodnică între cărturari, scriitori și culturi vecine.

Constantin N. VELICHI

N.I. POPA: Studii de literatură comparată

Studiu introductiv de Zaharia Sângeorzan, Editura „Junimea", 1981

RECENTUL VOLUM DE STUDII COMPARATISTE al lui N. I. Popa, cărturar distins și profesor eminent, dar zgîrcit cu manifestările publicistice pînă la o extremitate puțin întîlnită în zilele noastre (cînd chiar și tinerii de-abia ieșiți de pe băncile facultăților se grăbesc să scoată cărți și, dealtfel, bine fac!), constituie o inițiativă fericită, pentru care sîntem îndatorați

editurii „Junimea" și criticului Zaharia Sângeorzan, îngrijitorul ediției. Spun «inițiativă fericită», fără nici o umbră de gentilețe protocolară, pur și simplu fiindcă volumul e deosebit de revelator și de instructiv, îndeosebi prin contribuțiile mai vechi, din anii 1936—1940 (care, fie spus în treacăt, ar fi fost indicat să apară în sumar clar delimitate de celelalte). Mai ales aceste studii, șterse pe nedrept din memoria vie a culturii, surprind în modul cel mai agreabil și dau măsura întreagă a personalității autorului. Bineînțeles, cu condiția de a le citi, cum spun semioticienii, în perspectiva codului de emisie, cu alte cuvinte, în funcție de orizontul de idei și de cîmpul problematic al epocii de elaborare. Condiția pusă e indispensabilă, de vreme ce «știința» literară (sub oricare dintre formele ei, inclusiv a literaturii comparate, practicată de N. I. Popa) îmbătrînește repede, mai repede în tot cazul decît critica propriu-zisă. Realizată prin colaborare, progresînd prin acumulări, substituiri și integrări în noi arii conceptuale, știința literară e în continuă prefacere: performanțele ei au o viață precară, modelele sînt efemere, prezentul e întotdeauna superior trecutului. În schimb, critica, în măsura în care reprezintă o meditație subiectivă asupra literaturii, guvernată de gust, sensibilitate la jocul formelor și darul expresiei percutante, rămîne, dacă nu indemnă la scurgerea vremii, totuși mai puțin atinsă; în ultimă instanță, ea se legitimează, ca și arta, prin valoarea de unicat a discursului rostit.

Om de știință, în sensul curat al termenului (asociind erudiției și metodei o etică a căutării dezinteresate a adevărului), format de magiștrii comparatismului interbelic (F. Baldensperger, Paul Hazard, P. Van Tieghem), autor al unei ediții critice Gérard de Nerval *(Les Filles du Feu)*, apreciată elogios de specialiști, N. I. Popa practică o retorică academică într-o manieră ilustrată la noi superlativ de Tudor Vianu: scrisul său e clar expozitiv, didactic, fără imixtiuni personaliste, căutînd unde și cît se poate consensul, de o desăvîrșită urbanitate. Bibliografia e exhibată fără emfază, dar și fără jenă, predecesorii săi citați cu acribie, «pro»-ul și «contra» sînt totdeauna evocați cu greutate egală, într-un spirit de seninătate nonpartizană, al cărei secret contemporanii noștri par a-l fi pierdut. E adevărat că sforțarea de a evita adeziuni pripite ca și teama de culorile stilului, în genere voința de a găsi mereu calea de mijloc și a nu asuma riscuri, are și dezavantaje: conduce la o anumită uscăciune, la o monotonie a punerii în scenă și a punerii în pagină.

Studiile vechi (cele mai multe apărute, și nu întîmplător, în *„Însemnări ieșene"*) gravitează în jurul statutului literaturii comparate. Analizele sînt judicioase și nuanțate, ideile vrednice de stimă. Sîntem bucuroși să aflăm că în anii tulburi ai ascensiunii fasciste, N. I. Popa își afirma neted un crez democratic și raționalist; el condamna fără echivoc xenofobia și fanatismul, apăra drepturile spiritului critic, actualiza valorile spiritualității franceze care puteau servi eficace luptei împotriva barbariei și obscurantismului, insista asupra vocației umaniste a literaturii comparate.

Viziunea lui N. I. Popa despre comparatism, deși în linii generale calchiată după școala franceză, care a dominat autoritar întreaga perioadă interbelică, se îndepărtează în cîteva puncte de aceasta, rectificîndu-i unele rigidități și schematisme. Astăzi, criticarea atotputerniciei rolului «influențelor» a devenit aproape o banalitate, la fel și reproșul că în versiunea ei ortodoxă, literatura comparată a manifestat tendințe reductive, de obîrșie pozitivistă, ori că s-a complăcut într-o primejdioasă suficiență europocentrică, adesea și occidentalocentrică. Formularea unor asemenea rezerve înainte de 1940 — așa cum se vede în articolele lui Popa — învederează însă perspicacitate și reprezintă un merit incontestabil. Așa, de pildă, denunțînd iluziile anchetei genetice, care acumulează exterioități (așa-zisele «surse»), în speranța de a elucida misterul creației, Popa evidențiază importanța intuiției: «Criticul trebuie să fie capabil de intuiție psihologică, de reconstrucție și de trăire alături de autor, substituindu-se lui printr-un fel de endosmoză spirituală». Altă dată, înțelegînd cît de vulnerabil e un comparatism refractar analizelor estetice (cum îl voia, între alții, Van Tieghem), pledează pentru îmbinarea istorismului cu o perspectivă axiologică, sub semnul unei «estetici literare comparate», știință în care s-ar conjuga «istorismul secolului al XIX-lea, biologismul spiritului, așa cum l-a înțeles veacul nostru, precum și revendicările de autonomizare ale unui frumos fără altă țintă decît el însuși».

Cea mai originală contribuție a volumului o reprezintă, fără îndoială, studiul *Psihologia «rezistențelor» franceze în literatura comparată* (1938), care deplasează în mod hotărît

atenția spre factorul receptor, subliniindu-i primordialitatea în orice proces de schimburi culturale. Denumirea de «rezistență» nu e fericită, deoarece termenul sugerează împotrivire, însă autorul are grijă să precizeze că-l ia în sens larg «ca tot ce intervine pentru a refuza modifica, atenua sau deforma elementele de influență». Ar fi deci vorba de coeficientul de refracție, specific individului ori grupurilor comunitare, de care depinde sensul, extensiunea și natura asimilărilor de substanță extranee. Deși limbajul suferă de o uzură inerentă iar restrîngerea la sfera pur literară (fără referințe de antropologie culturală și sociologie) limitează fatal posibilitățile unei aprofundări teoretice, studiul rămîne remarcabil prin ideea călăuzitoare și sugestiile risipite generos în lungul paginilor. Înscrierea în orizontul culturii franceze, care-l fascinează pe autor, elimină desigur complexu debitorului indigent, din țările mici, preocupat că împrumută mai mult decît dă. Francezii au știut totdeauna să preia asimilînd, să se deschidă altora fără să cadă în mimetism, să alterneze goana după exotisme cu «replici» creatoare strălucite, în care se exprimă întreaga vigoare a geniului național.

Tot despre spiritualitatea franceză e vorba și în alte cîteva studii, unul cu titlul pretențios, cum remarcă însuși autorul, despre «esența» poeziei franceze (aflată în asceza limbajului, în voința de puritate și absolut), altul despre *Lettres philosophiques*, celebra operă de incitare spre «lumini» a lui Voltaire. Aplicînd metoda numită de Pierre Audiat a «biografiei operei literare», N. I. Popa discută aci, pe rînd, preliminariile istorice, culturale și estetice ale lucrării, condițiile concrete ale elaborării, analizează apoi conținutul și «arhitectura» interioară, trece la evocarea avatarurilor imprimării, înregistrarea ecourilor imediate și, în fine, a repercusiunilor de durată. Finalul polemizează tacit cu o lungă tradiție simplificatoare, redefinind «voltairianismul», ca stil de viață și, în sensul acesta, născut înainte de Voltaire. El ar consta din rațiune lucidă și bun simț robust, ostilitate «dizolvantă» față de fanatism și intoleranță, spirit pozitiv și creator, urmărind «să înnobileze ideea de om și să restaureze valorile spiritului». E de reținut că în dramatica răspîntie a anului 1940, cînd atîtea speranțe se destrămau iar lumea părea să alunece irezistibil spre dezastru, N. I. Popa vedea în Voltaire altceva decît rînjetul sardonic, grimasa faimosului cap sculptat de Houdon: «poate că îndărătul acestei măști crispate de ironie nemiloasă se ascunde un tragic lăuntric din care filozoful se refugiază în acțiune, în sportul desperat al ideilor și în militantism».

Delectabil este și articolul despre «snobism», unde tactica folosită e — după vorba lui Al. Paleologu — a «bunului simț ca paradox». O rapidă dar fină analiză, într-un ton eseistic, mai rar (din păcate!) utilizat de autor, scoate în lumină ambiguitatea conceptului: emfaza simulării ultimei mode, de obicei fără acoperire interioară, e desigur ridicolă, totuși nu se poate tăgădui că snobismul e, în același timp, un «germen de noutate», care împiedică anchilozarea în forme rutiniere.

Studiile de după 1960 ale profesorului Popa sînt de o rezonanță mai mică. Ele nu reprezintă contribuții cu caracter original, ci ceea ce am numit altă dată «discursuri de escortă»: e vorba de dări de seamă informate despre noua critică franceză, despre noile tendințe ale literaturii comparate, despre resurgența comparatismului românesc în anii 1960 etc. ori articole ocazionale, reluînd teme deja explorate de alții (Eminescu și romantismul francez, D-na de Staël ca teoreticiană a romantismului). Deși putem regreta nivelul de generalitate la care se situează autorul ori faptul că uneori (cazul direcțiilor criticii contemporane) interpretările rămîn la suprafață iar opțiunile personale par șovăitoare, un lucru rămîne incontestabil (și exemplar!). Anume că, în pofida vîrstei și a discrepanței evidente dintre formația sa intelectuală și atmosfera anilor 60, cu atîtea mode contradictorii, agresive și sofisticate, care de atunci nu mai sfîrșesc să tot înceapă, N. I. Popa se dovedește a fi unul dintre cei dintîi la noi care a luat act cu interes, înțelegere și bună credință de marile mutații survenite în științele literaturii. Promptitudinea și deschiderea fac deopotrivă dovada unei autentice conștiințe de cărturar, mereu de veghe la frontiera sensurilor, spre a nu rata posibila întîlnire cu adevărul încă nevăzut sau nespus.

P.S. Aflu cu adîncă mîhnire, în momentul corecturii, că ceea ce conjugam la prezent trebuie conjugat la trecut: profesorul N. I. Popa s-a stins din viață fără a apuca să se bucure de ecoul ultimei sale cărți. Dar ea va avea sigur darul să mențină în lungul anilor amintirea cărturarului de eleganță discreție și largă comprehensiune intelectuală.

Paul CORNEA

LA ÎNCHIDEREA EDIȚIEI

PAUL CELAN: TĂLMĂCIRI ALE SONETELOR LUI SHAKESPEARE

Numărul de față al revistei noastre se afla sub tipar cînd am primit această corespondență de la Bonn. Profesorul universitar Beda Allemann și asistentul său Rolf Bücher, angajați în pregătirea unei ediții critice a operei lui Paul Celan, cu prilejul unui simpozion organizat, anul trecut, de Casa de cultură din București a R.F. Germania, au cercetat o serie de manuscrise și dactilograme ale poetului, aflate în arhiva Muzeului literaturii române. Problemele laboratorului de creație al lui Paul Celan sînt, firește, numeroase și complexe; în legătură cu ele, revista noastră își propune să publice comentarii ale istoricilor literari și editorilor români. Considerăm însă că o conlucrare cu specialiștii germani ar putea fi fructuoasă, ajutînd la elucidarea tuturor aspectelor controversate ale creației acestui remarcabil scriitor născut pe meleagurile noastre. Drept care salutăm inițiativa profesorului Beda Allemann și facem loc investigației sale în paginile revistei noastre, așteptînd, desigur, și alte opinii și contribuții documentare.

(Red.)

În fondul Alfred Margul-Sperber, aflat în păstrare la Muzeul literaturii române, din anul 1981, se găsește o colecție bogată în manuscrise și dactilograme aparținînd poetului Paul Celan, din perioada românească a acestuia. Mulțumită amabilității forurilor române de resort și mai ales colaboratorilor muzeului din București, în special a directorului, dr. Al. Oprea, am putut să purcedem, în toamna anului 1981, la o primă consultare a acestor materiale, în scopul completării lucrărilor de pregătire a ediției critice Celan.

Cu acest prilej, au fost descoperite, în manuscrisele menționate, traduceri timpurii făcute de Celan din *Sonetele* lui Shakespeare. Vom prezenta aici mai întîi acele cinci traduceri, pe care Celan nu le-a selectat în colecția de 21 *Sonete* din Shakespeare, publicată de el însuși (Insel-Verlag, 1967). În numărul următor al acestei reviste urmează să apară alte patru texte, care au fost publicate în colecția din 1967, dar în altă variantă. Este vorba, în ansamblu, de două grupe de dactilograme și manuscrise purtînd următoarele cote ale Muzeului literaturii române:

a) Dactilograme:
M.L.R., 25006 — 8/1 pînă la 6;

b) Manuscrise:
M.L.R., 25006 — 11/2 pînă la 9.

Dactilograma — Konvolut cuprinde trei coli duble, împăturite și așezate una într-alta (format cca 21×29,8 cm) și are pe pagina de deasupra (— 8/1') indicația «Shakespeare» dactilografiată. Urmează opt traduceri din *Sonete*, în ordinea de mai jos:

— 8/2: *Sonetul 34*
„ *50*
— 8/3: „ *117*
— 8/4: „ *109*
„ *116*
— 8/5: „ *57*
— 8/6: „ *106*

Cele opt manuscrise, scrise de Celan cu cerneală, pe cărți poștale (cca 9,5×11,5 cm) cu o scriere delicată, cuprind în ordinea numerotării făcute de muzeul din București, următoarele tălmăciri:

— 11/2: *Sonetul 132*
— 11/3: „ *34*
— 11/4: „ *50*
— 11/5: „ *57*
— 11/6: „ *106*
— 11/7: „ *116*
— 11/8: „ *117*
— 11/9: „ *130*

În cazul manuscriselor de care ne ocupăm și ținînd seama de stadiul cunoștințelor noastre privind moștenirea literară de tinerețe a lui Celan, ne-am putea îngădui o primă încercare de datare, dar aceasta nu ar fi în stare să reprezinte — subliniem ideea — o anticipare a problemelor, pe care le incumbă ediția critică, probleme rămase încă nerezolvate în acest domeniu atît de special. Este în afara oricărui dubiu că dactilograma menționată mai sus a fost dactilografiată la aceeași mașină de scris ca și culegerea de poezii pe care Celan a alcătuit-o — după cum declară Chalfen — în primăvara anului 1944, împreună cu doi prieteni din Cernăuți (vezi Chalfen, Paul Celan, Frankfurt/Main, 1979, pp. 73, 138, 141). Putem deci presupune că textul dactilografiat al traducerilor din Shakespeare, care coincid probabil cu perioada de studii de anglistică făcute de Celan în anul 1944, datează din aceeași perioadă și i-a fost încredințat în 1945, la București, lui Alfred Margul-Sperber, împreună cu unele poezii originale, în dorința de a afla o părere autorizată.

Cu ajutorul detaliilor pe care le deținem, credem că putem face demonstrația că textul dactilografiat al culegerii de poezii din 1944 nu a fost — cel puțin în parte — scris de Celan cu propria lui mînă. Această observație este valabilă și pentru dactilogramele răzlețe ale unor poezii de Celan, aflate de asemenea în fondul Sperber la muzeul din București. În schimb, textul reprezentînd poeziile lui Shakespeare se pare că a fost în întregime dactilografiat de Celan. În orice caz, acest text dactilo, după cum reiese și din confruntarea cu manu-

scrisele corespunzătoare, este, fără îndoială, autentic.

Scrierea și materialul de scris folosit la manuscrise — facem această precizare în sensul unei prime încercări de aproximare — trimit la o dată anterioară plecării lui Celan la București. Bineînțeles că acest argument nu elucidează problema perioadei de elaborare a traducerii. În orice caz, se pare că o traducere a *Sonetului 57* a fost făcută de Celan în timpul șederii sale în lagăr (vezi Chalfen, 138). Din toate acestea nu am putut obține decît o imagine mult prea generală pentru cronologia traducerilor din Shakespeare.

Prima apariție tipărită a acestor tălmăciri, din perioada bucureșteană repetă, în linii mari, textul dactilografiat. Variantele și modificările din manuscris sînt adăugite în text ca «aparat documentar ajutător de lectură». În general, tipărirea acestor note s-a făcut pe baza xerografierii manuscriselor și, ca atare, este fidelă originalului. Unele greșeli de ortografie, făcînd abstracție de cele dactilo, nu au fost corectate. Folosirea lui ß în loc de „ss" s-a definitivat în textul dactilografiat.

În aparatul de variante, modificările efectuate în textul manuscris sînt înregistrate în ordinea scrierii lor pe verticală. Expresiile anulate de autor apar în paranteze drepte, modificările în interiorul unui cuvînt sînt însemnate printr-o săgeată orizontală.

Subliniem faptul că reproducerea textelor în această formă nu poate asigura o urmărire riguroasă a unei interpretări critico-istorice în adevăratul sens al cuvîntului. Acest lucru s-ar putea realiza în cadrul unei ediții critice a traducerilor făcute de Celan și numai avînd în vedere toate textele-martor existente. Editarea unei astfel de opere nu va putea fi realizată decît după definitivarea ediției critice a poeziilor și textelor sale de proză care au, bineînțeles, prioritate.

Cu atît mai relevantă ni s-a părut această incursiune — pe care o datorăm mărturiilor timpurii existente la muzeul din București — în efortul lui Celan de a tălmăci *Sonetele* lui Shakespeare, efort care, deși se întinde pe mai bine de un sfert de veac, nu fusese testat, pînă acum, decît prin publicarea acestor texte în anul 1967.

Fără a vrea să minimalizăm însemnătatea altor zone, în care Celan s-a manifestat ca traducător din lirica europeană și americană în limba germană, trebuie totuși să spunem aici că tălmăcirilor sale din Shakespeare le revine un loc special. Este bine să se știe că mărturiile despre această nobilă întreprindere, ca și despre aplecarea sa asupra liricii lui Arghezi, a lui Eluard, a lui Esenin și a altor scriitori, se extind pînă departe în anii de tinerețe a poetului, în perioada lui românească.

Beda ALLEMAN / Rolf BÜCHER

*Why didst thou promise** [S. XXXIV]a

Versprachst du mir den Tag voll Herrlichkeit,
daß ohne Mantel Wandrung ich begann,
mich Wolken auszuliefern, wenn ich weit,
und deinen Glanz im Dunst zu bergen dann?

Nicht ists genug, dass du aus Wolken tauchst,
den Regen löscht vom Antlitz sturmgeplagt,[1]
[că ploaia o ștergi de pe chipul biciuit de furtună]
denn keiner rühmt die Salbe, die du brauchst,
die Wunden heilt, doch vor dem Schimpf versagt.

Und meinem Gram kann Scham kein Balsam sein;
und fühlst du Reue, fühl ich: ich verlor...
Der kränkt und trauert, flößt nicht Lindrung ein,
befreit mich nicht vom Kreuz, das er beschwor.

Doch deine Liebe weint — und Perlen bleiben.
Und sie sind reich und sühnen so dein Treiben[2].
[Bogate sînt și-ți iartă făr'delegea]

[MLR, 25006—8/2]

O, never say that I was false of heart [S. CIX]b

Oh, daß ich falsch von Herzen war, sag nie;
wenn fern mein Brand auch scheinbar unterging;
weil ich mir selber auch so licht entflieh,
wie meiner Seele, die dein Herz umfing.

als meiner Liebe Heim: wenn sich wie hier
die Wandrung schließt, dann eil ich zu dir hin.
zur rechten Zeit und unberührt von ihr.
und lösch mit Wasser, was dir Makel schien.

Und nimmer glaub — war ich auch oft ein Spiel
den Schwächen, die bedrängen jedes Blut —
daß mit dem Makel Torheit mich befiel
und ich für nichts getauscht das höchste Gut.

Denn nichts ist mir die Welt, die grenzenlose,
und nichts das All, als du nur, meine Rose.

[MLR, 25006—11/3]

---

* În acest manuscris, ca și în celelalte, nu există o delimitare clară a strofelor, așa cum apare ea în dactilogramă.

[1] den Regen löscht dem Antlitz sturmgeplagt, [*că ștergi chipul biciuit de furtună de ploaie*]

[2] Und, solcher Reichtum, sühnen sie dein Treiben. [*Și-atîta bogăție îți iartă făr'delegea*] [MLR, 25006—8/4]

Accuse me thus [S. XCVII][c]

Klag so mich an: daß ich zurückbehielt
vor soviel Gunst, den Dank der ihr gebührt;[3]
den Ruf vergaß, dem deine Liebe gilt,
die Tag für Tag mich mit Bestrickung rührt;

daß rätselhaften Sinn ich oft gehegt;
dein schwer errungen Recht den Zeiten ließ;
die Segen hißt', sooft sich Wind geregt,
und ihn von dir mich wegzuführen hieß
Schreib Irrtum in das Buch und Eigensinn

und häuf im Herzen wirklichen Verdacht;
und deinen Zorn laß umgehn wo ich bin,[4]
doch triff mich mit dem Haß nicht der erwacht:[5]
[dar nu mă lovi cu ura ce-ncolţeşte].

Ich war bestrebt zu prüfen, wend ich ein.[6]
wie deine Liebe aufrecht blieb und rein.

[MLR, 25006—8/3]

My mistress' eyes [S.CXXX][d]

Nicht gleicht der Liebsten Aug dem Sonnenlicht;
und röter sind Korallen als ihr Mund;

ist Schnee euch weiß, sinds ihre Brüste nicht;
war Draht je Haar, ist ihres solch ein Bund

Ich kenne Rosen: rot und weiße Pracht,
doch fehlt der liebsten Wange diese Zier,[7]
Entzückung weiß von Düften ich entfacht;
kein solcher Duft begegnet mit bei ihr.

Ich lieb es, wenn sie spricht — und weiß doch wie
der Stimme Klang hicht vor Musik besteht...
Wie eine Göttin wandelt sah ich nie[8]
sie aber weilt am Doden, wenn sie geht.[9]

Und doch gilt meine Liebe mir wie keine[10]
[Şi totuşi iubirea mea preţuieşte mai mult decît toate]
Und nimmt es auf mit trügerischem Scheine.

[MLR, 25006—8/3]

Thine eyes I love [S.CXXXII][e]

Ich liebe deine Augen: Mitleid blieben
die wissen, wie dein Herz mich mit Verachtung schlägt;
aus lauter Schwarz, als Trauer den zu lieben,
dem ihr Erbarmen sanft sich auf die Wunde legt

Und wahrlich ziert der Morgensonne Röte
dem Osten kaum so wunderbar der Wangen Bleich:
der volle Stern, den Dämmerung erhöhte,
den dürftigen Westen kaum mit Herrlichkeiten gleich

der Art wie deinem Antlitz traurig Augen blühn
So laß dein Herz sich auch nicht anders kleiden,
und, seit dir Trauer steht, um Trauer sich bemühn
und für sie ganz dein Mitleid sich entscheiden.

Daß Schönheit selber schwarz ist, [schwör ich] *dann will ich schwören*
Und schlecht, wer sich nicht deines Schimmers rühmen kann

[MLR, 25006—11/2]

---

a. vezi [S. XXXIV], [*De ce-ai făgăduit senin şi soare?*] în: Shakespeare. *Sonete*, în românește de Ion Frunzetti, Editura tineretului, 1964, p. 57.
b. vezi [S. CIX], [*În veci să nu spui c-am trădat iubirea*], *op. cit.*, p. 89.
c. vezi [S. CXVII], [*Învinuieşte-mă că sînt zgircit.*] în: Shakespeare, *Sonete şi poeme*, în românește de Neculai Chirica şi de Dan Grigorescu, Editura „Minerva", 1974 (B.P.T.), p. 119.
d. vezi [S.CXXX], [*Nu-s ochii dragei mele stropi de soare*], în Shakespeare, *Sonete*, în românește de Ion Frunzetti, *ed. cit.*, p. 99.
e. vezi [S. CXXXII], [*Iubindu-ţi ochii, ei, din îndurare*], în Shakespeare, *Sonete* (ediţie bilingvă), în românește, cu o prefaţă, de Teodor Boşca, Editura „Dacia", Cluj, 1974, p. 303.

[3] vor soviel Gunst den Dank, der ihr gebührt;
[4] und deinen Zorn laß umgehn, wo ich bin,
[5] doch triff [nicht] mit dem Haß, der erwacht:
mich nicht
[6] ich bestrebt zu prüfen, wend ich ein,
war
[7] doch fehlt der Liebsten Wange diese Zier;
[8] Wie eine Göttin wandelt, sah ich nie —
[9] sie aber weilt am Boden, wenn sie geht;
[10] und doch ist meine Liebe mir wie keine
[*Şi totuşi iubirea mea este mai mult decît toate*] [MLR, 2500—11/91

(Traducere de Nora IUGA)

(Va urma)

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 ianuarie—31 martie 1982)

A

AGÂRBICEANU (Ion)

Vaida (Mircea) — *Legenda rîndunicei* (din *Cartea legendelor*). „*Tribuna*", anul XXVI nr. 6 (1313), 11 februarie 1962, p. 6.

ALECSANDRI (V.)

Anineanu (Marta) — Vasile Alecsandri susține alegerea domnului unirii (Corespondență cu Iancu Alecsandri). „*Magazin istoric*", anul XVI, nr. 2 (1791), februarie, 1982, pp. 24—27.

Miclescu-Lungu (Liana) — Mesaje din Mircești. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46) 1982, pp. 129—130.

vezi Perpessicius (Panaitescu, Dumitru D.).

ARGHEZI (T.)

Cioculescu (Barbu) — Corespondență de tinerețe (II). „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 86—92.

* * * *Ți-aș trimite mărțișoare* — versuri „*Luceafărul*", anul XXV, nr. 10, (1035), simbătă 6 martie, 1982, p. 1.

* * * — *Despre Caragiale*. „*Luceafărul*", anul XXV, nr. 14 (1039), simbătă, 3 aprilie 1982 pp. 1 și 9.

B

BARBU (Ion)

Barbilian (Gerda) — « *Tot felul de teme, de ritmuri, și rime ...* » (două scrisori). „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 136—137.

BIBESCU (Martha)

Manu (Emil) — În dialog cu Robert de Montesquiou — corespondență. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 179—184.

BLAGA (Lucian)

Blaga (Dorli) — În « *Însemnările zilnice* » ale Corneliei Brediceanu. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 139—150.

C

CARAGIALE (I.L.)

Cioculescu (Șerban) — *Note de călătorie* la sărbătoarea semicentenarului „Astrei". „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 31—37.

Ghibu (Octavian O.) — *O farsă amicală* — fragmente memorialistice de Onisifor Ghibu. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1(46), 1982, pp. 41—50.

Pop (Marius) — Scrisoare către Mihail Dragomirescu. „*Tribuna*", anul XXVI, nr. 4(1310), 28 ianuarie 1982, p. 5.

Popescu-Cadem (C.) — Alte piese la dosarul «succesiunii Momolo-Cardini» — contribuţii biografice. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 51—59.

vezi T. Arghezi.

CARAGIALE (Luca I.)

Cioculescu (Simona) — *Mon portrait*. Portretul artistului în tinereţe — „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 153—159.

CAZIMIR (Otilia)

Săndulescu (Al.) — Într-o toamnă la Iaşi — amintiri despre G. Topîrceanu. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 125—129.

CIUREZU (D.)

Biclişanu (Xenia) şi

Matei (Constantin) — *Poem* (cu două desene inedite). „*Ramuri*", nr. 2 (212), 15 aprilie 1982, p. 8.

CHINEZU (Ion)

Florescu (Nicolae) *Pledoarie pentru poezia lui G. Coşbuc; Umorul lui B. P. Hasdeu* (Conferinţe). „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 63—71.

COŞBUC (G.)

vezi Ion Chinezu şi Sextil Puşcariu (Florescu, Nicolae; Brezu, Constandina)

COTRUŞ (Aron)

Copilu-Cheatră (V.) — *Pseudojurnal* — scrisori către Doina Missir. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 104—118.

D

DAVILA (Al.)

Bădescu (Marin) — *Moara Filipescu* (schiţă). „*Argeş*", anul XVII, nr. 1 (128) martie 1982, p. patrusprezece.

DRAGOMIRESCU (Mihail)

vezi I. L. Caragiale (Pop, Marius).

E

EMINESCU (Mihai)

Vatamaniuc (D.) — «*Cestiunea Dunării*» şi suveranitatea naţională (articole politice). „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 24—30.

Pintea (Gherasim) — *Istoria mai nouă* — (note de curs). „*Manuscriptum*", anul III, nr. 1 (46), 1982, pp. 17—23.

Petrescu (Mariana) — *Însemnări despre istoria filozofiei*. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 12—16.

vezi Octavian Goga.

vezi Iordache Golescu (Constantinescu-Podocea, Mihaela).

F

FONDANE (Benjamin)

vezi Ilarie Voronca (Béhar, Henri).

G

GHIBU (Onisifor)

vezi I. L. Caragiale (Ghibu, Octavian O.)

GOGA (Octavian)

Despre Eminescu — conferinţă „*Magazinul literar al Asociaţiei scriitorilor din Timişoara*", 1982, pp. 71—72.

GOLESCU (Iordache)

Constantinescu-Podocea (Mihaela) — «*Istorioare*» antologate de Eminescu. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 31—37.

I

IBRĂILEANU (G.)

Husar (Al.) — Variante la romanul *Adela* (II). „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 119—124.

ISTRATI (Ion)

* * * — *Pagini din jurnal.* „*Convorbiri literare*", nr. 1 (145), ianuarie 1982, p. 9.

K

KOGĂLNICEANU (M.)

* * * — Scrisori de familie (V). „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1(46), 1982, p. 79—85.

L

LABIȘ (Nicolae)

Cârlan (Nicolae) — *Noapte de iarnă* — versuri. „*Pagini bucovinene*", supliment literar al revistei „*Convorbiri literare*", nr. 1 (145), ianuarie 1982, p. 1.

Cârlan (Nicolae) — Fragmente. „*Pagini bucovinene*", supliment literar al revistei „*Convorbiri literare*", nr. 1 (145), ianuarie 1982, pp. 4 și 6.

LOVINESCU (E.)

Pop (Augustin Z. N.) — O scrisoare către Liviu Rebreanu. „*Orizont*", nr. 2 (724), ianuarie 1982, serie nouă, anul XXXII, p. 6.

Dumitru (Eugen) — E. Lovinescu către Liviu Marian. „*Pagini bucovinene*", supliment al revistei „*Convorbiri literare*", nr. 2 (146), februarie 1982, pp. 3—4.

M

MAIORESCU (T.)

vezi G. Sbiera (Pop, Augustin Z. N.).

MONTALE (Eugenio)

Marian (Rodica) — *« nu puteam să-mi doresc un traducător și un interpret mai calificat »* — scrisori. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 166—169.

MONTESQUIOU (Robert de)

vezi Martha Bibescu (Manu, Emil).

P

PERPESSICIUS

Panaitescu (Dumitru D.) — *Note culturale și publicații; Vasile Alecsandri și Andrei Bîrseanu.* „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 60—62.

PUȘCARIU (Sextil)

Brezu (Constandina) — Tentativa unei colaborări cu G. Coșbuc — corespondență. „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 131—135.

R

REBREANU (Liviu)

Suciu (Ștefan) — Două scrisori către Zina și George Moroianu (privind traducerea în franceză a romanului *Pădurea spînzuraților*). „*Astra*", anul XVII, 1982, nr. 1 (126), p. 5.

Dumitru (Eugen) — Liviu Rebreanu către Liviu Marian (6 scrisori despre procesul creației și diferiți scriitori). „*Pagini bucovinene*", supliment al revistei „*Convorbiri literare*", nr. 2 (146), februarie 1982, pp. 3—4.

ROȘCA (D.D.)

Clopoțel (Ion) — Convorbiri cu D. D. Roșca (informații despre L. Blaga și Mihai Ralea). „*Tribuna*", nr. 6 (1313), anul XXVI, 11 februarie 1982, p. 7.

S

SADOVEANU (M.)

Beceanu (Maria) — un proiect de scenariu după *Neamul Șoimăreștilor.* „*Manuscriptum*", anul XIII, nr. 1 (46), 1982, pp. 102—103.

SBIEREA (G.)

Pop (Augustin Z. N.) — Scrisori către Titu Maiorescu (despre M. Eminescu şi Aron Pumnul). *„Tribuna"*, anul XXVI, 14 ianuarie 1982, p. 1 (continuare p. 8).

STREINU (Vladimir)

Muntean (George) — *Veneţia* — versuri. *„Argeş"*, anul XVII, nr. 1 (128), martie 1982, p. cinci.

V

VINEA (Ion)

Vaida (Mircea) — *Nici glorie ...* — versuri. *„Tribuna"*, nr. 6, (1313), anul XXVI, 11 februarie 1982, p. 6.

VORONCA (Harie)

Béhar (Henri) — În corespondenţă cu Tristan Tzara. *„Manuscriptum"*, anul XIII, nr. 1, (46), 1982, pp. 160—165.

VRÂNCEANU (Dragoş)

vezi Eugenio Montale (Marian, Rodica).

Z

ZARIFOPOL (Paul)

Săndulescu (Al.) — Teza de doctorat de la Halle. *„Manuscriptum"*, anul XIII, nr. 1(46). 1982, pp. 93—101.

Iconografie

AUTOGRAFE: Mateiu I. Caragiale (110, 112, 114, 115); Mircea Eliade (137); M. Eminescu (9, 11, 15, 16, 17, 22, 24); Nicolae Iorga (68, 69); Karl Lamprecht (74, 75); Titu Maiorescu (100, 101); Ion Pillat (36, 37, 39, 49); Paul Valéry (166, 167); Tudor Vianu (53).

FOTOGRAFII: Berlin (15, 16, 24); G. Călinescu — interioare (coperta IV), O. W. Cisek (40); M. Eminescu — bust de Ion Jalea (9); Mircea Eliade (130, 139); George Enescu (122); Frontispiciu *„Lacrimi de crocodil"* (152); Moses Gaster (87); B. P. Hasdeu (86); N. I. Herescu (40); Nicolae Iorga (67, 78, 79); Titu Maiorescu (96); Tudor Muşatescu (145, 150); Saşa Pană — coperta vol. *Diagrame*, (153); Paris (54); Ion Pillat (34, 36, 38, 40, 43, 47); Ion Marin Sadoveanu (40); Al. Tzigara-Samurcaş (122, 126); spectacole shakespeareene pe marile scene ale lumii (57, 64); Constantin Stere (92, 94, 95); Tristan Tzara — coperta vol. *Primele poeme...* (153); Paul Valéry (163); Elena Văcărescu (163); Verona (54); Tudor Vianu (43, 50, 57); Vasile Voiculescu (43).

DESENE: Victor Brauner — Saşa Pană (153); Marcel Iancu — M. Eliade (132); Henri Matisse — ilustraţie de carte (156); Milita Petraşcu (156); Camil Ressu — IonPillat(48); Silvan — Zoe Dumitrescu-Buşulenga (168), Al. Duţu (173), Edgar Papu (171).

CARICATURI: Anestin — Mircea Eliade (135); N. Grassu — Tudor Muşatescu (148).

Redacţia mulţumeşte şi pe această cale fotoreporterului Ion OPREA pentru fotografierea bustului lui Eminescu realizat de Ion Jalea.

THE PRESENT ISSUE OF our review is cosacrated to the relation between National and Universal.

After a grouping of political articles and the German pages of our national poet M. Eminescu, and some interventions of M. Sadoveanu at the World Congresses for Peace *(Poeta utilis urbi)*, a large space is reserved to the rubric *Confluences* in which we publish a massive grouping included to the central themes. In this rubric we recomand you the lyrical equivalences from european poets signed by Ion Pillat and communicated by Cornelia Pillat who accompanies his commentary with two letters received by the Romanian poet from Rainer Maria Rilke and Lucien Fabre. We signal then a study on the dialectics of the diffusion and the reception of the English literature in Europe *(Shakespeare in Italy* and *The discovery of the northern domain in France)*, a first part from a very precious research-work of the Romanian comparatistics and a pleasant surprise for the connoisseurs of Tudor Vianu's work. It is to be retained the correspondance between Nicolae Iorga and Karl Lamprecht concerning the first history of the Romanian people written by Iorga at Lamprecht's demand, for the collection "The history of the European states", as well as the one between B. P. Hasdeu and Moses Gaster. After the evocation of C. Stere personality made by academician Manea Mănescu *(Contemporary archives)* at the rubric *Restitutio* we offer you some pages of diary, revealing for the youth formation of our classical critic Titu Maiorescu. The laboratory pages of Mateiu I. Caragiale, a fragment from Al. Tzigara-Samurcaș' *Memorial (Ideas, people, facts)*, the correspondance Saşa-Pană-Tristan Tzara, communicated by prof. Henry Béhar *(Romanian writers in foreign archives)* and the debate *The Universal vocation of the Romanian culture* complete the profile of this issue.

LE PRÉSENT NUMÉRO DE nôtre revue est consacré à la relation entre National et Universel.

Après un groupage d'articles politiques et les pages allemandes de notre poète national M. Eminescu, et après les quelques interventions de M. Sadoveanu aux Congrès Mondiaux de la Paix (Poeta utilis urbi), *un large espace est réservé pour la rubrique* Confluences *dans laquelle nous publions un massif groupage inclus dans la thématique centrale. Au cadre de cette rubrique nous vous récommandons les équivalences lyriques des poètes européens, signées par Ion Pillat et communiquées par Cornelia Pillat qui accompagne son commentaire avec deux lettres reçues par le poète roumain de Rainer Maria Rilke et de Lucien Fabre. Ensuite, nous signalons une étude sur la dialectique de la diffusion et de la réception de la littérature anglaise en Europe* (Shakespeare en Italie *et* La découverte du domaine nordique en France), *une première partie d'une des plus précieuses recherches de la comparatistique roumaine et une agréable surprise pour les connaisseurs de l'oeuvre de Tudor Vianu. On doit retenir aussi la correspondance entre N. Iorga et Karl Lamprecht concernant la première histoire du peuple roumain écrite par Iorga à la demande de Lamprecht pour la collection* « L'histoire des états européens », *ainsi que celle de B. P. Hasdeu avec Moses Gaster. Après l'évocation de la personnalité de C. Stere faite par l'académicien Manea Mănescu* (Archive contemporaine) *à la rubrique* Restitutio *on vous offre quelques pages de journal, révélatrices pour la formation de jeunesse de Titu Maiorescu. Les pages de laboratoire de Mateiu I. Caragiale, un fragment du* Mémorial *de Al. Tzigara-Samurcaș* (Idées, gens, faits), *la correspondance Saşa Pană — Tristan Tzara, communiquée par prof. Henry Béhar* (Ecrivains roumains dans des archives étrangères) *et le débat* La vocation universelle de la culture roumaine *complètent le profile de ce numéro.*

HEFT DREI DER ZEITSCHRIFT ist dem Verhältnis von nationalem und universalem Charakter der Literatur gewidmet. Von Eminescu bringen wir eine Montage politischer Aufsätze und eine Reihe deutscher Texte. M. Sadoveanu ist mit einigen Reden bei verschiedenen internationalen Friedenskongressen (Poeta utilis urbi) vertreten. Größerer Raum ist der Rubrik *Interferenzen* vorbehalten, wo wir eine größere Montage von Texten zum zentralen Thema des Heftes veröffentlichen. Von diesen empfehlen wir Ihnen die lyrischen Übertragungen Ion Pillats aus dem Werk von europäischen Dichtern. Cornelia Pillat, die die Texte vorstellt, gibt in ihrem Kommentar auch zwei Briefe bekannt, die Ion Pillat von Rainer Maria Rilke und Lucien Fabre erhielt. Weiterhin empfehlen wir Ihnen einen Aufsatz über die Dialektik von Verbreitung und Rezeption der englischen Literatur in Europa *(Shakespeare in Italien* und *Die Entdeckung des nordischen Raumes in Frankreich)*, eine hervorragende Arbeit der rumänischen vergleichenden Literaturwissenschaft und eine Überraschung für die Kenner von Tudor Vianus Werk. Beachtenswert ist außerdem der Briefwechsel zwischen B. P. Hașdeu und Moses Gaster und zwischen N. Iorga und Karl Lamprecht. N. Iorga schrieb auf Veranlassung des deutschen Historikers die erste Geschichte des rumänischen Volkes.

In der Rubrik *Zeitgenössisches Archiv* stellt der Akademiker Manea Mănescu die Persönlichkeit C. Steres vor. Während die Rubrik *Restitutio* Tagebuchnotizen von T. Maiorescu enthält, die die Jugendbildung des Kritikers belegen. Dieses Heft enthält noch Manuskriptseiten von Mateiu I. Caragiale, ein Fragment aus den Erinnerungen *(Memorial)* von Al. Tzigara-Samurcaș (Rubrik *Gedanken, Menschen, Taten)*, Briefe von Saşa Pană an Tristan Tzara, die Professor Henry Béhar in der Rubrik *Rumänische Schriftsteller in ausländischen Archiven* veröffentlicht und ein Gespräch über die *Berufung der rumänischen Kultur zur Universalität.*

НОВЫЙ НОМЕР НАШЕГО ЖУРнала посвящен проблеме соотношений между национальным и всемирным.

После политических статей и немецких страниц из творчества М. Эминеску, нашего национального поэта, страниц, включенных в рубрику «... наши бессмертные стражи вечной земли», *а также после нескольких выступлений М. Садовяну на Международных конгрессах мира* (Poeta utilis urbi), *обширное место в этом номере журнала отводится рубрике* Слияние, *где опубликована большая группа статей в духе центральной тематики. В рамках этой рубрики мы рекомендуем эквивалентные произведения из лирики великих европейских поэтов за подписью Иона Пиллата, которые представляет Корнелия Пиллат, сопровождая свои комментарии двумя эпистолами, полученными румынским поэтом от Райнер Марии Рильке и Люсьена Фабра. Следует отметить и работу по диалектике распространения и восприятия английской литературы в Европе* (Шекспир в Италии *и* Открытие северных владений во Франции) — *вершину румынских сравнительных исследований и приятный сюрприз для изучающих творчество Тудора Вияну. Заслуживает внимания и переписка Н. Йорги с Карлом Лампрехтом относитель-перво истории румынского народа, написанную Н. Йоргой по просьбе Лампрехта для коллекции* «История европейских государств», *Б. П. Хашдеу с Мозесом Гастером. После рубрики* Современный архив, *где Маня Мэнеску представлет личность К. Стере, мы обращаем внимание читателей на несколько страниц рубрики* Restitutio *описывающие формирование молодого Титу Майореску. Страницы из творческой мастерской Матея И. Караджале, фрагменты из* Мемориала *Ал. Цигара-Самуркаша* (Идеи, люди, факты), *переписка между Сашей Пано и Тристаном Цараой-представленная проф. Анри Беаром* (Румынские писатели в зарубежных архивах) *и обсуждение-* Всемирная значимость румынской культуры — *всё это объединено в общем профиле данного номера* «Манускриптума».

O CĂLĂTORIE în tărîmul mirific arghezian,
în ambianţa şi universul domestic făurit de mîna poetului;
tiparniţa meşterului CUVINTELOR POTRIVITE,
livada şi prisaca din CARTEA CU JUCĂRII,
o lume a minusculului şi a miniaturalului,
un spaţiu al neodihnei, al micilor şi marilor geneze,
al metamorfozelor perpetue

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

vă invită să vizitaţi

MĂRŢIŞORUL

– patria literaturii lui Tudor Arghezi –

Strada Mărţişor, nr. 26

Zilnic, între orele 10—18
(luni închis)

Aspecte din locuința lui G. Călinescu, astăzi casă memorială, de pe strada ce-i poartă numele.

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuș foto: Florica PRICIU

Din sumarul numărului viitor — dedicat relației dintre literatura română și creația populară — menționăm:

- Lucian BLAGA — De la legenda populară la drama *Meșterul Manole*
- Mihail SADOVEANU — *Creanga de aur* — Din tainele procesului de creație
- G. COȘBUC — Marginalii la Bréal sau despre problemele mitologiei comparate
- M. EMINESCU — Articole polemice (gazetarul împotriva corupției politice a vremii)
- Revelația documentului: un manuscris românesc din secolul XVIII în Finlanda
- Al. ODOBESCU — Pagini de laborator (versuri, proză, teatru)
- CENTENAR: Vasile PÂRVAN și Ion AGÂRBICEANU
- B. P. HASDEU — Proiectul unei biblioteci naționale
- E. LOVINESCU — Alte contribuții biografice
- Salvatore QUASIMODO în corespondență cu Dragoș VRÂNCEANU
- Saşa PANĂ — Tristan TZARA — în jurul volumului *Primele poeme...*
- *În dezbatere:* Noua ediție de *Opere* M. SADOVEANU

TAXELE POȘTALE ACHITATE CONFORM APROBĂRII D. G. P. Tc. nr. 137/527/1976.

Lei 35

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit *

«Am convenit că şi mobilele, pe lîngă copaci, coloane, piramide (fiindcă am înlăturat noţiunea de natură pură) sînt poetice şi lucrul e firesc, de vreme ce mobilele stau în apropierea noastră, martore la evenimentele vieţii.»

G. CĂLINESCU

